

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
COĞRAFYA ANA BİLİM DALI

BATMAN ŞEHRİNİN BEŞERİ VE EKONOMİK
COĞRAFYASI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
Doç. Dr. M. Dursun ÇİTÇİ

HAZIRLAYAN
Mahmut TEKİK

ELAZIĞ-2013

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
COĞRAFYA ANA BİLİM DALI
BÖLGESEL COĞRAFYA BİLİM DALI

BATMAN ŞEHRİNİN
BEŞERİ VE EKONOMİK COĞRAFYASI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
Doç. Dr. M. Dursun ÇİTÇİ

HAZIRLAYAN
Mahmut TEKİK

Jürimiz, ... tarihinde yapılan tez savunma sınavı sonunda bu yüksek lisans / doktora tezini oy birliği / oy çokluğu ile başarılı saymıştır.

Jüri Üyeleri:

- 1.
- 2.
- 3.
- 4.
- 5.

F. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun ..... tarih ve ..... sayılı kararıyla bu tezin kabulü onaylanmıştır.

Prof. Dr. Enver ÇAKAR
Sosyal Bilimler Enstitü Müdürü

ÖZET**Yüksek Lisans Tezi****Batman Şehrinin Beşeri ve Ekonomik Coğrafyası****Mahmut TEKİK****Fırat Üniversitesi****Sosyal Bilimler Enstitüsü****Coğrafya Anabilim Dalı****Bölgesel Coğrafya Bilim Dalı****Elazığ – 2013, Sayfa: XVII+261**

Bu çalışmada ülkemizin Güneydoğu Anadolu Bölgesi Dicle Bölümü'nde bulunan Batman şehrinin beşeri ve ekonomik coğrafya özellikleri incelenmiştir.

Yaklaşık 622 km²'lik bir alana sahip olan Batman şehrinin denizden yüksekliği 560 m'dir. İl merkezi Batman Çayı havzasında düz bir arazi üzerine yerleşmiştir. Dicle Nehri batıdan doğuya doğru akarak il topraklarından geçer. Batman Çayı, Batman-Diyarbakır il sınırını çizerek Dicle Nehri ile birleşir. Şehrin doğusunda petrol üretimi yapılan 1288 m. yükseklikte Raman Dağı ve Güneydoğu Torosları vardır.

Batman şehir merkezi çok eski bir tarihi geçmişe sahip olmamasına rağmen merkez köy ve ilçeler oldukça eski bir tarihi geçmişe sahiptir. Batman Çayı'nın adı 1950'li yılların başında İluh Köyü'ne verilerek 1957 yılında Siirt'e bağlı Batman İlçesi kurulmuştur.

1940'lı yılların başında 13 haneli İluh adlı küçük bir köyden ibaret olan Batman şehrinin, Raman Dağı'nda ilk petrolün bulunmasıyla kaderi değişmeye başlamıştır. Petrol üretimiyle beraber 1955 yılında Batman şehir merkezinde modern bir rafineri kurulmuş ve Batman'ın nüfusu Türkiye'de benzeri görülmemiş bir nüfus artışına sahne olmuştur. Batman, Türkiye'de köy statüsünden çok kısa bir sürede il statüsüne kavuşup, bu kadar fazla nüfusa sahip olan tek şehir örneğidir. TPAO ve TÜPRAŞ Rafinerisi'nin Batman şehirleşmesine ve nüfus artışına olan etkisi 1980'li yıllara kadar devam etmiştir.

Araştırma sahasının kurulmuş olduğu topografya, litolojik ve jeomorfolojik açıdan uygun olmayan bir sahadır. Dolayısıyla Batman şehir merkezinde yerleşmeden kaynaklı birçok fiziki, beşeri ve ekonomik sorun ortaya çıkmıştır.

Batman şehri nüfusu işgücünün önemli bir bölümü hizmet ve sanayi sektöründe çalışmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Batman şehri, İluh, Petrol, Raman Dağı, Yerleşme

ABSTRACT**Master Thesis****Human And Economic Geography of The City of Batman****The University of Firat****The Institute of Social Science****The Department of Regional Geography****Elaziğ-2013, Pages: XVII+261**

In this study, properties of human and economic geography of the city of Batman, located in the Southeastern Anatolia Region's Dicle Part, are investigated.

Batman is 560 m above the sea level and has an area of about 622km². The city center is located on a flat terrain in the Batman River Basin. The Tigris (Dicle) River flows west to east through the provincial territory. Brook of Batman merges with the Tigris River by marking Batman-Diyarbakır provincial border. In the east of the city, there are Raman and Southeastern Taurus Mountains which have an altitude of 1,288 m. Oil Production is performed in that part of the city.

Although Batman's city center is not very historical, centrally located villages and districts have a very ancient history. After the name of Batman River had been given to the village of Iluh in the early 1950s, Batman was firstly established as a province of Siirt in 1957.

Batman was consisted of a small village of Iluh with 13 houses in 1940s. After the discovery of oil in Raman Mountain, its destiny started to change. Along with the oil production, a modern refinery was established in the city center in 1955 and there occurred an unprecedented population growth in the city. In Turkey, Batman is the only city sample which passed from a status of village to a provincial status in a very short period of time. The impact of TPAO and TUPRAS refineries on the urbanization and population of Batman continued until 1980s.

The Topography of the survey area is not a suitable field from lithological and geomorphological points of view. Thus, there emerged many physical, human and economic problems in the city center regarding the settlement.

An important part of the labor population of Batman is employed in service and industrial sectors.

Key Words: The City of Batman, Iluh, Petroleum, Raman Mountains, Settlement

İÇİNDEKİLER

ÖZET	II
ABSTRACT.....	III
İÇİNDEKİLER	IV
TABLolar LİSTESİ	VIII
GRAFİKLER LİSTESİ	XI
HARİTALAR LİSTESİ	XII
FOTAĞRAFLAR LİSTESİ.....	XIII
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	XV
ÖNSÖZ.....	XVI
KISALTMALAR.....	XVII
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

1. DOĞAL ÇEVRE ÖZELLİKLERİ	22
1.1. Jeolojik Özellikler	22
1.2. Jeomorfolojik Özellikler.....	24
1.3. İklim Özellikleri.....	26
1.3.1. Sıcaklıklar	29
1.3.2. Basınç ve Rüzgârlar	32
1.3.3. Yağışlar	35
1.4. Hidrografik Özellikler	39
1.4.1. Akarsular	43
1.4.2. Göletler	45
1.5. Toprak Özellikleri.....	47
1.5.1. Kahverengi Topraklar	48
1.5.2. Alüvyal Topraklar	49
1.5.3. Bazaltik Topraklar	49
1.5.4. Kırmızımsı Kahverengi Topraklar	49
1.6. Bitki Örtüsü Özellikleri.....	50

İKİNCİ BÖLÜM

2. BEŞERİ COĞRAFYA ÖZELLİKLERİ	54
2.1. Nüfus	54
2.1.1. Batman Şehri Nüfusunun Tarihi Gelişimi	54
2.1.2. Batman Şehir Merkezinin Mekansal Gelişimi	69
2.1.3. Batman Şehrinde Nüfusun Dağılışı ve Yoğunluğu	77
2.1.4. Nüfus Hareketleri	85
2.1.4.1. Doğumlar ve Ölümler.....	85
2.1.4.2. Göçler	86
2.1.4.2.1. İç Göçler	90
2.1.4.2.2. Dış Göçler	95
2.1.4.2.3. Mevsimlik Göçler	96
2.1.5. Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Özellikleri.....	98
2.1.5.1. Nüfusun Cinsiyet ve Yaş Yapısı.....	98
2.1.5.2. Nüfusun Ekonomik Faaliyet Kollarına Dağılımı.....	108
2.1.5.3. Nüfusun Eğitim Durumu	115
2.1.5.4. Nüfusun Sağlık Durumu.....	129
2.1.5.4.1. Sağlık Personeli	130
2.1.5.4.2. Hastaneler.....	132
2.1.5.4.3. Bebek Ölümleri.....	133
2.1.5.5. Nüfusun Hane Halkı Büyüklüğü.....	134
2.2. Batman Şehrinin Yerleşme Özellikleri	136
2.2.1. Batman Şehrinde Yerleşmenin Tarihçesi.....	138
2.2.2. Batman Şehrinde Yerleşmeyi Etkileyen Faktörler	145
2.2.3. Batman Şehrinde Şehir İçi Arazi Kullanımı	158
2.2.3.1. Konut Alanları	160
2.2.3.2. Kentsel Yeşil Alanlar	165
2.2.3.3. İş ve Ticaret Alanları.....	167
2.2.3.4. İdari Alanlar	173
2.2.3.5. Sanayi Alanları.....	175
2.2.3.6. Askeri Alanlar	179

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. EKONOMİK COĞRAFYA ÖZELLİKLERİ	180
3.1. Tarım Özellikleri.....	180
3.1.1. Tarımsal Arazinin Genel Kullanımı	180
3.1.2. Arazi Problemleri	185
3.1.3. Çayır ve Mera alanları	186
3.1.4. Orman ve Fundalıklar	186
3.1.5. Bitkisel Üretim Alanları.....	187
3.1.6. Tarla Ürünleri Ekiliş Alanları ve Üretim.....	192
3.1.6.1. Buğdaygiller.....	192
3.1.6.2. Baklagiller	194
3.1.6.3. Yem Bitkileri	194
3.1.6.4. Endüstriyel Bitkiler	195
3.1.6.5. Meyve Üretimi	197
3.1.6.6. Sebze Üretimi	199
3.1.7. Tarımsal Makine ve Aletler	199
3.2. Hayvan Varlığı ve Hayvansal Üretim.....	200
3.2.1. Büyükbaş Hayvancılık.....	201
3.2.2. Küçükbaş Hayvancılık.....	202
3.2.3. Kanatlı Hayvan Varlığı.....	204
3.2.4. Arıcılık	205
3.2.5. Su Ürünleri Yetiştiriciliği	205
3.3. Sanayi.....	206
3.3.1. İl Sanayinin Gelişimi, Yer Seçimi Süreçleri ve Bunu Etkileyen Faktörler ..	207
3.3.2. Sanayi Gruplarına Göre Üretim Teknolojisi ve Enerji Kullanımı	208
3.3.3. İmalat Sanayi.....	210
3.3.4. Enerji.....	215
3.3.5. Yer Altı Kaynakları	216
3.3.5.1. Petrol Üretimi	216
3.4. Ticaret.....	230
3.5. Turizm	232
3.6. Ulaşım	237
3.6.1. Karayolları	238

3.6.2. Demiryolları	240
3.6.3. Havayolu Ulaşımı	241
SONUÇ	243
KAYNAKÇA	254
ÖZGEÇMİŞ.....	261

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1: Batman Şehri Aylık Sıcaklık Ölçümleri (1975-2008).....	30
Tablo 2: Batman Şehri Mevsimlik Sıcaklık Ölçümleri (1975-2008).....	31
Tablo 3: Batman Şehri Mevsimlik Yerel Basınç Ölçümleri (1975-2008).....	32
Tablo 4: Yönlere Göre Mevsimlik Ortalama Rüzgar Esme Hızları (1975-2008).....	33
Tablo 5: Yönlere Göre Mevsimlik Rüzgar Esme Sayıları (1975-2008).....	34
Tablo 6: Batman Şehri Aylık Yağış Ölçümleri (1975-2008).....	36
Tablo 7: Batman Şehri Mevsimlik Yağış Ölçümleri (1975-2008).....	37
Tablo 8: Mevsimlik Bağıl Nem Ölçümleri (1975-2008).....	38
Tablo 9: Batman Şehri Yerleşim Yerlerine Sağlanan Su Kuyuları.....	43
Tablo 10: Batman Barajı İle İlgili Bilgiler (Dsi, 2010).....	47
Tablo 11: Nüfus Sayımlarına Göre Batman İli Kır/Kent Nüfusları.....	54
Tablo 12: Batman Merkez İlçesinin Kır/Kent Nüfusu (Tük, 2010).....	55
Tablo 13: Batman Şehir Merkezinde Nüfus artış Hızı 1935-2010.....	58
Tablo 14: Batman Şehrinde Kadın ve Erkek Nüfusları (Tük, 2010).....	67
Tablo 15: 1955-1980 Döneminde Kurulan Mahalleler.....	71
Tablo 16: 1980-1988 Döneminde Kurulan Mahalleler.....	72
Tablo 17: 1988 Yılında Kurulan Mahalleler.....	73
Tablo 18: 1998 Yılında Kurulan Mahalleler.....	73
Tablo 19: 2002 Yılında Kurulan Mahalleler.....	74
Tablo 20: Batman Şehri Mahalle Bilgi Cetveli (2009).....	82
Tablo 21: Batman İli Şehir, Belde ve Köy Nüfusları (2010).....	84
Tablo 22: Batman Şehri Toplam Doğurganlık Hızı.....	85
Tablo 23: Trc3 Yıllar İtibariyle Doğumlar.....	86
Tablo 24: Trc3 Yıllar İtibariyle Ölüm Sayıları.....	86
Tablo 25: Trc3 İlleri Göç Değerleri.....	89
Tablo 26: 2009-2010 iller Arası Göç.....	91
Tablo 27: Batman Şehri Göç Göstergeleri.....	94
Tablo 28: Batman Şehrinde Nüfusun Geniş Aralıklı Yaş Grupları.....	99
Tablo 29: Batman Şehrinde Nüfusun Geniş Aralıklı Yaş Grupları.....	100
Tablo 30: Batman Şehir Merkezinde Nüfusun Dar Aralıklı Yaş Grupları.....	101
Tablo 31: Batman Şehri Erkek/Kadın Nüfus Miktarı.....	104

Tablo 32: Batman Şehrinde Nüfusun Geniş Aralıklı Yaş Grupları	105
Tablo 33: Batman Şehri Nüfusunun Dar Aralıklı Yaş Gruplarına Bölünüşü	106
Tablo 34: İktisadi Faaliyet Kollarına Göre Trc3 İstihdam Sayıları 1000 kişi	109
Tablo 35: Batman Şehrinde Ekonomik Faaliyete Göre İstihdam Edilen Nüfus	110
Tablo 36: Batman Şehrinde Çalışan Nüfusun Sektörlere Dağılımı	112
Tablo 37: Batman Şehrinde Faal Olmayan Nüfusun Dağılımı	113
Tablo 38: Trc3 İşsizlik Oranları (% , 15+)	115
Tablo 39: Batman Şehir Merkezinde Okullaşma Oranı (1993)	118
Tablo 40: 2009-2010 Okul Öncesi Okul-Öğrenci-Öğretmen Sayısı.....	119
Tablo 41: Eğitim Seviyesine Göre Okullaşma Oranları (%).....	121
Tablo 42: Batman'da Birimlere Göre Öğrenci Sayıları.....	121
Tablo 43: Trc3 Bölgesinde Yıllara Göre Üniversite Öğrenci Sayıları.....	123
Tablo 44: Batman'da Okur-yazarlık ve Eğitim Durumuna Göre Nüfus	124
Tablo 45: Batman'da Okur-yazarlık ve Eğitim Durumuna Göre Nüfus.	128
Tablo 46: Yıllar İtibariyle Trc3 Uzman Hekim Sayıları	130
Tablo 47: Trc3 Uzman ve Hekim Sayıları.....	130
Tablo 48: Trc3 Yıllar İtibariyle Diş Hekimi Sayıları.....	131
Tablo 49: Trc3 Bölgelere Göre Sağlık Memuru Sayısı.....	131
Tablo 50: Trc3 Bölgesinde Yıllar İtibariyle Hemşire Sayıları.....	131
Tablo 51: Yıllar İtibariyle Ebe Sayıları	132
Tablo 52: Batman'da Yüz Bin Kişi Başına Sağlık Personeli Sayısı	132
Tablo 53: Batman'da Özel Sağlık Kurumları (2010, Batman İl Sağlık Müdürlüğü)...	133
Tablo 54: Hayati İstatistik Veri Oran ve Hızları (2010).....	133
Tablo 55: Yıllar İtibariyle Trc3 Bölgesinde Bebek Ölümleri.....	134
Tablo 56: Yıllar İtibariyle Ortalama Hane Halkı Büyüklükleri.....	135
Tablo 57: Ortalama Hane Halkı büyüklükleri.....	136
Tablo 58: Batman Şehrinde İş ve Ticaret Alanlarının En Yoğun Olduğu Mahalleler .	170
Tablo 59: Batman İli Agroekolojik Bölgeleri.....	181
Tablo 60: Batman İli Arazisinin Niteliklerine Göre Dağılımı (ha).....	182
Tablo 61: Batman İli Yüzey Alanı Toprak Kabiliyetleri Sınıflandırması	185
Tablo 62: Batman İli Mera Alanları Kaynak: Batman Tarım İl Müdürlüğü	186
Tablo 63: Batman Şehri ve Çevresinde Genel Arazi Kullanımının Oransal Dağılışı..	187
Tablo 64: Çiftçi Kayıt Sistemine Kayıtlı Tarım Arazileri Dağılımı	187

Tablo 65: Batman Şehri ve Çevresinde Yıllara Göre Buğday, Arpa ve Mısır Ekim ve Üretim Alanları.....	193
Tablo 66: Batman'da Baklagil Üretimi	194
Tablo 67: Batman'da Yem Bitkileri Üretimi (Batman İl Tarım Müdürlüğü, 2010)....	195
Tablo 68: Batman Şehri ve Çevresinde Yıllar İtibariyle Tütün ve Pamuk Ekim Üretimi	196
Tablo 69: Batman Şehri ve Çevresinde Bağcılık Üretimi	197
Tablo 70: Batman Şehri ve Çevresinde Sert Kabuklu Meyveler Üretimi	198
Tablo 71: Batman Şehri ve Çevresinde Taş Çekirdekli Meyveler Üretimi.....	198
Tablo 72: Batman Şehri ve Çevresinde Yumuşak Çekirdekli Meyveler Üretimi.....	199
Tablo 73: Trc3 İlleri Kişi Başına Bitkisel Üretim, Canlı Hayvanlar, Hayvansal Ürünler Değeri (2008).....	201
Tablo 74: Batman'da Büyükbaş Hayvan Varlığı (2010).....	202
Tablo 75: Batman'da Küçükbaş Hayvanların Türlerine Göre Üretimi	203
Tablo 76: Batman'da İlçelere Göre Küçükbaş Hayvan Varlığı (2010).....	203
Tablo 77: Batman'da İlçelere Göre Kanatlı Hayvan Üretimi (2010).....	204
Tablo 78: Batman'da İlçelere Göre Arıcılık	205
Tablo 79: Batman'da Kayıtlı Esnaf ve Şirket Sayısı (2009).	210
Tablo 80: Batman OSB Elektrik ve Su Tüketimi.....	211
Tablo 81: Batman OSB'ye Ait Ayrıntılı Bilgiler	212
Tablo 82: Batman İli Sanayi Envanteri, (2009)	214
Tablo 83: TPAO Batman Bölge Müd. Kapsamındaki Sahalarda Petrol ve Gaz Üretim Bilgisi (2010).....	222
Tablo 84: Tpaö Bölge Müd. Petrol Sahalarından Yapılan Ham Petrol Üretimi.....	223
Tablo 85: TPAO Batman Bölge Müd. 1992-2011 Yıllar Arası Personel Sayısı	224
Tablo 86: Batman'da 2010 Yılı Gıda Sicil Çalışma İzni Olan İşletme Sayıları.....	231
Tablo 87: Batman'da Turizm İşletme Belgeli Konaklama Tesislerinde Geliş ve Geceleme Sayıları.....	237
Tablo 88: Batman İli Yol Uzunlukları	238
Tablo 89: Batman İli Karayollarında Hedeflenen ve Gerçekleştirilen Çalışmalar	240

GRAFİKLER LİSTESİ

Grafik 1: Batman Şehrinin Mevsimlik Sıcaklık Değerleri.....	31
Grafik 2: Batman Şehri Aylık Yağış Ölçümleri	38
Grafik 3: Batman Şehrinde Nüfusun Gelişimi	59
Grafik 4: Batman Şehrinde Sayımlara Göre Nüfus Artış Hızı	60
Grafik 5: Batman Şehrinde Erkek ve Kadın Nüfusları	68
Grafik 5: Batman Şehri, Belde ve Köy Nüfusları.....	83
Grafik 6: Batman Şehri Nüfusunun Geniş Aralıklı Yaş Gruplarına Dağılımı	100
Grafik 7: Batman Şehrinde Nüfusun Geniş Aralıklı Yaş Gruplarına Bölünüşü.....	102
Grafik 8: Batman Şehri Nüfusunun Yaş Grupları ve Cinsiyete Bölünüşü.....	102
Grafik 9: Batman Şehrinin Nüfus Piramidi Kaynak:.....	103
Grafik 10: Batman Şehrinde Nüfusun Geniş Aralıklı Yaş Gruplarına Bölünüşü.....	105
Grafik 11: Batman Şehir Nüfusunun Yaş Grupları ve Cinsiyete Bölünüşü.....	107
Grafik 12: Batman Şehrinin Nüfus Piramidi	108
Grafik 13: İlçelere Göre İl, İlçe, Belde, Köy Kadın/Erkek Nüfusları.....	108
Grafik 14: Batman Şehrinde Ekonomik Faaliyete Göre İstihdam Edilen Nüfus	111
Grafik 15: Batman Şehrinde Çalışan Nüfusun Sektörlere Dağılımı.....	112
Grafik 16: Batman Şehrinde Faal Olmayan Nüfusun Dağılımı	113
Grafik 17: Batman Şehrinde Okur-yazarlık Durumuna Göre Nüfus	124
Grafik 18: Batman Şehrinde Okur-yazar Nüfusun Cinsiyete Bölünüşü	125
Grafik 19: Batman Şehrinde Eğitim Durumuna Göre Nüfus Oranı	126
Grafik 20: Batman Şehrinde Okuma-Yazma Durumu.....	127
Grafik 21: Cinsiyete Göre Okuma-Yazma Durumu	127
Grafik 22: Batman Şehri Okur-yazar Nüfusun Cinsiyete Bölünüşü.....	129
Grafik 23: Batman Şehri Hane Halkı Büyüklüğü.....	135
Grafik 24: Batman Şehri Hane Halkı Büyüklüğü Yüzdeleri.....	136
Grafik 25: Batman İli Arazi Dağılımı.....	183
Grafik 26: İlçelerin Tarım Arazileri Büyüklüğü Oransal Dağılımı	183
Grafik 27: Arazi Durumunun İlçelere Göre Dağılımı.....	184
Grafik 28: Batman Şehri ve Çevresinde Genel Arazi Kullanımının Oransal Dağılışı	191
Grafik 29: Batman İli İhracat Oranları (Batman Ticaret ve Sanayi Odası).....	232

HARİTALAR LİSTESİ

Harita 1: Araştırma Sahasının Lokasyon Haritası.....	1
Harita 2: Araştırma Sahasının Lokasyon Haritası.....	2
Harita 3: Batman Şehri ve Çevresinin Topografya Haritası	3
Harita 4: Batman Şehri ve Çevresinin Fiziki Haritası	4
Harita 5: Batman İli Deprem Haritası.....	6
Harita 6: Batman Şehri ve Çevresinin Jeoloji Haritası.....	22
Harita 7: Batman Şehri ve Çevresinin Jeomorfoloji Haritası.....	25
Harita 8: Batman İlinin Yıllık Ortalama Sıcaklık Haritası.....	27
Harita 9: Batman İlinin Yıllık Ortalama Yağış Haritası	28
Harita 10: Batman Şehri ve Çevresinin Yıllık Ortalama Sıcaklık Haritası.....	29
Harita 11: Batman Şehri ve Çevresinin Yıllık Yağış Haritası.....	35
Harita 12: Batman İlinin Yıllık Ortalama Nem Haritası.....	39
Harita 13: Batman Şehri ve Çevresinin Hidrografya Haritası.....	41
Harita 14: Batman Şehri ve Çevresinin Toprak Haritası.	50
Harita 15: Batman İlinin Bitki Örtüsü Haritası	52
Harita 16: Batman Şehri Mahalleler Haritası.....	69
Harita 17: Batman Şehrinin Tarihi Gelişim Haritası.	75
Harita 18: Batman Şehrinde Mahallelere Göre Nüfus Yoğunluğu.....	79
Harita 19: Batman Şehri Konut Yoğunluğu.....	80
Harita 20: Batman Şehri ve Çevresinin Litoloji Haritası.....	150
Harita 21: Batman Şehri Öneri Yerleşke Alanları.....	154
Harita 22: Batman Şehri, Şehir İçi Arazi Kullanım Haritası.....	160
Harita 23: Batman Şehrinde Mekezi İş Sahaları ve Konut Yoğunluğunun Yüksek Olduğu Alanlar.....	164
Harita 24: Batman Şehrinde Yeşil Alanlar.....	166
Harita 25: Batman Şehri Kurumlar Haritası.....	174
Harita 26: Batman Şehri Sanayi Alanlarının Dağılışı.....	178
Harita 27: Batman Şehri ve Çevresinin Genel Arazi Kullanım Haritası	190
Harita 28: Batman Kültür ve Turizm Haritası.....	235
Harita 29: Batman Şehri Genel Ulaşım Haritası	239

FOTAĞRAFLAR LİSTESİ

Foto 1: Batman Çayı'ndan Bir Görünüm	44
Foto 2: Batman Barajı'ndan Bir Görünüm	46
Foto 3: Batman'ın İlk Kurulan Mahallesi İluh'un Günümüzdeki Görünümü	70
Foto 4: 1986 Yılında Kurulan Kültür Mahallesinden Bir Görünüm	72
Foto 5: İluh Mahallesi'nden Kuzeye Doğru Şehirleşme	76
Foto 6: Batman'da İluh Deresi Yakınında Açılmış Olan İlk İlkokuldan Bir Görünüm	120
Foto 7: Kültür Mahallesinde 1987 Yılında Açılan İlkokul Bir Görünüm	120
Foto 8: Batman Üniversitesi Yeni Kampüs Alanı	122
Foto 9: 2009 Yılında Açılmış Olan Batman Bölge Devlet Hastanesinden Bir Görünüm	132
Foto 10: Batman Şehri Yakınlarındaki Pira Perpira Köprüsü Ayaklarından Bir Görünüm	139
Foto 11: 1970'li Yıllarda Turgut Özal Bulvarından Bir Görünüm.....	142
Foto 12: 2010 Yılında Turgut Özal Bulvarından Bir Görünüm.....	143
Foto 13: Batman Şehrinin Genel Arazi Kullanımı	147
Foto 14: İluh Deresi Sel Felaketinden Bir Görünüm (2006)	149
Foto 15: İluh Deresi'nden Bir Görünüm.....	151
Foto 16: İluh Mahallesi, Tpaö ve Tüpraş'tan Bir Görünüm (2010).....	156
Foto 17: Batman Şehrini İkiye Bölen Haydarpaşa-Kurtalan Demiryolundan Bir Görünüm	157
Foto 18: Batman'da Modren Konut Alanlarından Bir Görünüm.....	162
Foto 19: Esentepe'den Batman Şehrinin Görünümü.....	163
Foto 20: Batman'ın Ağaçlandırma Alanlarından Olan Esentepe'den Bir Görünüm	167
Foto 21: Batman'da Gündüzleri Çok Kalabalık Olan Çarşıdan Bir Görünüm.....	168
Foto 22: Halkın Günlük İhtiyaçlarını Karşıladığı Elma Sokağı Kapalı Çarşısı.....	169
Foto 23: Çarşı Merkezinde Gülistan (Eski Tekel) Caddesinden Bir Görünüm	170
Foto 24: Meydan Mahallesinde Bulunan İş ve Ticaret alanlarından Bir Görünüm	171
Foto 25: Yeni İş Alanlarının Yoğunlaştığı Diyarbakır Caddesi'nden Bir Görünüm ...	172
Foto 26: Batman Hükümet Konağı'ndan Bir Görünüm	173
Foto 27: Batman Belediyesi'nden Bir Görünüm.....	175

Foto 28: İlk Organize Sanayide Kurulmuş Olan Bir Fabrikadan Bir Görünüm (1988).....	176
Foto 29: İlk Organize Sanayide Kurulmuş Olan Bir Fabrikadan Bir Görünüm (1988).....	177
Foto 30: Batman Çayı Ovası Tarım Alanlarından Bir Görünüm.....	189
Foto 31: Batman'da Pamuk ve Tütün Üretiminden Bir Görünüm.....	195
Foto 32: Batman Organize Sanayi Bölgesi'nden Bir Görünüm.....	212
Foto 33: Batman Ek Küçük Sanayi Sitesi'nden Bir Görünüm.....	213
Foto 34: Batman'da 2010 Yılında Açılmış Olan Bir Tekstil Fabrikası	214
Foto 35: Petrol Sondajında Kullanılan İlk Atbaşından Bir Görünüm	217
Foto 36: Petrol Sondaj Çalışması Alanından Bir Görünüm.....	220
Foto 37: Batı Raman Petrol Üretim Sahasından Bir Görünüm.....	224
Foto 38: Batman Tüpraş Rafinerisi'nin Kurulduğu İlk Yıllar	226
Foto 39: Tüpraş Batman Rafinerisi (2005)	226
Foto 40: Tüpraş Ham Petrol Depolama Tanklarından Bir Görünüm	229
Foto 41: Hasankeyften Bir Görünüm.....	234
Foto 42: Batman-Malabadi Köprüsü	236
Foto 43: Batman Şehirler Arası Otobüs Terminalinden Bir Görünüm.....	240
Foto 44: Batman Demiryolu İstasyonundan Bir Görünüm.....	241
Foto 45: Batman Çayı Kenarında Kurulmuş Olan Batman Havalimanı	242

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: Batman Şehrinin Hakim Rüzgar Yönü.....	34
Şekil 2: 1980-2000 Genel Nüfus Sayımına Göre Şehirsel Fonksiyonların Sınıflandırılması	114
Şekil 3: Ham Petrolün Petrol Kuyularından Botaş Tarafından Taşınması	227
Şekil 4: Botaş'tan Tüpraş'a Ham Petrol Taşınması.....	227
Şekil 5: Rafineri Akım Şeması	228

ÖNSÖZ

Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Coğrafya ana bilim dalı Bölgesel Coğrafya bilim dalından yüksek lisans tezi olarak "Batman Şehrinin Beşeri ve Ekonomik Coğrafyası" adlı konuyu almış bulunmaktayım.

Bu çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Batman şehrinin doğal çevre özellikleri ve bu özelliklerden kaynaklanan sorunlar belirtilmiştir. İkinci bölümde nüfus miktarı, nüfus hareketleri, yerleşmenin tarihçesi, yerleşme üzerinde etkili olan faktörler incelenerek şehir içi arazi kullanımı ayrıntılı olarak değerlendirilmiştir. Üçüncü bölümde ise ekonomik coğrafya özelliklerinden tarımsal faaliyetler ve bu faaliyetler üzerinde doğrudan veya dolaylı olarak etkili olan, fiziki ve beşeri faktörler incelenmiştir. Ayrıca Batman şehrinde ekonominin temeli olan Tpa ve Tüpraş Rafinerisi ve bunların Batman ekonomisine ve şehirleşmesine olan etkisi; Batman'ın turizm ve ulaşım alanındaki gelişimi Bölgesel Coğrafya ilkeleri doğrultusunda incelenmeye çalışılmıştır. Yapılan bu çalışmada Batman şehrinin söz konusu özelliklerinin incelenmesi sonucu ortaya çıkan durum analiz edilerek genel bir senteze ulaşılmaya çalışılmıştır. Ulaşılan bu sonuçlardan Batman şehrinin sorunları tespit edilmiş ve bu sorunların olası çözüm önerileri ortaya konulmuştur.

Tez konunun belirlenmesinde, tezin yazılması ve sonlandırılması aşamasında her türlü yardımı ve katkıyı sağlayan tez danışmanım değerli hocam Doç. Dr. M. Dursun ÇİTÇİ'ye sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca yüksek lisans öğrenimim boyunca kendilerinden ders almış olduğum ve gerekli desteklerini gördüğüm değerli hocalarım Prof. Dr. Sadettin Tonbul, Doç. Dr. Zeki Boyraz, Doç. Dr. Murat Sunkar, Yrd. Doç. Dr. Halil Günek'e ve Coğrafya ana bilim dalı hocalarıma teşekkür ederim.

Tezin bilgisayar ortamına aktarılmasında yardımlarını esirgemeyen değerli arkadaşlarıma ve hayatım boyunca bana her türlü desteği veren değerli aileme de teşekkürlerimi sunarım.

KISALTMALAR

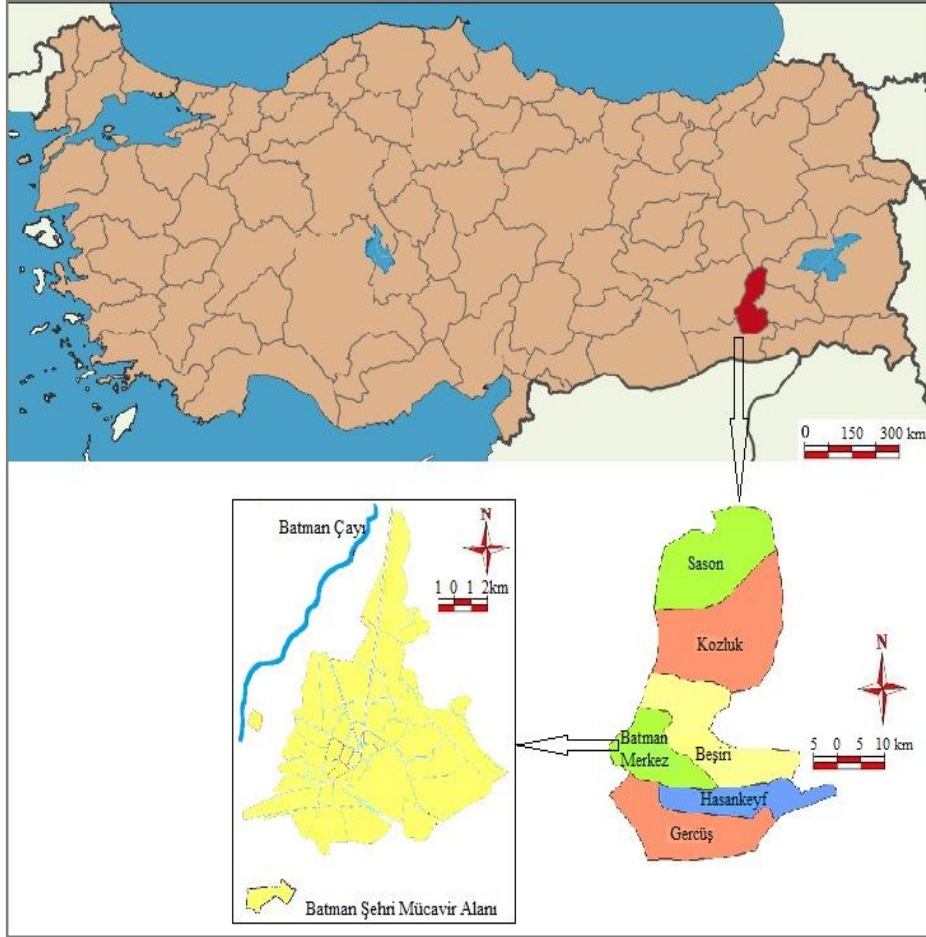
BATSO	: Batman Ticaret Ve Sanayi Odası
DİE	: Devlet İstatistik Kurumu
DİKA	: Dicle Kalkınma Ajansı
DMİ	: Devlet Meteoroloji İstasyonu
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
DSİ	: Devlet Su İşleri
GAP	: Güneydoğu Anadolu Projesi
KSS	: Küçük Sanayi Sitesi
OSB	: Organize Sanayi Bölgesi
TPAO	: Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı
TRC3	: Mardin, Batman, Şırnak, Siirt
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
UNDP	: Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı

GİRİŞ

1. Araştırma Sahasının Yeri, Sınırları ve Genel Coğrafi Özellikleri

Batman ili, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin Dicle Bölümü'nde yer almaktadır. Kuzeyde Muş, Batıda Diyarbakır, Doğuda Bitlis ve Siirt, Güneyde Mardin illeriyle çevrilmiştir. Batman ili aynı zamanda bu illerin bağlantı noktasında bulunur (Harita 1).

Batman'ın batıda sınırı Diyarbakır ili ile olup, bu sınırı tamamıyla Batman ve Sorkan Çayları çizmektedir. Güneyde Mardin Eşiği ve Mardin iliyle sınırlı, doğuda Garzan Çayı, Siirt ve Bitlis illeriyle, kuzeyde Güneydoğu Toroslarının içine sokularak Muş iliyle sınırlanır.

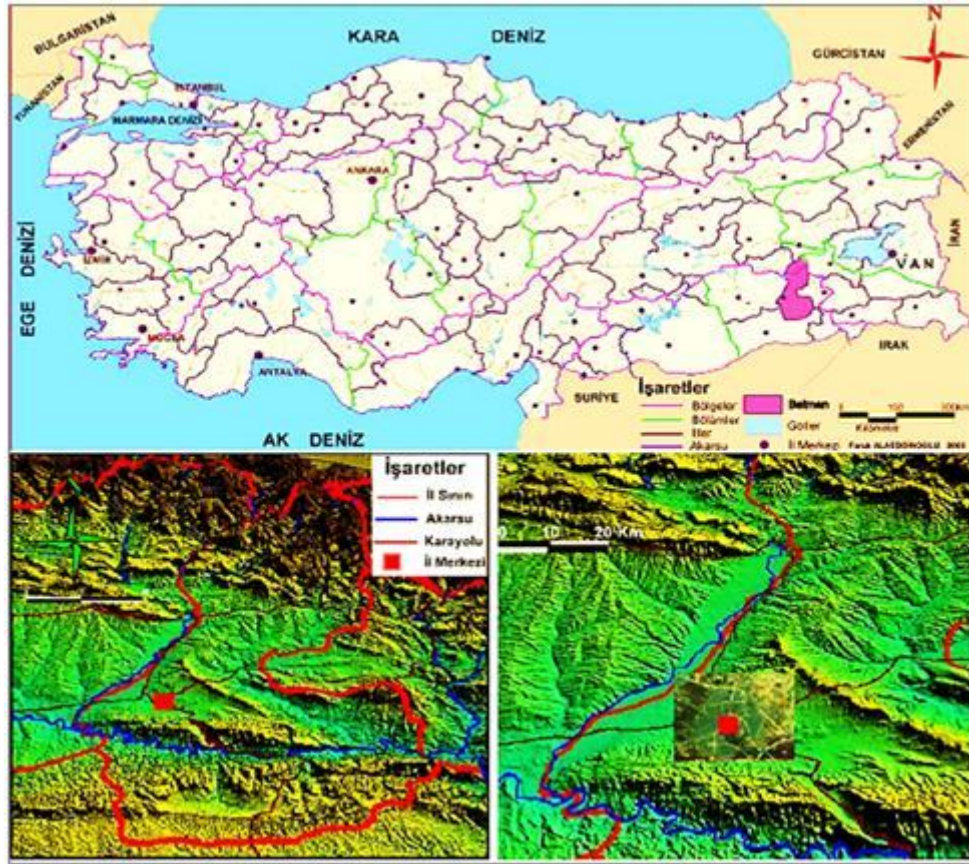

Harita 1: Araştırma Sahasının Lokasyon Haritası

Batman ilinin koordinatları ise şöyledir: Batman $41^{\circ} 10'$ ve $41^{\circ} 40'$ doğu boylamları ile $38^{\circ} 40'$ ve $37^{\circ} 50'$ kuzey enlemleri arasında yer alan ve üçgen şeklini

andıran bir ildir. Araştırmamızın asıl konusu olan Batman şehir merkezi ise $41^{\circ} 09'$ ve $41^{\circ} 05'$ doğu boylamları ile $37^{\circ} 57'$ ve $37^{\circ} 49'$ kuzey enlemleri arasında yer almaktadır.

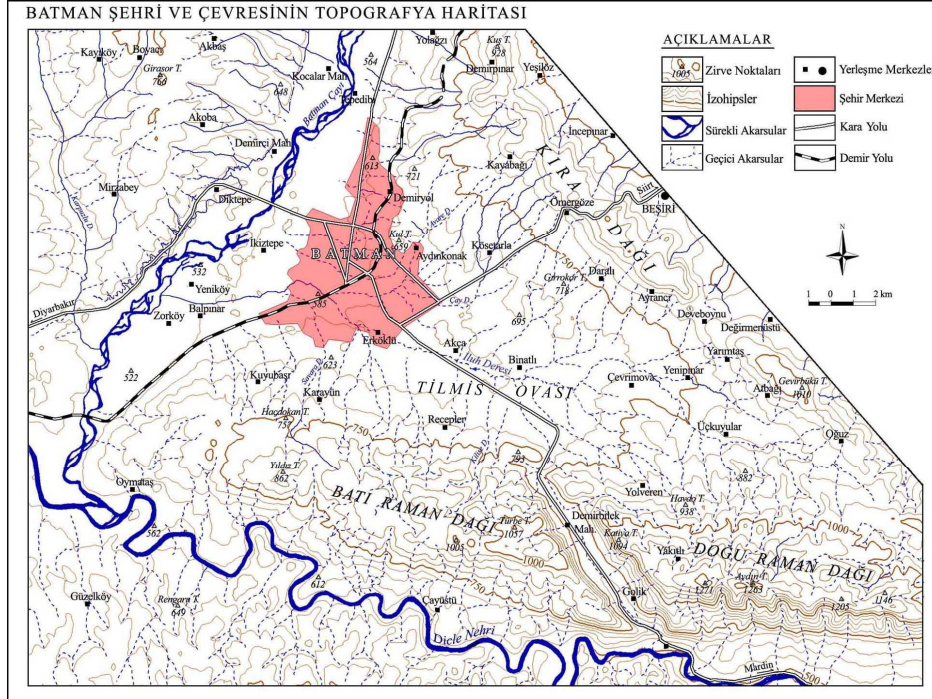
Batman ilinin yüzölçümü 4694 km^2 'dir. Bunun 622 km^2 'sini Merkez ilçesi, 1070.40 km^2 'sini Gercüş ilçesi, 1066 km^2 'sini Kozluk ilçesi, 896 km^2 'sini Beşiri ilçesi, 716 km^2 'sini Sason ilçesi ve 323.20 km^2 'sini Hasankeyf ilçesi kaplamaktadır. Batman şehri mücavir alanı ise yaklaşık olarak 70 km^2 'dir. İlin deniz seviyesinden yüksekliği ise 1000 ile 500 m. arasında değişmektedir. İlçelerin ortalama yükseklikleri ise şöyledir: Merkez ilçe 560 m, Gercüş ilçesi 700 m, Kozluk ilçesi 720 m, Beşiri ilçesi 896 m, Hasankeyf 500 m, ve Sason 1000 m. civarındadır.

Harita 2: Araştırma Sahasının Lokasyon Haritası (Alaeddinoğlu, 2007)

Batman şehir merkezi Dicle Nehri'ne ve ona karışan Batman Çayı'na çok yakın düzlük bir alanda kurulmuştur (Harita 3). Batman şehri Batı Raman Dağı'nın kuzey uzantısını oluşturan tepelerin alçaldığı, düzleştiği alanda kurulmuş olup Dicle Nehri'ne uzaklığı yaklaşık 10 km'dir. Batıda ise Batman Çayı'na iyice sokulup, çaya bazı alanlarda 1 km'den daha az mesafe kalmıştır. Batman Çayı'nın Dicle Nehri'ne ulaşırken

oluşturduğu dirseğin doğusunda yer alan şehir merkezi, kuzeyinde Kıra dağı (1000m) , güneyde Raman Dağı (1288m), batıda ise Batman Çayı ile çevrilmiştir. Batman Çayı'nın şehrin batısında yer alması Batman şehir merkezinin doğu, güney ve kuzey yönlerine doğru yayılmasına sebep olmuştur.

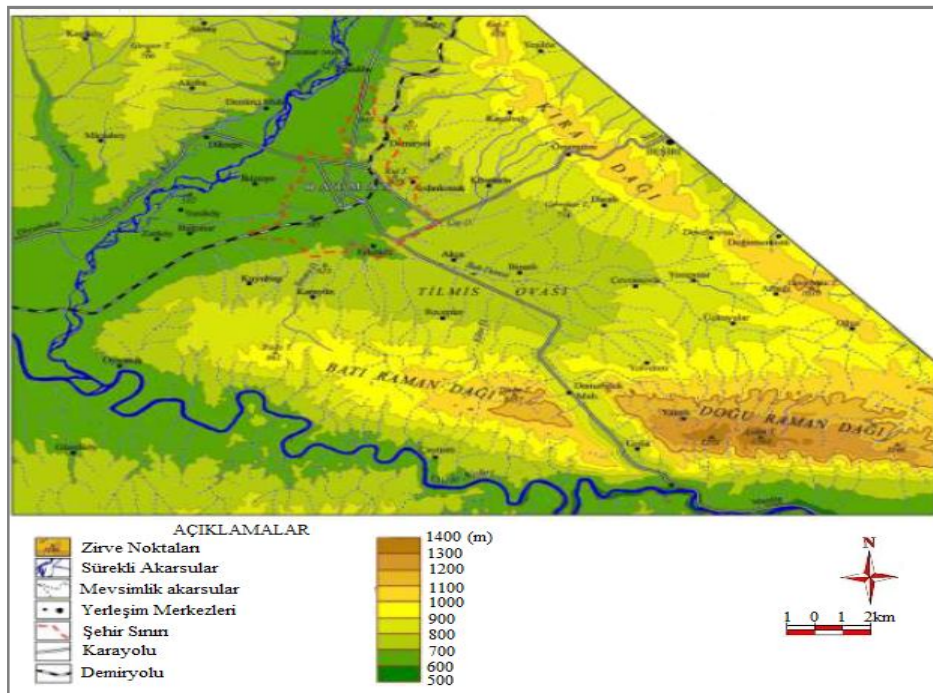
Harita 3: Batman Şehri ve Çevresinin Topografya Haritası (Tonbul, Sunkar, 2008)

Batman ilinin kuzey ve kuzeydoğusu yüksek, sarp ve dağlıktır, güneyi ise engebeldir. Dicle Nehri batıdan doğuya doğru il topraklarından akar. İl merkezi, Batman Çayı havzasında düz bir arazi üzerine yerleşmiştir. İlin güneydoğusunda petrol üretimi yapılan 1.288 metre yüksekliğinde Raman Dağı ve Güneydoğu Toroslar vardır. İlin kuzeyinde, Sason ve Kozluk ilçelerinde, Batman Çayı havzasını çevreleyen Güneydoğu Toroslar sistemine ait dağlardan Sason Dağı (2500m), Mereto Tepesi (2967m), Kuşaklı Dağı (1947m), Avcı Dağı (2121m), Meydanok Tepesi (2042m) Kortepe (2082m), ilin doğusunda petrol üretimi yapılan Raman Dağı ve Güneydoğu Toroslar vardır. İlin en önemli düzlükleri Beşiri, Batman ve Gercüş Ovası'dır.

Batman ilinde iklim Güneydoğu Anadolu bölgesinde görülen tipik karasal iklimden farklı değildir. Kışları soğuk ve yağışlı yazları sıcak ve kurak geçmektedir. Maksimum yağış kış ve ilkbahar aylarında düşmektedir. Minimum yağışlar ise temmuz aylarında düşmektedir. İlin en soğuk yeri Sason ilçesi sınırları içerisinde kalmaktadır.

Batman'da bugüne kadar ölçülen en yüksek hava sıcaklığı 46.5° iken en düşük hava sıcaklığı ise -22.5°dir. İlin en sıcak bölgesi il merkezi iken en soğuk alanı Sason dağlık alanıdır. Sıcaklık ortalamaları yaz aylarında 40°, kışları ise -5°dir. Kar yağışları az görülüp, yer altı su rezervi bakımından zengindir. Bitki örtüsü bahar yağışlarıyla yeşeren ve yazın kuruyan steplerden oluşmaktadır. Ormanlar ise genelde meşe ağaçlarından oluşmaktadır.

Batman'da düz ovaların çoğunu dalgalı araziler oluşturmaktadır. İlin en geniş ve düz arazisi Beşiri ilçesi ile Batman Ovası'nda bulunmaktadır. İlin tek ovası olan Batman Ovası 210 km²'lik alanıyla tarım faaliyetlerinin merkezi konumundadır (Harita 5).

Harita 4: Batman Şehri ve Çevresinin Fiziki Haritası (Tonbul, sunkar, 2010)

Batman şehir merkezinin kurulduğu Batman Çayı havzası Sason Dağı (2500m), Meleto Tepesi (2967m), Kuşaklı Dağı (1947m), Avcı Dağı (2121m), Meydanok Tepesi (2042m), Kortepe (2082m), Raman Dağı(1288m) ile çevrilmiştir.

Şehir ovada yer aldığı için rüzgarlardan fazla etkilenmemektedir. Bölgeyi ve şehri etkileyen basınç merkezleri kuzeyde Sibiryaya yüksek basınç merkezi, güneyde Basra alçak basınç merkezidir.

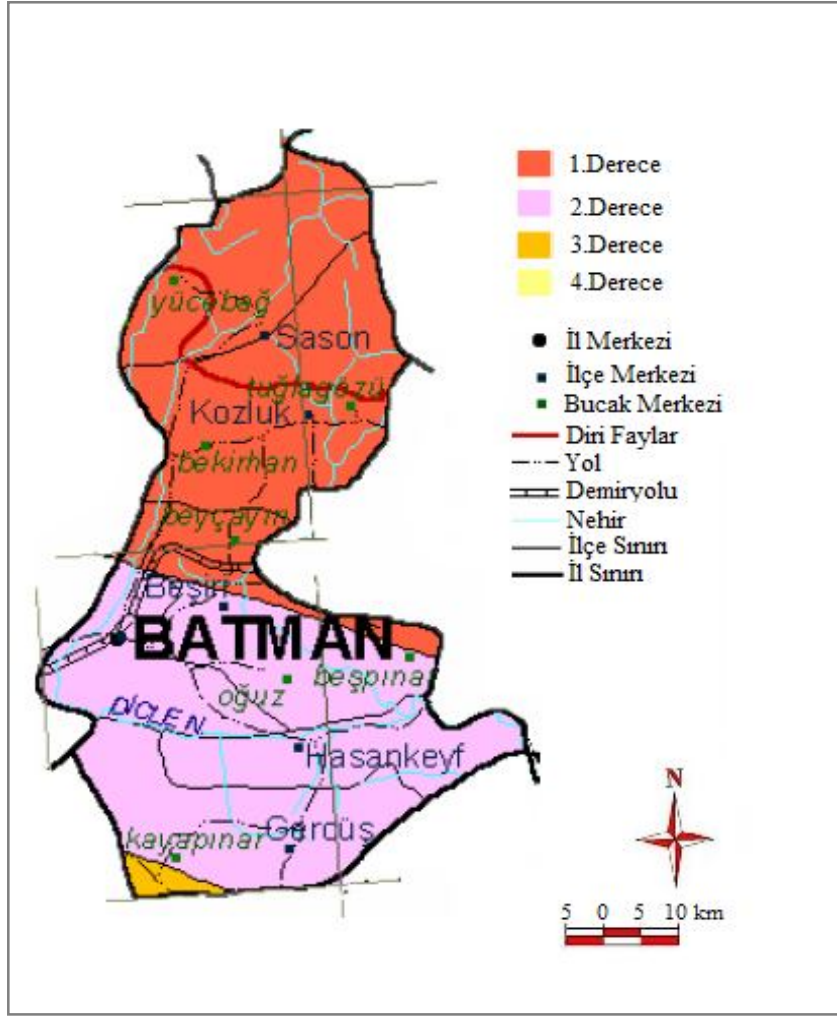
İlin su potansiyeli ise şöyledir: Batman Çayı, Dicle Nehri, Garzan Çayı, Sason (Aydınlık) Çayı, Pisiyar Çayı ile Batman Barajı ilin su potansiyelini oluşturmaktadır.

Dicle Nehri, Batman, Sason, Garzan ve Pisiyar ayları, ilin içinden geçmekte olan akarsulardır.

Batman Şehri ikinci derece deprem bölgesinde yer alıp birinci derece deprem kuŐađına yaklaşık 100 km. uzaklıkta bulunmaktadır. Bundan dolayı Şehir deprem açısından riskli bir konumdadır (Harita 4).

Batman ili ve çevresinde etkili olabilecek en büyük tektonik yapı, bindirme kuŐađıdır. Bu bindirme kuŐađı Batman'ın kuzeyinde yaklaşık olarak merkeze uzaklığı 60 km civarındadır. Sason ilçesi ve çevresinde de birçok normal ve ters faydan söz etmek mümkündür. Ayrıca Raman Dağı'nın hemen güneyinde de bir fay bulunmaktadır (Batman evre Orman Müd.).

“Batman Şehri tektonik açıdan Kenar Kıvrımları KuŐađı içerisinde yer almaktadır. Bu nedenle genç orojenik hareketlerden etkilenerek kıvrımlı ve kırıklı yapılar gelişmiştir. Batman Şehri ve çevresinde en önemli kırıklı yapı Raman Dağı güney yamaçlarını kesen Raman Fayı'dır. Raman Fayı, bindirme bileŐenli sağ yanal doğrultu atımlı bir faydır. Doğu Raman Dağı güney eteklerinde 400 m'lik düŐeye atım tespit edilmiştir. Raman Fayı'nı dikine kesen ve Maymune Boğazı'nın yerleştiği alandaki düŐey atımlı faylar, diğer önemli fayları oluşturmaktadır” (Tonbul, Sunkar, 2009:12)

Harita 5: Batman İli Deprem Haritası

Kaynak: Afet İşleri Genel Müdürlüğü Değiştirilerek Hazırlanmıştır.

Zemin özellikleri bakımından ise killi bir yapının bulunması ve İluh Deresi'nin yaptığı taşkınlar şehre ve yerleşme dokusuna zarar vermektedir. Bundan dolayı yerleşmelerin İluh deresi çevresine ve tarım arazilerinin olduğu alanlara uzak olması gerekmektedir. Özellikle son yıllarda artan sel ve taşkınlar mekan üzerindeki insan unsuruna ciddi boyutta zarar vermiştir. Dolayısıyla İluh Deresi ıslah çalışmalarının artırılması, yerleşmelerin uygun zemin özelliklerinin olduğu alanlara yapılması gerekmektedir.

Batman İlinin Tarihçesi

Batman Adının Kaynağı

“İnsanlar yaşadıkları mekânları adlandırırken bazı özelliklerden etkilendikleri dikkati çeker. Bu etkilenme doğal çevrenin bir niteliğinden olabileceği gibi sosyal bir sebepten de kaynaklanabilir. Bunun yanı sıra insanlar buldukları, yaşadıkları mekândaki yer adlarını zaman içerisinde değişikliklere de uğratmışlardır. Bu değiştirme doğal ve kendiliğinden bir süreç şeklinde olduğu için genellikle eskiye ait bir takım izleri de bünyesinde barındırır. Bu özelliği sayesinde de bulunduğu mekânın tarih ve coğrafyası ile ilgili önemli ipuçları durumundadırlar. Her yer adının bir anlamı bulunmaktadır. Bu bir bakıma gizli olan nitelikler ve özellikler, etimoloji çalışmaları ile yeniden belirlenebilmektedir.” (Tunçel H, 2009).

Tunçel’in açıklamalarından anlaşıldığına göre yer adlarının oluşumu sırasında birçok faktör birlikte etkili olmaktadır. Bu faktörlerden bir tanesi de coğrafyadır. Fiziki Coğrafyanın Sıcaklık, yükselti ve bitki örtüsü gibi unsurları İnsan topluluklarının yaşam biçimlerini, kültürlerini etkileyerek bu topluluklara çeşitli özellikler kazandırmaktadır. İnsan toplulukları kazanmış oldukları bu özellikler doğrultusunda yerleşmiş oldukları alanları şekillendirmektedirler. Yerleşme adları da bu biçimlendirmenin bir sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Dilbilimci Özcan Başkan, yerleşme adlarını genel olarak iki grup altında toplamıştır.

- A. Tabiata ve fiziksel koşullara dayanan adlar,
- B. İnsanlara ve topluluklara dayanan adlar.

Başkan, bu iki grubu da kendi içerisinde ayrı bir sınıflamaya tabi tutarak üç tane alt grup oluşturmuştur.

- A 1. Çevreyle ilgili adlar;
- A 2. Bitkilerle ilgili adlar;
- A 3. Hayvanlarla ilgili adlar
- B 1. Kişilerin fiziksel yaşayışı ile ilgili adlar;
- B 2. Kişilerin duygusal yaşayışı ile ilgili adlar;
- B 3. Kişilerin kendi varlıklarıyla ilgili adlar (Başkan, 1971:319).

Yer adlarının kaynağını aldığı ve etkilendiği coğrafik etkenler göz önünde bulundurulduğunda Fiziki Coğrafyanın etkileri ilk sırada yer almaktadır.

“Batman adının bu yöreye ne zaman verildiği ve nereden geldiği kesin olarak bilinmemektedir. Bir görüşe göre bugünkü Batman Çayı'nın adı 1950'li yılların başında İluh köyüne verilmiştir. Bitlis Beyliği yapmış ünlü düşünür ve fikir adamı Şerefhan Bitlisi “ Şerefname ” adlı eserinde Batman ismini Batman Çayı üzerinde oluşan Malabadi köprüsünden Dicle nehrine kadar olan yer diye belirtmektedir. Şerefnamede ifade edilen Batman bölgesinin sınırları bugünkü Batman il haritası sınırlarına çok benzemektedir” (Zengin, 2005).

Şerefhan'ın “ŞEREFNAME” adlı eserinde Kulp hükümetinden bahsedilince Batman hükümetinden de bahsedildiği görülmektedir. Söz konusu eserde Kulp ve Batman hükümetinin idaresinin Seyit Ahmet Bey Bin Sultan Hüseyin Bey'e sultanlık emirnamesi ile verildiği görülmektedir. Buradan yola çıkılarak Batman adının Silvan, Hasankeyf ve Kozluk arasında kalan düz alana verildiği düşünülmektedir. Batman sözcüğünün ölçü anlamının dışında geniş arazi anlamında kullanılması da bu tahmini güçlendirmektedir.

Başka Bir rivayete göre de yörede TPAO bölge müdürlüğü ambarlarının yapıldığı yerde meydana gelen bir çökme sonucu ambarların yeri batmış ve bu olay sonucu yöreye Batman isminin verildiği söylenmektedir.

Batman adı hakkında kesin bir bilgiye ulaşılmamıştır. Batman adı konusunda herkesin hemfikir olduğu nokta Batman yerleşmesinin adını Batman Çayı'ndan aldığıdır. Batman'ın ilk yerleşmesi İluh köyüdür. 1957 tarihli 1/100 binlik topografya haritasında İluh diye geçmektedir. Yani bu tarihe kadar da Batman adı kullanılmamıştır. Bazı iddialara göre şehir adını batısında akan Batman Çayı'ndan almıştır.

Batman Çayı boyundaki Elmedina kazası 1926'da Batman Çayı'nın taşmasıyla sular altında kalmıştır. Böylece Elmedina Siirt'e bağlı olan Beşiri'ye taşınmış ve İluh da buraya bağlanmıştır (Zengin, 2005). Elmedina'dan göç edenlerle İluh biraz büyümüştür. 1940'lara kadar bugün sahip olduğu ilçelerin hepsinden küçük olan Batman (o zamanki adıyla İluh), petrolün bulunması, petrol rafinerisinin kurulması, alanının düz olup tarım ve ulaşım elverişli olması nedeniyle bir toplanma ve pazar merkezi haline gelerek nüfusu Türkiye ortalamaları üzerinde artmıştır. Bugün 325 bin nüfusuyla Türkiye'nin orta büyüklükteki şehirleri arasına girmiştir. Batman ili 1955 yılında belde, 1957'de ilçe ve 1990 yılında Siirt ve Mardin illerinden toprak alarak il olmuştur.

Batman'ın daha eski adı İluh (Elıh, Elah) da pek eski değildir. Yakın döneme kadar bir köy olan İluh, Elmedina nahiyesine bağlı ve bugünkü İluh mahallesinin

kurulduğu yerde bulunuyordu. Burası yakın geçmişe kadar Elmedina nahiyesine gelen ticaret kervanlarının konaklandığı ve “Hana Kihelan (Küheylan Hanı)” diye de bilinen bir konaklama merkeziydi. Elmedina nahiyesinde halk Batman Çayı’ndan faydalanmak için bir kanal açarak nahiyenin içinden su geçirmişlerdir. 1926 yılında Batman Çayı’nın taşması sonucunda nahiyeye çok zarar görmüş ve birçok kişi İluh ve çevresine taşınmıştır.

“Yer adları coğrafik, folklorik, tarihsel, sosyolojik, etnolojik değere sahiptirler ve bu yönlü izler taşırlar. Coğrafya açısından belli bir yerin yer adlarının çözümlemesi yapılarak oranın iklim özellikleri, kayaçları, toprakları, doğal bitki örtüsü, hidrografik yapısı, morfolojik yapısı, ekonomik yapısı kısaca coğrafik birçok yönden bilgiye veya tahmine ulaşılabilmektedir” (Altunışık, 2009:20).

Su kaynakları (çay, nehir, dere) adlarını bazen çevresindeki yerleşim birimlerinden almışlardır. Bazen de çevredeki yerleşim merkezleri adlarını su kaynaklarından almıştır. Birbirini karşılıklı etkileme durumu birçok yer adının kökenine inildiğinde görülmektedir.

Batman adının, Batman Şehri’nin doğusundan geçen Batman Çayı’ndan geldiği tüm kaynaklarda belirtilmiştir. Akarsulara verilen isimler genellikle çevrelerindeki yerleşmelerden olup Batman Çayı çevresinde de varlığı kesin olarak bilinmeyen Batman adında bir yerleşmenin olabileceği düşünülebilir.

Aslen Kudüslü olan ve Halit bin Velid’in soyundan gelen Yusuf Ziyaeddin Paşa, II. Abdülhamit döneminde Bitlis’in Mutki ilçesinde kaymakamlık yapmış ve kaymakamlık yaptığı yıllarda El-Hediyye El-Hamidiyye Fi’l-lugat El-Kurdiyye adlı Kürtçe-Arapça bir sözlük yazmıştır (1894). Bu sözlüğün ilk basımı Şirket-i Mürettibiye Matbaası’nda rumi 1310 (1894) yılında İstanbul’da yapılmıştır. Yusuf Ziyaeddin Paşa bu sözlüğü dönemin padişahı 2. Abdülhamid’e hediye etmiştir. Bu sözlük 1978 yılında Çıra yayınları tarafından Kürtçe-Türkçe olarak yayınlanmıştır.

Yusuf Ziyaeddin Paşa yazmış olduğu bu sözlüğünde El-medina ve Batman köylerinden de bahsetmektedir. Bu lügatta El-medina, Siirt ilinde Beşiri’de bir köy diye geçmektedir. Batman ismi ise, "Beşiri’de bir köy. Yakınında büyük ve çok güzel bir köprü vardır. Bu köprü de onun adıyla anılır" diye geçmektedir. Bu açıklamalardan anlaşıldığına göre Batman ve El-medina yerleşim birimleri 1894 yılından önce de köy yerleşmeleri olarak varlıklarını sürdürmektedirler.

Yusuf Ziyaeddin Paşa’nın kendi hazırladığı sözlüğünde bahsettiği bu köprü tüm kaynaklarda Batman Köprüsü olarak geçmektedir. Ancak bugün itibariyle herkes bu

köprüyü Malabadi köprüsü olarak tanımlamaktadır. Yusuf Ziyaeddin Paşa'nın Batman için "Beşiri'de bir köy, yakınında büyük ve çok güzel bir köprü vardır. Bu köprü de onun adıyla anılır" dediği köprü şu an ki ismiyle Batman-Malabadi köprüsüdür. Bu açıklamalardan anlaşıldığına göre Malabadi Köprüsü yakınlarında Batman adında bir köy yerleşmesi vardır. Malabadi Köprüsü de bu köyün ismi olan Batman adıyla anılmaktadır. Batman Çayı'na verilen ismin de bu köy yerleşmesinden kaynaklandığı çok güçlü bir ihtimaldir. Çünkü akarsu isimleri genellikle yakın çevrelerindeki yerleşme adlarıyla anılırlar.

Batman-Malabadi Köprüsü, Batman şehir merkezine 32 km uzaklıktadır. Yusuf Ziyaeddin Paşa'nın hazırlamış olduğu sözlük göz önünde bulundurulursa 1900'lü yıllardan önce de Malabadi Köprüsü ve bu köprü'nün altından geçmekte olan çayın (Batman Çayı) kenarında Batman adında bir köy yerleşmesi mevcuttur. "Batman" adı daha sonra Malabadi Köprüsüne verilmiştir. Nitekim Şerefhan Bitlisi "Şerefname" adlı eserinde Batman ismini Batman çayı üzerinde oluşan Batman (Malabadi) köprüsünden Dicle nehrine kadar olan yer diye belirtmektedir. Malabadi Köprüsü yakın geçmişe kadar da Batman Köprüsü olarak anılmaktaydı.

Ayrıca Malabadi Köprüsü'nün Mervanlı hükümdarı Bad tarafından inşa edildiği ve köprüye onun isminin verildiği tarihi kaynaklarda geçmektedir (Altunışık, 2009:113). Altunışık'ın bu ifadesinden anlaşıldığına göre Mervanlı hükümdarının adı olan "Bad" ismi köprüye verildiği gibi yakınındaki yerleşmeye de verilmiş olabilir. Dolayısıyla yakınından geçmekte olan çaya da ve daha sonra da bu ismin Batman Çayı kenarında kurulmuş olan Batman şehrine de verilmiş olma ihtimali yüksektir.

"Batman" adının on dördüncü yüzyılda Batman Çayı'nın kenarında, Malabadi Köprüsü civarındaki bir köyden alındığı bilinir. Batman adı önce çaya verilir, çok sonraları yerleşim yerine (Batman şehrine) verilmiştir" (Temel, 2009:123).

Batman adı ilk olarak belli bir yöre için kullanılmıştır. Bu yöre bugünkü Batman Barajı'nın bulunduğu yerden (Batman-Malabadi Köprüsü'nden) Dicle Nehri'ne kadar olan bir sınırdır. Diğer bir ifadeyle Silvan (Diyarbakır İlçesi), Kozluk ve Hasankeyf ilçeleri arasında kalan düz alandır. Daha sonra varlığı on dördüncü yüzyıla kadar uzanan ve Batman-Malabadi Köprüsü yakınlarında kurulan bir köy için de "Batman" adı kullanılmıştır. Doğal olarak bu köy yakınından geçmekte olan çaya da Batman Çayı adı verilmiştir.

Adı geçen “Batman Köyü” bugünkü Batman şehir merkezine 32 km uzaklıktadır. Ancak bugün itibariyle bu adla anılan herhangi bir köy yerleşmesi mevcut değildir. Adı geçen "Batman Köyü" yerinde bugün başka köyler bulunmaktadır.

Ancak Batman Köyü’ne ve Şerefhan Bitlisi’nin yukarıda belirttiği yöreye “Batman” adının nasıl ve niçin verildiği ise kesin olarak bilinmemektedir. Bu durumda Tunçel’in yukarıda geçen açıklamasını göz önünde bulundurmanız gerekmektedir. Tunçel’e göre yer adlandırmasında birçok unsur etkili olabilir. Bu unsurlar coğrafi olabileceği gibi sosyal ve kültürel bir takım nedenlerden de kaynaklanabilir.

Yukarıda yapılan açıklamalardan anlaşıldığına göre yüzyıllar öncesinde bugünkü Batman-Malabadi Köprüsü ve altından geçmekte olan çayın kenarında “Batman” adında bir köy yerleşmesi mevcuttur. Batman isim özelde bu köy için genelde ise Silvan-Kozluk-Hasankeyf arasında kalan düz bir alan için kullanılmıştır. "Batman" adı ilk önce bu yöreye daha sonra Batman-Malabadi Köprüsü yakınında kurulmuş olan köye ve köy yakınından geçen çaya verilmiştir. Batman Çayı’nın bugünkü Batman şehir merkezinin de 4 km yakınından geçmesi sonucu İluh Köyü’ne “Batman” adının verildiği anlaşılmaktadır. Nitekim İluh isminin Batman olarak değiştirilmesi de Batman adının daha önce kullanılmış olduğunu kanıtlamaktadır. Böylece bir çevrede var olan akarsuya o yerleşmenin adı verildiği gibi o çevrede sonradan kurulan bir yerleşmeye de bir akarsu isminin verilmiş olduğunu görüyoruz.

Raman Dağı’nda 1940’lı yılların başında petrolün bulunması ve buna bağlı olarak petrol tesislerinin kurulmasıyla beraber İluh Köyü’nün nüfusu artmıştır. 1937 yılında bucak, 1955 yılında belediye ve 1957 yılında da ilçe statüsüne kavuşmuştur. İlçe statüsüne kavuşmasıyla da İluh ismi “Batman” olarak değiştirilmiştir.

Batman merkez ilçe olmasa da diğer ilçeleri tarihi bir geçmişe sahip olup çeşitli uygarlıklara ev sahipliği yapmışlardır. Milattan sonra burada varlıklarını sürdürmüş uygarlıkların başında Roma, Bizans, Sasani, Emevi, Abbasi, Mervani, Selçuklu, Artuklu ve bazı küçük beylikler, Eyyubi, Safevi ve Osmanlı gibi uygarlıklar gelmektedir.

Bugün Batman ili sınırları içerisinde bulunan bütün ilçelerin ilçe merkezleri, tarihi geçmişleri itibariyle Batman şehir merkezinden çok daha eskidir. Bunların içerisinde Hasankeyf ve Sason ilçe merkezleri hem coğrafi konumları hem de güvenlik ve su varlıkları bakımından diğer ilçelere göre üstünlük sahibidir. Bundan dolayı da eski dönemlerden günümüze dek yerleşim ve idare merkezleri olarak yakın döneme kadar varlıklarını korumuşlardır.

Batman, tarih itibariyle yeni bir il olmasına rağmen sınırları içerisinde kurulan şehirlerin tarihi Sümerlere kadar uzanmaktadır. İluh tepesinin bulunduğu alanda bir Sümer şehir yerleşiminin bulunduğu, ancak bataklık bir arazi üzerine kurulu olduğundan şehrin zaman içerisinde yer altına göçtüğü belirtilmektedir.

Batman bölgesi içinde bulunan ve bu nedenle tarihi kaynaklarda yer alarak adından bahsettiren İluh, Elah, Elek-han, İlihan Köyü'nün tarihi M.Ö 546 yıllarına dayanmaktadır.

Batman tarihi hakkında en eski bilgiler halk hikayeleri, mitler ve Herodot tarihinde verilmektedir. Ortak verilere göre MED kralı Abtyagestin'in torunu Kyros, karşıtı Erpagazso'ya M.Ö. 550 yılında yenilince Med asilzadeleri arasındaki utancından dolayı Med'lerin yaşadığı Media bölgesinin kuzey batı ucundaki topraklarına çekilmek zorunda kalmıştır.

Başka bir görüşe göre de Kyros, Pers egemenliği altında kalmamak için bu bölgeye yerleşmiştir. Karaçalı, sazlık ve bataklıktan oluşan bu bölgenin ortasında bir yapay adacık meydana getirmiş ve bu bölgeye han obası anlamında " ELEKHAN" denilmiştir (M.Ö. 546). Med İmparatorluğu'nun hükümdar olduğu bu tarihte yöre halkına Media denildiği; İluh, Elah, Elek-han veya İlihanı'nda Media ülkesi sınırları içinde bir bölge olduğunu Herodot tarihinden öğrenmekteyiz.

Elekhan, 194 yıl bağımsız ve mutlu bir dönem geçirdikten sonra M.Ö. 352 yılında Büyük İskender'in istilasına uğramıştır. Büyük İskender'in doğu seferi sırasında istilaya uğrayan Medialıların tarih sahnesinden silinmesinden sonra, ortada kalanlar bugün Batman Çayı olarak bilinen çayın kenarında Medina veya El-Medina ismiyle yeni bir yerleşim yeri meydana getirip İluh bölgesini de kendilerine bağlayarak yaşamlarını sürdürmüşlerdir.

Batman'ın da içerisinde yer aldığı yukarı Mezopotamya'ya sırasıyla: Sümerler, Akadlar, Eski Asurlar, Eski Babiller, Kasitler, Hurriler, Mitaniler, Orta Asurlular, Yeni Asurlular, Babiller, Medler, Persler, İskender İmparatorluğu, Romalılar, Bizanslılar gibi devletler hükmetmişlerdir.

Yine Malazgirt savaşının kazanılması ile Artuklular, daha sonra Moğollar, İlhanlılar, Celayirliler, Karakoyunlular, Akkoyunlular, Safevi ve Eyyübiler gibi devletlerin egemenliği görülmektedir.

İslamiyetin yayılışından sonra Müslümanların egemenliğine giren bu bölge 1516 yılında gerçekleşen Mısır seferi sırasında Osmanlı topraklarına girmiştir. 1540 tarihli bir

kayda göre Batman küçük bir yerleşim yeri idi. Batman'ın burada bulunan beylerin hakimiyetinde kaldığı dışında herhangi bir bilgi yoktur. Burada bahsedilen yerin Batman Köprüsü yakınlarında olma ihtimali vardır.

Yavuz Sultan Selim Mısır seferi sırasında kendisine büyük yardımları dokunmuş olan Turhan oğlu Mahmut Paşa'ya ELEKHAN'ı içine alan Batman suyu ile Botan suyu arasında kalan bölgenin tamamını vermiştir. Bu gelişmelerden sonra ELEKHAN telaffuz değişikliğine uğrayarak halk dilinde ELAH zamanla "İLÜH" ismini almıştır.

Sonuç olarak bu bölge Osmanlı hakimiyetine geçtikten sonra El-Medina kaza merkezi haline getirilerek Siirt iline bağlanmış ve İluh da köy merkezine dönüştürülerek El-Medina kazasına bağlanmıştır. 1926 yılının ilkbaharında Batman Çayı'nın taşması sonucu El-Medina kazası tamamen sular altında kalarak haritadan silinmiştir. Bu olaydan sonra kaza merkezi Beşiri'ye taşınmıştır. İluh köyü de Beşiri ilçesine bağlanmıştır. Bu dönemde Beşiri Siirt iline bağlıydı.

Batman ili cumhuriyetin başlarında İluh adında bir köy olarak karşımıza çıkmaktadır. Batman, 1950 öncesinde günümüzdeki İluh Mahallesi'nin bulunduğu alanda küçük bir köy yerleşmesi iken Raman Dağı'nda petrolün bulunması ile birlikte hızla gelişerek il statüsü kazanmıştır. İluh, 1937 yılında bucak haline getirilmiştir. 1940'lı yıllarda bölgede var olan petrol rezervlerinin değerlendirilmesi sonucunda İluh Bucağı'nda her alanda büyük gelişmeler kaydedilmiştir. Bu gelişmeler üzerine 1955 genel nüfus sayımında İluh nüfusunun 4.713 olarak belirlenmesiyle 1955 yılından sonra belediye teşkilatı kurulmuştur. 1957 yılında ise İluh yerleşim merkezi Batman adıyla ilçe teşkilatı olarak kabul edilmiştir.

MTA'nın 1934 yılında Batman ve çevresinde yaptığı petrol arama çalışmalarının sonunda 1940'ta şehrin güneyindeki Raman Dağı'nda petrol bulunmuştur. Petrolün bulunmasıyla yörede bir rafinerinin kurulması gündeme gelmiş ve daha sonra İluh Köyü'nün arazisi üzerinde rafineri kurulmuştur. Rafinerinin kurulmasından sonra çevre köy, ilçe ve illerden İluh'a büyük bir göç başlamış ve kısa zamanda İluh Köyü büyük bir gelişme göstermiştir. Bu yıllarda TPAO'nun hem teknik hem de sosyal tesis ve lojmanların yapımına bağlı olarak İluh Nahiyesi hızlı bir gelişme göstermiştir.

1957 yılında İluh Bucağı'nın ilçe olmasıyla yöre Batman ismini almıştır. Batman 16 Mayıs 1990 yılında ve 3647 sayılı kanunla Siirt ilinden ayrılarak il olmuştur. Siirt iline bağlı Beşiri, Sason, kozluk; Mardin iline bağlı Gercüş ve yeni ilçe konumuna getirilen Hasankeyf Batman idaresine bırakılmıştır. 1990 yılına kadar oldukça hızlı bir

gelişme içinde olan Batman, Türkiye'nin 72. ili olma unvanına sahiptir. Batman iline bağlı 5 ilçe, 6 belde, 273 köy, 287 mezraa ve 111 kom yerleşim yeri bulunmaktadır. 1990 yılında il olduğunda 344.121 nüfusa sahip iken 2010 yılında bu sayı 510.200 kişiye ulaşmıştır.

2. Araştırmanın Amacı

Araştırmamızın odak noktasını insan ve mekan arasındaki ilişkinin ortaya konularak bu ilişkinin coğrafyanın karşılaştırma, nedensellik, karşılıklı ilgi ve bağlantı ilkelerini doğrultusunda analizini yaparak coğrafi bir senteze ulaşmak ve coğrafi bir bakış açısıyla insanın mekan ve mekanın insan üzerindeki etkisini ortaya koymaktır.

“Bir şehrin coğrafi yönden incelenmesi aslında kültürel peyzajın yorumlanmasıdır. Mekanın insan tarafından şekillendirilmiş bir ünitesi olan şehrin coğrafi yönden incelenmesi insanın kendi kültürel yapısının incelenmesidir” (TÜMERTEKİN, 1985).

“Bölgesel coğrafya dünyayı, herhangi bir ülkeyi bölge ve bölümlere ayırarak tüm fiziki, beşeri ve ekonomik özellikleri inceler. Beşeri özellikleri kapsayan nüfus, yerleşme durumu belirtilir. Bölge içinde nüfus artışı ve dağılışı, buna neden olan etkenler ortaya çıkarılır. Yerleşmelerin kuruluşu, tarihi gelişiminde, bölge ve yörenin koşulları ele alınır” (Atalay, Mortan, 2007: 1).

“Bölgesel coğrafya, tabir uygun ise Türkiye'nin adım adım tüm özelliklerini belirtmeye yönelik bir çalışma alanıdır. Böyle bir çalışma ile ülkemizin tanıtımı, bölge, bölüm ve yöreler arasındaki farklılıklar, bunların potansiyeli ve sorunları ortaya konulur. Bölgesel coğrafya ülkeyi tanıma, çeşitli değerlerini koruma ve sorunlarına çözüm bulma bilincinin gelişmesine katkı sağlar. Bu nedenle Bölgesel coğrafya, bölgelerin neden çeşitli yönlerden farklı olduğunun belirlenmesi açısından son derece önemlidir” (Atalay, Mortan, 2007: 1).

Bu çalışmamızda coğrafyanın karşılaştırma, nedensellik ve karşılıklı ilgi ve bağlantı ilkeleri doğrultusunda Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin Dicle Bölümü'nün hizmet, sanayi ve tarım şehri olan Batman'ın beşeri ve ekonomik coğrafya özellikleri, bölgesel coğrafya sistematigi içinde incelenmeye çalışılmıştır. Bölgesel coğrafyanın sistematigi ve yukarıda yapılan açıklamalar doğrultusunda Batman şehir merkezinin beşeri ve ekonomik coğrafya özellikleri incelenmiştir. Böylece Batman şehrinin beşeri ve ekonomik coğrafya özellikleri coğrafya bilimiyle ilişkilendirilmiştir.

Bu çalışmada yörenin beşeri ve ekonomik özellikleri ile bunları denetiminde tutan sorunlar analiz edilirken, bu sorunların çözümüne yönelik öneriler de getirilmeye çalışılmıştır. Nitekim kalkınma planlarının hazırlanması aşamasında coğrafya biliminin pratiğinden yararlanmak en mantıklı yoldur. Şüphesiz bu noktada coğrafyacılar büyük sorumluluklar düşmektedir. Çünkü ülke genelinde olduğu gibi araştırma sahasında da tespit edilen sorunlar (bitki örtüsünün tahribi, nüfus artışı, işsizlik, göç olgusu gibi) temelde bir coğrafi çevre sorunudur.

3. Araştırmanın Yöntemi

Bu çalışmada uygulanacak yöntem ve teknikler sırasıyla şöyledir:

Literatür Çalışması: Araştırmada amacımıza uygun olarak ilk aşamada literatür taraması yapılmıştır. Konuyla ilgili temel kaynaklar (rapor, makale, kitap) ve istatistikler temin edilerek bunlardan elde edilen bilgilerin analiz edilmiş ve senteze ulaşılmıştır.

Ön Hazırlık ve Etüt: Çalışma programının tayini, uygun ölçeklerle topografya haritaları ve temel haritaların hazırlanması.

Verilerin Temini: Çalışma alanı ile ilgili kamu kuruluşlarına ait verilerin derlenmesi, konuyla ilgili web adreslerinden alınan verilerin incelenmesi, haritaların çizilmesi.

Masa Başı Çalışmaları: Araştırma, inceleme ve gözlemler sonucunda elde edilen verilerin bilgisayar ortamına aktarılması, sayısallaştırmaların yapılması, tespit edilmesi, önerilerin ortaya konularak çalışmanın sonuçlandırılmasıdır.

Kısacası yöntem ve teknik olarak izlenen yolda literatür çalışması yapılmış ve gerekli kaynaklar temin edilmiştir. Daha önce yapılmış çalışmalar, araştırma sahasında değerlendirilmiş ve daha da genişletilerek eksik veriler tamamlanmıştır. Araştırma sahasına ait fotoğraflar çekilmiştir. Araştırma sahasında yapılan inceleme, gözlem ve çalışmaların sonucunda elde edilmiş olan veri ve bulguların analizi yapılarak coğrafya biliminin ilkeleri doğrultusunda araştırma sahası hakkında bir senteze ulaşılmaya çalışılmıştır. Daha sonra çalışma sonlandırılmış ve tespit edilmiş olan sorunlara bilimsel temele dayalı çözüm önerileri üretilmeye çalışılmıştır.

4. Araştırma Sahasında Daha Önce Yapılmış Olan Çalışmalar: Batman şehri ile ilgili daha önce yapılmış çalışmaları üç başlık altında inceleyebiliriz.

4.1. Akademik Çalışmalar: Batman şehrinin kuruluşu ve gelişimi yeni olduğu için araştırılmaya değer bir inceleme sahasıdır. Bundan dolayı Batman şehri ile ilgili

birtakım akademik çalışmalar yapılmıştır. Batman şehri için yapılan bu araştırmalar gittikçe büyümekte ve gelişmekte olan Batman şehri için elbette ki yeterli değildir. Daha kapsamlı ve ayrıntılı çalışmaların yapılmasına ihtiyaç vardır.

Yapılmış olan bu çalışmaları aşağıda çeşitli yönleriyle analiz edeceğiz.

Batman şehri hakkında yapılan ilk akademik çalışma 1993 yılında Aydoğan Meşeli tarafından yapılmıştır. Meşeli, “Batman’ın Şehirselleşimi ve Fonksiyonel Sınıflandırmadaki Yeri” adlı çalışmasında Batman şehrinin kuruluşundan 1986 yılına kadar olan gelişimini incelemiştir. Çalışmanın ilk bölümünde Batman şehrinin genel coğrafi özellikleri anlatılmıştır. Çalışmanın asıl bölümlerinde ise Batman şehrinin kuruluş ve gelişimi dört safhada incelenmiştir.

Birinci safha kuruluşundan 1945 yılına kadar olan dönemi kapsamaktadır. Birinci safhada Batman şehrinin kurulduğu sahanın bir köy özelliği gösterdiği vurgulanmış; nüfus, yerleşme ve fonksiyonlar açısından bir köy olmaktan ileri gidemediği belirtilmiştir.

İkinci safha Batman şehrinin 1945 yılı ile 1955 yılları arasındaki gelişimidir. Bu safhada ise köy görünümünün devam ettiği ve yerleşmenin demiryolunun da yapılmasıyla İluh Deresi’ni geçtiği, demiryolunun etrafında konutların yapılmaya başlandığı ve birtakım alış-veriş yerlerinin açıldığı ifade edilmiştir.

Batman şehrinin asıl ortaya çıktığı dönem olan üçüncü safha ise 1955-1975 yılları arasındaki dönemdir. 1955 yılında belediye teşkilatının kurulmasıyla başlayan bu dönemde de Batman Rafinerisi kurulmuş, buna bağlı olarak nüfus hızla artmaya başlamıştır. 1935 yılında 319 olan nüfus 1955 yılında 4.713 kişiye çıkmıştır. Bu dönemde şehrin görünümü değişmiş, demiryolunun güneyinde Tpaö tesisleri ve buna bağlı olarakta site adlı modern bir yerleşim oluşturulmuştur. Buna karşın demiryolunun kuzeyinde iş ve ticaret alanları artmış, tek kattan oluşan düz damlı konutlar ortaya çıkmıştır. Şehir nüfusu 1960 yılında 12.401, 1965 yılında 24.990, 1970 yılında 44.991 ve 1975 yılında da 64.384’e yükselmiştir. Bu dönemde tarım sektöründe çalışan nüfus azalmıştır.

Dördüncü safha 1975-1986 yılları arasındadır. Bu safhada şehir kuzeye doğru büyümüştür. İş ve ticaret alanları, modern sanayi tesisleri şehrin kuzeyinde kalan Diyarbakır Caddesi boyunca yayılmıştır. Demiryolunun kuzeyinde kurulan Meydan ve Çarşı mahallesindeki konutların kat adedi artmaya başlamıştır. Ayrıca şehrin kuzeyinde

yeni kooperatif alanları kurulmuştur. Şehir nüfusu 1980 yılında 86.172, 1985 yılında ise 114.200'e yükselmiştir.

Araştırmanın sonunda ise Batman şehrinin fonksiyonel özelliklerine değinilmiştir. Batman şehrinde faal nüfusun %62,4'ünün genel hizmetlerde, %19,5'inin sanayi sektöründe, %17,8'inin de tarım sektöründe çalıştığı ifade edilmiş ve Batman şehrinin fonksiyonel sınıflandırmaya göre bir genel hizmet şehri olduğu belirtilmiştir.

Meşeli'den sonra (1993), Batman şehrinin fonksiyonel açıdan inceleyen Alaeddinoğlu'dur (2010). Alaeddinoğlu, "Batman Şehri, Fonksiyonel Özellikleri ve Başlıca Sorunları" adlı çalışmasının giriş bölümünde Batman şehrinin genel coğrafi özellikleri üzerinde durmuş ve şehrin kuruluş ve gelişmesinde Tpaonun etkisinden kısaca bahsetmiştir.

Giriş bölümünden sonra Alaeddinoğlu'nun çalışması "Batman'ın Kuruluş ve Gelişim Dönemleri" başlığıyla devam etmektedir. Bu bölümde Batman şehrinin gelişme sürecinin 4 farklı evrede incelenebileceğini ifade etmektedir. Birinci evre 1955 yılına kadar olan evredir. Bu dönemde Batman diye bir şehrin var olmadığı ve Batman'ın bugün İluh Mahallesi olarak adlandırılan İluh adlı küçük bir köy olduğu belirtilmiştir.

İkinci evre 1955-1970 yılları arasını kapsamaktadır. Bu dönem Tpaon ve Tüpraş Rafinerisinin etkisiyle Batman'a yoğun bir göçün yaşandığı, şehirleşmenin kendini bariz şekilde hissettirdiği, yeni ticaret ve sanayi alanlarının ve mahallelerin kurulduğu, aynı zamanda çarpık yapılaşmanın arttığı bir dönem olarak ifade edilmektedir.

Üçüncü evre 1970-1990 yılları arasını kapsamaktadır. Bu evre kentsel dönüşüm ve değişimin yaşandığı dönemdir. Şehir kuzey, kuzeydoğu ve kısmen de doğu yönüne doğru gelişimini sürdürmüştür. Bu dönemde de büyük göç hareketleri yaşanmış, ancak göçün tetikleyicisi konumunda olan Tpaon gelen bu göç dalgasının iş ihtiyacını karşılamaktan uzaktır. Bu dönem şehirleşme anlamında kaosun yaşandığı dönem olarak ifade edilmiştir.

Dördüncü ve son evre ise 1990 yılından bugüne kadar olan dönemi ifade etmektedir. Bu dönem alansal büyümenin gerçekleştiği dönemdir. Şehir kuzey, kuzeybatı ve doğu yönüne doğru gelişimini sürdürmektedir. Bu dönemde kurulan bu kültür, belde gibi mahalleler planlı ve çok katlı konutlardan oluşmuştur. İş ve ticaret alanları kuzeye doğru kaybetmiş ve demiryolu etrafında şekillenmiş olan cazibe merkezi olma özelliğini yitirmiştir.

Bu dönem ayrıca bölge genelinde yaşanan güvenlik sorunlarından dolayı şehre yoğun bir göç dalgasının yaşandığı dönemdir. Bu göç dalgası çarpık kentleşmeyi daha da arttırmış ve şehrin gelişmişlik düzeyini de düşürmüştür.

Alaeddinoğlu'nun çalışmasının ikinci başlığı olan "Şehirleşme ve Batman'da Şehirleşme" bölümünde ise şehirleşme kavramı üzerinde durulmuş ve Batman şehrinin şehrsel sınıflandırmada "çarpık", "aşırı", "hızlı", "dengesiz", "sahte", "tek yönlü" gibi terimlerle nitelendirilebileceğini belirtmektedir. Batman'daki şehirleşmede belirleyici unsurun aşırı nüfus artışı olduğu ve bunun tek başına bir şehirleşmeyi sağlamayacağı ifade edilmiştir.

Çalışmanın üçüncü başlığı olan "Batman Şehrinin Fonksiyonel Özellikleri" adlı bölümde Batman'da fonksiyonel olarak genel hizmetler ve kısmen de endüstriyel fonksiyonların belirleyici olduğu ifade edilmiştir. Çünkü Batman'da şehirli nüfus oranının 2000 yılında %66 ve 2007 yılında da %70'lere ulaştığı görülmektedir.

Alaeddinoğlu'nun çalışmasının dördüncü başlığı olan "Batman şehrinin Başlıca Sorunları" kısmında da "mekansal sorunlar, sosyo-demografik sorunlar, sosyo-ekonomik ve kültürel sorunlar" adı altında üç alt başlık bulunmaktadır. Yerleşmeden kaynaklı mekansal sorunlar, Tpa0 ve Tüpraş gibi sanayi tesislerinin kent içerisinde kalması ve bunun yol açtığı olumsuz durum üzerinde durulmuştur. Yaşanan aşırı göçün çarpık kentleşmeye yol açtığı belirtilmiştir. Sosyo-demografik sorunlar kısmında ise aşırı göçün oluşturduğu sosyal yapı üzerinde durulmuştur. Sosyo-ekonomik sorunlar kısmında da Tpa0'nun Batman şehrinde ekonominin temeli olduğu vurgulanmış, ancak 1970'li yıllardan sonra etkisinin azaldığı ve işsizliğin arttığı ifade edilmiştir.

Alaeddinoğlu'nun çalışmasının son ana başlığı olan "Batman'da sürdürülebilir Şehirleşme" bölümünde de göç ve ekonomik gelişme ile çarpık kentleşme üzerinde durduğu görülmektedir. Batman'da bugün gelinen noktada sürdürülebilir bir şehirleşmenin mümkün olmadığını ifade etmektedir.

Meşeli ve Alaeddinoğlu'ndan sonra Batman şehri, kuruluşu, gelişimi ve sorunları hakkında çalışma yapan Tonbul ve Sunkar'dır. Tonbul ve Sunkar'ın çalışmaları bugüne kadar Batman şehri hakkında yapılan en kapsamlı ve ayrıntılı çalışma olarak karşımıza çıkmaktadır.

Tonbul ve Sunkar'ın, Batman şehri hakkında toplam 5 çalışma yapmıştır. Bu çalışmalar, "Batman'da 31 Ekim-1 Kasım 2006 Tarihinde Yaşanan Taşkın Nedenleri", "Batman'da Yaşanan Taşkın (31 Ekim-1 Kasım 2006) İle Meteorolojik

Olaylar Arasındaki İlişkiler”, “Batman Şehrinde Yer Seçiminin Jeomorfolojik Özellikler ve Doğal Risk Açısından Değerlendirilmesi”, “Batman’da Yaşanan Sel Felaketi (31.10.2006) ve Batman Şehri İçin Doğal Risk Planlaması”, “Batman Şehrinin Kuruluş ve Gelişmesi” adlı çalışmalardır.

Bu çalışmalardan ilk dördü Batman şehrinde kuruluş yerinden kaynaklanan birtakım sorunlara ve bunların çözüm önerilerine değinilmiştir. Kısaca ifade etmek gerekirse Batman şehrinin kurulmuş olduğu sahanın jeolojik, jeomorfolojik ve litolojik açıdan uygun bir zemin ve saha olmadığı, bu sahanın birinci derecede bir tarım arazisi olduğu, şehrin buraya kurulmasının taşkın, sel gibi afetlere yol açtığı, dolayısıyla şehir için yeni imar alanlarının açılması ve daha sağlam olan alanlara şehrin kaydırılması gerektiği belirtilmiştir.

Tonbul ve Sunkar’ın son çalışmaları olan "Batman Şehrinin Kuruluş ve Gelişmesi" adlı çalışmalarında ise Meşeli ve Alaeddinoğlu’nun çalışmaları değerlendirilmiş, bu çalışmaların eksik bıraktığı konular tamamlanarak Batman şehrinin bugünkü gelişimi üzerinde de durulmuştur.

Tonbul ve Sunkar’ın çalışmasında giriş bölümünden sonra iki ana başlıkla karşılaşmaktayız. Bu başlıklardan "Batman’ın Kuruluşu ve Gelişimi" adlı bölümde Batman şehrinin kuruluş ve gelişimi beş dönemde incelenmiştir. Birinci dönem kuruluştan 1955 yılına kadar olan dönemdir. Bu dönemde Batman’ın tarihi gelişim süreci, İluh Köyü ve Elmedina kaza merkezi üzerinde durulmuştur. Ayrıca Raman dağları’nda petrolün bulunması, rafinerinin kurulması ve buna bağlı olarak nüfus artış miktarı ve hızı hakkında bazı veriler paylaşılmıştır.

İkinci dönem ise 1955 yılı ile 1980 yılları arasını kapsamaktadır. Batman şehrinin ilk hızlı gelişiminin bu dönemde gerçekleştiği, rafinerinin kurulmasına bağlı olarak nüfusun arttığı, şehrin alansal olarak büyüdüğü, şehirleşmenin kuzeye doğru yayıldığı ifade edilmiştir. Şehrin büyümesinin ani ve hızlı olduğu bundan dolayı çarpık bir kentleşmenin ortaya çıktığı tespit edilmiştir. Tpaonun etkisinin 1970’li yıllara kadar devam ettiği bundan sonra ise kendisini yenilemesi halinde bu etkinin devam edeceği belirtilmiştir. 1980 nüfus sayımı sonuçlarına göre Batman’ın bir genel hizmet şehri ve coğrafi anlamda şehrsel bir yerleşme özelliği gösterdiği ifade edilmiştir.

Üçüncü dönem 1980-1990 yılları arasındır. Bu yıllar arasında Batman şehrinin gelişmesine göçlerin damga vurduğu belirtilmiştir. Petrol üretimine bağlı olarak nüfusun arttığı, yeni mahallelerin kurulduğu, kırdan-kente göç sonucu hayvancılıkla

uğraşan ve “Koçer” olarak adlandırılan köylülerin gelmesiyle Bağlar, Gap ve Sağlık mahallelerinin kurulduğu ifade edilmiştir.

Dördüncü dönem ise 1990-2000 yılları arasını kapsamaktadır. Bu dönemde Batman şehrinin nüfusu 100.000’lik bir artış kaydetmiştir. Bunun nedeni ise bölge genelinde meydana gelen güvenlik eksenli problemlerin yol açtığı kırdan-kente göç hareketidir. Bunun sonucunda İluh Deresi güneyinin tamamen gecekondulaştığı belirtilmiştir.

Beşinci ve son dönem ise 2000-2010 yılları arasındadır. Bu dönemde nüfus artışı önceki dönemlere göre azalmıştır. Sanayi fonksiyonu gerileyerek hizmet sektörünün ön plana çıktığı görülmektedir.

Çalışmanın ikinci ana başlığı olan "Batman Şehrinin Mahallelere Göre Nüfus ve Yerleşme Özellikleri" adlı bölümde de Batman şehrinde mahallelere göre nüfus ve konut yoğunlukları değerlendirilmiştir. Nüfus yoğunluğunun fazla olduğu mahallelerin konut yoğunluğunun da fazla olduğu tespit edilmiştir.

Bu çalışmalardan başka İlyas Yılmaz ve arkadaşları tarafından 2004 yılında “Kentsel Planlamada Yerleşiminin Önemi: Batman” adlı çalışmada Batman şehrinin kuruluş yerinden kaynaklı sorunlar analiz edilmiş ve bu sahanın verimli bir tarım arazisi olduğu belirtilmiştir. Buna karşılık Batman şehrinin yeni kuruluş yerinin Raman sahası olması gerektiği belirtilmiş ve şehrin Raman sahasında kurulması takdirde gerekli alt ve üst yapının nasıl olması gerektiği ifade edilmiştir.

4.2. Tanıtım Amaçlı Yapılan Çalışmalar

Tanıtım amaçlı yapılan çalışmalara baktığımızda iki önemli çalışmayla karşılaşmaktayız. Bunlardan ilki Burhan Zengin’in 2005 yılında yayınlanmış olan “Geçmişten Günümüze Batman” adlı eseridir. Bu çalışmada Batman şehrinin genel coğrafi özellikleri verilmiş, Batman’ın kuruluşu, ilçe merkezleri ve tarihleri hakkında ayrıntılı bilgilere yer verilmiştir.

İkinci çalışma ise “Petrolün Kenti Batman” adıyla Nihat Ekinci tarafından 2010 yılında yapılmıştır. Bu çalışmada da Batman ilinin genel coğrafi özellikleri üzerinde durulmuş, merkez ilçe ve diğer ilçelerin kuruluş ve gelişimi ile tarihi, beşeri, iktisadi özellikleri hakkında bilgilere yer verilmiştir.

4.3. Kurumsal Çalışmalar

2004 yılında Batman Valiliğ İl Çevre ve Orman Müdürlüğü tarafından “Batman İli Çevre Durum Raporu” adlı kapsamlı bir çalışma yapılmıştır. Bu çalışmada Batman ilinin coğrafi özellikleri, sosyo-ekonomik durumu analiz edilmiş; çevreden kaynaklı sorunlar tespit edilmiş ve bunlara yönelik çözüm önerileri sıralanmıştır.

1984-1994 yılları arasında Batman Belediyesi tarafından yapılan çalışmaları değerlendiren bir faaliyet raporu hazırlanmıştır. Ayrıca yine Batman Belediyesi tarafından 2009 yılında “Batman Şehir Planları” adlı bir çalışma yapılmıştır. Bu çalışmada da Batman ilinin genel coğrafi özellikleri verilmiş; Batman şehri ve diğer ilçelerin şehir planları gösterilmiştir.

2011 yılında Batman Ticaret ve Sanayi Odası tarafından “Batman İli Sosyo-ekonomik Profili” adlı bir çalışma hazırlanmıştır. Bu çalışmada Batman ilinin sosyo-ekonomik yapısının mevcut durumu belirlenmiş, potansiyelleri tespit edilmiş, Batman ilinin kalkınmasında öncelikli sektörlerin ve yatırım alanlarının belirlenmesine çalışılmış ve Batman ilinin çeşitli sorunlarına yönelik alternatif çözüm önerileri sunulmuştur. Bu çalışmada ayrıca sürdürülebilir kalkınmanın gerçekleşmesine yönelik stratejiler belirlenmiştir.

Dicle Kalkınma Ajansı (Dika) tarafından trc3 illerine yönelik çeşitli araştırma raporları hazırlanmıştır. Bu raporlarda ticaret, sanayi, tarım ve hayvancılık gibi çeşitli konular analiz edilmiştir.

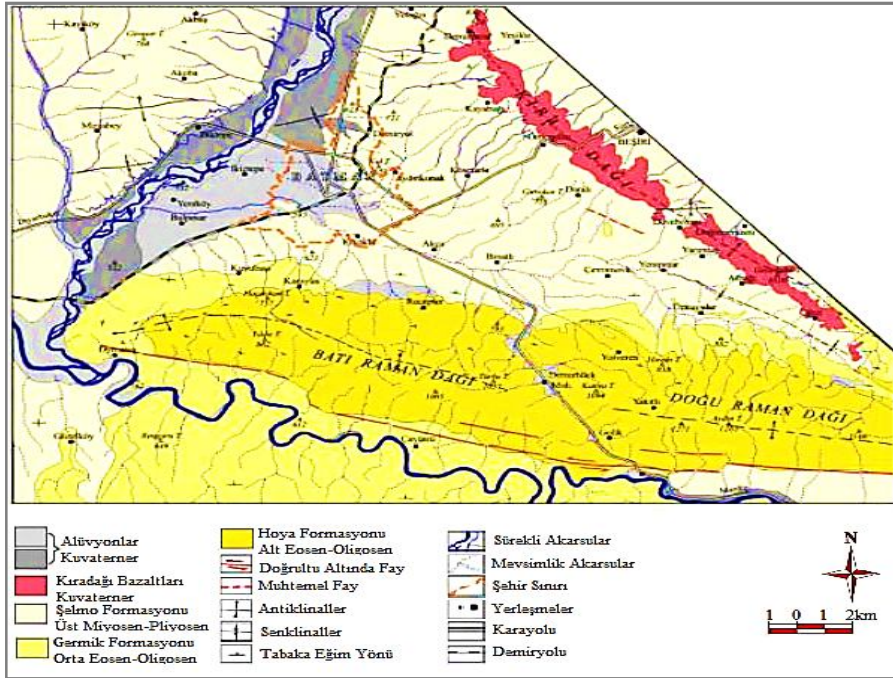
BİRİNCİ BÖLÜM

1. DOĞAL ÇEVRE ÖZELLİKLERİ

1.1. Jeolojik Özellikler

Batman şehri jeolojik olarak Üst Miyosen-Pliyosen yaşlı çamurtaşı, kumtaşı ve konglomeralardan oluşan Şelmo Formasyonu ve Kuvaterner birimleri üzerine kurulmuştur. İnceleme alanının büyük bölümünde görülen bu birimlerin dışında güneyde Batı Raman Dağı'nda yüzeylenen Eosen-Oligosen birimleri, inceleme alanındaki en yaşlı birimlerdir (Harita 7).

Batı Raman Dağı'nda yüzeylenen kireçtaşı ve dolomitik kireçtaşları Hoya Formasyonu'nu oluşturmaktadır. Batman Hasankeyf arasında 228 m kalınlığında olan birimin yaşı Alt Eosen-Alt Oligosen'dir (Yılmaz ve Duran, 1997:305).

Harita 6: Batman Şehri ve Çevresinin Jeoloji Haritası (Tonbul, Sunkar, 2010).

“Batı Raman Dağı kuzeybatı yamaçlarında görülen kireçtaşı, jips ve Şeyl ile temsil edilen birim Germik Formasyonunu oluşturmaktadır. Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı tarafından yörede açılan 202 m. derinliğindeki sondaj kuyusuna göre; Bu formasyon; yer yer siltli ve kumlu dolomit, kireçli Şeyl ve beyaz renkli jips ardalılarından oluşmaktadır. Bu birim, Midyat Gurubu içerisinde ve bu gurubun

regresif sonuçlanan Üst Eosen (?) Oligosen yaşlı evaporitik evresine karşılık gelen bir birim olarak değerlendirilmiştir” (Yılmaz ve Duran, 1997: 315)

“İnceleme alanının tamamını kaplayan ve Batman şehrinin de üzerinde kurulduğu birimler Şelmo Formasyonunu oluşturmaktadır. Konglomera, çamurtaşı ve kumtaşı araldanmasından oluşan birim Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nde farklı kalınlık ve istif sunmaktadır. Siirt ili Kurtalan ilçesi yakınlarında yapılan gözlemlere göre bu birim; grimsi yeşil, pembe, yer yer kahvemsî mor renkli kumtaşı, şeyl, kumlu silttaşı, yer yer jips ara tabakalı, karbonat çimentolu, yumuşakça, kötü boylanmalı, kaba dokulu, poröz, altta ince tabakalı, dağınık kireçtaşı çakıllı, üstte kalın ve çapraz tabakalanmalı, sertçe kumtaşlarından oluşmaktadır. Birimin kalınlığı Raman Dağı kuzey eteklerinde 0 m’den başlayıp kuzeye doğru artmaktadır. Formasyon tabanında jips ve tuz tabakalı kumtaşı ve çamurtaşı araldanmalı, üstte ise gevşek tutturulmuş çakıltaşı, kumtaşı ve şeyl araldanmalıdır. Birim Üst Miyosen-Alt Pliyosen yaşlıdır (Harita 6). Batman şehrinin doğusunda, Aydıkonak ile Akça arasında Şelmo Formasyonu üzerinde gevşek tutturulmuş çakıltaşı ve kumtaşı ağırlıklı Pliyosen güncel çökeller, Adıyaman yöresinde tanımlanan Lahti Formasyonu olarak değerlendirilmektedir” (Sunkar, Tonbul, 2009:4).

Kuzeydoğuda çok az bir bölümü inceleme alanı sınırları içerisinde kalan ve Kıra Dağı’nın yapısını oluşturan bazaltlar Pliyo-Kuvaterner yaşlıdır. Batman Çayı Vadisi boyunca görülen Kuvaterner birimleri Batman Çayı birikim sekileri ve taşkın yatağına karşılık gelmektedir. Şehir merkezinde ise Kuvaterner birimleri birikinti yelpazesini oluşturmaktadır.

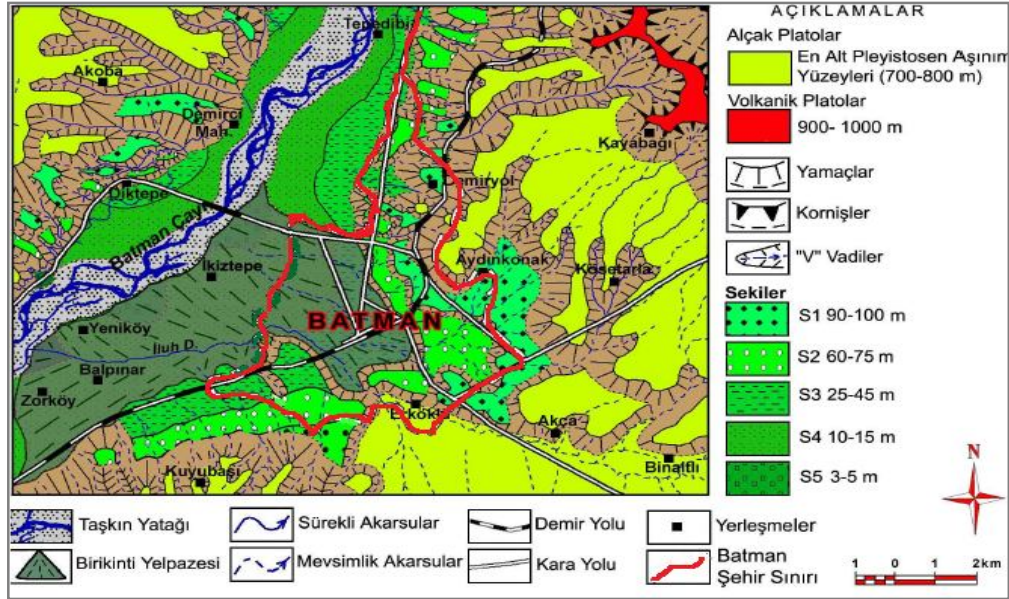
1.2. Jeomorfolojik Özellikler

Güneydoğu Anadolu Bölgesinin Dicle Bölümü'nde yer alan Batman, Türkiye'nin oragrafik yapısına uygun olarak batıdan doğuya doğru uzanmakta ve genişlemektedir. Batman ilinde eğimli ve dağlık alanlar geniş yer tutmakla beraber düz alanlarda görülür. İlin kuzey ve güney kesiminde dağlık ve engebeli alanlar görülürken orta kesimlerde daha çok düz bir topografya hakimdir. Topografya kuzeyde akarsularla yarılmıştır. Yarılmanın derecesi ve vadilerin sayısında merkeze yani güneye doğru azalma görülmektedir. İl merkezinin de üzerinde bulunduğu Batman Ovası çalışma sahamızı oluşturmaktadır. Batman ovası 500-600 m yükseltiye sahiptir. Batman Ovası'nın Uzunluğu 30-35 km, genişliği ise 20 km dir. Genel olarak doğu-batı doğrultusunda uzanış gösterir. Batıda yükseltisi 600 m iken doğuya doğru yükseltisi artarak 800-900 m olur (Harita 4).

Batman kuzey-güney doğrultulu ince ve nispeten uzun bir alanı kaplamaktadır. Batman'ın güneyi Mardin Eşiği içinde yer almakta ve nispeten engebeli ve plato görünümündedir. Daha kuzeyi, yani merkez ilçe ve Beşiri ilçesi düz bir alan ve küçük bir ova görünümündedir. Merkez ilçe ve Beşiri ilçesini ayıran ve yatay bir tabaka halinde uzanan Kıra Dağı da plato özelliğindedir. Daha kuzeye gidildiğinde Kozluk ilçesi çevresinde yine platolar başlar ve en kuzeyde Sason ilçesinde dağlık bir alan, yani Güneydoğu Torosları uzanmaktadır.

“İnceleme alanında vadiler ve plato alanları ana jeomorfolojik birimleri oluşturmaktadır. Batman şehri ise Batman Çayı'nın eski menderes yeniği sekileri ve yeni birikinti yelpazesi üzerine kurulmuştur. Bu alandaki sekiler tamamen yerleşmeler tarafından işgal edildiği için ilk bakışta bunların ayrımı zordur. Bu sekilerin bir bölümünün İluh Deresi ve kolları tarafından oluşturulan birikinti yelpazesi tarafından örtülmüş olması sekilerin ayrımını daha da güçleştirmektedir. Bu yapı özelliği ile şehir, sekiler ve yelpaze üzerinde kurulmuştur. Batman şehrinin kuzey ve güneyinde 700-800 m yükselteleri arasında geniş düzlükler yer almaktadır. Güneydoğuda geniş ve yarılmamış, kuzeydoğuda ise yarılmanın belirgin olduğu bu yüzeyler Erol (1983;15) yönteminde En Alt Pleyistosen yaşlı yüzeylere karşılık gelmektedir. Bu yüzeyler ile Erol (1979;21)'un Silvan (Diyarbakır) ilçesi çevresinde gözlemlendiği en Alt Pleyistosen yüzeyleri, aynı yükselti basamağı içerisinde yer almaktadır. Bu düzlüklerin Şehrin doğusunda daha yüksek ve yarılmış olması, bu alanda yapıyı oluşturan Şelmo Formasyonu'nun üst seviyelerinde konglomeraların varlığına bağlıdır. Bu yüzeylerden

Batman Çayı sekilerine geçişte yer yer kornişlerden oluşan 50-60 m'lik diklikler vardır (Harita 8). Güneyde, Batı Raman Dağı kuzey yamaçları da vadilerle parçalanmış En Alt Pleyistosen yüzeylerine karşılık gelmektedir. Batman şehri doğusunda, büyük bölümü inceleme alanı dışında kalan ve Raman Dağı'nın kuzey eteklerinde hafif dalgalı düzlüklerden oluşan (Harita 7) alan Ardel (1961) tarafından Tilmis Ovası olarak adlandırılmıştır" (Sunkar, Tonbul, 2008:4)

Harita 7: Batman Şehri ve Çevresinin Jeomorfoloji Haritası (Tonbul, Sunkar, 2008)

“İnceleme alanının da içerisinde yer aldığı Diyarbakır Havzası’ndaki vadi şebekesi Pliyosen konglomeralarından oluşan örtü üzerinde konsekant olarak kurulmuştur. Devam eden tektonik hareketler sonucu bu akarsular sürempoze bir şekilde eski temel üzerinde gömülmüştür” (Sözer, 1969;10).

“Batman Çayı sekilerinin oluşumu geçmişte değişen tektonik rejim ve iklim değişikliklerine bağlıdır. Şöyle ki kaynağını Muş Güneyi Dağları’ndan alan Batman Çayı, Üst Miyosen-Pliyosen boyunca Diyarbakır Havzası’nın doğu bölümünün dolmasında önemli rol üstlenmiştir. Kuzeyden güneye doğru konsekant bir şekilde akan Batman Çayı tektonik hareketlere bağlı olarak yükselen dağlık alanların alçak eşik alanlarına antedans olarak gömülmüştür. Bu gömülme ile inceleme alanının yakın güneyinde yer alan Batman Baraj’ının yapıldığı alan bir klüz şeklinde oluşmuştur” (Sunkar, Tonbul, 2008:4).

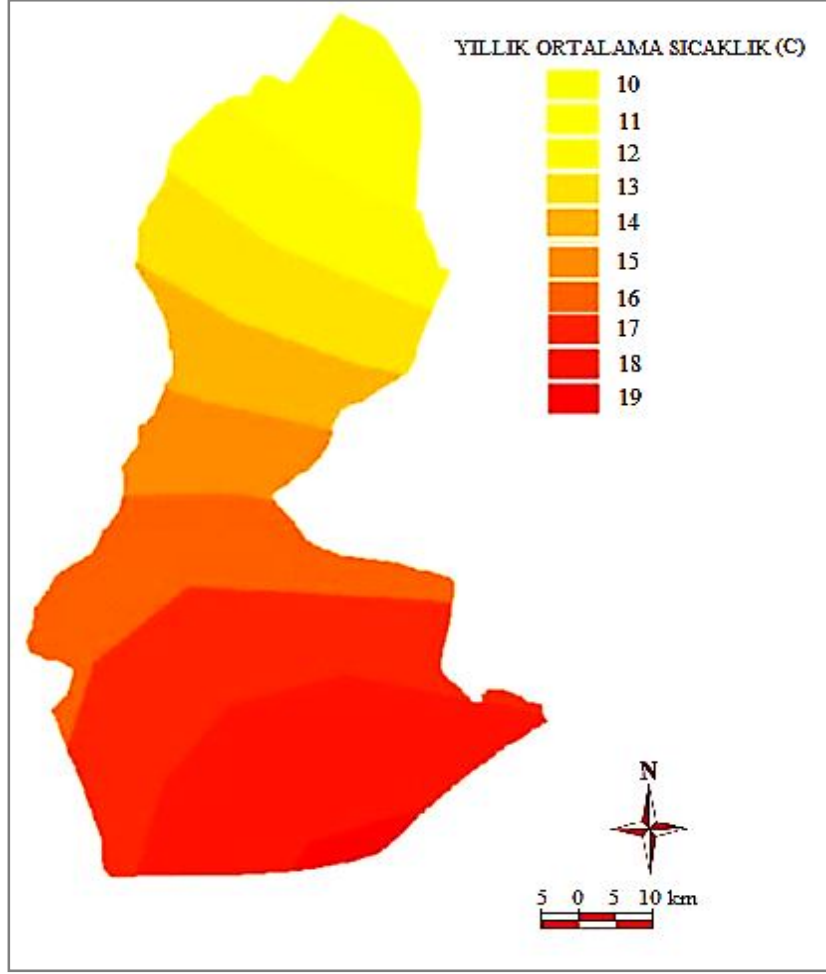
1.3. İklim Özellikleri

“İklim, yeryüzünde insanların ve bütün canlıların yaşayışını doğrudan doğruya etkileyen çok önemli bir tabiat olayıdır. İklim yeryüzünün hemen her bölgesinde, her mevsimde farklılık gösterir. Sıcaklık, basınç ve nemlilik değişmelere uğrar. Bu değişimler türlü sebeplere dayanır. Enlemler, yeryüzü şekilleri, denize olan uzaklık gibi. Bu sebepten yeryüzünün her yerinin özel bir iklimi, bir sıcaklık rejimi, rüzgârları ve yağışları vardır” (İzbirak, 1992:157).

“Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nde, bahar dönemi sıcaklık değerlerinin de yüksek olması nedeniyle uzun bir yaz dönemi, sıcaklığın çok düşük olmadığı kısa, fakat belirgin bir kış dönemi yaşanmaktadır. Ortalama sıcaklığın yılın 4-5 ayında 20 C’nin üzerinde olması, kış sıcaklıklarının hiçbir ayda 0 C’nin altına düşmemesi, en sıcak ve soğuk aylar arasındaki sıcaklık farkının 30 C’ye yakın olması nedeniyle, Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nde etkili olan bu termik rejim “Karasal Akdeniz Termik Rejimi” olarak da tanımlanmaktadır. Yağış rejimi olarak Batman ve çevresinde Akdeniz yağış rejiminden farklı olarak karasal etkilere bağlı ilkbahar yağışlarında bir artış vardır. Bu özelliği nedeniyle yörede “Gecikmiş Akdeniz Yağış Rejimi” hakimdir (Koçman, 1993). Nitekim daha öncede Sözer (1969) bu özelliği nedeniyle yöredeki yağış rejimini saflığını kaybetmiş veya bozulmuş Akdeniz yağış rejimi olarak nitelendirmiştir” (Sunkar, Tonbul, 2006:4).

Batman ili, Akdeniz’e yakın olmasından dolayı çok sert doğu iklimi ile güney bölgelerinin Akdeniz iklimi arasında bir geçiş yeridir. Genel olarak yazların sıcak ve kurak, kışların soğuk ve yağışlı geçtiği karasal iklim hakimdir.

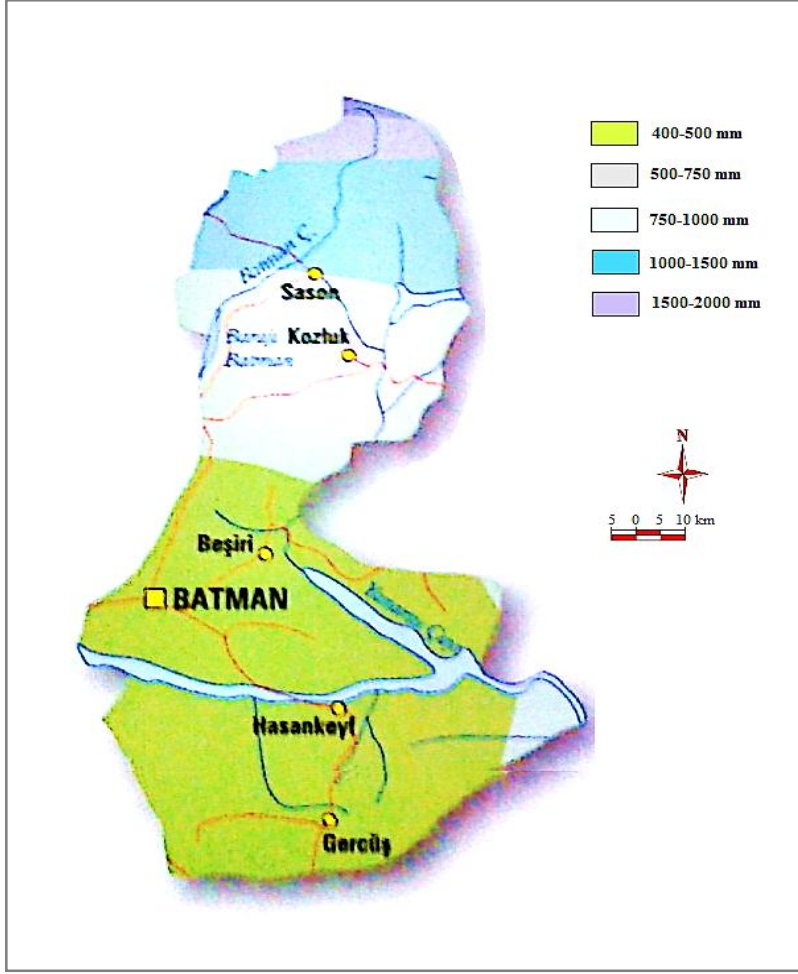
Batman ilinde sıcaklık güneyden kuzeye doğru gidildikçe azalmaktadır. Batman ili merkez ilçe çevresinde yıllık ortalama sıcaklık 16 °C’dir (Harita 8).

Harita 8: Batman İlinin Yıllık Ortalama Sıcaklık Haritası

Kaynak: Batman Tarım İl Müdürlüğü (2010)

Batman'da hakim olan iklim tipi şiddetli Akdeniz veya bozulmuş Akdeniz iklimidir. Bu iklim tipinin en belirgin özellikleri yaz sıcaklığının çok şiddetli ve kuraklığın fazla olması; en düşük sıcaklıklarında kış aylarında görülmesi ve yağışların bu aylarda toplanmasıdır. Batman ili bu iklim özellikleriyle Akdeniz iklimine benzerlik gösterir.

Harita 9: Batman İlinin Yıllık Ortalama Yağış Haritası

Kaynak: Batman Tarım İl Müdürlüğü (2010)

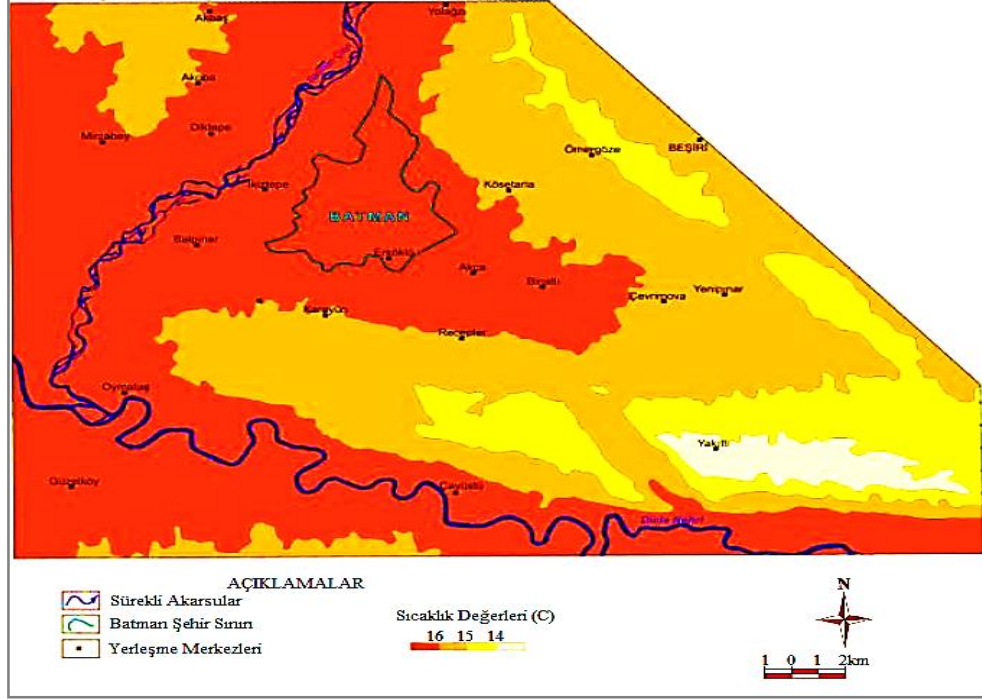
Batman şehri ve yakın çevresinde karasal iklim görülmektedir. Yazlar sıcak ve kurak, kışlar ise ılık ve yağışlıdır.

Güneydoğu Anadolu bölgesinin kuzeyini çevreleyen Güneydoğu Toroslar yayı kuzey sektörlü rüzgarların içeriye sokulmasını engellediğinden bu bölge kışın Doğu Anadolu'ya göre daha ılık olmaktadır. Kuzey sektörlü rüzgarların Güneydoğu Torosları aşamaması yaz aylarında da daha sıcak bir havanın oluşmasına neden olmaktadır.

Yağışların kış ve ilkbaharda fazlalığı yörenin Akdeniz ikliminin etkisi altında olduğunu göstermektedir. Batman'ın aynı zamanda kuzeyde sert kara iklimi ile güneydeki Suriye çöl iklim bölgesi arasında yer alması ve bu iklimlerin Akdeniz iklimini etkilemesi sonucunda yörede bozulmuş bir Akdeniz iklimi kendini göstermektedir.

1.3.1. Sıcaklıklar

“Coğrafi koşulları ve yaşam etkinliklerini en yakından kontrol eden iklim ögesi atmosferin sıcaklığıdır. Yeryüzünün tek enerji kaynağı olan güneş atmosfer sıcaklığının da kaynağıdır” (Erol, 1999:27).

Harita 10: Batman Şehri ve Çevresinin Yıllık Ortalama Sıcaklık Haritası (Tonbul, Sunkar, 2010)

Batman’da görülen ortalama sıcaklık 16.5 °C dir. En yüksek ortalama sıcaklık temmuz ayında görülmüş ve 39.6 °C olarak belirlenmiştir. En düşük ortalama sıcaklık ise -1.1 °C olarak ocak ayında görülmüştür.

Tablo 1: Batman Şehri Aylık Sıcaklık Ölçümleri (1975-2008)

Aylar	Ortalama Sıcaklık (°C)	Ort. En Yüksek Sıcaklık (°C)	Ort. En Düşük Sıcaklık (°C)	Maksimum Sıcaklık (°C)	Minimum Sıcaklık (°C)
Ocak	2.9	7.5	-1.1	16.3	-24.0
Şubat	5.1	10.7	0.3	23.5	-16.0
Mart	9.7	15.9	3.8	30.6	-17.0
Nisan	15.0	21.7	8.6	35.8	-9.0
Mayıs	20.1	27.6	12.1	38.5	0.9
Haziran	26.8	34.9	16.7	42.5	5.7
Temmuz	31.3	39.6	20.9	46.5	11.8
Ağustos	30.3	39.3	20.3	45.4	11.5
Eylül	25.0	34.5	15.5	43.8	4.4
Ekim	17.8	26.5	10.4	37.0	-3.0
Kasım	9.9	16.8	4.4	28.3	-6.4
Aralık	4.6	9.4	0.6	19.7	-23.0

Kaynak: Devlet Meteoroloji İstasyonu

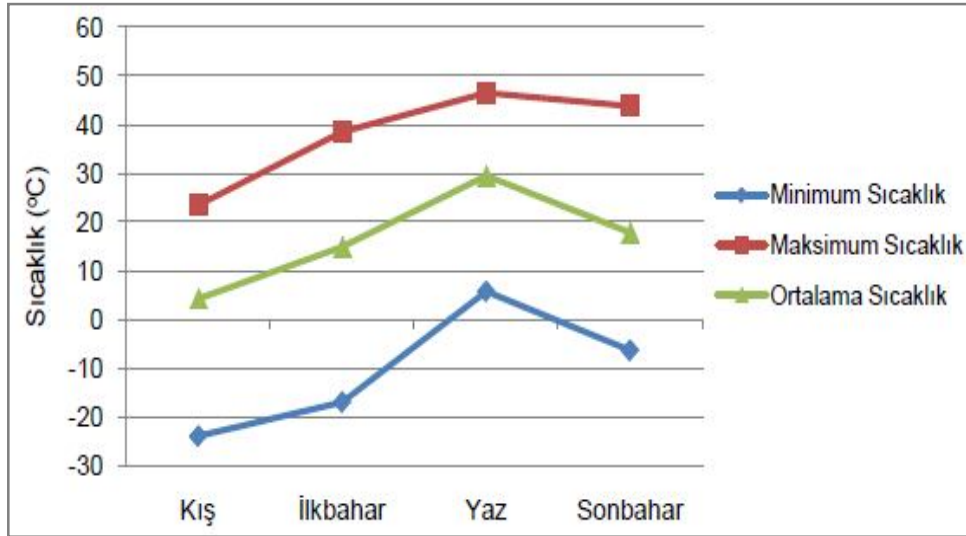
Batman’da en yüksek sıcaklık temmuz ve ağustos aylarında en düşük sıcaklıklar ise ocak ve şubat aylarında görülmektedir (Tablo 1). Araştırma sahamızın güneyden gelen sıcak havanın etkisine açık olması yaz aylarında aşırı sıcaklıkların görülmesine ve aşırı yaz kuraklığının yaşanmasına sebep olmaktadır. Batman’da bugüne kadar ölçülen en yüksek hava sıcaklığı 46.5 °C iken en düşük hava sıcaklığı ise -22.5 °C’dir.

Tablo 2: Batman Şehri Mevsimlik Sıcaklık Ölçümleri (1975-2008)

Mevsimler	Minimum Sıcaklık (°C)	Maksimum Sıcaklık (°C)	Ort. Sıcaklık (°C)
Kış	-24.0	23.5	4.2
İlkbahar	-17.0	38.5	14.9
Yaz	5.7	46.5	29.5
Sonbahar	-6.4	43.8	17.8

Kaynak: Devlet Meteoroloji İstasyonu

İlin en sıcak bölgesi il merkezi iken en soğuk alanı Sason dağlık alanıdır. Sıcaklık ortalamaları yaz aylarında 40 °C, kışları ise -5 °C'dir. Sıcaklık ortalaması yaz aylarında 30 °C'nin üstüne çıkar ve çoğu zaman 40 °C ye ulaşır. Batman ilinde yıllık ortalama sıcaklık 16.5 °C dir. Minimum sıcaklık ortalaması ocak ayında 2.8, maksimum sıcaklık ortalaması 33.7 °C ile temmuz ayında görülür (Tablo 2).

Grafik 1: Batman Şehrinin Mevsimlik Sıcaklık Değerleri (Dmi).

Batman'da güneşli geçen gün sayısı 172 olup ortalama güneşlenme süresi 7 saat 35 dakikadır.

1.3.2. Basınç ve Rüzgârlar

“Batman, Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nde yer aldığı için yazları çok sıcak, kışları ise nisbeten ılık ve yağışlı geçmektedir. Yaz mevsimi boyunca büyük ölçüde Basra alçak basınç merkezinin etkisinde kalarak kuru ve sıcak tropikal hava kütleleri sahaya hakim olmaktadır. Yaz mevsiminde Basra alçak basınç merkezinin Anadolu’ya doğru genişlemesiyle sıcak ve kurak rüzgarların etkisinde, kış mevsiminde ise Orta Akdeniz’den gelen cephe sistemlerinin etkisinde kalmaktadır. Bu cephe sistemleri nisan ayına kadar yağışlara neden olmaktadır” (Atalay ve Mortan, 2007).

“Sonbaharda etkili olmaya başlayan ve Orta Akdeniz’den gelen cephe sistemleri çeşitli faktörlere bağlı olarak az veya çok yağış bırakmaktadır. Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nde farklı dönemlerde etkili olan Polar ve Tropikal kökenli hava kütleleri nedeniyle, iklim elamanlarının dağılışı ve şiddetinde önemli farklılıklar bulunmaktadır. Başta sıcaklık ve yağış olmak üzere, çeşitli iklim elamanlarının bölgedeki yansımalarının, özellikle ekstrem değerlere göre büyük boyutlara ulaşmasında bu farklı hava kütleleri etkilidir” (Tonbul, Sunkar, 2008:4).

Batman yaz aylarında polar havanın kuzeye çekilmesine bağlı olarak tropikal havanın etkisine girmekte kış mevsiminde ise bütün bölgede olduğu gibi kontinental kutupsal hava kütesinin etkisi altındadır. Meteoroloji ölçümlerine göre Batman yıllık ortalama aktüel basınç değeri 912 mb olarak ölçülmüştür. Basınç değerlerinde ilkbahar ve yaz mevsiminde düşüş; kış mevsiminde ise artış görülür. Kış mevsiminde yüksek, yaz mevsiminde alçak basınç hüküm sürmektedir.

Batman sonbahar ve kış aylarında Doğu Akdeniz ve Sibirya’da oluşan yüksek basıncın; ilkbahar ve yaz aylarında ise Basra körfezinde oluşan alçak basıncın etkisi altındadır. Batman İli’nde ortalama yerel basınç 947.13 hPa’ dır. En yüksek yerel basınç 969.4 hPa, en düşük yerel basınç ise 927.3 hPa olarak tespit edilmiştir (Tablo 3).

Tablo 3: Batman Şehri Mevsimlik Yerel Basınç Ölçümleri (1975-2008)

Mevsimler	Ortalama Yerel Basınç (hPa)	En Yüksek Yerel basınç (hPa)	En Düşük Yerel Basınç (hPa)
Kış	952.2	969.4	933.3
İlkbahar	947.3	966	928.9
Yaz	940.2	955.2	927.3
Sonbahar	949	964.4	932.9

Kaynak: Devlet Meteoroloji İstasyonu

Batman'ın kuzeyini çevreleyen Güneydoğu Toroslar yayı kuzey sektörlü rüzgarların içeriye sokulmasını önler. Ancak batısında herhangi bir dağ kütesinin bulunmaması ve batıdan gelen depresyonlara açık olması nedeniyle batı yönünde fazla rüzgar estiği görülmektedir. Yıllık ortalama esme sayısı en çok batı kesiminde görülmektedir. Özellikle batı, güneybatı ve güneydoğu sektörlü rüzgarlar burada hakim durumdadır. Ancak güneyinde Raman Dağı silsilesinin mevcudiyeti güney rüzgarlarının içeriye rahatlıkla sokulmasını önlemiştir.

Tablo 4: Yönlere Göre Mevsimlik Ortalama Rüzgar Esme Hızları (1975-2008)

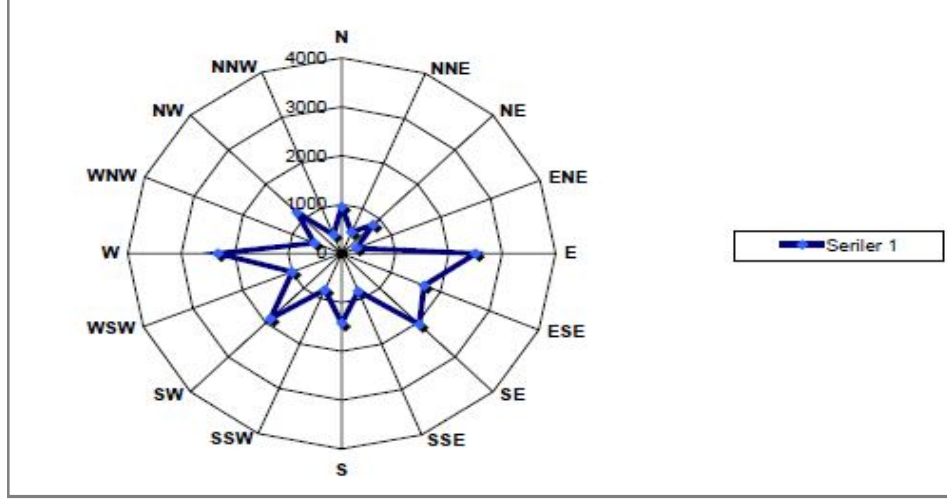
Yönlere	Kış	İlkbahar	Yaz	Sonbahar
N	1.2	1.7	1.8	1.4
Nne	1.2	1.5	1.6	1.2
Ne	1.2	1.6	1.5	1.3
Ene	1.5	1.9	1.6	1.5
E	1.6	1.9	1.6	1.5
Ese	1.9	2.2	1.7	1.6
Se	2.0	2.2	1.6	1.5
Sse	2.2	2.1	1.7	1.7
S	1.6	2.2	1.9	1.7
Ssw	1.4	2.0	2.1	1.6
Sw	1.3	1.9	2.1	1.6
Wsw	1.2	1.9	2.1	1.6
W	1.2	1.7	1.8	1.4
Wnw	1.2	1.9	2.0	1.4
Nw	1.1	1.7	1.9	1.3
Nnw	1.2	1.6	1.9	1.4

Kaynak: Devlet Meteoroloji İstasyonu

“Atmosferdeki sıcaklık ve yoğunluk farkları ile bunların neden olduğu hava hareketleri, basıncın yeryüzüne düzensiz olarak dağılmasına neden olmuştur. Yükseltiye, sıcaklığa ve coğrafi enleme bağlı olarak değişen basınç başta rüzgarlar olmak üzere sıcaklık ve yağış gibi iklim elemanlarını dolaylı olarak etkilemektedir” (Dönmez, 1984:81).

Batman şehrinin aylık ortalama rüzgar hızı 2.1 m olarak ölçülmüştür. Rüzgarların en hızlı estiği dönem şubat ve nisan ayları olarak tespit edilmiştir (Tablo 4).

Batman meteoroloji istasyonundan alınan verilere göre bölgede hakim rüzgar yönü Doğu ve Batıdır (Şekil 1). Yıllık ortalama rüzgar hızı ise 1.29 m/s'dir.

Şekil 1: Batman Şehrinin Hakim Rüzgar Yönü (Dmi).

Bir bölgedeki hakim rüzgar yönü ve şiddeti o bölgede gerçekleştirilecek katı atık depolama, koku ve ses gibi kirleticilerin dağılmasında rol oynayan en önemli faktörlerdendir. Dolayısıyla Batman şehrinde yapılacak herhangi bir katı atık tesisinin yer seçiminde hakim rüzgar yönü dikkate alınmalıdır. Buna göre Batman'a yapılacak bir katı atık tesisinin kuzey veya güney yönüne doğru olması gerekmektedir.

Tablo 5: Yönlere Göre Mevsimlik Rüzgar Esme Sayıları (1975-2008)

Yönler	Kış	İlkbahar	Yaz	Sonbahar
N	4726	4931	5182	3918
Nne	4299	4732	4393	4634
Ne	4601	4761	3768	4440
Ene	4001	4549	3049	3485
E	5873	7576	4338	5320
Ese	4101	4371	2310	3421
Se	4350	5209	3414	4326
Sse	3273	3058	2495	3134
S	3772	3622	4034	3759
Ssw	2364	2507	2767	2215
Sw	3770	3773	5283	3885
Wsw	3892	4424	5633	4917
W	5173	5847	8681	6122
Wnw	3352	4254	5701	4268
Nw	2511	3317	4006	2677
Nnw	2411	3199	4202	2902

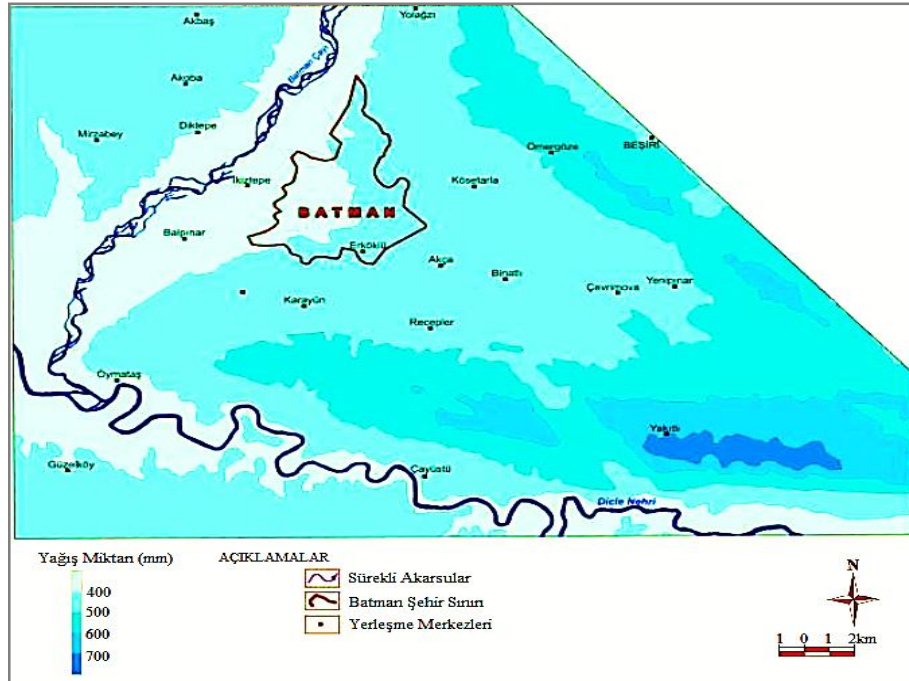
Kaynak: Devlet Meteoroloji İstasyonu

1.3.3. Yağışlar

“Meteorolojik açıdan Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nde dikkat çeken olayların başında yağış sapmalarının fazla olması gelmektedir. Bölgede, ortalamalarının altında veya çok üstünde görülen yağışların oranı yüksektir. Minimum yağışlar, yıllık ortalamaların % 30’una kadar düşmektedir. Buna karşı maksimum yağışlar bazen yıllık ortalamaların 2-3 katına kadar çıkmaktadır. Ortalamaların çok üzerinde gerçekleşen günlük yağışlar ve yaz aylarında etkili olan sağanak yağışlar sonrasında görülen sel ve taşkın olayları, bölgede büyük can ve mal kayıplarına neden olan iklim olaylarının başında gelmektedir” (Tonbul, Sunkar, 2008:9).

“Batman yağış rejimi bakımından Akdeniz yağış rejiminin etkisi altındadır. Batman, Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nde maksimum yağışlar açısından da diğer illere yakın bir seviyededir. Geniş manada Akdeniz iklim bölgesi dahilindeki yerlerde ortalama olarak 25 mm’nin üstünde olan günlük yağışlar sağanak yağış, bu değer altındaki yağışlar normal yağış olarak kabul edilmektedir” (Dönmez, 1990).

Batman’da meydana gelen yağışlar Akdeniz üzerinden gelen nemli ve ılık hava kütlelerinin tesiri altında bulunmaktadır. Kış ve bahar aylarında Akdeniz üzerinden gelen depresyonların etkisiyle cephesel yağışlar görülmektedir.

Harita 11: Batman Şehri ve Çevresinin Yıllık Yağış Haritası (Tonbul, Sunkar, 2010)

Kışın, Sibirya yüksek basınç alanından kaynaklanan hava kütleleriyle, kaynağını Doğu Akdeniz'den alan gezici minimumların karşılaşma alanı içerisine girmesinden dolayı buralara fazla yağış düşer. Kış ve ilkbahar yağışlarının fazlalığı yörenin Akdeniz ikliminin etkisi altında olduğunu göstermektedir.

En fazla yağışın Nisan ve Kasım aylarında; en az yağışın ise Haziran, Temmuz, Ağustos aylarında düştüğü görülmektedir. Bu aylarda bazen hiç yağış düşmemektedir. Yazları çok az yağış almasının nedeni; Basra alçak basınç alanının Suriye-Irak düzlükleri üzerinden buraya sokulması, karanın ısınması ve Sibirya yüksek basıncının burayı terk etmesidir (Tablo 6).

Batman İli'ne düşen yıllık ortalama toplam yağış miktarı 471.7 mm ve ortalama yağışın en yüksek olduğu ay 76.8 mm ile Mart, ortalama yağışın en az olduğu ay 0.3 mm ile Temmuz ayıdır. Günlük en yüksek yağış 69.2 mm ile Nisan ayında görülmüştür.

Tablo 6: Batman Şehri Aylık Yağış Ölçümleri (1975-2008)

Aylar	Ort. Toplam Yağış (mm)	Günlük En Çok Yağış (mm)
Ocak	55.6	40.2
Şubat	67.8	38.9
Mart	76.8	42
Nisan	71	69.2
Mayıs	40.3	63.4
Haziran	7.4	20.4
Temmuz	0.3	4
Ağustos	0.7	13.7
Eylül	3.4	13.8
Ekim	27.6	36.2
Kasım	55.5	57
Aralık	65.3	41.8
Yıllık	471.7	69.2

Kaynak: Devlet Meteoroloji İstasyonu

Toplam ortalama yağış miktarı göz önüne alındığında en yağışlı geçen mevsim kış, en az yağışlı geçen mevsim de yazdır (Tablo 7).

Tablo 7: Batman Şehri Mevsimlik Yağış Ölçümleri (1975-2008)

Mevsim	Toplam Ortalama Yağış Miktarı (mm)
Kış	188.7
İlkbahar	188.1
Yaz	8.4
Sonbahar	86.5

Kaynak: Devlet Meteoroloji İstasyonu

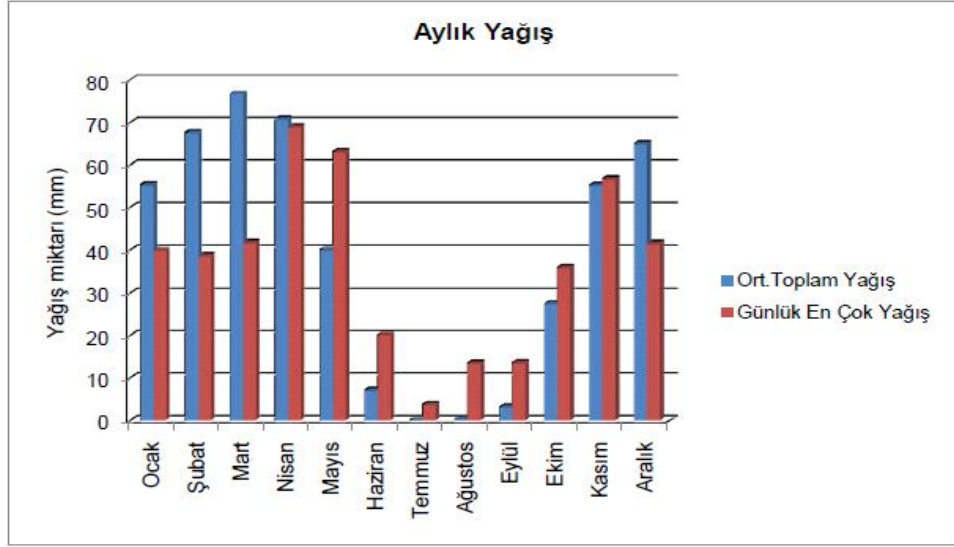
Ekim ayından itibaren yağış miktarında artma başlamaktadır. Bunu hazırlayan neden ise; Eylül ayından itibaren karaların soğumaya başlaması ve gezici depresyonların bu bölgeye ulaştırdığı nemli hava kütlelerinin varlığından dolayıdır

Yıllık ortalamalara göre yıllık yağış miktarı, Batman şehri, Beşiri ilçesi ve Kozluk ilçesinin güneyinde 500 mm, Hasankeyf ve Gercüş ilçesinde 580mm ve Kozluk ilçesinin kuzeydoğusu ve Sason ilçesinin tamamında 980 mm'dir (Harita 9).

Batman'da maksimum yağışların görüldüğü mevsim ilkbahar sonu ve sonbahar başlarıdır. En yüksek değerler Nisan ve Mayıs aylarında görülür. Batman ve çevresinde Akdeniz yağış rejiminin karakterine uygun olarak yağışlı gün sayısı (84.8) azdır. Ancak günlük yağış miktarının fazla olması yağış şiddetinin yüksek olmasını sağlamıştır. Yağış miktarı ve yağışlı gün sayı arasındaki bu fark oluşan yağışların büyük bölümünün sağanak yağış şeklinde olduğunu göstermektedir.

Batman şehrinde yıllık yağış miktarı 500 ile 780 mm arasında değişir. Aylık ortalama en çok yağış mart-nisan ayları ile kasım-aralık ayları arasında düşmektedir. Aylık ortalama en az yağış da temmuz ve ağustos aylarında düşmektedir. Günlük en çok yağış nisan ve mayıs aylarında, günlük en az yağış ise temmuz ve ağustos aylarında düşmektedir (Grafik 2).

“Havanın nisbi nem oranı, su buharı miktarına ve sıcaklık değerine bağlı olarak değişiklik göstermektedir. Genellikle sıcaklık yükseldikçe nisbi nem azalmakta, sıcaklık azaldıkça ise artmaktadır. Bu nedenle en küçük değerlere yazın ve gündüzleri erişilmektedir” (Erinç, 1984, s.105).

Grafik 2: Batman Şehri Aylık Yağış Ölçümleri (Dmi, 2008)

Kar yağışlarının azlığı ve karın yere düştükten kısa bir süre sonra erimesi nedeniyle karla örtülü gün sayısı çok fazla değildir. Kar yağışlarının en fazla olduğu ay ocak ayıdır. Batmanın kuzey ilçelerinde kar yağışları daha belirgin ve karın yerde kalış süresi daha uzundur.

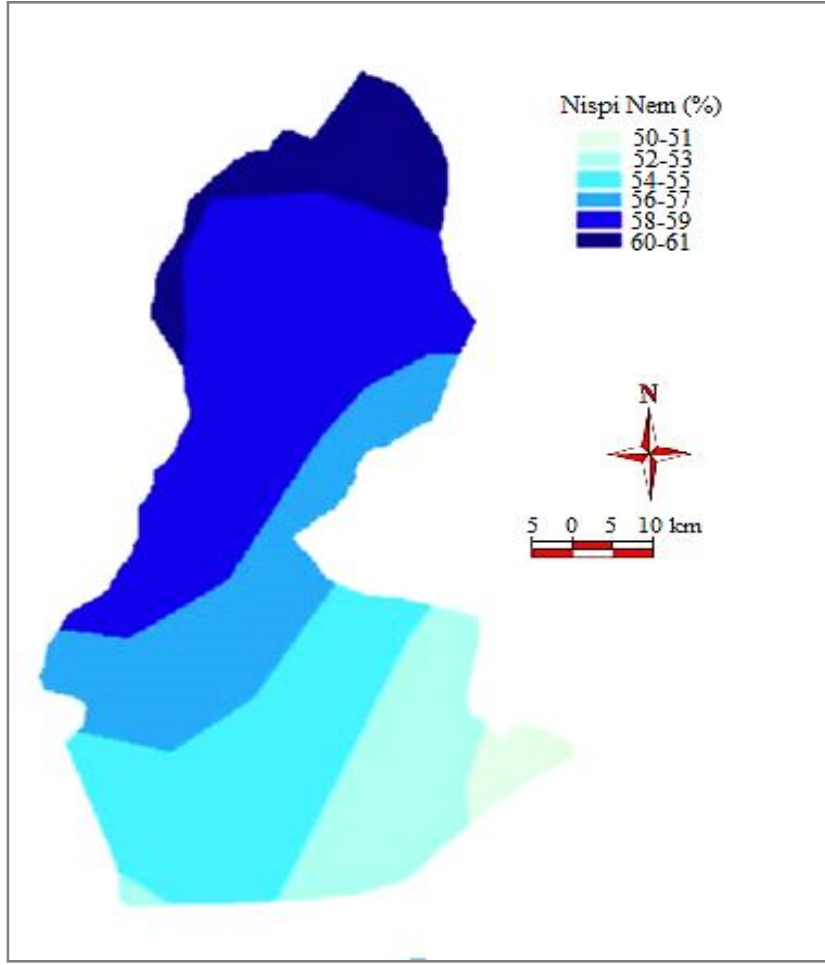
Tablo 8: Mevsimlik Bağıl Nem Ölçümleri (1975-2008)

Mevsimler	Kış	İlkbahar	Yaz	Sonbahar
Ortalama Bağıl Nem (%)	76	63.4	37.2	55.8
En Düşük Bağıl Nem (%)	18	8	4	7

Kaynak: Devlet Meteoroloji İstasyonu

Batman İstasyonunda ölçülen ortalama en düşük nem oranı temmuz ayında %34.7, ortalama en yüksek nem oranı ise aralık ayında %78.3'tür. Mevsimlere göre en yüksek ortalama bağıl nem %76 ile kış mevsiminde görülmektedir. En düşük ortalama bağıl nem ise %37.2 ile yaz aylarında görülmektedir. Mevsimlere göre en düşük bağıl nem oranlarına baktığımızda %7 ile sonbahar mevsimi ve %4 ile yaz mevsimi olduğu görülmektedir (Tablo 8).

Batman istasyonunda ortalama bağıl nem yıllık %58.1' dir. Nem oranının kuzeye gidildikçe arttığı görülmektedir (Harita 12).

Harita 12: Batman İlinin Yıllık Ortalama Nem Haritası

Kaynak: Batman Tarım İl Müdürlüğü (2010)

1.4. Hidrografik Özellikler

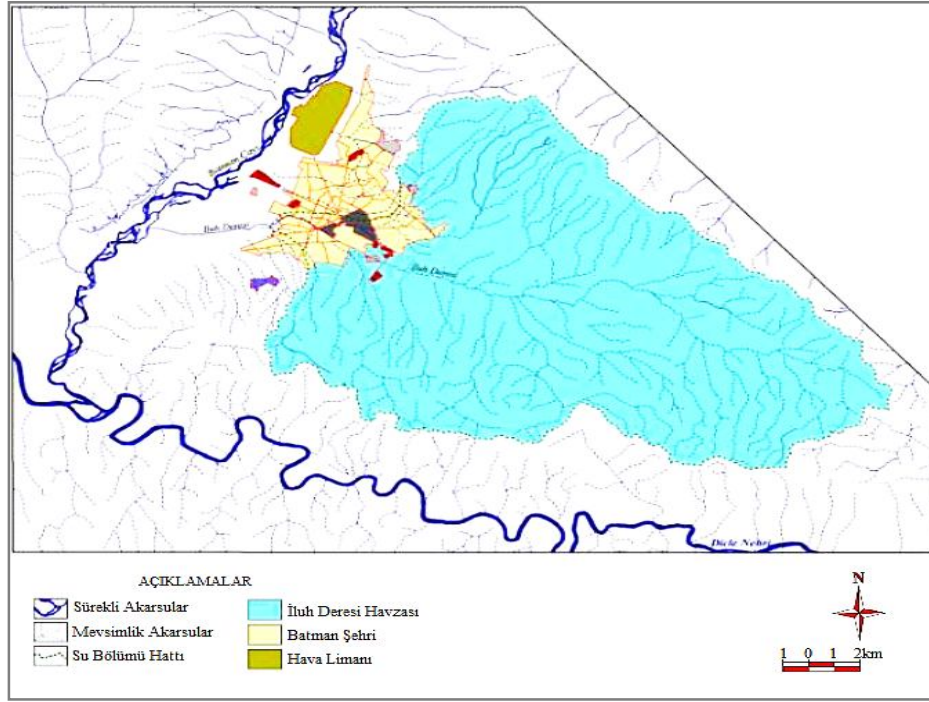
“Bilindiği gibi yeryüzü şekilleri iç ve dış etken ve süreçlerin karşılıklı faaliyetleri sonucunda meydana gelirler. Nitekim iç etkenler yapı ve litoloji yoluyla önemli etkiler yaparken gelişme modellerini ve doğrultularını da belirlerler. Fakat hangi yapı ve litoloji üzerinde olursa olsun bu kategorideki topografya şekillerinin oluşumunda, evriminde, nihai şekillerin meydana gelişinde ve bu bakımdan çeşitli alanların farklılaşmasında dış etken ve süreçler genelde ve ayrıntıda kesin rol oynar” (Erinç, 1982:438).

İnceleme alanımızın hidrografik kaynaklarını yer altı suları, kaynak ve yüzey suları oluşturmaktadır. Yüzey sularından enerji ve sulama amacıyla faydalanılır. Batman yer altı su rezervleri bakımından zengindir. Kaynak ve yer altı sularından içme, kullanma ve nispeten de sulama amacıyla yararlanılmaktadır.

“Su, yalnız yeryüzünde değil yeraltında ve atmosferde de vardır ve sürekli dolaşım halindedir. Ayrıca yörenin bir parçası ve koşullandırıcısıdır” (Sanır, 2000:246). Gerçekten de Batman şehrinin bir parçası ve koşullandırıcısı olan Batman Çayı Batman şehrinin batı (Diyarbakır) sınırını oluşturarak Batman şehrinin bu yöne doğru gelişimini engellemiştir.

Araştırma sahamızda yağış rejiminin düzensiz olmasından dolayı akarsuların rejimleri de düzensizdir. Araştırma Sahamız Dicle havzasında yer almaktadır. İl topraklarını sulayan önemli akarsular; Dicle ile onun kolları olan Batman, Garzan, Sason ve Yanarsu Çaylarıdır. Yazın buharlaşmanın fazla olmasıyla alçalan su seviyesi kışın yağışların artması ve ilkbaharda karların erimesiyle akarsuların akımları yükselmektedir.

Akarsular; dereler, yağmur ve kaynak sularıyla beslenirler. Batman İli'nin en önemli akarsuyu Dicle Nehri'dir. Dicle Nehri'nin Batman il sınırlarındaki en önemli kolları Batman ve Garzan Çayı'dır. Batman Çayı'nı oluşturan ana kollar Kulp, Sarım ve Talori Çayı'dır. Bu kollardan Kulp ve Sarım Çayı Diyarbakır il sınırları, Sason ve Talori Çayları ise Batman il sınırları içerisindedir.

Harita 13: Batman Şehri ve Çevresinin Hidrografiya Haritası (Tonbul, Sunkar, 2010).

Batman İli çevresinin yeraltı suyu yönünden verimli birimleri Batman Çayı verimli alüvyonları ile Batman Ovası'nın bir bölümünde yayılım gösteren çakıltaşı ve kumtaşı birimlerinden oluşan Lahti formasyonudur. Batman'ın Güneydoğusunda bulunan Lahti formasyonunda ise yer altı su seviyesi 28-30 m. civarındadır.

Batman şehrinin içme suyu ihtiyacı Batman Çayı alüvyonlarından karşılanmaktadır. Batman Çayı alüvyonlarındaki yer altı su seviyesi yaklaşık 5-6 m. derinliktedir. Batman Çayı kenarındaki alüvyonlar su yönünden verimli olup, iller Bankası tarafından açılan keson kuyularından 40lt/s su alınmaktadır.

Kıltaşı, kumtaşı ve çakıltaşı birimlerinden oluşan Şelmo formasyonunda kıltaşı hakim unsur durumundadır. Şelmo formasyonu genel olarak yer altı suyu yönünden verimli değildir. Bölgede bu formasyon üzerinde açılmış sondaj kuyularından ortalama 1-2lt/s civarında su alınmaktadır.

Ayrıca Batman şehrinin 12 km. güneybatısında Diyarbakır il sınırları içerisinde kalker akiferden boşalan ve yaklaşık debisi 6.5 m³/s olan Zilek kaynakları suyu bulunmaktadır. Zilek su kaynaklarından Batman şehrinin su ihtiyacının karşılanması amacıyla çalışmalar yürütülmektedir.

Batman Çayı yatağında yaygın ve derin olan alüvyonlar serbest akifer durumundadırlar. Yeraltı su seviyesi akarsu kenarında sıfırdan başlar ve alüvyon

kenarlarına doğru genellikle 5-6 m'yi bulur. Alüvyonlardaki yeraltı suyunun yükselmesi veya alçalması akarsu seviyesinin alçalması veya yükselmesine bağlıdır. Alüvyona düşen yağış ise çok kısa zamanda yeraltına, dolayısıyla akarsuya geçer.

Alüvyonlar da yeraltı suyu da doğrudan Batman Çayı'ndan beslenirler. Batman Çayı yatağındaki alüvyonlardan yeraltı suyu temini mümkündür. Bununla beraber buralardan Batman Çayı'nın geçmesiyle yeraltı suyuna çoğu yerde ihtiyaç duyulmaz.

Batman Ovası'nın yeraltı suyu seviyesi yüzeye ortalama 5 m derinliktedir. Yer yer bu derinlik 1,5 m'ye düşmektedir. Su seviyesinin yüzeye yakın olması inşaat yapımlarında bir takım problemleri beraberinde getirmiştir. Örneğin bodrum veya sığınak yapmak için kazılan alanlarda su çıkması sonucunda bodrumların su altında kalması gibi olumsuz etkiler meydana gelmektedir.

Yer Altı Suyu:

İluh Deresi Havzası'nda yer alan akarsuları besleyen kaynaklar bulunmamaktadır.

Kıra Dağı yamaçlarında görülen ve çoğu yaz mevsiminde kuruyan düşük debili kaynakların dışında kaynak suyu yoktur. Batman Çayı çevresi dışında yeraltı suyunun çok derinlerde ve kaynak açısından fakir olması susuzluk açısından önemli bir sorun oluşturmaktadır. Bu içme suyu sorunu son yıllarda tamamlanan projelerle giderilmiştir. Yapımına 2008 yılında başlanan Batman Sol Sahil Sulama Projesi ile Sulama sorununun çözülmesi amaçlanmaktadır (Tonbul, Sunkar, 2010:36-37).

Batman şehrinin su kaynaklarının genel akım yönü doğu-batı doğrultusundadır. Batman şehrinin yer altı su seviyesi, DSİ'nin test sondajları sırasında zemin seviyesinin 8-10 m altında bulunmuştur.

Yeraltı su seviyesinin mevsimlik değişimiyle ilgili bilgi bulunmamakla beraber, iklimsel ön koşullardan (baharda meydana gelen sel baskınları) yeraltı suyunun minimum ile maksimum seviyeleri arasında 10 metre kadar fark olması gerektiği sonucuna ulaşılmıştır.

Yüzey Suyu:

Batman şehri içinde, yalnızca yaz aylarında kuruyan ve mevsimlik akışı olan akarsular bulunmaktadır. Yazın var olan su akımı, yerleşim alanlarından, sanayi alanlarından ve sulanan tarlalardan gelen atık sularından oluşmaktadır. Şehir içindeki dereler, özellikle İluh Deresi su kalitesinin son derece kötü olmasının yanı sıra atıkların ve molozların kaçak dökülmesi ile kirletilmektedir. Yerli çiftçiler yazın ürünlerini

sulamak için İluh Deresi'nden gelen pis suyu kullanmakta ve bu ürünler daha sonra halka satılmaktadır.

Tablo 9: Batman Şehri Yerleşim Yerlerine Sağlanan Su Kuyuları

Adı	Türü	Yeri	Kapasitesi	İçme Suyu Sağlanan Yerleşim Yeri
1 Nolu Pompa Dairesi	Derin Kuyular	Batman Belediyesi Su Kuyuları	640 lt/s	Şehrin Orta, Kuzey ve Batı Kesimleri
2 Nolu Pompa Dairesi	Derin Kuyular	Batman Belediyesi Su Kuyuları Sahası	640 lt/s	Şehrin Güney ve Doğu Kesimleri

Kaynak: Batman Belediyesi (2009)

Batman Belediyesi su ve üretim sahasında 22 adet derin kuyu ve 2 adet keson kuyu bulunmaktadır. Bu kuyulardan toplama deposunda su toplanıp 2 pompa dairesi ile Esentepe, Çamlıtepe 1, Çamlıtepe 2 ve köy depolarına pompalanmaktadır (Tablo 9).

1 nolu pompa dairesinden Esentepe ve Çamlıtepe 1 depolarına su pompalanmaktadır. 2 nolu pompa dairesinden Çamlıtepe 2 ve Köy depolarına su pompalanmaktadır.

1.4.1. Akarsular

Batman Çayı: Kulp Çayı, Sorkan ve Sason Çayları Batman Çayı'nı oluştururlar. Batman Çayı Dicle Nehri'ne sol taraftan kavuşarak Türkiye toprakları içinde Dicle Nehri'nin en büyük kollarından birini oluşturur. Batman ile Diyarbakır arasında doğal sınır oluşturan ve 86.75 km'lik bölümü Batman sınırları içerisinde kalan Batman Çayı, Sorkan ve Sason Çayları ile birleşerek tarihi Malabadi Köprüsü'nden geçtikten sonra kuzey-güney doğrultusunda düz ve geniş bir arazide akışını sürdürmektedir.

Foto 1: Batman Çayı'ndan Bir Görünüm

Batman Çayı (Foto 1); Batman Barajı kuyruk su kotu ile Ilisu Barajı kuyruk su kotu arasında kalan yaklaşık 35 km. uzunluğunda düz bir ovada 1,5-2 km. genişlikteki yatak içinde gelişi güzel menderesler çizerek akmakta ve zaman zaman can ve mal kayıplarına neden olmaktadır.

Ayrıca Batman Çayı ıslah projesi DSİ bölge müdürlüğünce 2010 yılı içerisinde tamamlanmış olup ihale aşamasına gelmiştir. Batman Çayı ıslah çalışmalarının yaklaşık beş yıl içerisinde tamamlanması beklenmektedir.

Batman Çayı ıslah projesinin tamamlanmasıyla Batman Çayı yatağında 2000 ha yeni arazi oluşumu ve 2000 ha arazinin de taşkından korunması sağlanmış olacaktır.

Dicle Nehri: Kaynağını Elazığ ili sınırları içerisindeki Hazar Baba dağlarından alan Dicle Nehri, Batman Çayı ile birleştiği yerde Diyarbakır il sınırını terk ederek Batman il sınırına girer ve doğu-batı doğrultusunda akış gösterir. Diyarbakır il sınırları içinde düz bir arazide akan ve çevresindeki tarım arazilerine hayat veren Dicle Nehri Batman il sınırlarına girdikten sonra dar vadilerden menderesler çizerek akmaya başlar. 50 km'lik bu mesafede çok az yerleşim yeri bulunduğundan nehir sularından pek yararlanılamamaktadır.

Yanarsu (Garzan) Çayı: Batman ile Siirt illeri arasındaki doğal sınırı çizer. Kozluk'un kuzeyindeki Aydınlık dağlarından doğan Pisiyar Çayı ve diğer küçük dereler Garzan Çayı'nı oluştururlar. 160 km uzunluğunda olan Garzan Çayı'nın 120 km lik bölümü Batman il sınırları içerisinde geçmektedir. Aydınlık dağları incirlik

mıntıkasından başlayan Garzan Çayı Beşiri ilçesi'nin doğusunda Dicle Nehri ile birleşerek Çataysu köyü mıntıkasından Batman il sınırlarını terk etmektedir. Garzan Çayı'nın yıllık ortalama su potansiyeli 830 m³'tür.

Aydınlık (Sason) Çayı: 62 km uzunluğundaki olan Sason Çayı Batman Çayı'nın bir kolunu oluşturur. Aydınlik dağlarından doğan Sason Çayı, kuzeydoğudan güneybatıya doğru akarak Batman Baraj Gölü'ne kavuşur.

Sorkan (Zori) Çayı: 62 km uzunluğundaki Sorkan Çayı Çaraçavuş Dağı kızlar mıntıkasından başlayıp Çalanür Köyü mıntıkasına kadar devam etmektedir. Sorkan Çayı Batman Çayı'nın bir kolunu oluşturmaktadır.

İluh Deresi: Batman şehrinin hidrografyasını oluşturan akarsulardan biri de İluh Deresi'dir. İluh deresi ilkbahar yağışlarıyla oluşan ve yaz aylarında yağış yetersizliğinden kurumakta olan bir dere özelliğindedir. İluh Deresi'nin akıttığı su miktarı çok azdır.

İluh Deresi, Batman şehrine merkez Erköklü Köyü'nün kuzeyinden sokulmaktadır. Buradan da Petrolkent, Karşıyaka, Huzur, İluh, Yeşiltepe ve Çay mahallelerinin içinden geçerek Batman Çayı'na karışmaktadır.

İluh Deresi'nin toplam uzunluğu 15,5 km. olup bunun 6,5 km'si Batman Belediyesi mücavir alanında bulunmaktadır. Derenin şehir içinden geçen 4 km'si için duvarlı kanal yapılmış olup genişliği 15 m. İle 50 m. Arasında değişmektedir.

1.4.2. Göletler

Batman göller bakımından oldukça fakirdir. İnceleme alanımızda doğal göl yoktur. D.S.İ'nin yapmış olduğu göletler mevcuttur.

Batman Baraj Gölü: Batman Çayı üzerinde Malabadi köprüsünün kuzey yamacında sulama, taşkın önleme ve enerji üretmek amacıyla 1986-1999 yılları arasında D.S.İ tarafından inşa edilmiştir. Batman Baraj Gölü'nün hacmi 1173 hm. dir. Gölün alanı ise 4925 km²dir. Ayrıca Garzan Çayı üzerinde yapımı devam eden bir barajın da yapım çalışmaları devam etmektedir (Foto 2).

Foto 2: Batman Barajı'ndan Bir Görünüm

Batman-Diyarbakır illeri arasında doğal sınır teşkil eden Batman Çayı üzerinde ve Batman'a 35 Km. mesafede inşa edilmiş bulunan Batman Barajı, Batman-Diyarbakır Devlet Karayolu üzerindeki tarihi Batman (Malabadi) Köprüsü'nün 700 metre Kuzeyinde bulunmaktadır. Dicle Nehrinin ana kollarından olan Batman Çayı üzerindeki bu baraj sulama, enerji üretme ve taşkınlardan koruma amacıyla yapılmıştır. Batman Barajının sağ ve sol sulama kanallarıyla birlikte diğer ünitelerinin gerçekleşmesi halinde, tarıma elverişli Dicle Nehri'nin sol sahilleri ile Batman Çayı sağ sahilinde bulunan sulamaya elverişli arazilerden toplam 37.987 hektar tarım arazisi sulanmış olacaktır. Ayrıca 4.000 hektar tarım arazisi de taşkınlardan korunmuş olacak ve yılda 483 milyon KW. Saat elektrik enerjisi elde edilecektir.

Tablo 10: Batman Barajı İle İlgili Bilgiler (Dsi, 2010).

Barajın Yeri	Batman
Akarsu	Batman
Amacı	Sulama, enerji
İnşaatın Başlama Tarihi	1986
Tipi	Toprak+kaya
Gövde Hacmi	5.400.000 m ³
Yükseklik	71.50 m
Normal Su Kotunda Göl Hacmi	117.500 hm ³
Normal Su Kotunda Göl Alanı	49.25 km ²
Sulama Alanı	37 744 ha
Güç	198 MW
Yıllık Üretim	483 GWh

İlisu Baraj Gölü: Ilisu Barajı ve hidroelektrik santrali projesi 1954 yılında Dicle Nehri'nin toprak ve su kaynaklarının geliştirilmesine yönelik çalışmalar doğrultusunda DSİ tarafından başlatılmıştır. Ilisu Barajı 1200 mw kurulu güç ile yılda ortalama 3833 GWh enerji üretilmektedir. Baraj faaliyete başladığında gövde hacmi açısından ikinci; kurulu güç bakımından da Türkiye'nin dördüncü büyük barajı olacaktır.

İlisu Barajı göl alanı, Diyarbakır'ın Bismil ilçesi ile Batman, Siirt ve Mardin illeri içerisinde yer almaktadır. Dicle Nehri ile kolları olan Batman, Garzan ve Botan Çayları üzerinde oluşacak baraj alanı Şırnak'ın Cizre ilçesinin 50 km. kuzeybatısında yer alan Mardin'in Dargeçit ilçesinin Ilisu Köyü mevkiinden Bismil yakınlarına kadar 120 km boyunca uzanmaktadır.

Batman il sınırları içerisinde de yer alacak olan baraj gölünün 2013 yılında tamamlanması hedeflenmektedir. GAP'ın içinde yer alan bu tesis tamamlandığında Batman ilinde sosyal ve ekonomik anlamda büyük gelişmelerin yaşanması söz konusu olacaktır. Ayrıca baraj gölünün tamamlanmasıyla birlikte baraj alanında bulunan nüfusun büyük bir bölümünün Batman şehir merkezine göç etmesi beklenmektedir.

1.5. Toprak Özellikleri

“Karalar üzerinde çeşitli yollarla oluşan toprak örtüsü, ihtiva ettiği organik ve inorganik maddeler nedeniyle çok değerli unsurlardır. İnsanların, bitkilerin ortaklaşa

faydalandıkları toprak örtüsünün doğal ortam içerisinde önemli bir yeri vardır. Oldukça uzun bir sürede oluşan toprak örtüsü, erozyonla çok kısa bir sürede yok olabilmektedir. Bu sebeple üzerinde yaşadığımız, ekip biçtiğimiz toprağı çok iyi korumamız ve değerlendirmemiz gerekmektedir. Türkiye gibi ekonomisi büyük ölçüde tarıma dayalı olan ülkelerde gelirin yükseltilmesi için, ülke topraklarının çok iyi bir şekilde etüt edilmesi ve ortaya çıkan sorunların giderilmesi gerekmektedir” (Özçağlar, 1997:75).

“Oldukça uzun bir sürede oluşan toprak örtüsü, erozyon ile çok kısa bir sürede yok olabilmektedir. İnsanların, bitkilerin ve hayvanların ortaklaşa yararlandıkları bu örtünün, doğal çevre şartları içerisinde önemli bir yeri vardır” (ÖZAV, 1996: 46).

İnceleme alanımızda iklim, topografya ve ana madde farklılıkları sebebiyle büyük toprak grupları oluşmuştur. Batman ili topraklarının büyük bölümünü kahverengi topraklar ve kahverengi orman toprakları oluşturur (Harita 14).

1.5.1. Kahverengi Topraklar

“Kahverengi topraklar Anadolu Platosu’nun hakim topraklarıdır” (Alagöz, 1958:74). “Kahverengi orman toprakları kireççe zengin ana madde üzerinde oluşur. Profilleri A (B) ve C şeklinde olup horizonlar birbirine tedricen geçiş yapar. A horizonu çok gelişmiş olduğundan iyice belirgindir. Koyu kahverengi ve dağılgandır. Gözenekli yâ da granüler bir yapıya sahiptir. Reaksiyonu kalevi (hafif asit) bazen de nötrdür. Kahverengi orman toprakları genellikle geniş yapraklı orman örtüsü altında oluşur” (Atalay, 2006:408). “Bu toprakta hakim pedojonik süreç kalsifikasyondur. Baz doygunluğu yüksek olan bu topraklar, sulama yapıldığında yüksek verimli topraklar arasına girer” (Atalay, 2006: 255)

Yarı kurak iklim ve step sahalarında yaygın olarak görülen bu topraklar, besin maddeleri yönünden oldukça zengindir. Batman ili topraklarının %37’lik kısmını oluşturan kahverengi orman toprakları Batman ilinin orta kısmına karşılık gelir. Kahverengi orman topraklarının bulunduğu bölgede yıllık yağış miktarı 250 mm ile 400 mm. arasında değişir. Bu alanların doğal bitki örtüsünü ise cılız, kısa boylu çayırlar oluşturur.

1.5.2. Alüvyal Topraklar

Organik madde bakımından zengin topraklardır. Düz bir arazi yapısına sahip olan bu topraklar özellikle Batman ve Garzan çayı çevresinde görülür.

1.5.3. Bazaltik Topraklar

Ağır killi bir özellik gösteren bu toprakların profilleri iyi gelişmemiştir. Bazaltik topraklar Batman ili topraklarının %1'lik bir kısmını oluşturur. Bu topraklar Merkez ile Beşiri ilçesi arasında dar uzun bir şerit halinde uzanır. Bu topraklarda kuru ve sulu tarım yapılabildiği gibi meyvecilik bakımından önemlidir.

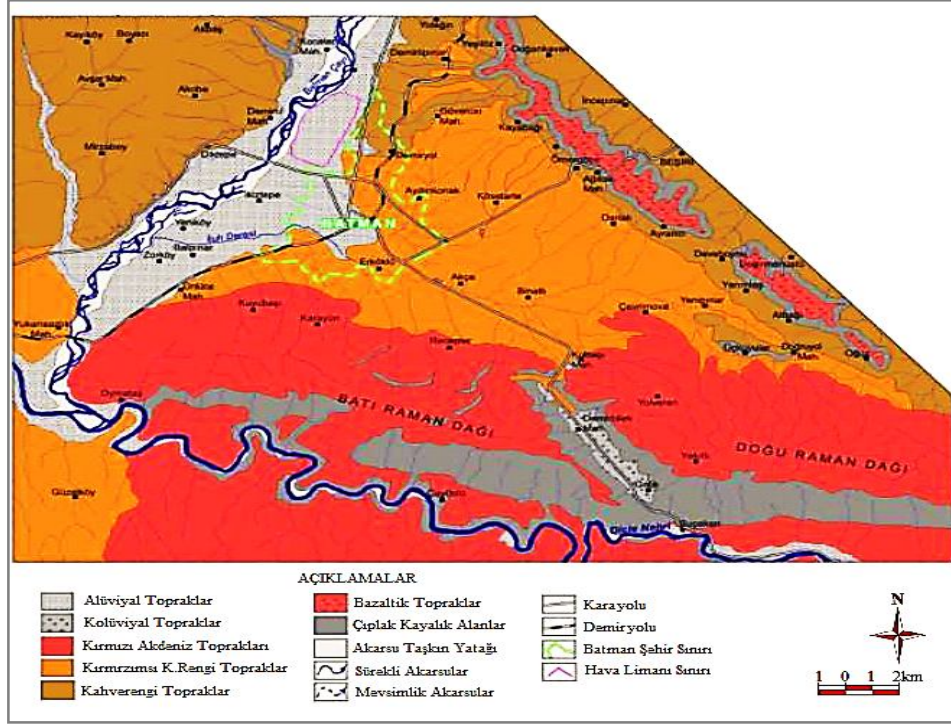
1.5.4. Kırmızımsı Kahverengi Topraklar

Çeşitli ana maddeler üzerinde gelişen bu topraklar kahverengi orman topraklarıyla benzerlikler gösterir. Bu topraklar Batman il topraklarının %7'lik bir kısmını oluşturur. Özellikle Batman il merkezinin ve Gercüş ilçesinin güneydoğusunda yoğun olarak bulunur. Bu topraklarda kuru tarım başta olmak üzere sulu tarım da yapılabilmektedir.

Toprak gruplarının Batman ilindeki dağılışına baktığımızda kahverengi toprakların ve kahverengi orman topraklarının büyük yer kapladığını görmekteyiz. Organik madde bakımından zengin olan bu topraklar sulamanın artırılmasıyla bitkisel üretim açısından katkı sağlayabilir (Harita 14).

Batman şehri ve çevresinin toprak gruplarına baktığımızda ise Batman şehri ve çevresinde alüvyal ve kırmızımsı kahverengi toprak gruplarının yoğunlukta olduğunu görmekteyiz (Harita 14).

Batman şehri çevresindeki alüvyal topraklar tarım açısından oldukça önemlidir. Batman şehri çevresindeki alüvyal topraklarda sulu tarım yapılmaktadır.

Harita 14: Batman Şehri ve Çevresinin Toprak Haritası (Tonbul, Sunkar, 2010).

1.6. Bitki Örtüsü Özellikleri

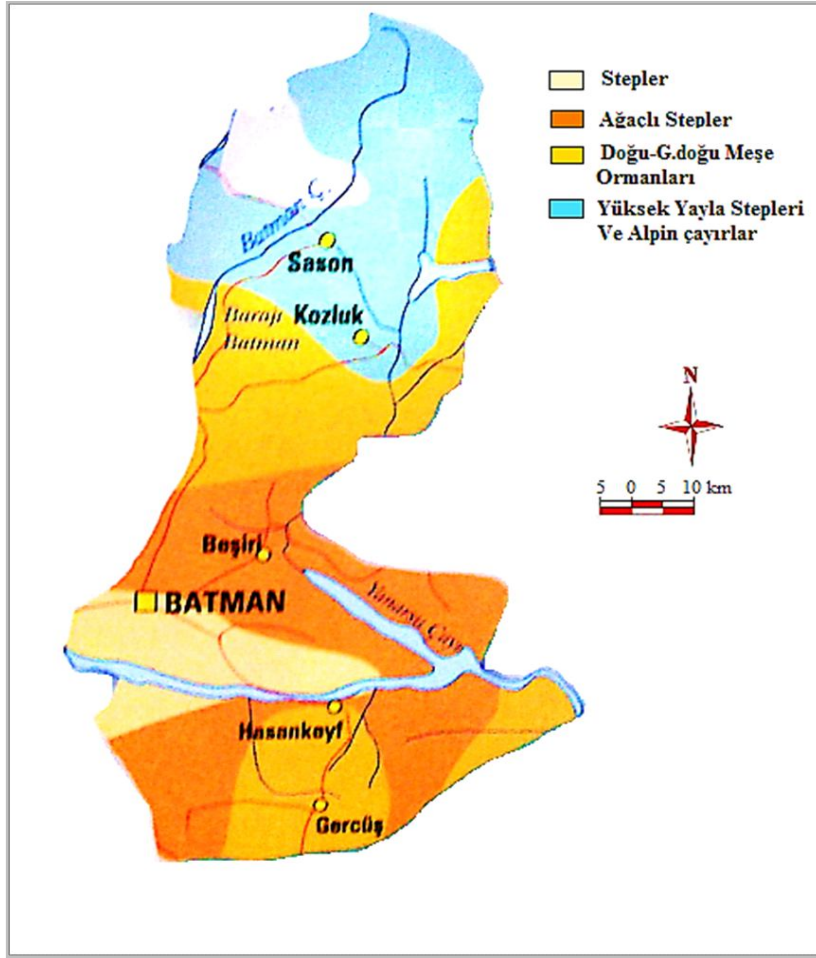
Bilindiği gibi bitkilerin yetişme koşulları iklim, toprak ve yer şekilleri gibi faktörlerle ilgilidir. Bitki toplulukları bu faktörler grubunun uygunluğu oranında o yerde tutunur, gelişir ve hayatını devam ettirir. Araştırma sahasında var olan bitki örtüsü, iklim ve jeomorfolojik faktörlerin etkisindedir. Yükseltiye bağlı olarak da bitki örtüsü değişmektedir.

Güneydoğu Anadolu Bölgesi, bitki coğrafyası bakımından İran-Turan floristik bölgesi içinde yer almaktadır. İnceleme alanında hakim vejetasyon tipi bozkırdır. İç Anadolu, Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde yaygın olarak bulunan bozkır alanları, özellikle tarım faaliyetleri nedeniyle büyük ölçüde doğal özelliklerini yitirmiştir. Daha çok buğdaygil bitkilerle örtülü alanlarda çok sayıda baklagil türü ve ayrıca yavşan, geven, kekik gibi bitkiler yaygın olarak bulunmaktadır. Odunlu bitkilerden başlıcaları çeşitli meşe türleri, incir, alıç, menengiç, sumak ve çitlenbiktir.

Batman genelinde etkili olan karasal iklimden dolayı Batman merkez, Beşiri, Hasankeyf ve Kozluk ilçesinin güney kesimlerinde bozkır görünümünde oldukça fakir bir bitki örtüsü hakimdir. Buna bağlı olarak rüzgar erozyonu bu sahalarda etkili olmuştur.

Batman ve yakın çevresi dış görünüm itibariyle doğal bitki örtüsü step formasyonlarından ibarettir. İlçe ve civarında ormanlar mevcut değildir. Kıradağı ve Raman Dağları da tamamen çıplaktır. Bu durumu hızlandıran sebeplerin başında iklim ve antropojen faktörler gelir. Daha önce var olan orman formasyonları insanlar tarafından sürekli tahrip edilerek yok edilmiştir. Buraları zirai faaliyet sahalarına dönüştürülmüştür. Topoğrafik koşulların bu duruma müsait olması bu alanların insanların faaliyet sahasına girmesini sağlamış ve buna bağlı ziraat alanlarının genişlemesiyle doğal bitki örtüsü yok denecek kadar azalmıştır (Harita 15).

Cılız bir bitki örtüsüne sahip olan Batman arazisinin %19'luk bir kısmı fundalık ve ormanlarla kaplıdır. Bu alanlar Batman ilinin kuzey kısmına karşılık gelir. Batman ilinin kuzey kesimi meşe ormanlarıyla kaplı olup, yer yer meşeliklerin arasına meyve bahçeleri girmiştir. Güneyden kuzeye gidildikçe sıcaklığın azalmasına bağlı olarak bu meşelik alanlar yerini çayır ve meralara bırakır. Çayır ve mera alanları toplam arazinin %45'lik kısmına karşılık gelir. Özellikle Sason ve Kozluk ilçeleri çayır ve mera alanları açısından daha zengindir. Buna bağlı olarak bu ilçelerde bitkisel üretim yerine daha çok hayvansal üretim yapılmaktadır. Sason, Kozluk ve Gercüş, ilçelerinin kuzey kesimlerinde meşe, bittim, ceviz, ardıç ve çınar ağaçlarıyla kaplı koru ve bozuk ormanlar mevcuttur.

Harita 15: Batman İlinin Bitki Örtüsü Haritası

Kaynak: Batman Tarım İl Müdürlüğü

Mayıs ve eylül ayları arasında sıcaklık ve kuraklığın şiddetli olması, arazinin fazla geçirimsizliği vb. faktörler türlerin çeşitliliğini ve gelişimini etkilemiştir. Ayrıca yağışın yetersiz oluşu ve aşırı buharlaşma da önemli rol oynamaktadır. Yörede kuraklığa uygun bitkilerin yanında soğanlı, yumrulu bitkiler, derin köklü veya yapraklı bitkiler de yetiştirilmektedir.

Bitki örtüsünün cılız olması veya tahrip edilmiş olması hayvan çeşitlerini de azaltmıştır. Vahşi hayvanlara rastlanmamakla birlikte kışların sert ve soğuk geçtiği yıllarda tilki, kurt gibi yırtıcıların sit alanının yakınlarına zaman zaman geldikleri gözlenmektedir. Av hayvanlarından keklik, karatavuk, yaban ördeği, güvercin ve bıldırcın görülmektedir.

Batman şehri ve yakın çevresi incelendiğinde, doğal bitki örtüsünün yer şekilleri ve nemliliğin kontrolü altında geliştiğini söylemek mümkündür. Bu nedenle, merkez

ilçe sınırları içinde batıdan doğuya, kuzeyden güneye gidildikçe bitki örtüsünde belirgin bir değişim görülememektedir.

“Ayrıca şehri ve yakın çevresini doğal bitki örtüsü açısından yoksun bırakan bir diğer etmen de aşırı tahribattır. Ancak bununla beraber özellikle şehrin güneyinde yer alan Dicle Nehri çevresi ve nehrin güneyinde kalan yüksek kesimler ile yine şehrin batısında yer alan Batman Çayı'nın belli alanlarında küçük de olsa koruluklar bulunmaktadır” (Alaeddinoğlu, 2007:21).

Özellikle şehir merkezinin de bitki örtüsü bakımından zayıf olması yağmur sularının toprak tarafından tutulamamasına yol açmaktadır. Bu durum yağmur sularının doğrudan yüzeysel akışa geçmesine yol açmış ve bunun sonucunda da Batman şehri içerisinde, İluh Deresi havzasında taşkın ve sel olayları yaşanmıştır.

İlk ve sonbahar aylarında aşırı yağışların yol açtığı taşkın ve sel olaylarının engellenmesi ve Batman şehri çevresindeki derelerin şehre doğru yüzeysel akışa geçmemesi için şehrin etrafında ağaçlandırma çalışmalarına ağırlık verilmesi gerekmektedir.

İKİNCİ BÖLÜM

2. BEŞERİ COĞRAFYA ÖZELLİKLERİ

2.1. Nüfus

2.1.1. Batman Şehri Nüfusunun Tarihi Gelişimi

Bu bölümde Batman şehir merkezi nüfusunun tarihi gelişimini inceleyeceğiz. Batman şehri nüfusunun tarihi gelişimine baktığımızda çok ilginç bir tabloyla karşılaşmaktayız. Çünkü Türkiye'de ilk kez köy olduğu halde bu denli bir nüfus artışı yaşayarak büyük bir şehre dönüşen tek yerleşim sahası Batman şehridir.

Elmedin kazası 1926 yılı ilkbaharında bugünkü Batman Çayı'nın taşması nedeniyle haritadan silinmiş ve İluh Köyü, Beşiri kazasına bağlanmıştır. 1937 yılında bucak haline getirilen ve 1942 yılında da demiryoluna kavuşan İluh, 1945 yılında Maden Tetkik Arama (MTA) Enstitüsü tarafından Raman sahasında petrolün keşfi ve 1955 yılında tamamlanan modern rafinerinin açılmasıyla önemli bir cazibe merkezi haline gelmiş ve büyük bir göç almıştır. Öyle ki, 1970-85 döneminde yapılan dört nüfus sayımında da Batman'ın nüfusu, il merkezi Siirt'ten daha fazlaydı ve bu nüfus içinde Batman doğumlu olmayanların oranı %80 idi.

Tablo 11: Nüfus Sayımlarına Göre Batman İli Kır/Kent Nüfusları (Tüik, 2010).

Yıllar	Batman İli	Toplam	İl/İlçe Merkezleri	Belde/Köyler
1980	Batman İli	233.969	108.584	125.385
1985	Batman İli	279.776	143.340	136.436
1990	Batman İli	344.669	193.621	151.048
2000	Batman İli	456.734	304.166	152.568
2007	Batman İli	472.487	342.452	130.035
2008	Batman İli	485.616	349.045	136.571
2009	Batman İli	497.998	362.154	135.884
2010	Batman İli	510.200	373.388	136.812

Petrolün ve dolayısıyla T.P.A.O'nun Batman'da yarattığı iş imkanları nedeniyle, petrolde iş bulurum diyen çevre halkı Batman'a göç etmiştir. Bu göç dalgası, 45-50 yıl içerisinde, 13 haneli bir köyden yaklaşık 325.000 nüfuslu bir il merkezi yaratmıştır.

Örneğin 1935 yılında Hasankeyf bucağının nüfusu 1425'tir. 1935 yılında ise İluh köyü'nün nüfusu 319'dur. 2010 yılında Hasankeyf ilçe merkezinin nüfusu 2.900 iken Batman şehir merkezinin nüfusu 325.020 olmuştur. Batman ile aynı tarihlerde il statüsüne kavuşan Karaman il merkezinin 1935 yılındaki nüfusu 9060, 2000 yılındaki nüfusu 105.384'tür. Aynı yılda Batman şehrinin nüfusu ise 246.678'dir. Batman şehrini Karaman il merkeziyle karşılaştırdığımızda Batman'ın nasıl bir gelişim sergilediğini daha da iyi anlayabiliriz. Bu örnekler Batman şehir merkezi nüfusunun nasıl bir seyir izlediğini anlamamız açısından somut birer örnek teşkil etmektedirler. (Tablo 12).

Tablo 12: Batman Merkez İlçesinin Kır/Kent Nüfusu (Tük, 2010).

Yıllar	Batman	Toplam	Şehir	Köy
1980	Merkez İlçe	102.803	86.172	16.631
1985	Merkez İlçe	129.472	110.036	19.436
1990	Merkez İlçe	168.779	147.347	21.432
2000	Merkez İlçe	272.787	246.678	26.109
2007	Merkez İlçe	315.964	293.024	22.940
2008	Merkez İlçe	324.402	298.342	26.060
2009	Merkez İlçe	341.025	313.355	27.670
2010	Merkez İlçe	355.151	325.020	30.131

“Bir ülkenin veya bir bölgenin bugünkü nüfusunu hacmi ve yapısı itibarıyla değerlendirebilmek için o nüfusun tarihi gelişimini dikkate almak gerekir” (Tandoğan, 1994: 2).

Batman şehri nüfusunun tarihi gelişimine baktığımızda ilginç bir tabloyla karşılaşmaktayız. Çünkü petrol bulunmadan önce küçük bir köy yerleşmesi konumunda olan Batman Şehri 1940'lı yıllardan sonra petrolün bulunması ve bulunan bu petrol rezervlerinin rafineri kurulmak suretiyle değerlendirilmesi sonucunda büyük bir gelişme göstererek bugünkü konumuna gelmiştir. Elbette ki küçük bir köy yerleşmesinden büyük bir şehir suretini alması beraberinde birçok sorunu da getirmiştir.

Batman şehrinde yaşayan insan topluluklarının beşeri ve sosyal özelliklerinin ortaya konulabilmesi ancak nüfus özelliklerinin incelenmesi sonucu ortaya çıkacaktır. Dinamik bir unsur olan nüfus her zaman değişim gösterdiğinden nüfus özelliklerinin sürekli incelenmesi ve bu özelliklerinin değerlendirilmesi gerekmektedir.

“Her an hareket halinde ve durmadan değişen bir olay olan nüfus, coğrafyanın önemli konuları arasındadır. Gerçekten de bir sahada yaşayan insan topluluklarının dağılışlarının, hareketlerinin, sosyal ve ekonomik durumlarının ortaya konulabilmesi, ancak nüfus özelliklerinin incelenmesi ile mümkün olmaktadır” (Özav, 1996:57).

Modern coğrafyanın kurucularından P. Vidal de la Blache “insan bütün coğrafyanın esasını oluşturur” derken, coğrafyanın da esasını bir cümle ile özetlemiş oluyordu.

Yukarıda adı geçen bilim adamları insanı ve dolayısıyla nüfusu coğrafyanın esası olarak görmektedirler. Çünkü coğrafya, mekan üzerinde yaşayan insanı ve insan topluluklarını belli kriterler içerisinde inceler ve değerlendirir.

“Trewartha’ya (1969) göre de “coğrafyacının nüfusu incelemesindeki amaç yeryüzündeki insan örüntüsünde varolan bölgesel farklılıklardır”. Ancak, coğrafya, nüfusun incelemesini çeşitli yönlerden yapar: Nüfusun gelişmesi ve çeşitli özelliklerinin dağılışı yanında, nüfus miktarı ve özelliklerinin (demografik, ekonomik, toplumsal) mekansal biçimlenişinin açıklanması amacıyla mekansal analizine de gidilirken, göçler, nüfusun oluşturduğu çeşitli sorunlar ve bunları çözümüne ilişkin önerilere de incelemelerinde yer verir” (Tümertekin, 2006 :173).

“Toplumun en önemli unsuru nüfus olduğu gibi bir ülkenin en büyük kuvvet ve zenginlik kaynağı da onun nüfusedir. Ekonominin kuvvetli oluşu ve nedeni nüfusa bağlıdır. Bunun yanında bu ekonomik hayatın düzenlenmesinde, nüfus dağılışı miktarının ve nüfusun kültürel yapısının önemi azımsanmayacak kadar önemlidir. Bir ülke beşeri insanın yaşama sahası olarak araştırılmak istenince en önde gelen meselelerden biri şüphesiz nüfustur” (Karaboran, 1992: 1).

1945 nüfus sayımında 445 nüfuslu bir köy iken 1990 nüfus sayımında 150 binlik nüfusa ulaşan şehir merkezindeki bu denli hızlı büyümenin nedenini hiç şüphesiz petrolün bulunması ve petrol rafinerisinin kurulması oluşturmaktadır.

“Bir yerleşme alanında yaşamını sürdüren insanların (nüfus) sayısını, onların özelliklerini bilmek o sahadaki sosyo-ekonomik değişmeleri anlamak son derece önemli bir olgudur. Yine bir toplumun kalkınmasında kullanılan planların tasarımı ve gerçekleştirilmesi açısından, o sahadaki demografik olayların gelişmesini, değişmesini izlemek, doğru sonuçlara ulaşmak için çeşitli sentezler yapmak çok önemlidir” (Çitçi, 1996: 129).

Yukarıda yapılan açıklamalar doğrultusunda bir yörenin beşeri ve ekonomik özelliklerini, süreç içerisinde meydana gelen değişim ve gelişmeleri ortaya koymak coğrafya açısından kaçınılmaz bir durumdur.

Cumhuriyetin ilk yıllarında El-Medine kazasına bağlı İluh adlı bir köy olan Batman, 1926 yılında El-medina kazasının Batman Çayı'nın suları altında kalmasıyla, Siirt iline bağlı Beşiri ilçesine bağlandı. 1935 yılında Türkiye'de yapılan ikinci genel nüfus sayımında İluh köyünün nüfusu 319 kişi olarak belirlenmiştir. 1957 yılında İluh Köyü'nün ilçe olmasıyla, Batman ismini alan ilçe 1990 yılında il olmuştur. Batman Şehri'nin 1990 yılındaki nüfusu 168.779 olarak tespit edilmiştir. 2010 yılındaki nüfusu ise 325.020 olarak tespit edilmiştir (Tablo 13).

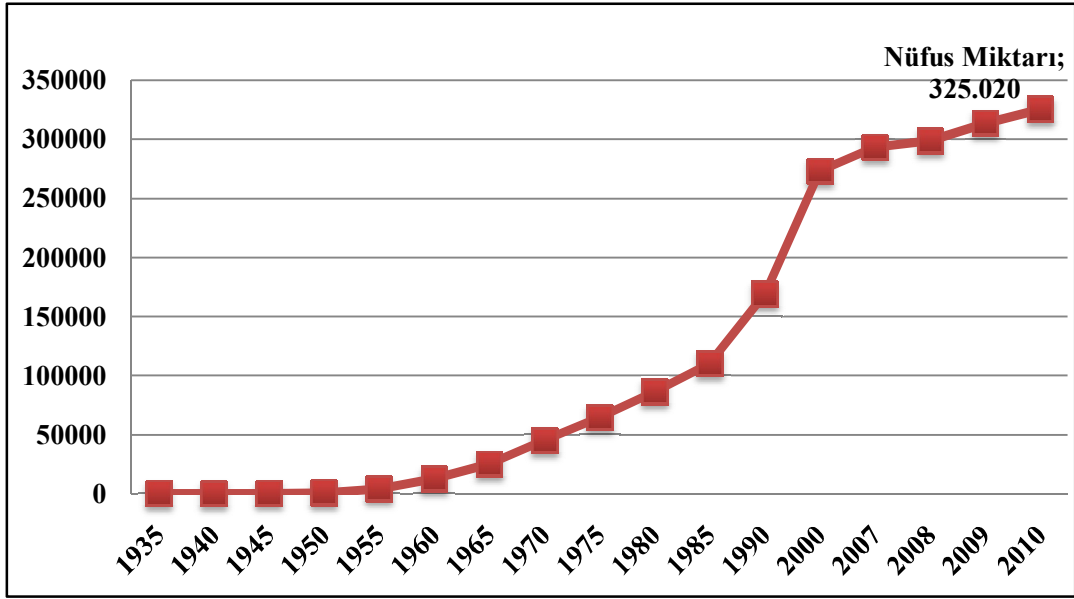
Nüfusu hızla artan Batman'da 02.11.1955 tarihinde Belediye teşkilatı kurulmuştur. Gelişme ve büyümenin devam etmesi nedeniyle 02.09.1957'de Batman, Beşiri'den ayrılarak Siirt iline bağlı ilçe statüsüne kavuşmuştur. 1957 yılından 1990 yılına kadar Siirt iline bağlı olan ilçe, hızla gelişmesiyle Siirt ilini geride bırakmış ve 16 Mayıs 1990 tarih ve 3647 sayılı Bakanlar Kurulu kararı ile 18 Mayıs 1990 tarihinde resmen Türkiye Cumhuriyeti'nin 72. ili oldu.

Nüfus bakımından çok hızlı bir büyüme yaşayan Batman Şehri bu seyrini 1990'lara kadar devam ettirmiştir. 1990'lı yıllardan sonra nüfus miktarının artmasının nedeni güvenlik eksenli göç hareketlerinin yaşanmasıdır.

Tablo 13: Batman Şehir Merkezinde Nüfus artış Hızı 1935-2010

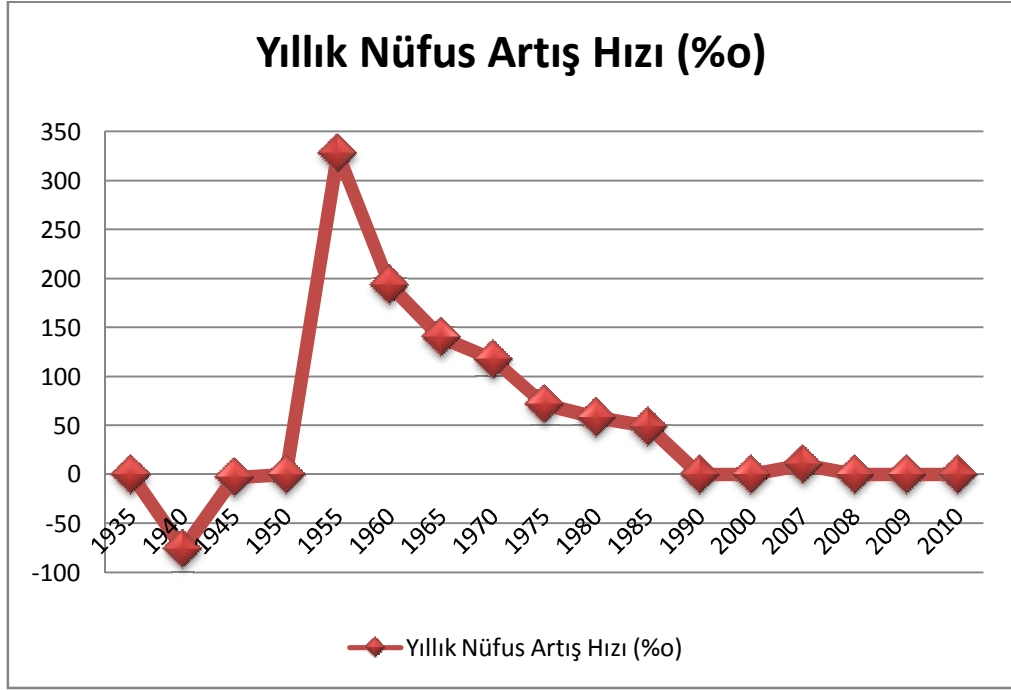
Sayım Yılı	Nüfus Miktarı	Sayım Dönemi	Artış Miktarı	Yıllık Nüfus Artış Hızı (%o)
1935	319	-	-	-
1940	218	1935-1940		-76,1
1945	445	1940-1945	227	-2,77
1950	915	1945-1950	470	145.07
1955	4.173	1950-1955	3.798	327,83
1960	12.401	1955-1960	7.688	193,49
1965	24.990	1960-1965	12.589	140,13
1970	44.991	1965-1970	20.001	117,59
1975	64.384	1970-1975	19.393	71,68
1980	86.172	1975-1980	21.788	58,29
1985	110.036	1980-1985	23.864	48,89
1990	168.779	1985-1990	58.743	85.55
2000	272.787	1990-2000	104.008	48.01
2007	293.024	2000-2007	20.237	10.22
2008	298.342	2007-2008	5.318	17.98
2009	313.355	2008-2009	15.013	49.09
2010	325.020	2009-2010	11.665	36.54

Kaynak: Batman Belediyesi (2010)

Grafik 3: Batman Şehrinde Nüfusun Gelişimi (Die,Tük)

Batman'daki nüfus artış hızı yüksek doğurganlık oranının yanı sıra esasen çevreden gelen göç dalgasından kaynaklanmaktadır. Özellikle Batman'da petrolün bulunması ve rafinerinin kurulması ile bir nüfus patlaması yaşanmıştır. Batman şehir nüfusunun gelişimine baktığımızda 1935 yılından 2010 yılına kadar nüfusta genel bir artışın olduğu görülür. Nüfus artış hızına baktığımızda ise 1955 yılına kadar genel bir artış gözlemlenirken, 1955 yılından itibaren nüfus artış hızında bir azalma görülmektedir. En düşük nüfus artış hızı % -76,1 ile 1935-1940 yılları arasındadır. En yüksek nüfus artış hızı ise % 327,8 ile 1950-1955 yılları arasındadır. Nüfus artış hızında 1950-1955 döneminden 1980-1985 dönemine kadar sürekli bir azalma görülmektedir. 1985-1990 döneminde ise artış hızında bir önceki döneme oranla artış olup daha sonraki dönemlerde tekrar azalma meydana gelmiştir (Grafik 4).

Grafik 4: Batman Şehrinde Sayımlara Göre Nüfus Artış Hızı (1935-2010, Die, Tük)

Batman şehir nüfusu Türkiye ortalamasının üzerinde bir artış göstermiştir. Bu hızlı nüfus artışının sosyo-ekonomik boyutunun yanı sıra bölge politikasından da kaynaklandığını belirtebiliriz. Çünkü Batman'ın hızlı nüfus artışı sadece Türkiye ortalamasını geçen doğurganlık oranı değil, asıl olarak dışarıdan ve çevre köylerden Batman merkezine yönelen göçlerden kaynaklanmaktadır. Kuşkusuz bu göçlerin de temel nedeni Batman'da petrolün bulunması ve petrol rafinerisinin Batman'da kurulmuş olmasıdır. Batman'da görülen bu hızlı nüfus artışı başka illerle karşılaştırıldığında daha net olarak görülmektedir. Güneydoğu Anadolu'nun diğer şehirlerine yapılan göçler Batman şehrine yapılan göçlerden farklı faktörlere bağlıdır. Buralara yapılan göçler daha çok güvenlik amaçlı olup zorunlu olarak yapılan göçlerdir.

1937 yılına kadar Beşiri'ye bağlı olan İluh Köyü bu tarihte Bucak statüsüne kavuştu. Aynı yıllarda MTA, Raman sahasında petrol aramalarına başlayınca İluh Köyü'nün kaderi de değişime uğramıştır. Beşiri ilçe sınırları içerisinde petrol bulunması ve ardından TPAO'nun ve Batman rafinerisinin kurulması gibi gelişmeler Batman'ın hızlı bir büyümeye sahne olmasına neden olmuştur.

“Türkiye’de madencilik faaliyetleri de en önemli fonksiyonlar arasındadır. Bunun en güzel örneği Zonguldaktır. Yine Soma, Batman gibi üretim merkezleri de maden şehirleri olarak sayılabilir” (Çitçi, 1996: 41).

Petrol rafinerisinin Batman'ın şehirleşme süreci ve nüfus miktarının artması üzerindeki etkisi 1980'li yıllara kadar artarak devam etmiştir. Dolayısıyla 1980 yılına kadar olan nüfus artışı üzerinde petrol rafinerisinin etkisi oldukça fazladır. Ancak Batman'ın bundan sonraki şehirleşme süreci ve nüfus miktarındaki artışın asıl nedeni petrol rafinerisinden çok; doğurganlık oranının yükselmesi ve 1990'lı yıllarda bölge genelinde meydana gelen güvenlik problemlerindedir. Bundan dolayı Batman şehri çevre illerden yoğun bir göç almıştır. Dolayısıyla Batman şehir merkezinde ikinci bir nüfus patlaması yaşanmıştır diyebiliriz. Ancak Batman şehir merkezinde de güvenlik problemlerinin yaşanması, Batman şehir merkezine yapılan bu göçlerin Türkiye'nin batı bölgelerine yönelmesine ve bir kısmının da Avrupa'ya göç etmesine neden olmuştur. Bununla beraber Batman'dan dışarıya yapılmış olan bu göçlerin bir kısmı 2000'li yıllardan sonra bölge genelinde oluşan güvenli ortamın etkisiyle geri gelmiştir. Böylece Batman şehir merkezinin nüfusu daha da artmıştır.

“Yerleşmeler canlı varlıklar gibi doğal gelişme göstermektedirler. Yerleşmelerin kurulmalarını takiben, gelişmeleri esnasında birtakım safhalar geçirdiği muhakkaktır. Bu safhalar içinde yerleşmeler gerek nüfus miktarı gerek dış görünüşü gerekse ekonomik faaliyet ve sahip oldukları fonksiyonlar açısından değişikliklere uğrarlar. Batman da kuruluşundan günümüze gelene kadar çeşitli safhalar geçirmiş, bazı gelişme ve değişimler Batman için dönüm noktalarını oluşturmuştur” (Meşeli, 1993: 65-83).

Nüfus büyüklüğü ve artış hızında meydana gelen değişimleri dönemler halinde inceleyebiliriz.

1935-1945 Dönemi: Batman, 1935-1945 döneminde Siirt ilinin Beşiri ilçesine bağlı İluh adlı bir köydü. İluh Köyü'nün 1935 genel nüfus sayımında nüfusu 319 kişi olarak belirlenmiştir. Bu nüfus 1940 genel nüfus sayımında 409 kişiye yükselmiştir. 1945 yılında ise nüfus 445 kişidir. Nüfus artışının az olmasındaki faktör bu yıllarda ikinci dünya savaşının yaşanmasıdır. Bu dönemde erkeklerin büyük bir kısmı silah altına alınmış ve dolayısıyla kadınlarda doğurganlık oranında azalma meydana gelmiştir (Grafik 3).

Bu dönemdeki nüfus artış hızına baktığımızda 1935-2009 yılları arasındaki en düşük değerle karşılaşırız. Bu değer de % -76,1'lik değerle 1935-1945 yıllarına denk gelmektedir. 1940-1945 döneminde de % -2,77'lik değerle en düşük ikinci değerle

karşılaşırsınız (Grafik 3). Bu dönemde Batman'ın kurulmuş olduğu saha küçük bir köy görünümündedir.

1945-1955 Dönemi: Batman 1955 yılına kadar olan dönem içerisinde tamamen bir köy özelliğindedir. İluh, 1937 yılında bucak merkezi yapılmış olmasına rağmen, 1955 yılından önceki nüfusu küçük bir yerleşme olduğunu göstermektedir. 1945 genel nüfus sayımında 445 kişi mevcutken 1955 genel nüfus sayımında bu sayı 4.713 kişiye yükselmiştir. Geçen bu 10 yıllık süre içinde nüfus yaklaşık 10 kat artmıştır (Grafik 3).

Bu dönem Batman şehrinin 1945 yılı ile 1955 yılları arasındaki gelişimidir. Bu dönemde köy görünümünün devam ettiği ve yerleşmenin demiryolunun da yapılmasıyla İluh Deresi'ni geçtiği, demiryolunun etrafında konutların yapılmaya başlandığı ve birtakım alış-veriş yerlerinin açıldığı dönemdir.

Bir bölgenin, bir yörenin ve bir yerleşmenin ekonomik, sosyal ve kültürel olarak gelişmesinde yoğun ulaşım ağları ile çevreye bağlanması büyük önem taşımaktadır. Herhangi bir ekonomik birimin uzak veya yakın çevresi ile olan ilişkisi ulaşım sektörüyle gerçekleştirilmekte ve böylece karşılıklı etkileşim ortaya çıkmaktadır. İnsan ya da eşyanın bir yerden diğer bir yere hareket etmesini ifade eden ulaşım, ya da fikirlerin taşınmasına ön ayak olan haberleşme, aynen sanayi ya da ticaret gibi üretim şeklidir. (Boyraz, 2007: 151-175).

Yukarıdaki açıklama doğrultusunda Batman'a baktığımızda ulaşım ve iletişim faktörünün Batman'ın gelişiminde oldukça etkili olduğunu görüyoruz. Çünkü bir bölge veya yörenin sosyo-ekonomik olarak gelişme seyri göstermesi sadece o bölge veya yörede bulunan herhangi bir yer altı kaynağına bağlanamaz. Batman'ın sade bir topografyaya sahip olması kara, demir ve hava ulaşımını geliştirmiştir. Buna bağlı olarak 1942 yılında İstanbul (Haydarpaşa)-Siirt (Kurtalan) demiryolunun Batman şehir merkezinden geçmesi ve 1940'tan sonra İluh arazisinde bir fabrikanın kurulması fikrinin gündeme gelmesi nedeniyle çevre yerleşmelerden hızlı bir göç alan Batman şehir merkezi nüfusu yaklaşık 10 kat artmıştır. 1945 yılından sonra Türkiye'nin tamamında olduğu gibi İluh Köyü'nde de ekonomik yönden meydana gelen gelişmelerin hızla artması, tarımsal alanların genişliği ve ulaşım ağının gelişmesi nüfusun hızla artmasında etkili olmuştur.

Yapılmış olan genel nüfus sayımları içerisinde nüfus artış hızının en yüksek olduğu dönem 1945-1955 yıllarında olanıdır. Bu dönemde en yüksek nüfus artış hızı % 327,8 ile 1950-1955 dönemindedir. Nüfus artış hızının en yüksek olduğu ikinci dönem

ise ‰ 289,6 ile 1945-1950 dönemindedir (Grafik 4). Nüfus artış hızının bu kadar yüksek olmasının sebebi savaş koşullarının sona ermesi, ekonomik standartların yükselmesi ve ulaşım ağının gelişmesidir.

1955-1975 Dönemi: Batman'ın ilk hızlı gelişmesi 1955 yılından sonra başlayıp 1980 yılına kadar devam etmiştir. Bu dönemdeki gelişme yaşanan birtakım olaylarla açıklanabilir. İluh nüfusunun 1955 yılında 4.713 kişiye çıkması, 1945-55 yılları arasında petrol çıkarımının artışı ve 1955 yılında ilk rafinerinin deneme üretimine geçmesine bağlıdır. Bu hızlı büyüme sonrası 1955 yılında belediye teşkilatı kurulmuş ve 1957 yılında Batman adıyla Siirt iline bağlı bir ilçe merkezi olmuştur. Bu dönemde petrol çıkarımına bağlı olarak yakın illerden önemli ölçüde işi göçü almıştır. Artan nüfusa paralel olarak yerleşmeler yeni yapılan demir yolunun çevresinde artış göstermiştir (Tonbul, Sunkar, 2010:25). 1955 genel nüfus sayımında 4.713 kişilik nüfusa sahip olan Batman ilçe merkezi, 1975 yılında 64.384 nüfuslu bir ilçe konumuna gelmiştir. 20 yıllık bir süreçte Batman Şehir nüfusu 1955 yılına oranla yaklaşık 13 kat artmıştır (Tablo 13).

Batman Şehrinin asıl ortaya çıktığı dönem olan 1955-1975 yılları arasındaki dönemde 1955 yılında belediye teşkilatı ve Batman Rafinerisi kurulmuş, buna bağlı olarak nüfus hızla artmaya başlamıştır. 1935 yılında 319 olan nüfus 1955 yılında 4.713 kişiye çıkmıştır. Bu dönemde Şehrin görünümü değişmiş, demiryolunun güneyinde Tpaο tesisleri ve buna bağlı olarakta site adlı modern bir yerleşim oluşturulmuştur. Buna karşın demiryolunun kuzeyinde iş ve ticaret alanları artmış, tek kattan oluşan düz damlı konutlar ortaya çıkmıştır. Bu dönemde tarım sektöründe çalışan nüfus azalmıştır.

Batman Şehir merkezi, Raman Dağı'nda petrolün bulunması ve petrol rafinerisinin Batman ilçe merkezinde kurulması ile hızlı bir gelişme göstermiştir. Batman'da meydana gelen ekonomik ve sosyal gelişmeler Batman'ın idari açıdan konum değiştirmesini sağlamıştır. 1955 genel nüfus sayımında nüfusu 4.713 olan Batman, 1955 yılında belediye teşkilatına kavuşmuştur. Bundan iki yıl sonra da 18 Haziran 1957 tarih ve 7033 sayılı kanunla ilçe olmuştur. İlçede meydana gelen bu gelişmelere bağlı olarak artan nüfus ve bu nüfusun ihtiyaçlarını karşılamak için yeni iş ve ticaret alanları kurulmuştur. Daha önce kendi ihtiyaçlarını karşılamak için Diyarbakır ve Siirt illerine giden kırsal kesimdeki nüfus, Batman ilçe merkezinde ihtiyaçlarını karşılama imkanına kavuşmuşlar dolayısıyla kırsal kesimdeki bu nüfus Batman Şehir merkezine yönelmiş ve merkez nüfusunun artmasında etkili olmuşlardır.

“Türkiye genelinde nüfus artışı, ortalama olarak her beş yılda bir % 10,3'lük bir değer gösterirken, Batman üçüncü gelişim safhasının başından itibaren nüfus değerleri ve nüfus artış hızı bakımından dikkati çeken bir sıçrama yapmış, 1955'te bir evvelki sayım yılına göre % 415'lik bir artış ile 4713 kişiye ulaşmıştır. Bunu izleyen sayım yıllarında da nüfustaki tırmanış devam etmiş, yeni kurulan petrol sanayinin, gelişen iş ve ticaret alanlarının cazibesi sonucu rekor düzeyde artışlar kaydederek 1965'te 24.900'e, 1970'te 44.991'e çıkmıştır” (Meşeli, 1993: 69).

1955-1975 dönemindeki nüfus artış hızında 1945-1955 dönemine oranla azalma meydana gelmiştir. 1955 genel nüfus sayımından 1975 genel nüfus sayımına kadar nüfus artış hızında sürekli bir azalma meydana gelmiştir. 1955-1960 yıllarında nüfus artış hızı % 193,4 1970-1975 yıllarında bu oran % 71,6'ya düşmüştür (Grafik 4). Artış hızında meydana gelen bu azalma nüfus büyüklüğünün sonucu olup normal bir artış hızıdır.

1955'den başlamak üzere 1980'e kadar petrol çıkarımı ve buna paralel üretim artışı Batman'da hızlı nüfus artışı ve şehirleşmeyi doğurmuştur. Şehir, 1966 tarihinde tamamlanan modern rafineri ile 1945-1980 yılları arasında demir yolu kuzeyinde kurulan iş ve ticaret merkezleri çevresinde genişleme göstermiştir (Tonbul, Sunkar, 2010:25). Batman'da 1945-50 yılları arasındaki nüfus artışı petrol aramaları, ilk rafinerinin kurulması ve demiryolunun yapılmasıyla açıklanabilir. Bu dönemden sonra nüfustaki hızlı artış petrol çıkarımına bağlı sanayi yatırımları ile ilgilidir. 1966'da modern rafinerinin kurulması 1965-1970 arasında nüfusun 20.000 artmasını sağlamıştır.

“Batman, 1965'li yıllarda Türkiye'de maden kasabaları içerisinde en genç olanıdır. Bu dönemde faal nüfusun % 39'u çıkarımda, % 10'u ise sanayide çalışmaktadır” (Tümertekin, 1973:85).

Batman'ın kuruluşu ve şehrsel özellikler kazanmasında en önemli faktör maden zenginliğidir (Göney, 1977:185). 1940'lı yıllarda petrolün bulunması ve bulunan bu petrol rezervlerinin işlenmesiyle Batman köy statüsünden modern bir şehir statüsüne yükselmiştir. 1945 yılından 1975 yılına kadar olan dönemde Batman şehir merkezinde nüfusun artmasının asıl nedeni hiç şüphesiz petrol rafinerisinin kurulmasıyla artan iş gücü ihtiyacı ve buna bağlı olarak çevre köy, ilçe ve illerden Batman şehir merkezine doğru yoğun bir göç dalgasının yaşanmasıdır.

1975-1990 Dönemi: Bu dönemde Batman şehrinin gelişmesine göçler damgasını vurmuştur. Petrol çıkarımındaki artış komşu illerden işçi göçünün devamını

sağlamıştır. işçi göçü ile birlikte kırsaldan kente olan göçlerde de belirgin artış söz konusudur. Batman şehir nüfusunun 1980 ile 1990 arasında yaklaşık 80.000 kişi artması kırsaldan ve komşu illerden yaşanan göçlere bağlıdır. 1985 yılına kadar şehir nüfusundaki artışta petrole bağlı gelir artışının etkisi devam etmektedir. Petrol rafinerisi sayesinde, Batman 1990'lı yıllarda da endüstri/hizmet tipinde bir merkez olma özelliğini korumuştur (Özgür, 1996:67).

Bu dönem kentsel dönüşüm ve değişimin yaşandığı dönemdir. Şehir kuzey, kuzeydoğu ve kısmen de doğu yönüne doğru gelişimini sürdürmüştür. Bu dönemde de büyük göç hareketleri yaşanmış, ancak göçün tetikleyicisi konumunda olan Tpaö gelen bu göç dalgasının iş ihtiyacını karşılamaktan uzaktır. Bu dönem şehirleşme anlamında kaosu yaşandığı dönem olarak ifade edilebilir.

1975 genel nüfus sayımında 64.384 nüfusa sahip olan Batman, 1990 yılındaki genel nüfus sayımında 147.347 kişilik nüfusa ulaşmıştır. Yaklaşık 2,5 kat artan nüfus doğal artışın yanında kırsal kesim ve çevre illerden gelen göçlerin de etkisiyle Batman nüfusu bu sayıya ulaşmıştır. Özellikle 1976'da kurulan modern un fabrikası ve 1978'de yine modern bir sanayi tesisi olan tuğla fabrikasının kurulmasıyla istihdamın oluşturulması bu dönemde nüfusun artmasının asıl nedeni olmuştur.

Bu dönemdeki nüfus artış hızına baktığımızda 1975'ten 1985'e kadar bir düşüş görmekteyiz. 1985'den 1990'a kadar nüfus artış hızında ise bir artış meydana gelmiştir. Bu artışın nedenleri ise şunlardır (Grafik 4):

1. Sağlık koşullarında meydana gelen gelişmeler,
2. Ekonomik standartların yükselmesi,
3. Doğurganlık oranının fazla olması,
4. Çevreden şehir merkezine yapılan yoğun göçler.

Ayrıca idari açıdan meydana gelecek değişikliğin son iki üç yılda gündeme gelmesi nüfus artış hızında etkili olan faktörlerdendir.

1990-2000 Dönemi: 1945'li yıllardan 1990'lı yıllara kadar Batman şehir merkezinin nüfus miktarı sürekli artmıştır (Grafik 3). Hiç şüphesiz bu artışın en büyük nedeni Raman Dağı'nda petrolün bulunması ve buna bağlı olarak Batman şehir merkezinde bir petrol rafinerisinin kurulmuş olmasıdır. Batman şehir merkezinde Petrol rafinerisinin kurulmasıyla çevre köy, ilçe ve şehirlerden Batman şehir merkezine doğru büyük bir göç hareketi başlamıştır. 1990 yılından sonra ise sanayi kaynaklı olan göç hareketi yerini güvenlik eksenli olan bir göç hareketine bırakmıştır. Bu göç hareketi,

daha önce gerçekleşen göç hareketlerinin sonucu olarak ortaya çıkan çarpık yapılaşmayı daha da artmıştır.

Genel olarak Güney Doğu Anadolu bölgesinde meydana gelen güvenlik problemleri, kırsal alanda meskun olan nüfusun şehir merkezlerine doğru göç etmesine neden olmuştur. Bu göç hareketlerinin yöneldiği şehirlerden biriside Batman şehri olmuştur. Özellikle Şırnak, Mardin ve Siirt gibi illerden Batman şehir merkezine doğru yoğun bir göç hareketi gerçekleşmiştir. 1985 yılında 110.036 olan nüfus, 1990 yılında 168.779 olmuş, 2000 yılında ise 272.787 kişi olmuştur (Tablo 13). Bu dönemde yaşanan yoğun göç nedeniyle Batman şehir merkezinde yeni mahallelerin kurulduğunu görmekteyiz. Ancak 1991-1995 yılları arasında Batman şehir merkezinde başlayan güvenlik problemleri de nüfusun bir bölümünün ülkemizin batı ve güney bölgelerine; bir bölümünün de ülke dışına göç etmesine neden olmuştur.

Batman'da 1990'lı yıllarda yaşanan ikinci büyük göç dalgası nedeniyle girilen hızlı kentleşme ve modernleşme süreci, köy ve şehir hayatı arasında sıkışıp kalan Batman şehri için birçok problemi de beraberinde getirmektedir.

“Batman'da 1990-2000 yılları arasında şehir nüfusu 100.000'den fazla artış göstermiştir (Tablo 13). 1985 yılında başlayan şehir nüfusundaki hızlı artış 2000 yılına kadar devam etmiştir. 1990'dan sonra güvenlik nedeniyle kırsal alanlardan ve komşu illerden yaşanan göçler Batman şehir nüfusunun hızlı artmasını sağlamıştır” (Tonbul, Sunkar, 2010:26).

1990 yılında idari açıdan il statüsüne kavuşan Batman şehri, bu tarihte Türkiye de bulunan 73 ilden nüfus büyüklüğü açısından 52. sırada yer almıştır. 1990 genel nüfus sayımında Türkiye'nin nüfusu 56.473.035, Batman ilinin nüfusu 344.669, Batman şehir merkezinin nüfusu ise 147.347 kişi olmuştur. 2000 yılı genel nüfus sayımında Batman şehir merkezinin nüfusu 272.787 kişiye ulaşmıştır. 2000 yılına kadar nüfusu sürekli artan Batman şehir merkezinin nüfusunun sürekli artmasının üzerinde doğal nüfus artışlarının yanında, kırsal kesim ve çevre illerden gelen nüfusun da etkisi büyüktür. 1990 yılında Batman ili Türkiye nüfusu içerisinde % 0,61 iken 2000 yılında bu oran % 0,67, 2009 yılında ise % 0,72'ye yükselmiş ve 1990-2010 döneminde Batman ilinin nüfus artış hızı ülke ortalamasından daha yüksek olmuştur. 2007 yılında 293.024 merkez nüfusu ile Türkiye'de şehir büyüklükleri bakımından 23. Sıraya yükselmiştir.

Batman şehir merkezinin nüfus artış hızı 1990-2000 döneminde ‰ 52,1 iken 2000-2010 döneminde ise nüfus artış hızı ‰ 25,61'e düşmüştür. Son dönemlerde nüfus

artış hızında genelde bir azalma görülmektedir. Bu azalmanın nedeni ise nüfusun sayısal olarak büyümesi ve bunun önceki dönemlere göre katlanamamasıdır. Bu dönemdeki nüfus artış hızı 1945'ten sonra meydana gelen en düşük nüfus artış hızıdır (Grafik 4).

2000-2010 Dönemi: 1945'li yıllardan 1990'lı yıllara kadar Batman şehir merkezinin nüfus miktarı sürekli olarak artmıştır. Bu yıllar arasındaki nüfus artışının en önemli nedeni daha önce de ifade edildiği gibi petrol rezervlerinin bulunması ve buna bağlı olarak Batman petrol rafinerisinin kurulmuş olmasıdır.

1990 yılından sonraki nüfus artışlarının nedeni ise Güneydoğu Anadolu Bölgesi genelinde yaşanan güvenlik sorunlarıdır. Bu durum çevre illerden Batman'a doğru bir göç hareketi başlatmıştır. Bölge genelinde yaşanan olay ve çatışmalar kırsal alanlardan binlerce kişinin şehirlere doğru göç etmesine neden olmuştur.

2000 yılından sonra ise nüfus artışı üzerinde sanayi fonksiyonunun etkisi azalmış, bunun yerine hizmet sektörü kaynaklı bir nüfus artışı yaşanmıştır. Ayrıca daha önce güvenlik eksenli gerçekleşen göç hareketi oldukça azalmıştır. Güvenlik eksenli göç hareketinin azalmasına paralel olarak 1991-1995 yılları arasında Batman şehir merkezinden ülkemizin batı bölgelerine kaymış olan nüfusun bir bölümünün Batman şehir merkezine geri geldiğini görmekteyiz. Dolayısıyla 2000-2010 yılları arası Batman şehir merkezinin nüfusunda önceki dönemlere oranla çok büyük bir artış yaşanmamıştır. 2000-2010 döneminde nüfusun artışı genel olarak doğal bir artıştır.

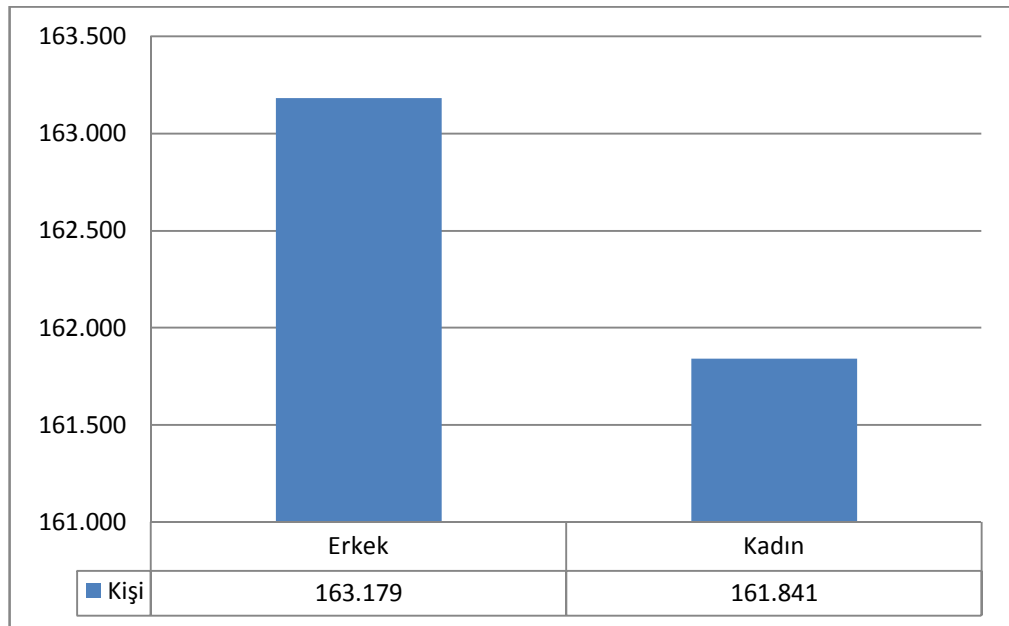
Tablo 14: Batman Şehrinde Kadın ve Erkek Nüfusları (Tük, 2010)

Belediye	Toplam	Erkek	Kadın
Batman	325.020	163.179	161.841

Sonuç olarak şunu söyleyebiliriz: Batman Şehir merkezinin nüfusu Batman şehrinin kuruluşundan günümüze kadar sürekli olarak artmıştır. Ancak nüfus artış hızı bazı dönemler hariç genel olarak düşmüştür. Örneğin 1990 yılında önceki dönemlere göre %o 85.55 olan nüfus artış hızı 2000 yılında %o 48.01, 2010 yılında ise %o 36.54'e düşmüştür. 1990 yılında nüfus artış hızının bu denli yüksek olmasının nedeni daha önce de belirttiğimiz gibi çevre illerin özellikle de kırsal kesimlerinden yoğun bir göçün yaşanmasıdır. 1990 yılındaki bu hızlı nüfus artışı normal bir artış değildir. Çünkü 1980

sayım dönemindeki nüfus artış hızı %o 58.29, 1985 yılında ise %o 48.89 olmuştur. Bu durum da gösteriyor ki 1990 yılında Batman şehir merkezi büyük bir göç hareketine sahne olmuştur.

Batman şehri nüfusunun yukarıda da görüldüğü gibi hem sanayi yatırımlarıyla hem de göç hareketleriyle sürekli olarak artması beraberinde birçok sorunu da getirmiştir. Öncelikle Batman şehri birdenbire ve plansız bir şehirleşme durumu göstermiştir. Bu durum Batman şehrinin çarpık kentleşmesi sonucunu doğurmuştur. Böylece sonuçları bugünü de etkileyen birçok sorun ortaya çıkmış ve bu sorunların bir kısmı bugün de hala çözülememiştir.

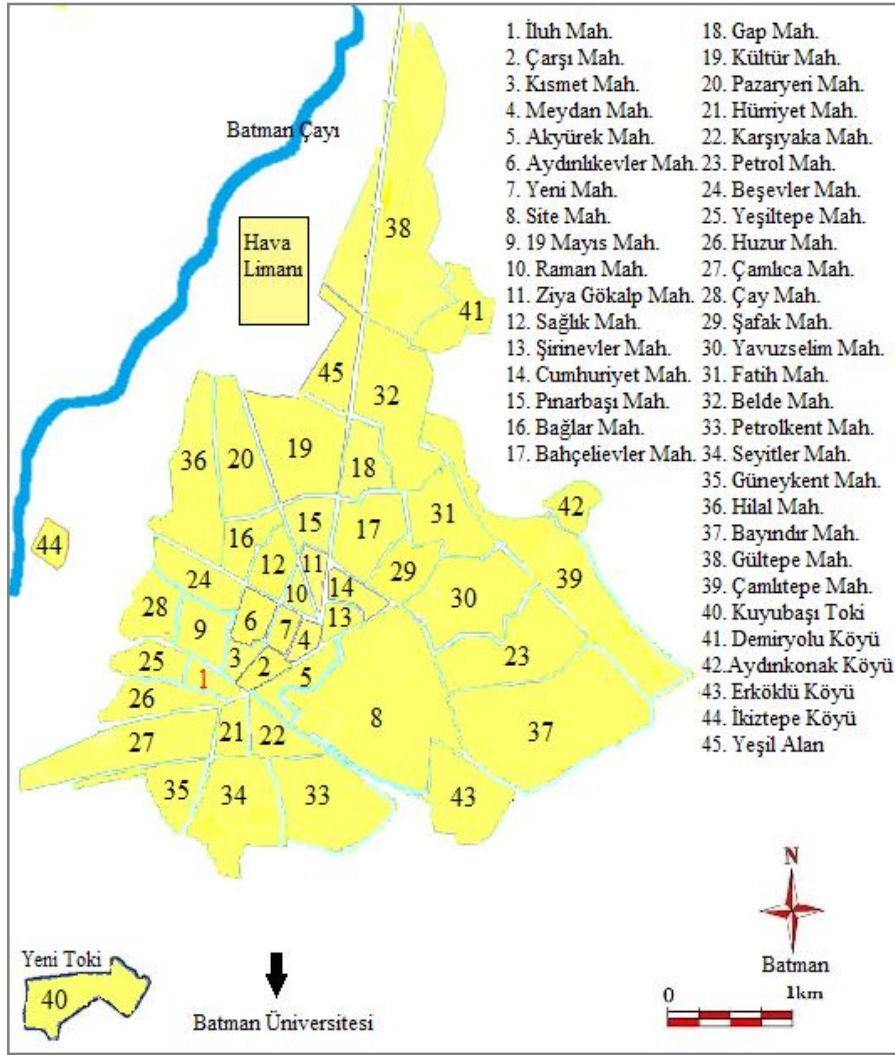

Grafik 5: Batman Şehrinde Erkek ve Kadın Nüfusları (Tüik, 2010)

1935 genel nüfus sayımında 319 kişilik nüfusa sahip olan İluh Köyü'nün kurulmuş olduğu sahada 2010 yılı itibariyle 325.020 kişilik bir nüfus kitlesi yaşamaktadır. Bu kadar kısa bir sürede 319 kişiden 325.020 kişilik bir nüfus artışı elbette ki normal bir nüfus artışı değildir. Bu denli bir nüfus artışının temel nedeni çok açıktır ki göçlerdir. Batman'da petrol üretiminin artmasıyla beraber nüfus katlanarak artmıştır. Petrol üretimine bağlı göçler 1985'li yıllara kadar devam etmiş, bu yıllardan sonra ise göçlerin nedeni ekonomik değil daha çok sosyal ve siyasal sorunlardan kaynaklanan güvenlik sorunlarından kaynaklanmaktadır.

2.1.2. Batman Şehir Merkezinin Mekansal Gelişimi

1934'te MTA tarafından yapılan petrol çalışmalarına kadar küçük bir köy konumunda olan Batman, 1940'li yıllarda petrol rezervlerinin bulunmasıyla nüfusu hızla artan bir şehir konumuna yükselmiştir. Bu dönemde Batman şehri İluh köyünden ibaret bir yerleşim merkeziydi. İluh köyünün 1945 yılındaki nüfusu 445 kişiydi. 1955 yılına kadar köy konumunda olan Batman 1957 yılında ilçe konumuna yükselmiştir. 1957 yılında ilçe olmasıyla da İluh adının yerine şehre Batman ismi verilmiştir.

Harita 16: Batman Şehri Mahalleler Haritası

Kaynak: Batman Belediyesi 2009 Verilerine Göre Hazırlanmıştır.

Batman'ın ilk hızlı gelişim dönemi 1955-1980 yılları arasındır. Bu dönemde petrol çıkarımının artması ve Batman petrol rafinerisinin kurulması nüfus artışının ve şehir gelişiminin en büyük nedenidir. Batman petrol rafinerisinin kurulmasıyla çok hızlı bir şekilde büyüyen ve gelişen Batman, çevre köy, ilçe ve illerden yoğun bir göç

hareketine maruz kalmıştır. Nüfusun bu şekilde hızla artmasına bağlı olarak yeni mahalleler kurulmuştur. Bu mahalleler yeni yapılmış olan demiryolu çevresinde gelişmiştir.

Ayrıca mahallelerin kuruluş ve gelişimine baktığımızda Batman şehrinin sürekli kuzeye doğru bir gelişim izlediğini görmekteyiz. Şehir gelişiminin bu yönde seyretmesinin nedenleri karayolu, demiryolu ve endüstri gibi beşeri faktörlerin yanısıra; güney, doğu ve batı yönünde gelişimini engelleyen doğal ve beşeri faktörlerin bulunmasının etkisidir.

“Batman şehrinin kuruluşu ve gelişimi yakın çevresinde meydana gelen olaylarla yakından ilgilidir. Kuruluş tarihi tam olarak bilinmemekle birlikte 1894’de Beşiri (Batman) kazasının merkezi haline getirilen El-Medine’de 1926 yılında büyük bir taşkın yaşanmıştır. Batman Çayı’na bağlı yaşanan bu taşkında El-Medine’nin büyük bölümü zarar görmüştür. Bu taşkından sonra bu alanda yaşayan nüfusun büyük bölümü yakın çevresindeki İkiztepe ve İluh köylerine taşınmıştır” (Sözer, 1969: 95; Zengin, 2005:20; Acar, 2008:306). Buna bağlı olarak Batman şehri, ne zaman kurulduğu belli olmayan İluh Köyü üzerinde gelişip yayılmıştır.

İluh 1955 yılına kadar köy statüsünde kalmış 1955’ten sonra idari açıdan konum değiştirerek İluh Mahallesi (Foto 3) adını alarak günümüze kadar gelmiştir. Buna bağlı olarak İluh köyü batman şehrinin temelini oluşturmuş ve Batman şehri İluh köyü üzerinden gelişme göstermiştir. İluh köyü çevresinin verimli tarım arazilerinden oluşması ve Batman Çayı yakınlarında bulunması ilk yerleşimlerin temel nedenidir.

Foto 1: Batman'ın İlk Kurulan Mahallesi İluh'un Günümüzdeki Görünümü

1955 yılına kadar sadece İluh mahallesinden ibaret olan Batman şehri 1980 yılında mahalle sayısı 14 olan bir şehir olmuştur. 1990 yılında ise mahalle sayısı 23'e yükselmiştir. 2002 yılında ise mahalle sayısı 39'a yükselen bir şehir olmuştur.

1980 yılına kadar kurulmuş olan 13 mahallenin İluh Mahallesi etrafında yayıldığını görmekteyiz. Bu mahallelerin dağılımları üzerinde doğu-batı yönlü uzanan İluh Deresi ve şehrin merkezinden geçen İstanbul-Siirt (Haydarpaşa-Kurtalan) demiryolu etkili olmuştur (Tablo 15).

Site mahallesi hariç bu dönemde kurulan diğer mahalleler yoğun bir göçe maruz kalmıştır. Bugün itibariyle bu mahalleler çarpık yapılaşmanın ve düzensiz yerleşimin görüldüğü mahallelerdir.

Site mahallesi ise modern bir görünüm arz etmektedir. Site mahallesi alt ve üst yapı olarak tamamen şehirleşmeye uygun olarak kurulmuştur.

Tablo 15: 1955-1980 Döneminde Kurulan Mahalleler

Kurulduğu Dönem	Mahalle Adı
? -1955	İluh
1955-1980	Çarşı
1955-1980	Kısmet
1955-1980	Meydan
1955-1980	Aydınlıkevler
1955-1980	Yeni Mahalle
1955-1980	Site
1955-1980	Şirinevler
1955-1980	Cumhuriyet
1955-1980	19 Mayıs
1955-1980	Raman
1955-1980	Akyürek
1955-1980	Ziya Gökalp
1955-1980	Sağlık

Kaynak: Batman Belediyesi (2009)

1980 yılından sonra kurulan Gap, kültür (Foto 4), ve pazaryeri mahalleleri ilk kurulan mahallelerden uzak olup şehrin kuzeyinde kurulmuşlardır. Çünkü bu dönemde bu mahallelerin kurulduğu alanlarda modern bir un fabrikası kurulmuş ve yeni iş yerleri açılmıştır. Ayrıca Batman-Diyarbakır yolunun bu güzergahta bulunması da şehrin kuzey yönlü yayılışını sağlamıştır (Tablo 16)

Tablo 16: 1980-1988 Döneminde Kurulan Mahalleler

Kurulduğu Dönem	Mahalle Adı
1980-1988	Gap
1980-1988	Kültür
1980-1988	Pazaryeri

Kaynak: Batman Belediyesi (2009)

Foto 4: 1986 Yılında Kurulan Kültür Mahallesinden Bir Görünüm

1988 yılında 6 mahalle daha kurulmuş ve mahalle sayısı 29'a yükselmiştir. Bu dönemde kurulmuş olan Bağlar, Karşıyaka, Petrol, Hürriyet, Bahçelievler ve Pınarbaşı mahallelerinden Karşıyaka ve Hürriyet mahalleleri hariç genel olarak şehrin kuzeyinde yayılmışlardır (Tablo 17).

Tablo 17: 1988 Yılında Kurulan Mahalleler

Kurulduğu Yıl	Mahalle Adı
1988	Bağlar
1988	Karşıyaka
1988	Petrol
1988	Hürriyet
1988	Bahçelievler
1988	Pınarbaşı

Kaynak: Batman Belediyesi (2009)

1990 yılında Batman'ın il olmasıyla birlikte batman şehir merkezinin nüfusu daha da artarak beş yeni mahallenin kurulmasını daha sağlamıştır. 1995 yılında kurulan bu mahallelerin Batman şehir merkezinin kuzeydoğusunda yayıldığını görmekteyiz. Yeni kurulan bu mahallelerin şehrin kuzeydoğusunda yayılış göstermesi bu alanda şehrin gelişimini engelleyecek herhangi bir topografik engelin olmaması ve bu mahallelerin Batman şehir merkezine olan yakınlıklarıdır.

1955'ten 1995 yılına kadar kurulan mahallelerin çoğu İluh Mahallesi etrafında ve mahallenin kuzeyine doğru yayılış göstermiştir. Bunun nedeni de demir ve karayolu ulaşımının bu yönde gelişmiş olmasıdır.

1998 yılında üç yeni mahalle daha kurulmuştur. Kurulan bu yeni mahalleler (Hilal, Seyitler, Güneykent) şehirde boş arazi konumunda olan kuzeybatı ve güneybatı yönünde yayılış göstermişlerdir (Tablo 18). 1998 yılında kurulmuş olan bu mahallelerde yine gecekondulaşma ve çarpık yerleşimin görüldüğü mahallelerdir. Bu mahalleler 1990 yılından sonra meydana gelen yoğun göç hareketleri sonucunda kurulmuşlardır.

Tablo 18: 1998 Yılında Kurulan Mahalleler

Kurulduğu Yıl	Mahalle Adı
1998	Hilal
1998	Seyitler
1998	Güneykent

Kaynak: Batman Belediyesi (2009)

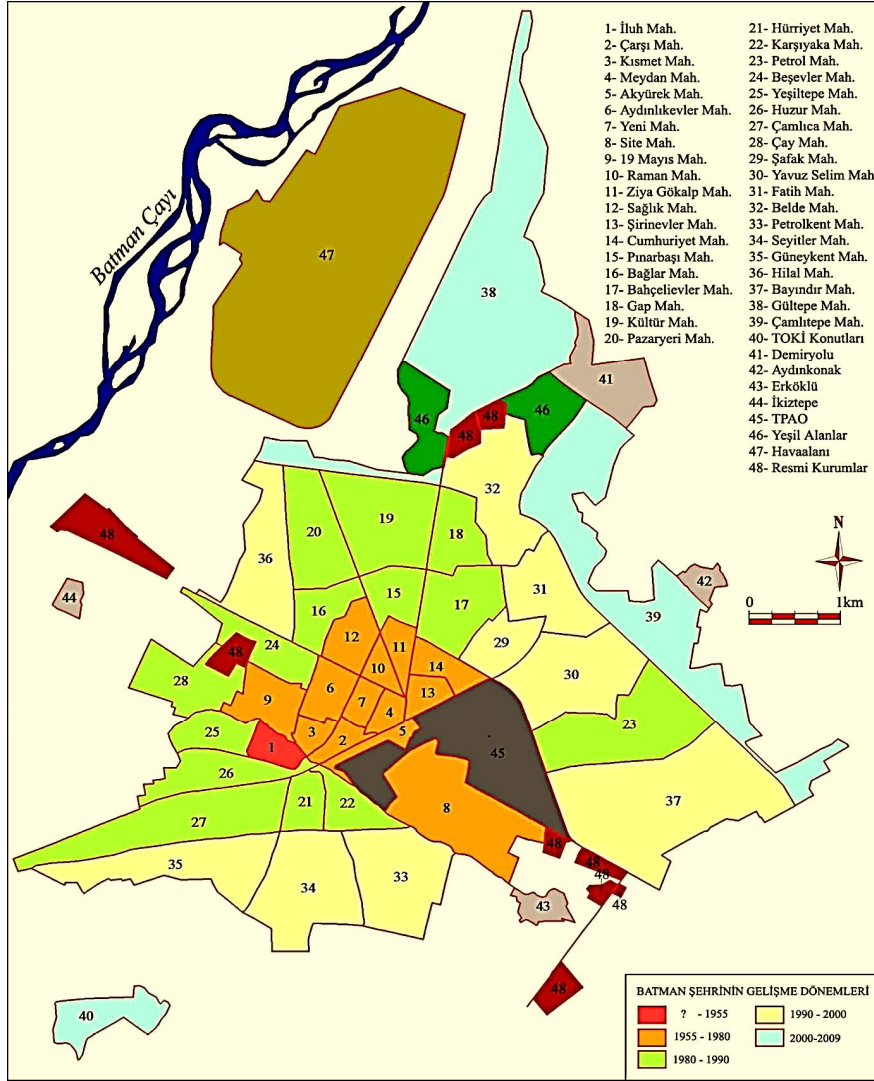
2002 yılında Gültepe ve Çamlıtepe adlı iki yeni mahallenin daha kurulmasıyla Batman şehir merkezinde mahallelerin sayısı 39'a yükselmiştir. Şehrin kuzey ve kuzeydoğusunda yayılış gösteren bu mahalleler alan bakımından oldukça büyüktür. Gültepe Mahallesi'nin kuzeye doğru yayılış göstermesinin nedeni Diyarbakır-Batman eski karayolunun buradan geçmiş olmasıdır. Ayrıca daha önce Batman şehir merkezinde yer alan eski sanayi sitesinin kaldırılarak kuzeye kurulması şehrin kuzey yönüne doğru yayılmasını sağlamıştır (Tablo 19).

Tablo 19: 2002 Yılında Kurulan Mahalleler

Kurulduğu Yıl	Mahalle Adı
2002	Gültepe
2002	Çamlıtepe

Kaynak: Batman Belediyesi (2009)

Batman şehir merkezinin kuzey ve kuzeydoğu sınırını Gültepe ve Çamlıtepe Mahalleleri oluşturmaktadır. Bu mahallelerin kurulmasıyla Batman şehri hem alan bakımından hem de nüfus açısından oldukça büyümüştür. Gültepe ve Çamlıtepe mahalleleri Batman şehrinin yeni yerleşim alanlarını oluşturmaktadırlar. Bundan dolayı bu mahallelerdeki yapılaşma ve konut yapımı hem modern hem de imar planlarına uygun olarak yapıldığından düzenli bir yerleşme ortaya çıkmıştır.

Harita 17: Batman Şehrinin Tarihi Gelişim Haritası (Tonbul, Sunkar, 2010).

Şehir merkezinin kuzeyine doğru gelişme, güney bölgelere kıyasla daha hızlı ve çok katlı binalar sebebiyle daha yoğundur. GAP, Kültür ve Belde Mahallelerinde bina yapımı son derece hızlı bir şekilde devam etmektedir.

Foto 5: İluh Mahallesi'nden Kuzeye Doğru Şehirleşme

Yukarıdaki fotoğrafta İluh Mahallesi'nden şehrin kuzey yönüne doğru gelişimini ve kuzeye doğru çok katlı binaların yapıldığını görmekteyiz.

Yeni planlanan alanların biraz daha kuzeyinde, küçük ölçekli bir endüstriyel gelişme olmaktadır. Demiryolu Köyü de dahil olmak üzere bu alanlar, orta yoğunluk alanlar olarak kabul edilmiştir. Şehir bölgesi ile kuzey bölgesi arasında ve batı ve doğunun dış bölgelerine doğru gidildikçe, orta seviye bir gelişme hissedilmekte, doğuya doğru bu bölgeler, daha yüksek kotlarda bulunduğundan, yaz aylarının sıcaklığı da göz önüne alındığında daha yüksek bir seviye de gelişme beklenmektedir.

Kentin batı kısmında gelişme daha çok 4-5 katlı binalar şeklinde olmaktadır. İl sınırını teşkil eden Batman Irmağı boyunca tarım alanları çevrelenmiştir. Bu tarım alanları, Askeri Tesisler ve Batman Havaalanı arasında kalan bazı rekreasyon alanları batı ve kuzeybatı kısmına doğru olan gelişmeyi sınırlamaktadır. Doğuya doğru gelişme, bölgenin heyelanlara açık jeolojik yapısı nedeniyle sınırlıdır. İluh Deresinin güneyinde, İluh ve Hürriyet gibi şehir merkezine yakın mahalleler orta yoğunluktadır. Daha güneyde bulunan mahalleler çoğunlukla yeni göç eden ve ekonomik seviyesi daha düşük olan insanların yaşayabildikleri yerlerdir. Şehir merkezinin kuzey kısımları yıllardır, sürekli olarak gelişme özelliğini devam ettirmektedir (Harita 17).

Batman şehir merkezinin bu denli çabuk gelişmesi ve çevresinden yoğun bir şekilde göç alması şehir yerleşmesinin mekan üzerindeki yayılışını hızlandırmıştır. Batman şehir merkezinden daha önce uzakta kalan Erköklü, İkiztepe, Demiryolu ve Aydınkonak gibi

merkeze bağı köylerin şehir merkezinin bu denli hızlı yayılış göstermesinden dolayı şehir merkeziyle artık bütünleşmiş olduklarını görüyoruz.

2.1.3. Batman Şehrinde Nüfusun Dağılışı ve Yoğunluğu

“Nüfus dağılışı, bireylerin ya da grupların mekan üzerinde yerleşmeleriyle meydana getirdikleri gerçek kalıp olarak tanımlanmıştır. Bir alanda nüfusun toplanma derecesini ölçmek ve dünyanın bir yeri ile diğerini karşılaştırabilmek için bir nüfus yoğunluk ölçütü kullanmak gerekir. Herhangi bir alanda yaşayan nüfus ile o alanın yüzölçümü arasındaki oranı yoğunluk terimi ifade eder. En çok kullanılan yoğunluk ölçüsü de nüfus yoğunluğu ya da aritmetik yoğunluk olarak ifade edilen, birim alan başına düşen nüfus miktarını veren ölçüttür” (Tümertekin, 2006: 262).

Nüfus dağılışı ve yoğunluğunun incelenmesinde mahalleler dikkate alınmıştır. Batman şehrinin mahalleleri sayı bakımından geçmişten günümüze farklı değerler göstermektedir. 1955 yılına kadar köy olan Batman’ın, 1945 yılından sonra doğal nüfus artışı ile beraber çevreden gelen göçlerle de nüfusu artmıştır. Nüfusun artmasında petrolün bulunması, petrol rafinerisinin kurulması, demir yolunun merkezden geçmesi, karayolu ağının yaygınlaşması, istihdam olanaklarının artması etkili olmuş ve şehrin hızla büyümesini sağlamıştır. 1955’lere kadar bir köy konumunda olan Batman, 1985 yılında mahalle sayısı 23, 2002 yılında ise mahalle sayısı 39’a yükselen bir şehir konumuna gelmiştir (Harita 17).

Batman il nüfusunun yaklaşık % 75’ü Batman şehir merkezinde yaşamaktadır. Bunun nedeni kırsal kesimden Batman şehir merkezine doğru gerçekleşen yoğun göç hareketidir. Bu durum Batman’da mekansal yayılmayı hızlandırmış ve mahalle sayısının artmasıyla çarpık bir kentleşme yapısının ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Mahallelerin kuruluş ve gelişmelerine baktığımızda Batman şehrinin, kuruluşundan günümüze kadar sürekli kuzeye doğru bir gelişme gösterdiği görülmektedir. Bu durum üzerinde ulaşım ağı ve sanayi gibi beşeri faktörler etkili olmakla beraber şehrin güney ve batı yönden gelişimini engelleyen beşeri ve fiziki faktörler de bulunmaktadır. Şehir 1955’ten günümüze kadar TPAO ve Rafineri engeliyle karşı karşıya kalmış olup şehir ve mahallelerin bu yöne (güneye) doğru yayılmasını engellemiştir.

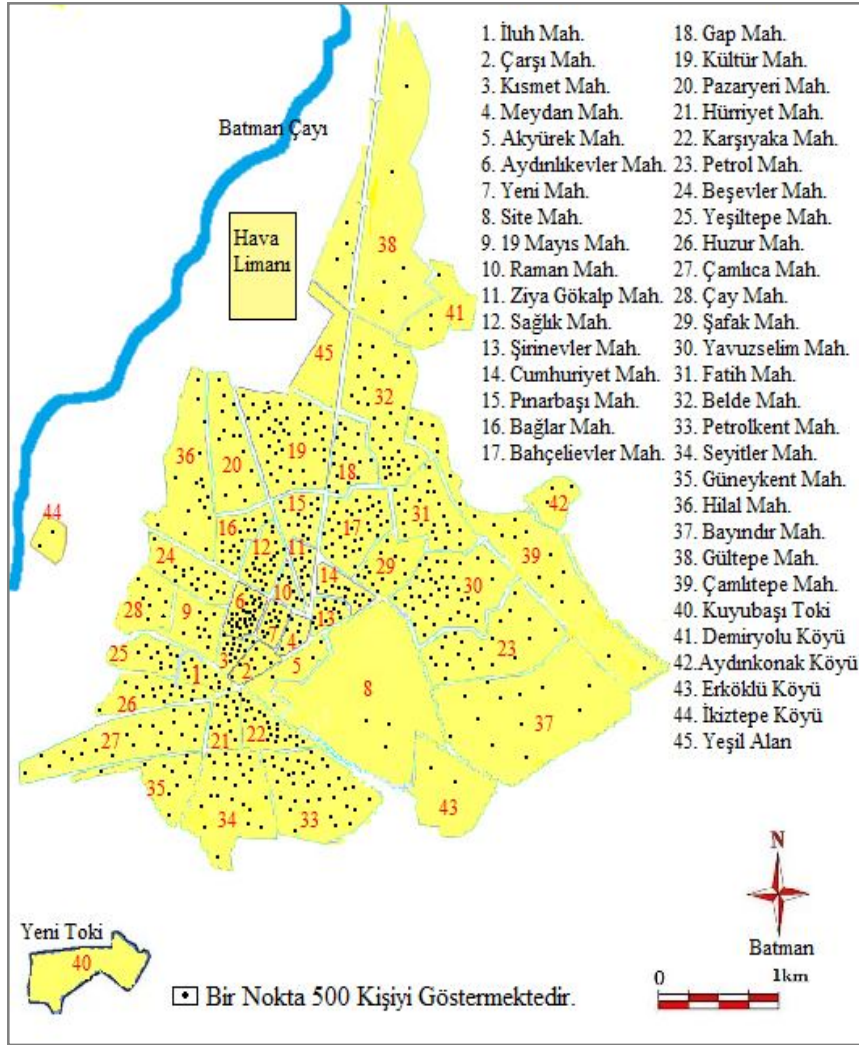
Batman Şehrinin batısında ise Batman Çayı’nın şehre çok yakın olması (hemen hemen 5 km kadar) şehrin batı tarafına yayılmasını engelleyen doğal bir sınır

oluşturmuştur. Güneyde ise herhangi bir topografik engelin bulunmamasına rağmen TPAO ve TÜPRAŞ rafinerisinin bulunması gibi beşeri faktörler Batman şehrinin güneye doğru fazla bir gelişme gösterememesine neden olmuştur. Ancak son zamanlarda güneyde yapılan toplu konutlar, şehrin güneyinden geçirilmeye çalışılan çevre yolu ve yine Batman Üniversitesi kampüsünün şehrin güney tarafına yapılması sonucunda şehir merkezi ile bu yapılar arasında kalan alanların imara açılmasıyla şehrin bu tarafa yayılması planlanmaktadır.

Batman şehrinde mahallelere göre nüfusun dağılışına bakıldığında bazı önemli farklılıklar görülmektedir. Batman'da nüfusun en fazla olduğu mahalleler; Kültür, Yavuz Selim, Petrolkent, Belde ve Bahçelievler mahalleleridir. Batman'da mahallelere göre nüfus ve konut yoğunlukları karşılaştırıldığında belirgin bir uyumun olduğu görülmektedir. Şöyle ki nüfus yoğunluğunun fazla olduğu mahalleler aynı zamanda konut yoğunluğunun da fazla olduğu mahallelerdir (Harita 18-19).

Merkezde yer alan ve nüfus yoğunluğu yüksek olan Aydınlikevler, Beşevler, İluh, Karşıyaka, Kısmet, Raman ve Yeni mahalleler, konut yoğunluğunun da fazla olduğu mahallelerdir. Bu mahallelerde nüfus ve konut yoğunluğunun fazla olması alansal olarak küçük olmalarına bağlıdır. Şehir merkezinden çevreye doğru nüfus ve konut yoğunluğu azalmaktadır. Bu alanlar yeni yerleşmeye açılmış, boş alanların geniş yer kapladığı mahallelerdir. Bu mahallelerin başında; Bayındır, Gültepe, Çamlıtepe, Güneykent ve Cumhuriyet mahalleleri gelmektedir.

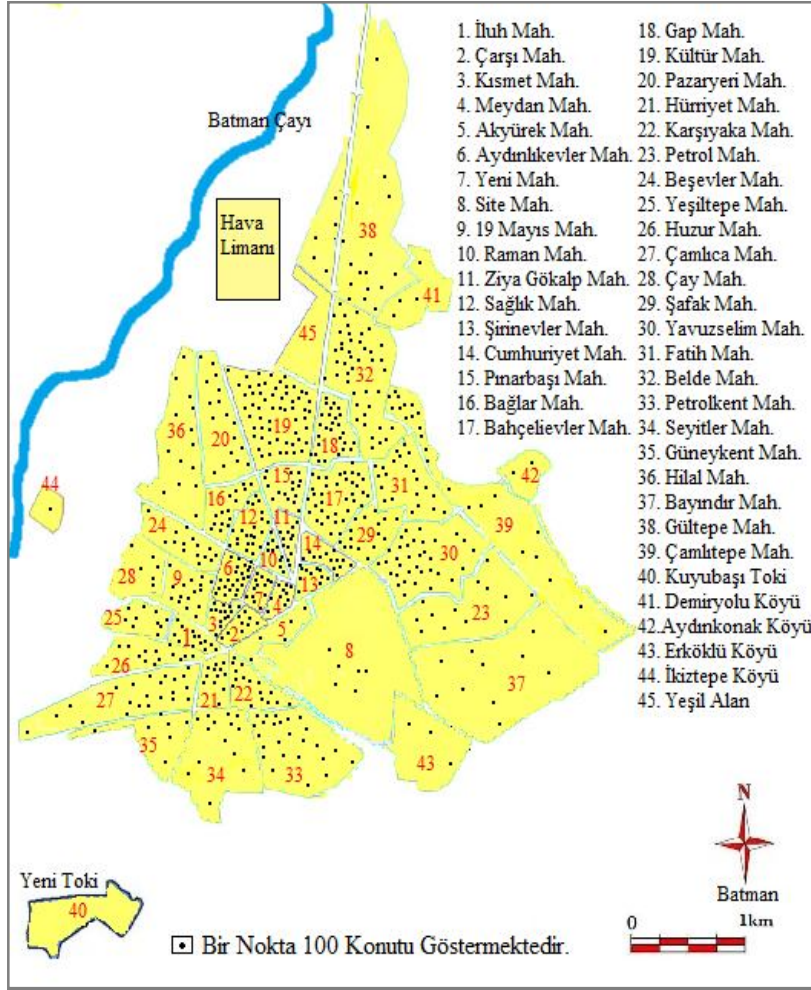
Genel itibariyle şehri çevreleyen mahallelerin nüfusları az buna karşılık orta kesimde yer alan mahallelerin nüfusları fazladır (Harita 18). Çünkü çevre mahalleler kuruluşları itibariyle merkez mahallelerden daha genç olup arazilerinin bir bölümü hala arsa konumundadır.

Harita 18: Batman Şehrinde Mahallelere Göre Nüfus Yoğunluğu

Kaynak: Batman Belediyesi 2009 Verilerine Göre Hazırlanmıştır.

Alan bakımından mahalleleri karşılaştırdığımızda eski mahallelerin alanları küçük buna karşılık yeni mahallelerin alanlarının ise büyük olduğu dikkati çeker. Alan bakımından en küçük mahalleleri şöyle sıralayabiliriz: 8 ha. Alan ile Raman, 12 ha. Alan ile Yeni mahalle, Çarşı ve Meydan, 15 ha. Alan ile İluh, Karşıyaka, 16 ha. Alan ile Kısım ve Şirinevler mahalleleridir. Alan bakımından en büyük mahalleler ise şunlardır: 240 ha. Alan ile Gültepe, 240 ha. Alan ile Site, 187 ha. Alan ile Bayındır, 128 ha. Alan ile Çamlıtepe, 119 ha. Alan ile Güneykent, 105 ha. Alan ile Cumhuriyet, 105 ha. Alan ile Belde Mahallesi alan olarak en büyük mahalleleri oluşturmaktadır. Sonuç olarak merkezdeki mahallelerin alanları küçük buna karşılık şehri çevreleyen mahallelerin alanları ise büyüktür.

Harita 19: Batman Şehri Konut Yoğunluğu

Kaynak: Batman Belediyesi 2009 Verilerine Göre Hazırlanmıştır.

Şehirde nüfus yoğunluğunun fazla olduğu mahalleler merkezde yer alan mahallelerdir (Harita 18). Nüfusun bu mahallelerde yüksek olmasının nedeni alan bakımından küçük olmaları, yerleşme özelliği açısından da cadde ve sokaklarının dar olmasıdır. Şehirde nüfus yoğunluğunun yüksek olduğu mahalleler aynı zamanda konut yoğunluğunun da yüksek olduğu mahallelerdir (Harita 19).

Konut yoğunluğunun yüksek olduğu mahallelerde evler bina şeklinde olmayıp genelde iki veya üç ve az da olsa dört katlıdır. Bu alanlarda bina sayısının az olmasının nedeni ise buradaki yerleşmelerin eski olması ve zemin özellikleri açısından bina yapımına uygun olmamasıdır. Şehrin kuzey kesiminde genelde modern binalar yer almaktadır. Nüfus yoğunluğunun en yüksek olduğu mahalleler merkezde yer alan Şirinevler, Ziyagökalp, Raman, Beşevler, Aydınlıkevler, Kısmet, Yenimahalle, Meydan, İluh, Karşıyaka mahalleleridir.

Nüfus ve konut yoğunluğunun az olduğu alanlar şehri çevreleyen mahallelerdir. Konut yoğunluğun en az olduğu mahalleler Gültepe, Çamlıtepe, Bayındır, Site, Güneykent, Hilal ve Çay mahalleleridir. Nüfus yoğunluğunun en az olduğu mahalleler ise Site, Bayındır, Gültepe, Güneykent, Çamlıtepe ve Cumhuriyet mahalleleridir. Nüfus ve konut bakımından yoğunluğun az olduğu mahalleler genelde şehrin kuzeyinde yer alıp alanları geniş boş arsa sayısı fazla yeni kurulmuş mahallelerdir (Harita 21, 22).

Nüfus ve konut yoğunluğunun az olduğu alanlar şehri çevreleyen mahallelerdir. Konut yoğunluğunun en az olduğu mahalleler Gültepe, Çamlıtepe, Bayındır, Site, Güneykent, Hilal ve Çay mahalleleridir. Nüfus yoğunluğunun en az olduğu mahalleler ise Site, Bayındır, Gültepe, Güneykent, Çamlıtepe ve Cumhuriyet mahalleleridir. Nüfus ve konut bakımından yoğunluğun az olduğu mahalleler genelde şehrin kuzeyinde yer alıp alanları geniş boş arsa sayısı fazla yeni kurulmuş mahallelerdir (Harita 21, 22).

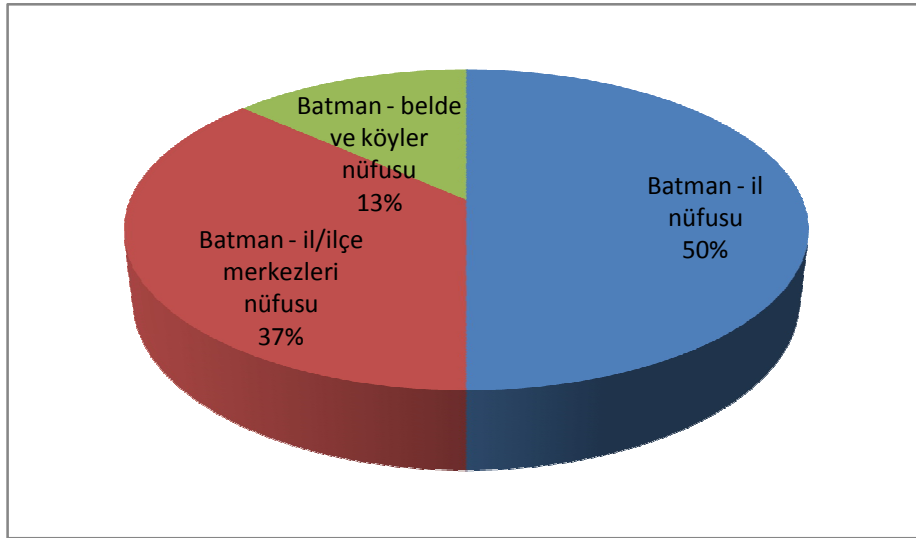
Tablo 20: Batman Şehri Mahalle Bilgi Cetveli (2009)

Mahalle	Nüfus (2009)	Alan (ha)	Bina Sayısı	Konut Sayısı	İşyeri Sayısı	Nüfus Yoğ. (kişi/ha)	Konut Yoğ. (hane/ha)
19 Mayıs	8328	48	1249	1500	259	174	31
Akyürek	1825	18	290	467	57	101	26
Aydınlıkevler	9758	30	1187	2106	1117	325	70
Bağlar	7209	56	824	1436	112	129	26
Bahçelievler	13197	49	1191	3137	549	269	64
Bayındır	4877	187	666	886	166	26	5
Belde	15805	105	669	4074	164	151	39
Beşevler	7115	33	885	1280	102	216	39
Cumhuriyet	5251	105	849	1273	655	50	12
Çamlıca	10788	100	1689	2045	326	108	20
Çamlıtepe	8842	128	863	2231	100	69	17
Çarşı	3053	12	1316	741	1690	254	62
Çay	3715	40	458	599	32	93	15
Fatih	10283	70	534	1902	80	147	27
Gap	8569	48	633	2239	269	179	47
Gültepe	4645	240	391	2739	433	19	11
Güneykent	4100	119	550	680	37	34	6
Hilal	7129	95	860	1263	111	75	13
Huzur	7588	30	974	1333	199	253	44
Hürriyet	5927	24	754	1171	150	247	49
İluh	5191	15	876	1142	92	346	76
Karşıyaka	9907	15	1162	1835	153	660	122
Kısmet	6180	16	1097	1333	58	386	83
Kültür	17339	56	1198	5009	613	310	89
Meydan	2999	12	631	859	1157	250	72
Pazaryeri	6919	50	769	1409	256	138	28
Petrol	9894	52	1043	1204	123	190	23
Petrolkent	16533	63	1839	2375	183	262	38
Pınarbaşı	5716	20	489	1494	279	286	75
Raman	3775	8	697	849	339	472	106
Sağlık	10227	36	1133	2136	318	284	59
Seyitler	11310	81	1983	1499	57	140	19
Site	1406	234	224	510	12	6	2
Şafak	5843	30	401	1397	163	195	47
Şirinevler	5313	16	635	988	364	332	62
Yavuz Selim	17591	96	2151	3110	560	183	32
Yeni Mahalle	4843	12	992	1151	619	404	96
Yeşiltepe	5058	63	658	843	61	80	13
Ziya Gökalp	3294	21	324	1173	638	157	56
Genel Toplam	297.342	2433	35.134	63.418	12.653	122	26

Kaynak: Batman Belediyesi 2009 Verilerine Göre hazırlanmıştır.

Batman’da mahallelere göre nüfus ve konut yoğunlukları karşılaştırıldığında; nüfus yoğunluğunun fazla olduğu mahallelerde konut yoğunluğunun da yüksek olduğu görülmektedir. Merkezde yer alan ve nüfus yoğunluğu yüksek olan Aydınlikevler, Beşevler, İluh, Karşıyaka, Kısmet, Raman ve Yeni mahalleler, konut yoğunluğunun da fazla olduğu mahallelerdir. Merkezden çevreye doğru nüfus ve konut yoğunluğu azalmaktadır. Bunun dışında nüfus ve konut yoğunluğunun fazla olduğu mahalleler alansal olarak küçüktür. Batman şehri alansal olarak büyümekte olup her geçen gün tarım arazileri işgal edilmektedir. Bu sorunun çözümü için Batı Raman Dağı’nın güney yamaçları imar uygulamaları çerçevesinde yerleşmeye açılmalıdır (Tablo 20).

Batman merkez belde ve köylerinin toplam nüfusu Batman Şehri nüfusunun %13’ünü oluşturmaktadır (Grafik 5).

Grafik 5: Batman Şehri, Belde ve Köy Nüfusları (Tük, 2010)

Batman il nüfusunun yaklaşık %85’lik bir kısmı ilçe merkezlerinde yaşamaktadır.

Batman merkeze bağlı toplamda 1 belde ve 31 köy bulunmaktadır. (Tablo 21).

Tablo 21: Batman İli Şehir, Belde ve Köy Nüfusları (2010)

Belde/Köy	Toplam	Erkek	Kadın
Şehir	325.020	163.179	161.841
Akça	523	263	260
Aydıkonak	1.534	784	750
Balıpınar	2.902	1.426	1.476
Bayraklı	347	172	175
Bıçakçı	923	468	455
Binatlı	2.386	1.219	1.167
Çarıklı	784	367	417
Çayüstü	83	42	41
Demirbilek	66	40	26
Demirlişınar	721	362	359
Demiryolu	1.674	845	829
Doluca	524	264	260
Erköklü	952	459	493
Güneşli	451	226	225
Güvercin	265	119	146
İkiztepe	1.031	537	494
Karayün	1.028	518	510
Kayabağı	415	199	216
Kesmeköprü	1.093	526	567
Kösetarla	675	345	330
Kuyubaşı	3.975	1.925	2.050
Oymataş	1.721	859	862
Recepler	628	339	289
Suçeken	392	187	205
Yağmurlu	321	164	157
Yakıtlı	44	21	23
Yaylıca	1.326	621	705
Yediyol	60	30	30
Yeniköy	2.867	1.423	1.444
Yeşilöz	170	82	88
Yolağzı	200	105	95
Yolveren	50	18	32
Belde/köy toplamı	30.131	14.955	15.176
İlçe toplamı	355.151	178.134	177.017

Kaynak: Tük (2010)

Balıncın Beldesi 2.902 kişilik nüfusuyla Batman'ın merkeze bağı tek beldesi olma özelliğine sahiptir. 31 köyün toplam nüfusu ise 27.229'dur. 31 köy içerisinde nüfusu en fazla olan köyler sırasıyla Kuyubaşı, Yeniköy, Binatlı, Oymataş, Demiryol, Aydınkonak, Kesmeköprü, İkiztepe ve Karayün'dür (Tablo 21).

2.1.4. Nüfus Hareketleri

2.1.4.1. Doğumlar ve Ölümler

Nüfusun niceliksel olarak değişmesine etki eden en önemli faktörler göçler, doğumlar ve ölümlerdir.

“Dinamik bir özellik gösteren nüfusun önemli değişkenlerinden biri de, doğumlar ve ölümlerdir. Özellikle doğal nüfus artışının belirlenmesi için yıllık doğum ve ölüm oranlarının bilinmesi gerekir. Çünkü yıllık doğum ve ölüm oranları arasındaki fark nüfusun doğal artışını vermektedir” (Özay, 1996, s. 68).

Toplumların nüfus hareketliliği doğum, ölüm ve göç gibi sosyal olayların bir bileşkesidir. Doğumlar bir toplumun gençleşmesini sağlayan temel faktördür. Bir ülkenin gelişmişlik düzeyinin temel değişkenlerden biri de bebek ve çocuk ölümleri oranıdır. Bu oran ülkenin gelişmişlik düzeyiyle ters orantılıdır. İllerin kalkınma planların hazırlanması sürecinde, ülkelerin sürdürülebilir gelişmeleri üzerinde göçlerin ve doğumların etkisi göz ardı edilemez.

Batman'ın 2000 yılında 5,27 olan doğurganlık hızı Türkiye ortalamasının çok üstünde görünmektedir. 2009 yılında ise doğurganlık hızı 3,47' ye gerilemiş ve Türkiye'nin toplam ortalamasına yaklaşmıştır (Tablo 22).

Tablo 22: Batman Şehri Toplam Doğurganlık Hızı (Tüik, 2009)

Toplam Doğurganlık Hızı	Batman	Türkiye
2000	5,27	2,53
2009	3,47	2,03

Alt bölge illeri kendi içlerinde değerlendirildiğinde Mardin, Batman ve Siirt illerinde doğum rakamlarında sürekli bir düşüş yaşanmıştır (Tablo 23).

Tablo 23: Trc3 Yıllar İtibariyle Doğumlar (Tük, 2009)

İller	Yıllar		
	2004	2006	2008
Mardin	20.923	19.990	18.242
Batman	14.046	13.939	13.508
Şırnak	13.556	14.819	12.185
Siirt	9.310	9.232	8.084

Güneydoğu Anadolu bölgesi ve Düzey 2 alt Bölgesi'ndeki ölümler belirli bir trend içermekte iken, Batman'da gerçekleşen ölümlerdeki artış 2004 yılından 2006 yılına % 130,5, 2006 yılından 2008 yılına % 51,4 iken 2004-2008 döneminde bu artış % 248,9 olarak gerçekleşmiştir (Tablo 24).

Tablo 24: Trc3 Yıllar İtibariyle Ölüm Sayıları (Tük, 2009)

İller	Yıllar		
	2004	2006	2008
Mardin	579	576	550
Batman	174	401	607
Şırnak	334	403	428
Siirt	104	133	141

2.1.4.2. Göçler

Batman'da göç olgusuna baktığımızda iki aşamalı bir göç hareketiyle karşılaşmaktayız. İlk göç hareketi, Batman'ın kuruluş sürecinde çevre illerden ve köylerden gelen göçtür. Bu dönemde şehirleşmenin ilk adımları atılmış ve şehir merkezi oluşmaya başlamıştır. Petrolün bulunmasıyla beraber bölgede sanayileşme süreci başlamış ve şehirde yeni istihdam alanları oluşturulmuştur. Yeni istihdam alanlarının oluşturulmasının ardından göç hareketi daha da hızlanmıştır. Şehirleşme ve endüstrileşme sonucu meydana gelen birinci göç hareketi 1990 yılına kadar devam etmiştir.

İkinci göç hareketi ise 1990 yılında başlamış ve yaklaşık olarak 2000'li yıllara kadar devam etmiştir. Bu ikinci göç dalgasının temel nedeni ise genel olarak bölge

genelinde özel olarakta Batman şehrinde meydana gelen güvenlik eksenli köy boşaltmalarıdır. Çevredeki köylerin boşaltılması sonucu binlerce kişi köyleri terk ederek şehirlere yerleşmek zorunda kalmıştır.

“Doğumlar, ölümler önemli nüfus değişkenleridir. Önemli nüfus değişkenlerinden birini de göçler oluşturmaktadır. Nüfusun, devamlı yaşama bölgelerini kişisel olarak, aileler veya gruplar halinde terk edip, geçici veya sürekli olarak yaşamak amacıyla başka bir yere gitmesi hareketine göç etmek denir” (DOĞANAY, 1997, 165).

Nüfusun niceliksel olarak değişmesine etki eden en önemli faktörler göçler, doğumlar ve ölümlerdir. Bir yerleşmenin nüfus miktarının değişmesinde ve nüfus hareketlerinde en önemli faktör göçlerdir.

“Göç, bir nüfus hareketidir. Bu nedenle de, nüfus büyüklüğünü değiştiren, “azaltan ve çoğaltan” başlıca parametrelerden biridir” (Doğanay, 1990: 79-93).

“Göç, bir idari sınırı geçerek oturma yerini devamlı ya da uzun süreli olarak değiştirme olayını ifade etmektedir. Bir ülkenin nüfus gelişme seyrinin yalnızca doğumlar ve ölümlerle belirlenmediğine, aynı zamanda göçleri de kapsadığına değinilmişti” (Tümertekin, 2006: 236).

Geniş anlamda göç, kişilerin hayatlarının gelecekteki kısmının tamamının veya bir bölümünü geçirmek üzere tamamen yahut geçici bir süre için bir iskan ünitesinden diğerine yerleşmek kaydıyla yaptıkları coğrafi bir yer değiştirme olayıdır (Tümertekin, 1994: 236). Bu yer değiştirme olayı üzerinde doğal, beşeri, ekonomik ve sosyal faktörler etkilidir. Bu ilkelere bağlı olarak kırdan-kıra, kırdan-şehre, şehirden-şehire, şehirden-kıra gibi göç çeşitleri ortaya çıkmaktadır.

“Nüfus, hareket halinde olan ve durmadan değişen bir olgudur. Bu bağlamda, doğum, ölüm ve göç gibi olaylar sonucunda dünyada yaşayan insanların sayısı her zaman değişebilmektedir” (ÇİTÇİ, 1996: 129).

Tarih boyunca insanlar ekonomik, toplumsal ve siyasal nedenlerden dolayı göç etmişlerdir. Sanayileşme, sömürgecilik, milli devlet ve milli kültür bilincinin zirveye ulaştığı XIX. Yüzyılda dünyanın her tarafında göç hareketlerine rastlamaktayız. Bu göçler ekonomik nedenlerden dolayı kıtalararası, ülkelerarası ve şehirlerarası yapılan isteğe bağlı göçler ve topraklarının işgal edilmesinden dolayı maddi ve manevi baskılara dayanamayan insanların gerçekleştirdiği zorunlu göçler olmak üzere gruplandırılabilir.

Yukarıda yapılan açıklamalar doğrultusunda Batman'da meydana gelen göç hareketlerine baktığımızda ilginç bir manzarayla karşılaşırız. Çünkü Batman'da nüfusun bu denli hızlı artışı sadece doğurganlık oranının yüksek olmasından değil; Batman şehrine çevre köy, ilçe ve illerden yapılan göç hareketliliğinden de kaynaklanmıştır. Özellikle 1990 yılına kadar olan nüfus artışının üzerinde bu göç hareketliliğinin etkisi büyüktür.

Daha önce de değinildiği gibi Batman şehrine yapılan bu göçlerin nedeni de hiç şüphesiz Raman Dağı'nda petrolün bulunması ve buna bağlı olarak batman petrol rafinerisinin kurulmasıdır. 1935'li yıllarda küçük bir köy konumunda olan İluh, petrol rezervlerinin bulunması sonucu çevresinden yoğun bir göçe maruz kalmıştır. İluh köyünün 1945 yılında nüfus artış hızı %o 15.97 iken 1950 yılında %o145.07, 1955 yılında ise %o 327.83'e yükselmiştir (Grafik 4). Bu nüfus artış hızı sadece doğum olayına bağlanamaz. Bundan da anlaşılıyor ki Batman şehri yoğun bir göç dalgasına maruz kalmıştır. Dolayısıyla Raman dağlarında petrolün bulunması küçük bir köy olan İluh'u bugün nüfusu 350.000'e dayanan orta büyüklükte bir şehir konumuna çıkarmıştır.

Genel nüfus sayımlarına göre Batman'da şehir nüfusu sürekli ve çok hızlı bir şekilde artmıştır. 1940-1955 yılları arasında nüfus artış hızı çok yüksektir. Bu hızlı nüfus artışı petrol aramaları ve ilk rafinerinin kurulmasıyla yaşanan işçi göçlerine bağlıdır. Petrol çıkarımının artması ve modern rafinerinin kurulmasıyla 1955-1985 yılları arasında nüfusun hızlı arttığı görülmektedir. Temelde petrole bağlı olarak hızlı fakat kısmen düzenli artan nüfus, 1985-2000 yılları arasında güvenlik nedeniyle kırsaldan gelen göçle diğer dönemlere göre çok daha fazla artış göstermiştir. 2000-2010 yılları arasında kırsaldan gelen göçün kısmen durması ve bir bölümünün geri dönmesi nedeniyle şehir nüfusu bir önceki döneme göre daha az artmıştır.

Bir kentin aldığı göç, diğer illerden o ile doğru gerçekleşen göç olarak ifade edilmekte iken, verdiği göç aynı ilden diğer illere giden göçü ifade etmektedir. Net göç hızı ise belirli bir ilin aldığı göç ile verdiği göç arasındaki farktır. Belirli bir illin aldığı göç verdiği göçten fazla ise net göç pozitif, verdiği göç aldığı göçten fazla ise net göç negatiftir. Net göç hızı, göç edebilecek her bin kişi için net göç sayısını ifade etmektedir.

Tablo 25: Trc3 İlleri Göç Değerleri (Tük, 2009)

Yıllar	İl	Aldığı Göç	Verdiği Göç	Net Göç	Net Göç Hızı
2000	Batman	20.133	38.165	-18.032	-45,16
	Mardin	26.083	68.165	-42.082	-67,58
	Siirt	17.932	34.994	-17.062	-75,06
	Şırnak	28.457	22.507	5.950	21,77
2009	Batman	18.326	16.855	1.471	2,96
	Mardin	18.296	40.308	-22.012	-29,39
	Siirt	8.475	11.797	-3.322	-10,88
	Şırnak	8.356	13.025	-4.669	-10,79

Bu tablo Batman ve Düzey 2 Alt Bölge illerinin 2000 ve 2009 yıllarındaki göç istatistiklerini göstermektedir. Buna göre, 2000 yılında en fazla göç alan il 28.457 kişiyle Şırnak'tır. Bunu sırasıyla 26.083 kişiyle Mardin, 20.133 kişiyle Batman ve 17.932 kişiyle Siirt izlemektedir. Aynı dönemde alt bölge içerisinde en fazla göç veren il 68.165 kişiyle Mardin'dir. Bu ilimzi sırasıyla 38.165 kişiyle Batman, 34.994 kişiyle Siirt ve 22.507 kişiyle Şırnak izlemektedir.

2009 yılına gelindiğinde alt bölge illerinden en fazla göç alan il 18.326 kişiyle Batman'dır. Batman'ı sırasıyla 18.298 kişiyle Mardin, 8.475 kişiyle Siirt ve 8.356 kişiyle Şırnak'tır. Aynı yıl itibariyle alt bölge illerinden en fazla göç veren il ise 40.308 kişiyle Mardin'dir. Mardin'i 16.855 kişiyle Batman, 13.025 kişiyle Şırnak ve 11.797 kişiyle Siirt izlemektedir. 2009 yılında net göç alan tek il 1.471 kişiyle Batman'dır. Batman'ın net göç hızı %0 2,96'dır (Tablo 25).

Batman ekonomisinde özellikle 1990'lı yılların ortalarından itibaren başlayan ve 2000'li yıllarla birlikte büyük bir hız kazanan ekonemik gelişmeler bunda büyük bir rol oynamıştır.

“Nüfus değişiminin bir bileşeni olarak göçlerin incelenmesi ve ölçülmesi, nüfusun coğrafi analizleri konusunda önemli bir yer tutmaktadır. Göçün boyutları, hareket doğrultuları ve alansal görünümleri üzerinde durulması gereken hususlar arasındadır. Göçün ölçülmesi konusunda çeşitli yöntemlerden yararlanmak mümkündür. İçeriye göç, dışarıya göç, brüt ve net göç hızları, göç etkililiği bu yöntemlerden sık kullanılanlar arasındadır” (Özgür, 2010).

2.1.4.2.1. İç Göçler

İnsanları göç etmeye sevk eden beşeri nedenlerin başında ekonomik olanlar gelir. Bir yerde yoksulluğun artması, iş imkanlarının azalması ve gelir düzeyinin düşmesi orada yaşayan nüfusun iş imkanlarının fazla, gelir düzeyinin yüksek olduğu alanlara doğru göç etmesine neden olur. Siyasi şartlar da insanları göç etmeye zorlayan beşeri faktörlerdendir. Ayrıca deprem, sel gibi fiziki faktörlerde insanları göç etmeye sevk eder.

Yerleşme tarihi çok eskilere dayanan Mezopotamya bölgesi içerisinde yer alan Batman, cumhuriyet döneminden önce çeşitli devlet ve beyliklerin egemenliğine giren ve coğrafi açıdan yer değiştiren bir köy yerleşmesi olarak karşımıza çıkmaktadır. 1930'lu yıllardan önce Batman Çayı, bazı dönemlerde taşarak çevresindeki yerleşmelere zarar vermiştir. Bundan dolayı başta İluh köyü olmak üzere bu yerleşmelerdeki insanlar Beşiri ilçesi ve başka yerlere göç etmişlerdir.

1940'lı yılların başında İluh köyünün güney ve güneydoğusunu çevreleyen Raman dağları üzerinde petrol bulunmasıyla beraber yörede bir rafinerinin kurulması konusu gündeme gelmiştir. Rafineri yerinin belirlenmesi için yapılan araştırmalar sonunda İluh köyünün bir kısım arazisi üzerinde rafineri yapılması uygun görülmüş ve yapılan istimlak sonucu İluh'ta rafineri kurulmuştur. Bundan sonra çevre köy, ilçe ve illerden İluh'a büyük göç başlamış ve çok kısa bir zaman içinde meydana gelen nüfus patlaması sonunda İluh Köyü büyük gelişme göstermiştir. Bu yıllarda T.P.A.O. istimlak ettiği araziler üzerinde bir yandan rafineri ve teknik tesislerini kurarken diğer yandan da sosyal tesis ve lojmanların yapımına da büyük hız vererek, İluh'un hızlı gelişmesine ayak uydurmaya çalışmıştır. Batman'da çok yönlü olarak meydana gelen bu hızlı gelişme, plansız ve çarpık bir şehirleşmeyi de beraberinde getirmiştir. 1945-1975 yılları arasında Batman'ın nüfusu yaklaşık 25 kat artmıştır.

Petrol rafinerisi ile tesislerin yapımı ve buna paralel olarak yatırımların artması ulaşım ve haberleşme olanaklarının artması ile sanayinin gelişmesi, Batman şehrinin yapısal olarak kentleşme sürecine girmesini hızlandırmıştır. Batman'da bulunan petrol ve beraberinde gelişen sanayi sınırlı da olsa yapılan yatırımlar iş gücü ihtiyacını arttırmıştır. Ancak köylerdeki kimi aşiretler ile çevre il ve ilçelerden Batman'a yapılan normalin üzerindeki göç, sağlıksız ve çarpık kentleşmeyi de beraberinde getirmiştir. Bu süreç içinde toplum hayatının hızla değiştiği Batman'da, kültürel ve sosyal yapıda da farklılıklar olmaya başlamıştır.

Batman şehrini diğer şehirlerimizden ayıran en önemli özellik, Batman şehrinde yaşanan ani dönüşümdür. Petrolün keşfinin ardından Batman şehri, ekonomik açıdan son derece önem kazanmış ve il statüsünü kazanmasının ardından kamusal örgütlenmelerde hızlı bir gelişme yaşanmıştır. Çevre il ve ilçeler için ekonomik anlamda umut kapısı haline dönen Batman şehri, yoğun ve hızlı bir şekilde göç alarak kısa sürede büyümüş ve şehirleşme sürecine girmiştir.

Batman'ın hızlı nüfus artışı sadece Türkiye ortalamasını geçen doğurganlık oranının yüksek olmasından değil, dışarıdan ve çevre köylerden Batman merkezine yönelen hızlı göçlerden de kaynaklanmaktadır. Batman şehir nüfusunun sayım dönemlerindeki doğal artışının yanında nüfus artışı üzerinde iç göçler de etkili olmuştur. Bu göçler genellikle il merkezine yöneliktir. Batman şehri, Batman şehir merkezinde petrol rafinerisinin kurulmasından sonra çevre köylerden, ilçelerden ve il dışından yoğun bir göç almıştır.

Tablo 26: 2009-2010 iller Arası Göç (Tük, 2010)

Aldığı Göç	Batman	Verdiği Göç	Batman
Toplam	19.561	Toplam	18.839
Adana	496	Adana	355
Ankara	563	Ankara	741
Antalya	631	Antalya	736
Bitlis	217	Bitlis	359
Diyarbakır	2.518	Diyarbakır	1.626
Gaziantep	231	Gaziantep	349
Mersin	420	Mersin	448
İstanbul	6.222	İstanbul	6.614
İzmir	745	İzmir	700
Mardin	1.009	Mardin	857
Muş	147	Muş	678
Siirt	1.153	Siirt	242
Şanlıurfa	168	Şanlıurfa	253
Van	275	Van	0
Şırnak	321	Şırnak	186

2010 yılı göç göstergelerine bakıldığında Batman'ın hem göç alan hem de göç veren bir il olma özelliğine sahip olduğu görülmektedir. Batman'ın aldığı göç sayısı verdiği göç sayısından fazla olduğundan Batman'ın net göç hızı 1,42, net göç hızı ise 722 olarak hesaplanmıştır (Tablo 27).

2009-2010 yılı itibariyle Batman'dan yapılan göçlere bakıldığında hemen hemen Türkiye'nin her yerine göç yapıldığını görmekteyiz. Batman ili nüfusuna kayıtlı olupta göç edenlere bakıldığında tabloda görüldüğü gibi ilk sırada 6.614 kişi ile İstanbul gelmektedir. İstanbul'dan sonra gelen iller ise 1.626 kişi ile Diyarbakır ve 857 kişi ile Mardin gelmektedir. Batman'dan komşu illere bu kadar göç olmasının nedeni çevre iller olması ve iş imkanlarının bulunmasıdır. Batman'ın göç verdiği illerin diğerlerine baktığımızda 4.sırada 741 kişi ile Antalya ve 5. sırada 736 kişi ile Ankara gelmektedir. Bu illerde de sanayi ve turizm geliştiği için tercih edildiği söylenebilir.

Batman nüfusunun orijinine baktığımız zaman ilginç bir tabloyla karşılaşırız. Siirt iline bağlı ilçelerden gelenler tüm Batman nüfusunun 2/3'sini oluştururken, Batman'a nüfus gönderen iller arasında ikinci sırayı Mardin, üçüncü sırayı Diyarbakır almaktadır. Ayrıca Bitlis, Bingöl, Muş, Elazığ, Urfa, Gaziantep, Kırşehir ve Yozgat da Batman'a nüfus gönderen iller arasında yer almaktadır (Meşeli, 1993: 65-87).

Yukarıdaki açıklamadan da anlaşıldığı gibi Batman şehir merkezine olan göçler daha çok çevre illerden yapılmıştır. Bu illerin ekonomik koşulları incelendiğinde gelir düzeylerinin çok yüksek olmadığı görülecektir. Dolayısıyla ekonomisi yeni gelişmekte olan Batman şehrinin istihdam olanaklarının artması bu illerden göç almasına neden olmuştur. Batman'da rafinerinin kurulması iş gücüne duyulan ihtiyacı oldukça artırmıştır. Bu iş gücü ihtiyacı sadece şehir merkezindeki nüfusla karşılanamamıştır. Ancak bu iş gücü ihtiyacı 1980'li yıllara kadar devam etmiş ve 1990'lı yıllarda iş gücüne duyulan ihtiyaç azalmıştır. Çünkü petrol rafinerisinin kuruluşundan 1985'li yıllara kadar devamlı surette işçi alınmıştır. Alınan bu işçiler uzun yıllar iş gücü ihtiyacını karşılamıştır.

1990'lı yıllara kadar Batman şehir merkezinde nüfusun artışı doğal artışa bağlı olmakla beraber çevre köy, ilçe ve illerden yapılan göçlerle de oldukça artmıştır. Batman şehir merkezinde 1990 yılına kadar gerçekleşen nüfus artışı daha çok Batman şehir merkezine şehir merkezi dışından gerçekleşen göçlerle olmuştur. 1990 yılından sonra da Batman şehir merkezinin nüfusunda büyük bir artış yaşanmıştır.

“Batman’da 1990-2000 yılları arasında şehir nüfusu 100.000’den fazla artış göstermiştir. 1985 yılında başlayan şehir nüfusundaki hızlı artış 2000 yılına kadar devam etmiştir. 1990’dan sonra güvenlik nedeniyle kırsal alanlardan ve komşu illerden yaşanan göçler Batman şehir nüfusunun hızlı artmasını sağlamıştır” (Sunkar, 2010:28). Bu açıklamadan da anlaşıldığı gibi Batman şehir nüfusunun 1990 yılından sonra bu denli bir artış göstermesi petrol üretiminden değil; güvenlik problemleri ve yaşanan çatışma ortamından kaynaklanmıştır. Batman ve komşu illerin daha çok kırsal alanlarında meydana gelen güvenlik ve asayiş olayları buralarda yaşayan nüfusun nispeten endüstrisi gelişmiş olan Batman şehir merkezine doğru göç etmesine neden olmuştur. Özellikle Siirt, Şırnak ve Mardin illerinin köy ve ilçelerinden Batman şehir merkezine doğru yoğun bir göç yaşanmıştır.

Güvenlik şartlarında yaşanan olumsuz bir değişim nüfusun göç edişinin bir diğer nedenidir. Olay temelde savaşlar, savaş sonrası yapılan antlaşmalar, politik sokak çatışmaları ve farklı ülkelerde yaşanan ayrılıkçı hareketin ortaya çıkardığı kargaşadan kaynaklanmaktadır. Ülkemizde 1980 öncesi politik sokak çatışması, 1985 sonrası ülkenin doğu ve güneydoğusunda Türk güvenlik güçleri ve ayrılıkçı silahlı gruplar arasında meydana gelen çatışma ve buna olarak oluşan güvensiz ortam, önemli miktarda nüfusun göç etmesine neden olmuştur. Nitekim Yüceşahin ve Özgür’ün tespitlerine göre (2006), 1985 sonrasında Güneydoğu Anadolu’da yaklaşık 700 bin ile 1 milyon kişi zorunlu olarak yer değiştirmiştir. (Aliagaoglu, Uğur, 2010:74).

Batman şehir merkezi nüfusunun birdenbire ve bu kadar hızlı artması kırsal alanda yaşanan güvenlik sorunlarının bu sefer de Batman şehir merkezinde yaşanmasına neden olmuştur. Dolayısıyla zaten artan işsizlik beraberinde bir de güvenlik problemini ortaya çıkarmıştır. Bu durum üzerine Batman şehir merkezinden Türkiye’nin diğer bölgelerine doğru göçler yaşanmıştır. Özellikle Marmara, Ege ve Akdeniz bölgelerine Batman şehir merkezinden göçler yaşanmıştır. Bu bölgelerin de İstanbul, Bursa, İzmir, Manisa, Adana, Mersin ve Antalya gibi illeri başta olmak üzere diğer illerine doğru göçler gerçekleşmiştir. Bu göç hareketi 1996 yılına kadar devam etmiştir. Bu yıllardan sonra güvenlik ve asayiş sorunlarının nispeten azalması diğer bölgelere yapılan göçleri azalttığı gibi daha önce göç etmiş olan nüfusun bir kısmının da tekrar Batman şehir merkezine gelmesini sağlamıştır.

Tablo 27: Batman Şehri Göç Göstergeleri (Tük, 2009).

Batman	2000	2008	2009	2010
Aldığı Göç	20.133	16.467	18.326	19.561
Verdiği Göç	38.165	19.669	16.855	18.839
Net Göç	-18.032	-3.202	1.471	722
Net Göç Hızı	-45,16	-6,57	2,96	1,42

2008-2009 döneminde Trc3 Bölgesi'nde Batman ili dışında tüm iller göç vermektetidir. Diğer bölge illerinin aksine net göç alan bir il olan Batman aynı zamanda Güney Doğu Anadolu Bölgesi'nin net göç alan tek ilidir.

Hasankeyf ilçe merkezinin 1978 yılında Bakanlar Kurulu kararı ile sit alanı ilan edilmesi sonucunda Hasankeyf'te yapılaşma yasaklanmış ve Hasankeyf'teki nüfus göç etmeye başlamıştır. Ayrıca son 25 yıldır Ilısu Barajı ile ilgili yapılan proje ve planlama çalışmaları sonucunda ortaya çıkan tartışmalar ve belirsizlik ilçede yaşanan göçü arttırmıştır. Bu göçün en fazla gerçekleştiği yerlerden bir tanesi de Batman şehir merkezidir. Gerçekleşen bu göç olaylarında kadın ve erkek nüfus arasında büyük bir fark olmadığı ve göçlerin ailece yapıldığı görülmektedir. Hasankeyf ve çevre ilçelerin bazı köylerinin Ilısu barajından dolayı sular altında kalması sonucu 100.000 kişilik bir nüfusun Batman şehir merkezine göç etmesi beklenmektedir. Bu durumun Batman şehir merkezinde zaten var olan şehrsel sorunları daha da arttıracığı şüphesizdir.

Yukarıda yapılan açıklamalardan da anlaşıldığı gibi Batman şehir merkezinin nüfusu günümüze kadar sürekli artmıştır. Bu nüfus artışı gerek doğal artışla gerekse de iç göçlerle gerçekleşmiştir. Ancak nüfusun bu kadar hızlı bir şekilde artmasının asıl nedeni iç göçlerdir. Batman şehir merkezine yapılan bu iç göçlerin de iki aşamada gerçekleştiğini görmekteyiz.

İç göçlerin birinci aşaması Raman Dağlarında petrol rezervlerinin bulunması ve buna bağlı olarak Batman Şehir merkezinde petrol rafinerisinin kurulmasıyla Batman şehir merkezinin çevre köy, ilçe ve illerden yoğun bir göç almasıdır. Bu göç hareketi 1990 yıllarına kadar devam etmiştir.

1990 yılından sonra ikinci bir göç hareketi ile daha karşılaşmaktayız. Ancak bu aşamadaki göç hareketi petrol rafinerisine dayalı olarak gerçekleşen bir göç hareketi değildir. İkinci aşamada yaşanan bu göç hareketinin asıl nedeni bölge genelinde meydana gelen güvenlik ve asayiş sorunlarıdır. Güneydoğu Anadolu Bölgesi illerinin

özellikle de kırsal alanlarından, nispeten sanayisi daha gelişmiş olan Batman şehir merkezine doğru yoğun bir göç hareketi yaşanmıştır.

1990 ile 2000 yılları arasında Batman şehir merkezinin nüfusu yaklaşık olarak 100.000 kişi artmıştır. Bu sayıda gerçekleşen göç hareketinin ne kadar büyük olduğunu göstermektedir. 2000-2010 yılları arasında ise Batman şehir merkezinden dışarıya yapılmış olan bu göçlerin bir bölümünün geri geldiğini görmekteyiz. Çünkü 1990'lı yıllarda meydana gelen güvenlik ve asayiş sorunları büyük ölçüde ortadan kalkmıştır. Bundan dolayı Batman şehri tekrar bir cazibe merkezi haline gelmiştir.

2.1.4.2.2. Dış Göçler

Dış göçler kavramı ile Batman şehir merkezinden dış ülkelere olan göçler kastedilmektedir.

Ülkemizde toplumsal değişimlerin hızlandığı 1950'li yıllarda başlayan göç hareketinin iki ana kolu bulunmaktadır. Birincisi ülke kırsalından ekonomik imkanları fazla olan büyük şehirlere doğru yaşanan göç, ikincisi ise yine ülke kırsalından Avrupa ülkelerine doğru yaşanan göç hareketleridir. Yurtdışına olan göçlerin temel nedeni tamamen ekonomiktir. Toprağın fazla nüfusu besleyemeyecek olması, geçim şartlarının zorlaşması, ayrıca 2. Dünya savaşı sonrasında Avrupa ülkelerinden talep edilen işçilere sunulan ücret ve imkanlar, tarımsal faaliyetlerle uğraşan nüfusa cazip gelmiştir (Akdemir, 2004:44).

Buna göre bir mekandan başka bir mekana yapılan dış göçlerin temel nedeninin ekonomik olduğu anlaşılıyor. Batman'dan dış ülkelere yapılan göçlere baktığımızda ise şöyle bir tabloyla karşılaşmaktayız: Batman 1940'lı yılların başlarında küçük bir köy yerleşmesi iken petrol rezervlerinin bulunması ve buna bağlı olarak Batman petrol rafinerisinin kurulmasıyla 1955 yılında belediyeleşmiş, 1957 yılında da ilçe teşkilatı kurulmuştur. Dolayısıyla Batman şehri çevre köy, ilçe ve illerden yoğun bir göç almıştır. Bu göç hareketi 1990 yılına kadar devam etmiştir. Ancak 1990 yılından sonra T.P.A.O'nun iş gücü ihtiyacının azalması Batman şehrine iş umuduyla gelen insanların da zaman içerisinde işsiz kalmalarına neden olmuştur.

Batman'ın aldığı göç durumuna bakıldığında Batman'ın Türkiye'nin tüm illerinden göç aldığı görülmektedir. Batman'ın en çok göç aldığı il 6.222 kişi ile İstanbul'dur. Daha sonra 2.518 kişi ile Diyarbakır, 1.153 kişi ile Siirt, 1.009 kişi ile

Mardin illerinden göç almıştır. İstanbul'dan sonra Batman'a en çok göç veren iller Batman'a komşu olan iller olmuştur (Tablo 26).

1990'lı yıllara kadar Batman şehir merkezinden dışarıya yönelik ciddi herhangi bir göç hareketiyle karşılaşmamaktayız. Ancak 1990'dan sonra Batman petrol rafinerisinin artan nüfusa cevap verememesi Batman'dan da yurt dışına yönelik göçlerin başlamasına neden olmuştur. Yine 1990'lı yıllardan sonra bölge genelinde meydana gelen güvenlik problemleri ve terör olaylarından dolayı bölgeden ve özelde de Batman şehir merkezinden de yurt dışına doğru göçler başlamıştır. Yurt dışına yapılan bu göçler daha çok Avrupa ülkelerine yönelik olmuştur. Özellikle de Avrupa Kıta'sının Almanya, Fransa, İsviçre ve Hollanda gibi gelişmiş ülkelere doğru bir göç hareketi yaşanmıştır. Yurt dışına göç etmiş olan bu nüfusun büyük bir kısmı yurt dışında yaşamaya devam etmektedir. Bu göçlerin büyük bir çoğunluğu kaçak olarak yapıldığı için kayıt altına alınamamıştır.

2.1.4.2.3. Mevsimlik Göçler

Batman şehir merkezinde yaşanan bu göç hareketliliği sürekli göçler kapsamında değerlendirildiğinde bundan ayrı olarak tarım, eğitim ve sağlık amaçlı mevsimlik göçleri de görmekteyiz. Özellikle Yaz ayı ortalarında Karadenizde başlayan fındık hasadı için Güneydoğu Anadolu Bölgesinin diğer illerinden olduğu gibi Batman'dan da Karadeniz Bölgesine doğru bir mevsimlik göç hareketi başlamaktadır. Yine inşaat sektörünün yaz başlarında iş gücü ihtiyacından dolayı başta Ege Bölgesi olmak üzere Marmara bölgesi ve diğer bölgelerine doğru mevsimlik göçler yaşanmaktadır.

Eğitim amaçlı yapılan göçleri de mevsimlik veya geçici göç kapsamında değerlendirebiliriz. Eğitim amaçlı Batman'dan ülkemizin diğer bölgelerine doğru bir göç hareketi yaşanmaktadır. Bu göç hareketinden dolayı eylül ayı başlarından haziran ayı sonlarına kadar Batman şehrinde diğer illere doğru bir göç hareketliliği yaşanmaktadır. Ayrıca daha önce Diyarbakır Dicle Üniversitesine bağlı olarak açılan meslek yüksekokulu ve teknik eğitim fakültesinin 2007 yılında Batman Üniversitesi adıyla üniversiteye dönüşmesiyle birlikte diğer bölge ve illerden de Batman şehrine doğru bir geçici göç hareketliliği yaşanmaktadır.

Sonuç olarak Batman şehrinde yaşanan göç hareketlerini değerlendirdiğimizde yaşanan göçlerin birçok nedene bağlı olduğunu görmekteyiz. Bu nedenlerin başında ekonomik olanlar başta gelmektedir. Göçlerin ekonomik kaynaklı olanı Batman

şehrinde 1990'lı yıllara kadar devam etmiştir. Batman'a gerçekleşen göçlerin ikinci temel nedeni ise bölge genelinde yaşanan çatışmalardır. 1990 yılından sonra bölge genelinde yaşanan çatışmalar ve terör olaylarının sonucunda komşu iller olan Şırnak, Siirt ve Mardin'den ve Batman ilinin köylerinden binlerce kişi Batman şehir merkezine göç etmiştir.

Yaşanan bu göçlerin birçok nedeni olduğu gibi çeşitli birçok sonucu da ortaya çıkmıştır. Göç hareketi öncelikle Batman şehrinin birdenbire ve düzensiz bir şekilde büyümesine neden olmuş ve şehirde çarpık bir yapılaşma ortaya çıkmıştır. Aşırı göç sonucu verimli Batman Ovası konut yapımına ayrılmıştır. Ayrıca Tpaö ve Tüpraş gibi sanayi tesisleri şehrin ortasında kalmıştır. Bütün bunların sonucu olarakta Batman şehrinde sel, taşkın ve hava kirliliği gibi olaylar eksik olmamıştır.

Batman şehrinin yaşadığı bu göç dalgasının bir başka sonucu da özellikle 2001-2007 yılları arasında meydana gelmiş olan 436 intihar olayıdır (Batman Barosu, 2008). Köyden kente göç, düzensiz şehirleşme, işsizlik, kuşak çatışması ve yaz aylarında şehrin aşırı bunaltıcı sıcakları bu intiharların başta gelen nedenleridir.

"Köylerde yaşanan çatışmalar ve terör nedeniyle şehre göç etmiş aileler şehrin kenar mahallerindeki gecekonduları oluşturmuşlardır. Bu aileler, köy hayatını yeni kurdukları bu alanda devam ettirmektedirler. Şehrin en yoksul kesimi olan halk "Yaşam sevinci, üretkenlik, yaratıcılık gibi olumlu duygu ve yeteneklerini ümitsizleştikçe yitirmekte; acılı sert ve kırılğan bir tipe dönüşürken, öfke, çabuk sinirlenme, çaresizlik, düşmanlık, huzursuzluk kişiliğini sarmaktadır" Bu mahalleler; İpragaz, Petrol, Petrol Kent, Yeşiltepe, Hürriyet, Seyitler, Huzur, Bağlar, Hilal, Aydınlikevler, 19 Mayıs, Karşıyaka ve Pazaryeri'dir.

"Gerçekleşen intiharların ve intihar girişimlerinin istatistiklerine bakıldığında yaşanan intihar olaylarının çoğunun son göç dalgasıyla kente gelen şehrin kenar mahallerinde yaşayan ve kentin yoksulluğunu en ağır şekilde hisseden ailelerde gerçekleştiği gözlemlenmektedir" (Bulduk, 2008:40).

Göçlerin Batman şehrinde oluşturduğu en büyük olumsuzluklardan birinin de oranlarında düşüş olsa bile bu intihar olaylarının olduğunu söyleyebiliriz.

2.1.5. Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Özellikleri

2.1.5.1. Nüfusun Cinsiyet ve Yaş Yapısı

“Bir ülke nüfusunda, toplam olarak veya yaş gruplarına göre kadın-erkek nüfusundaki dağılım, yalnız demografik yönünden değil, sosyal ve ekonomik bakımdan da büyük önem taşır” (Tandağın 94:57).

“Nüfusun bir başka özelliği de kadın ve erkek oranıdır. Kadınların erkeklerden daha fazla ya da az oldukları yerleri belirlemek üzere yapılacak bir analiz “cinsiyet oranının coğrafyası” demektir. Coğrafyacıların çok kullandıkları bir kriter olan cinsiyet oranı bir yerdeki 100 yada 1000 kadına düşen erkek sayısıdır. 100 den (yada 1000 den) büyük sayılar yüksek bir cinsiyet oranını gösterir; yani erkeklerin kadınlardan daha fazla olduğunu gösterir” (Tümerterkin, Özgüç, 2006: 222).

“Nüfusun herhangi bir mekan hatta herhangi bir büyük şehir ölçüsünde değişen özelliklerinden biriside yaş yapısıdır. Belirli bir mekandaki nüfusun miktarı yanında, onun çeşitli yaş guruplarına göre durumu ve özellikle çalışabilir ya da faal nüfus olarak adlandırılan 15-65 yaş arasındaki nüfus miktarları iş gücü kapasitesi, gıda ve çeşitli hizmetlere olan ihtiyaç, aile tipleri, ölüm ve doğum oranları ve nihayet göçler bakımından önem taşımaktadır” (Tümerterkin, Özgüç, 2006: 217).

“Bir nüfusta “ortalama ömür” ün yaş guruplarının geniş çapta dağılımı hakkında bir gösterge oluşturamamasından dolayı yaş yapısı hakkında daha iyi bilgi edinebilmek için nüfusu üç yaş gurubuna ayırmak ve her bir gurubun toplam nüfustaki payını bulmak daha yararlı olmaktadır. Ülke nüfuslarının yaşla birlikte cinsiyet yapılarını da çeşitli şekillerde grafik haline sokmak mümkünse de nüfusun yaş yapısını en ayrıntılı biçimde gösterdiği için bu konuda kullanılan yöntem yaş ve cinsiyet grafikleri ya da daha bilinen adıyla nüfus piramitleridir” (Tümerterkin, Özgüç, 2006: 218).

Bir şehrin sosyal ve ekonomik durumunun anlaşılması için nüfusun cinsiyet ve yaş yapısının da bilinmesi gerekmektedir. Şehirlerin nüfus kaynaklarını doğum ve ölümler arasındaki fark ile şehirlere yönelik göçler oluşturmaktadır. Aynı şekilde bir şehrin kadın ve erkek nüfusunun fazla olması iç ve dış göçlerle nüfus alıp vermeleri, sanayi ve ticaret faaliyetlerinin yoğun olup olmamasına bağlıdır. Özellikle sanayi ve ticaret faaliyetlerinin yoğun olduğu şehirler çekim merkezi olarak göçlerin yönelme alanıdır.

“Nüfusun yaş guruplarına göre bölünüşünün belirtilmesi, başta toplam nüfus içerisinde çalışabilir ve çalışmayan nüfusun ortaya çıkarılması açısından son derece

önemlidir. Çünkü bir toplum, yaş itibarıyla çalışan, çalışmayan ve çocuk nüfustan oluşur. Özellikle sosyal ve ekonomik amaçlı planlamalarda stratejilerin isabetli seçilebilmesi bakımından nüfus miktarı kadar önemli bir sorun da, nüfusun yaş yapısının bilinmesi ve analiz edilmesidir” (DOĞANAY, 1994:157).

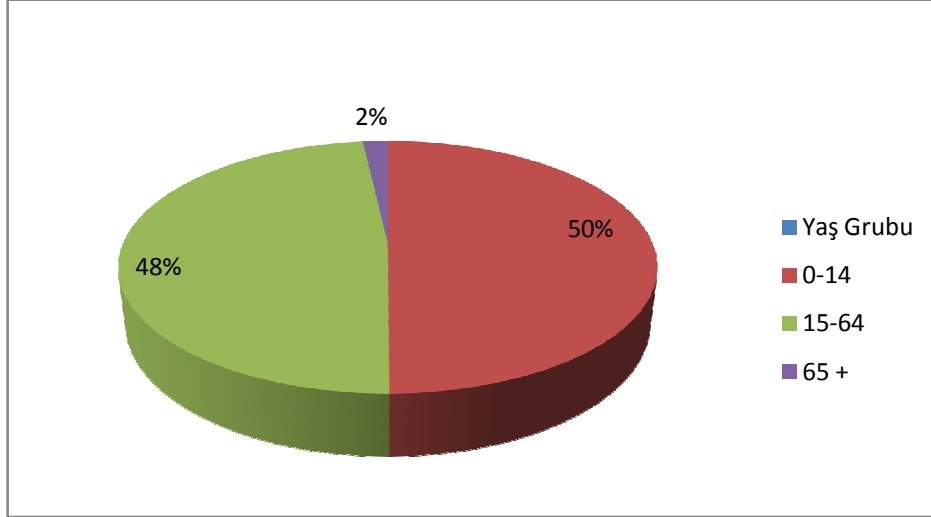
Belirli bir mekandaki nüfusun miktarı yanında onun çeşitli yaş guruplarına dağılımının bilinmesi, iş gücü kapasitesi, iş gücü ihtiyacı, doğum ve ölüm oranlarıyla göçler bakımından önemlidir. Nüfusun yaş yapısı hakkında basit sonuçlar çıkartabilmek için nüfusu 3 ana yaş gurubuna ayırmak ve her bir gurubun toplam nüfustaki oranını bularak değerlendirmek gerekir.

Ortalama yaş guruplarına göre Batman şehir merkezinin nüfusunda 0-14 yaş grubu çocuk nüfus, 15-64 yaş grubundakiler yetişkin nüfus, 65+ yaştakiler ise yetişkin nüfusu oluşturmaktadır (Tablo 28).

Tablo 28: Batman Şehrinde Nüfusun Geniş Aralıklı Yaş Gurupları (Tük,1990)

Yaş Grubu	Nüfus
0-14	73533
15-64	71133
65+	2619

1990 yılında çocuk nüfusun toplam nüfus içerisindeki oranı % 50; yetişkin nüfusun toplam nüfus içerisindeki oranı % 48 ve yaşlı toplam nüfusun toplam nüfus içerisindeki oranı ise % 2'dir. 0-14 yaş grubunun toplam nüfus içerisindeki en büyük orana sahip olması doğurganlık oranının çok yüksek olduğunu gösterir (Grafik 6).

Grafik 6: Batman Şehri Nüfusunun Geniş Aralıklı Yaş Gruplarına Dağılımı (Tüik, 1990)

2000 yılında ise bu oranların değişime uğradığını görmekteyiz. 2000 yılı nüfusun geniş aralıklı yaş grupları dağılımına baktığımızda çocuk nüfusun toplam nüfus içerisindeki oranının % 46,5'e düştüğünü, yetişkin nüfusun toplam nüfus içerisindeki oranının % 51,1'e ve yaşlı nüfusun toplam nüfus içerisindeki oranının % 2,6'ya yükseldiğini görmekteyiz. (Tablo 29). Çocuk yaştaki nüfusun azalmasının nedeni aile planlamasına bağlı olarak doğurganlık hızının düşmesi ve kadınların çalışma hayatına daha çok girmeleridir. Yaşlı nüfusun artmasının nedeni ise sağlık ve beslenme koşullarına bağlı olarak ortalama yaşam süresinin uzamasıdır.

Tablo 29: Batman Şehrinde Nüfusun Geniş Aralıklı Yaş Grupları (Tüik, 2000).

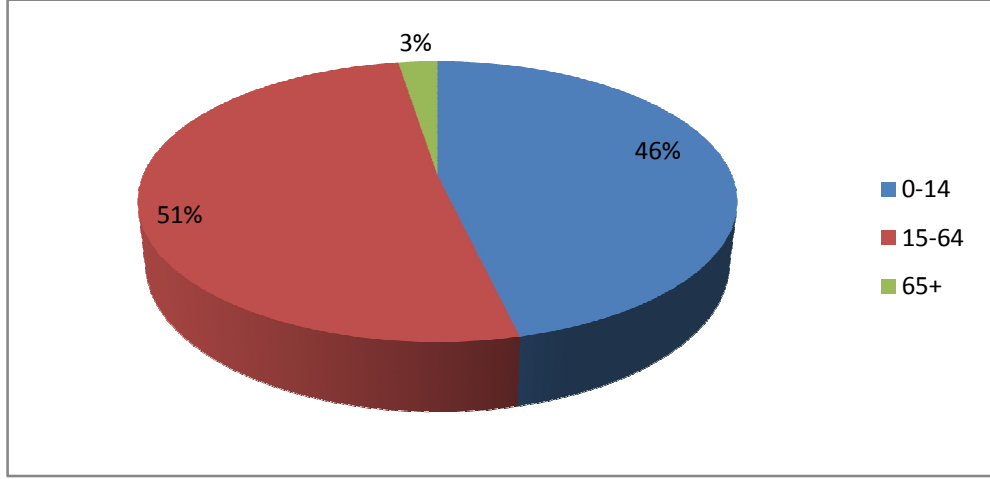
Yaş Grubu	Nüfus	%
0-14	114240	46,3
15-64	126163	51,1
65+	6208	2,6

2000 yılında çocuk nüfusunun toplam nüfus içerisindeki oranı % 46,5 yetişkin nüfusun toplam nüfus içerisindeki oranı % 51,1 ve yaşlı nüfusun toplam nüfus içerisindeki oranı ise %2,6'dır (Grafik 7).

Tablo 30: Batman Şehir Merkezinde Nüfusun Dar Aralıklı Yaş Grupları (Tük, 2000)

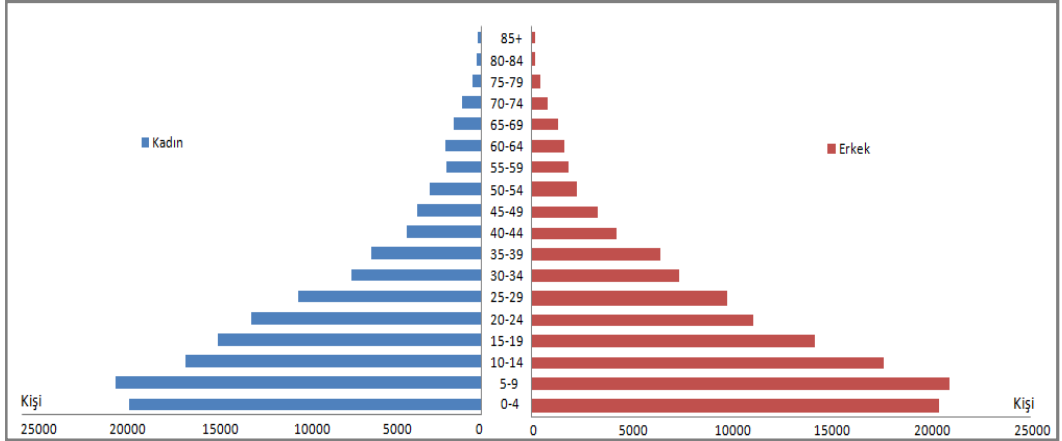
Yaş grubu	Toplam	Erkek	Kadın	Erkek (%)	Kadın (%)
0-4	39602	20390	19212	8,268082	7,790407
5-9.	40860	20925	19935	8,485023	8,083581
10-14.	33778	17635	16143	7,150938	6,545937
15-19	28536	14197	14339	5,75684	5,81442
20-24	23621	11101	12520	4,501421	5,076821
25-29	19742	9795	9947	3,971842	4,033478
30-34	14441	7373	7068	2,989729	2,866052
35-39	12442	6448	5994	2,614644	2,430549
40-44	8305	4236	4069	1,717685	1,649967
45-49	6765	3309	3456	1,341789	1,401397
50-54	5038	2246	2792	0,910746	1,132147
55-59	3747	1841	1906	0,74652	0,772877
60-64	3526	1609	1917	0,652445	0,777338
65-69	2783	1307	1476	0,529984	0,598513
70-74	1835	792	1043	0,321154	0,422933
75-79	860	395	465	0,160171	0,188556
80-84	397	154	243	0,062447	0,098536
85+	333	149	184	0,060419	0,074611
Toplam	246611	123902	122709	50,24188	49,75812

Kuşaklara göre yaş piramitleri kıyaslandığında yaş ve cinsiyet yapısındaki değişim, nüfus piramitleri ile daha ayrıntılı bir biçimde yorumlanabilir. Verilerin yorumu, kuşkusuz metin olarak kompoze edilir. Ancak, bu yeterli değildir. Dolayısıyla da tablo ve grafik metodlarının, mutlaka uygulanması gerekir (Doğanay, 1990, S: 118).

Grafik 7: Batman Şhrinde Nüfusun Geniş Aralıklı Yaş Gruplarına Bölünüşü (Tüik, 2000)

Gelişmiş bir ülkeye ait nüfus piramidine baktığımız zaman aktif nüfusun genel nüfus içindeki payının % 50'den fazla olduğunu ve bu grubun nüfus içinde en fazla paya sahip olduğunu görürüz. İkinci en büyük pay ise 0-14 yaş grubuna aittir. En küçük pay ise 65 yaş üzeri nüfusa ait olur. Fakat piramidin Batman Şehir tabanı çok geniş olmamalıdır.

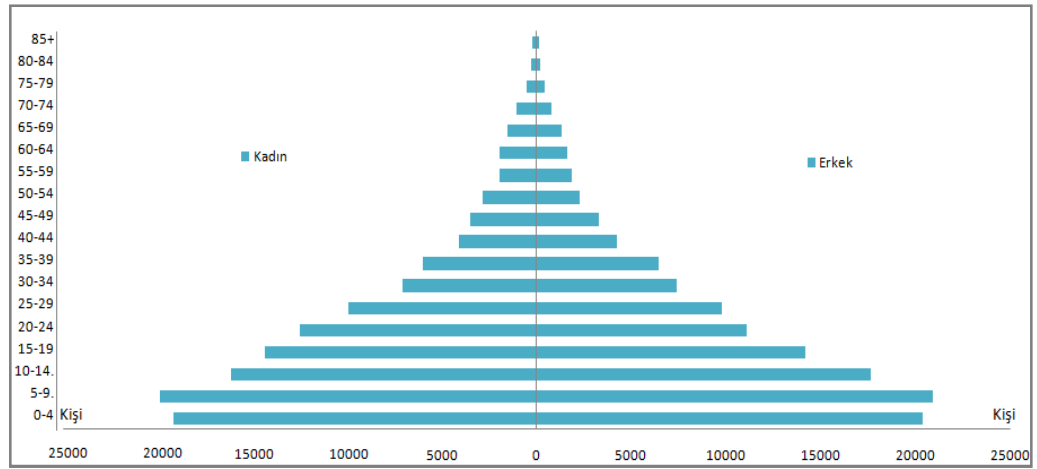

Grafik 8: Batman Şhri Nüfusunun Yaş Grupları ve Cinsiyete Bölünüşü (Tüik, 2000)

Batman Şehir merkezinin 2000 yılındaki nüfus piramidinin en önemli özelliği çocuk yaştaki (0-9 yaş) nüfusun fazla olmasıdır. Ayrıca 0-4 yaş grubundaki nüfusun 5-9 yaş grubundaki nüfustan az olduğu görülmektedir. Bu tip nüfus piramidi doğurganlık hızının yüksek olduğu ve aynı zamanda doğurganlık hızının da azalmakta olduğu durumlarda görülür (Grafik 8).

2000 yılı nüfus piramidinde her kuşakta da nüfusun büyük çoğunluğu 0-14 yaş grubunda yer almaktadır. Bu durum doğurganlık oranının yüksek olduğunu ve okuma çağındaki nüfusun fazlalığını gösterir. Her iki kuşakta da nüfusun 15 yaş grubundan sonra düzenli bir şekilde azaldığını görmekteyiz. Bu azalmanın nedeni çalışma çağına olan genç nüfusun bir bölümünün geçimini sağlamak, bir bölümünün de yüksek öğrenim görmek için başka yerlere gitmesidir. Yaşlı kuşaktaki nüfusun azalmasının nedeni ise yaş ilerlemesine bağlı olarak ölümlerin meydana gelmesi sonucu ileri yaşlarda nüfus azalmıştır.

Batman Şehir merkezinin 2000 yılı nüfus piramidine baktığımızda 0-85 yaş grupları arasında her iki kuşakta da nüfus miktarında bazı dönemlerde periyodik olarak artma veya azalma meydana gelmiştir. 0-14 yaş grubundaki erkek nüfusu kadın nüfusundan daha fazladır. 15-29 yaş grubunda ise erkek nüfusunun kadın nüfusundan daha az olduğu dikkati çekmektedir. Bu yaş grubu aralığında erkek nüfusun kadın nüfusundan az olmasının nedeni askerlik, çalışma ve eğitim gibi faaliyetler sebebiyle erkeklerin başka yerlere göç etmesidir.

Grafik 9: Batman Şehrinin Nüfus Piramidi Kaynak: (Tüik, 2000)

30-44 yaş grupları arasında erkek nüfusun kadın nüfusundan fazla olduğu görülmektedir. Bu dönemdeki erkek nüfusun kadın nüfusundan fazla olmasının nedeninin evlenen kadınların merkez dışına gitmelerinin olduğu tahmin edilmektedir.

45-85 yaş gruplarında ise kadın nüfusu erkek nüfusundan sürekli fazla olmuştur. Bu durumun nedeni ise tüm Türkiye’de olduğu gibi Batman şehir merkezinde de

kadınların ortalama yaşam süresinin erkeklerden fazla olmasının en önemli faktör olduğu tahmin edilmektedir (Grafik 8).

Tablo 31: Batman Şehri Erkek/Kadın Nüfus Miktarı (Tüik, 2010)

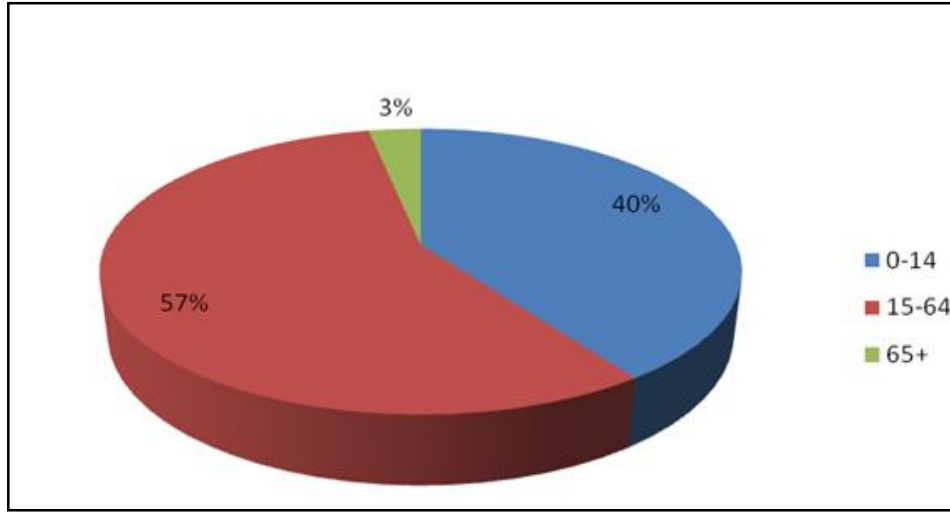
Yıllar	Şehir Merkezi (Batman)			Belde/Köyler (Merkez)		
	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın
1980	86.172	44.169	42.003	16.631	8.558	8.073
1985	110.036	56.063	53.973	19.436	9.539	9.897
1990	147.347	75.499	71.848	21.432	10.661	10.771
2000	272.787	136.886	135.901	26.109	12.959	13.150
2007	293.024	146.076	146.948	22.940	11.415	11.525
2008	298.342	150.288	148.054	26.060	13.003	13.057
2009	313.355	158.331	155.024	27.670	13.686	13.984
2010	325.020	163.876	161.144	30.131	14.962	15.169

2010 yılı Batman şehir merkezinde nüfusun geniş aralıklı yaş gruplarına dağılımına baktığımızda çocuk nüfusun toplam nüfus içerisindeki oranı % 40, yetişkin nüfusun toplam nüfus içerisindeki oranı % 57 ve yaşlı nüfusun toplam nüfus içerisindeki oranının % 3 olduğu görülmektedir. 2000 yılı nüfusun geniş aralıklı yaş dağılımına göre 2010 yılında yaş aralıkları oranlarında azalma meydana gelmiştir. 2010 yılında çocuk nüfusta % 6'lık bir azalma meydana gelmiştir. Bu durumun aile planlaması ve kadınların çalışma hayatına daha çok katılmalarına bağlı olarak doğurganlık hızının düşmesine bağlı olduğu anlaşılmaktadır (Tablo 32).

Tablo 32: Batman Şehrinde Nüfusun Geniş Aralıklı Yaş Grupları (Tüik, 2010)

Yaş Grubu	Nüfus Miktarı	Yüzde (%)
0-14	139.282	40
15-64	203.296	57
65+	11.573	3

2010 yılında 1990 yılına göre çocuk nüfusta % 10'luk bir azalma görülmektedir. Yetişkin nüfusta da % 9'luk bir artış meydana gelmiştir. Yaşlı nüfusta ise % 1'lik bir artış olmuştur. 20 yıllık bir süreç içerisinde doğum oranlarında ciddi bir azalmanın olduğunu görmekteyiz (Grafik 10).

Grafik 10: Batman Şehrinde Nüfusun Geniş Aralıklı Yaş Gruplarına Bölünüşü (Tüik, 2010)

Batman'ın yaş dağılımına göre nüfusuna bakıldığında önemli bir nokta olarak nüfusun yarısının 0-19 yaş grubuna ait olduğunu görmekteyiz. Bu durum da Batman'ın genç bir nüfus yapısına sahip olduğunu göstermektedir (tablo 33).

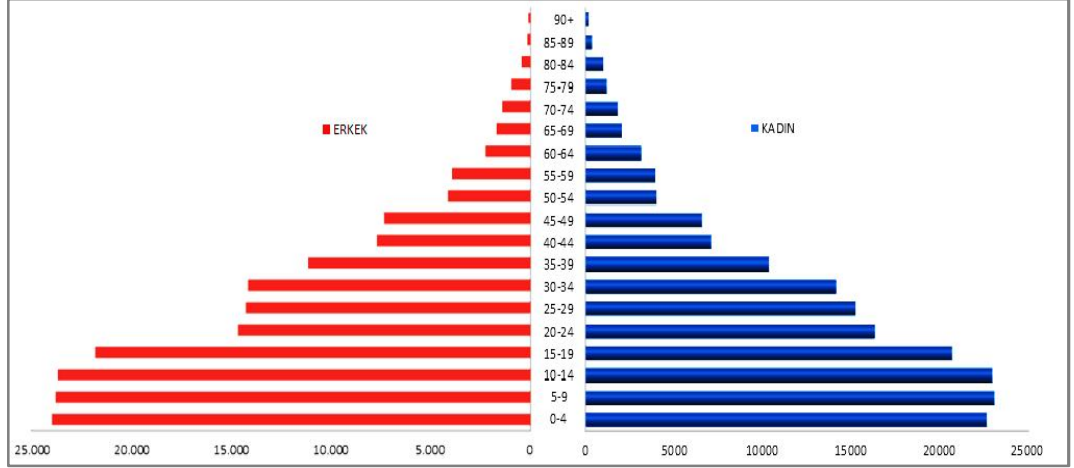
Tablo 33: Batman Şehri Nüfusunun Dar Aralıklı Yaş Gruplarına Bölünüşü (Tüik, 2010).

Yaş grubu	Toplam	Erkek	Kadın
0-4	46.378	23.721	22.657
5-9	46.096	24.009	23.087
10-14	46.808	23.832	22.976
15-19	42.536	21.841	20.695
20-24	30.633	14.294	16.339
25-29	29.937	14.690	15.247
30-34	28.352	14.184	14.168
35-39	21.533	11.166	10.367
40-44	14.830	7.727	7.103
45-49	13.946	7.374	6.572
50-54	8.178	4.161	4.017
55-59	7.900	3.963	3.937
60-64	5.451	2.285	3.166
65-69	3.785	1.732	2.053
70-74	3.278	1.443	1.835
75-79	2.193	990	1.203
80-84	1.490	479	1.011
85-89	576	188	388
90+	251	55	196
Toplam	355.151	178.134	177.017

Yaşlı nüfusa bakıldığında ise ortalamanın altında olduğu görülmektedir. Özellikle 70 yaş ve üzeri nüfusun, toplam nüfus oranının oldukça düşük olması yaşam kalitesinin düşük olduğunu göstermektedir.

Batman'n yaş dağılımına göre nüfus özellikleri içerisinde cinsiyete göre bir değerlendirme yapılacak olursa ortalama yaşam süresinin 60 ile 70 arasında olduğu görülür. Ayrıca genç nüfusta erkek nüfusun fazla olduğu; 55 yaş ve üzeri yaş grubunda ise kadın nüfusun erkek nüfustan fazla olduğu görülmektedir. Bu durumun erkeklerin çalışma hayatı içerisinde daha aktif rol almalarından kaynaklandığı söylenebilir (Tablo 33).

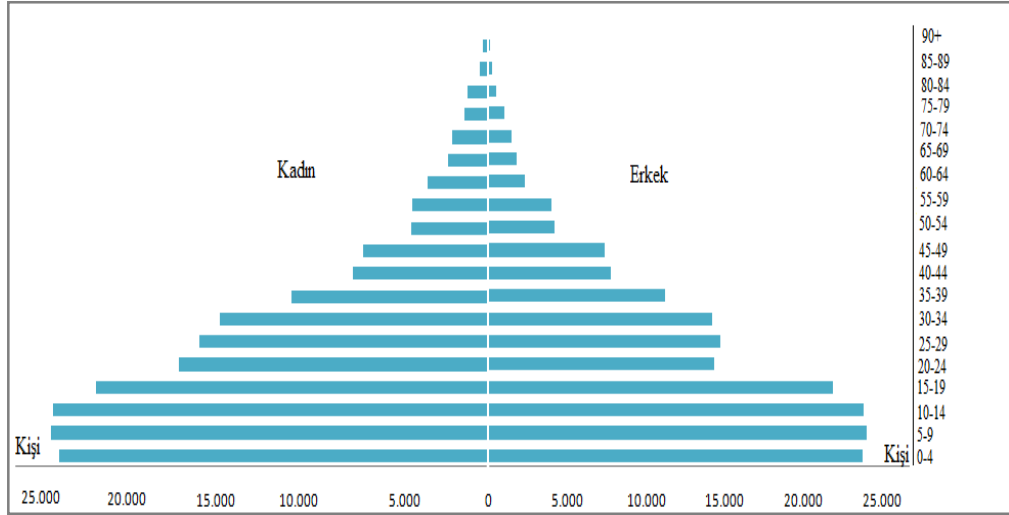
Batman şehrinin 2010 yılı nüfusunun yaş grupları ve cinsiyete bölünüşü piramidine baktığımızda 0-4 yaş grubundaki çocuk nüfusun, 2000 yılındaki nüfus piramidine oranla azaldığı görülmektedir. Bu azalmanın üzerinde aile planlaması ve buna bağlı olarak doğurganlık hızının düşmesi etkili olmuştur (Grafik 11).

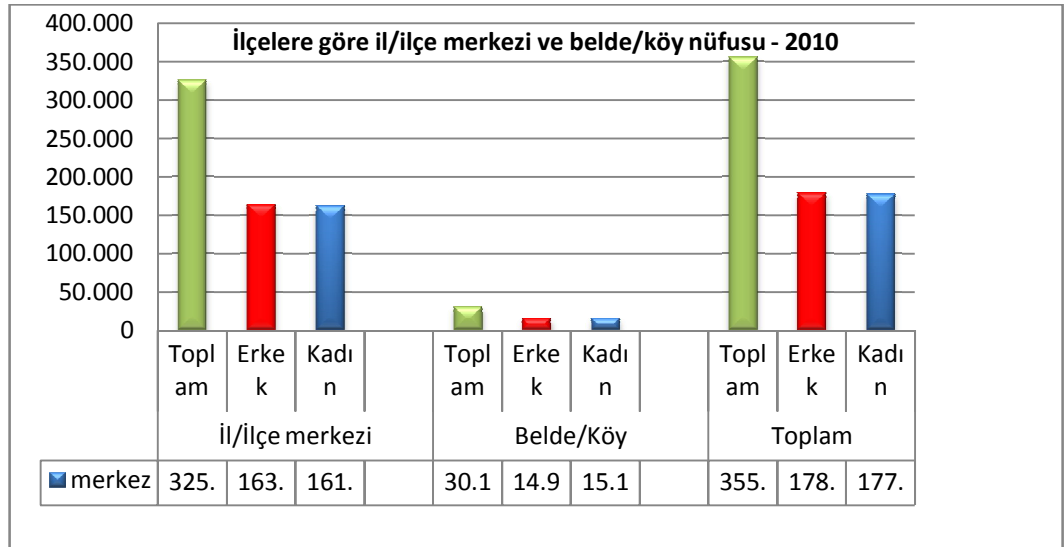
Grafik 11: Batman Şehir Nüfusunun Yaş Grupları ve Cinsiyete Bölünüşü (Tük, 2010)

Batman şehrinin 2010 yılı nüfus piramidinde 20-24 yaş grubundaki oran 15-19 ve 25-29 yaş gruplarına oranla azaldığı görülmektedir. Bu azalma 2000 yılındaki nüfus piramidinde meydana gelmemiştir. 2000-2010 yıllarında arasında 20-24 yaş gruplarında genel olarak meydana gelen azalmanın nedeni iş göçü, eğitim ve askerlik faktörlerine bağlı olarak göç olayının yaşanması nüfusun azalmasına neden olmuştur (Grafik 12).

45-90 yaş gruplarında ise kadın nüfusu erkek nüfusundan sürekli fazla olmuştur. Bu durumun nedeni ise tüm Türkiye’de olduğu gibi Batman şehir merkezinde de kadınların ortalama yaşam süresinin erkeklerden fazla olmasının en önemli faktör olduğu tahmin edilmektedir. Günümüze yaklaştıkça sağlık ve beslenme şartlarının iyileşmesi, yaşam standartlarının yükselmesi vb. faktörlerin etkisiyle ortalama yaşam süresi uzamıştır. 2000-2010 nüfus piramitleri karşılaştırıldığında 2000 yılındaki nüfus piramidinin 85+ yaş grubunda 333 yaşlı kişi bulunurken. 2010 yılı nüfus piramidinde 90+ yaş grubunda 212 yaşlı kişi bulunmaktadır. Görüldüğü gibi 85+ yaş grubu sınırı 90+ yaş sınırına çıkmasına rağmen yaşlı nüfusta azalma meydana gelmiştir (Grafik 12).

Grafik 12: Batman Şehrinin Nüfus Piramidi (Tüik, 2010)

Grafik 13: İlçelere Göre İl, İlçe, Belde, Köy Kadın/Erkek Nüfusları (Tüik, 2010)

2.1.5.2. Nüfusun Ekonomik Faaliyet Kollarına Dağılımı

“Çalışan nüfusun ekonomik faaliyetlere göre dağılımı, bir ülkenin aynı zamanda gelişme durumunu da açıkça ortaya koymaktadır. Ayrıca bu dağılımın yıllara göre değişimi, özellikle ekonomik açıdan meydana gelen değişimleri de yansıtmaktadır. Örnek olarak, sanayileşmiş veya gelişmiş ülkelerde, tarım sektöründe çalışan nüfus % 10’un altına düşmektedir; sanayi sektöründe çalışan nüfus % 40 civarında bulunmaktadır. Ve Hizmet sektöründe çalışanlar ise % 60 dolayında seyretmektedir.

Geri kalmış ülkelerde ise, tarım sektöründe çalışan nüfus egemen durumundadır” (ATALAY, 1997:281).

İstihdamın sektörlere dağılımı, Bölge’deki ekonomik ve sosyal yaşamla ilgili makro ölçekte tespitler yapılmasına olanak vermekte, aynı zamanda işgücüne katılım oranlarında yaşanan büyük düşüşün sebepleri hakkında bilgi sunmaktadır. Genel olarak, tarım sektöründeki istihdam oranı azalırken, istihdam yapısında sanayi, ticaret ve hizmetler sektörleri lehine bir dönüşüm gözlenmektedir. 2009 yılı itibariyle Trc3 Alt Bölgesi’ndeki 294 bin kişilik toplam istihdamın %32’si hizmetler sektöründe yer alırken, bunu %25 ile ticaret, %22 ile tarım ve %21 ile sanayi sektörleri izlemektedir. Bölge’deki istihdam oranları Türkiye geneliyle kıyaslandığında, tarım ve sanayi sektörlerindeki oranlar Türkiye genelinin altında iken, ticaret ve hizmetler sektörlerinde çalışanların oranı Türkiye genelinin üstündedir (Tablo 34).

Tablo 34: İktisadi Faaliyet Kollarına Göre Trc3 İstihdam Sayıları 1000 kişi (Tük, 2009)

İktisadi Faaliyet Kolu	TRC3	
	Değer	%
Tarım	63	22
Sanayi	65	21
Ticaret	72	25
Hizmetler	94	32
Toplam	294	100

Batman şehir merkezi nüfusunun çalıştıkları ekonomik faaliyet alanlarına göre dağılışı incelenirse, işgücünün önemli bir bölümünün hizmet ve sanayi sektöründen geçimini sağladığı görülür. Özellikle tarım sektöründe çalışanların oranının düşük olması ailelerin çoğunluğunun, geçimini hizmet ve sanayi faaliyetlerinden sağlamaları ile ilgilidir.

Fonksiyonel sınıflandırma esasında basittir. Şehir, faal nüfusun çalışmakta olduğu fonksiyonlar arasında en önde gelenine göre sınıflandırılır. Sınıflandırmada faal nüfusun fonksiyon başına düşen miktarları doğrudan doğruya alındığı gibi, bu miktarlardan bizzat şehrin ihtiyacı için çalışanlar çıkarılarak da kullanılabilir (Tümertekin, 1963).

Araştırma Sahamızın il merkezi olması dolayısıyla hizmet sektörü çalışma faaliyetleri arasında en fazla olanıdır. Batman'ın il statüsüne kavuşmasının ardından hizmet sektöründe hızlı bir gelişme yaşanmıştır. Batman'ın il olması nedeniyle ilde bulunması gerekli tüm resmi kurum ve kuruluşların il müdürlükleri oluşturulmuştur. İl merkezi olmasının ardından gelen kurum ve kuruluşlar bir istihdam yaratmış buna bağlı olarak gelen nüfus için hizmet sektörü gelişmiştir (Tablo 35).

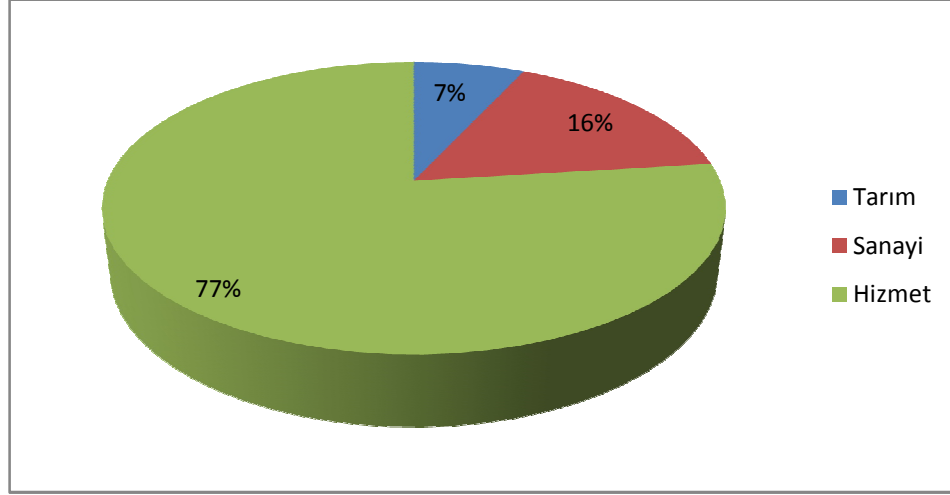
Hizmetler sektörünün gelişmesine bir etken de sanayi kurum ve kuruluşlarının artması ve bu kurumlarda çalışmak için dışarıdan gelen göçün ihtiyacı olan hizmetlerin verilmesi gerekliliği olarak özetlenebilir. Hizmetler sektörü kapsamında ticaret, ulaştırma, resmi kurumlar ile banka ve kredi hizmetleri yer almaktadır.

Buna göre araştırma sahasını kapsayan Batman şehri, şehir tipleri arasında hizmetlerin ve sanayi faaliyetlerinin hakim olduğu şehirler grubuna dahil edilebilir. Başka bir ifade ile Batman, bir hizmet şehridir. Ancak hizmet sektörünün gelişmesine bağlı olarak sanayi sektörü istenilen düzeyde gelişme gösterememiştir.

Tablo 35: Batman Şehrinde Ekonomik Faaliyete Göre İstihdam Edilen Nüfus (Tüik, 2000)

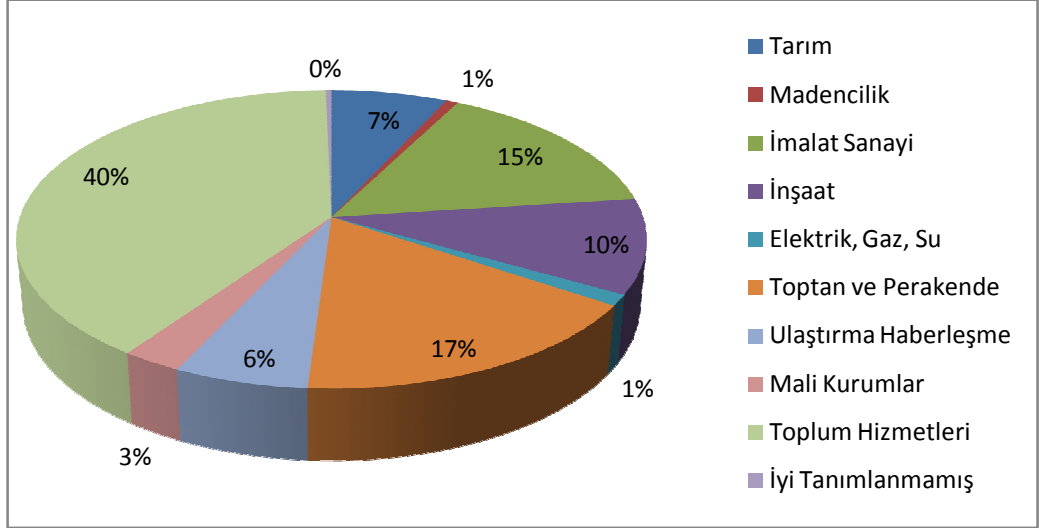
Sektör adı	2000	%
Tarım	2055	7
Sanayi	4817	16
Hizmet	22956	77

Batman şehir merkezinde tarım dışı faaliyetlerde çalışanların sektörler içerisinde büyük bir yer kaplaması tarım sektörünün son sırada yer almasına neden olmuştur (Grafik 16). 2000 yılında hizmet sektörünün % 77'lik bir oran ile ilk sırada yer alması Batman'ın bir hizmet şehri olduğunu kanıtlamaktadır (Grafik 14).

Grafik 14: Batman Şehrinde Ekonomik Faaliyete Göre İstihdam Edilen Nüfus (Tüik, 2000)

2000 yılında Batman şehir merkezinde çalışan nüfusun sektörlere göre dağılımının toplam 29.928 kişinin 11.950'si toplum hizmetlerinde çalışmaktadır. Toplum hizmetlerinde çalışanlar toplam çalışan nüfus içerisinde % 40 'lık bir paya sahiptir. Toptan ve perakendecilikte ise % 17'lik oranla 4.981 kişi çalışmaktadır. Bunu % 15'lik bir oranla imalat sanayinde çalışanlar takip etmektedir. Nüfusun en az çalıştığı sektör ise % 1'lik bir oranla madencilik sektörüdür (Grafik 15). Tarım sektöründe çalışanlar ise nüfusun küçük bir bölümünü oluşturur.

Grafik 15: Batman Şehrinde Çalışan Nüfusun Sektörlere Dağılımı (Tüik, 2000)

Bir yerleşmenin coğrafi açıdan şehir sayılabilmesi için tarım sektöründe çalışan faal nüfusun % 50'nin altında olması ve şehrsel bir takım fonksiyonları bünyesinde toplaması gerekmektedir. Tümertekin, 1973 yılında yayınladığı bir eserinde Batmanı 'maden kasabalarının en genci' olarak tanıtmaktadır. Çalışmanın yapıldığı tarihte faal nüfus miktarının % 39'unun çıkarım da (istihraç), % 10'unun sanayi sektöründe yer alması çıkarım faaliyetlerinin fonksiyonlar arasında başta geldiğini kanıtlamaktadır. Ancak aradan geçen yıllar içinde faal nüfus miktarının sektörlere dağılımında ve Batman'ın fonksiyonel bünyesinde bazı değişiklikler olmuştur. (Meşeli, 1993:70).

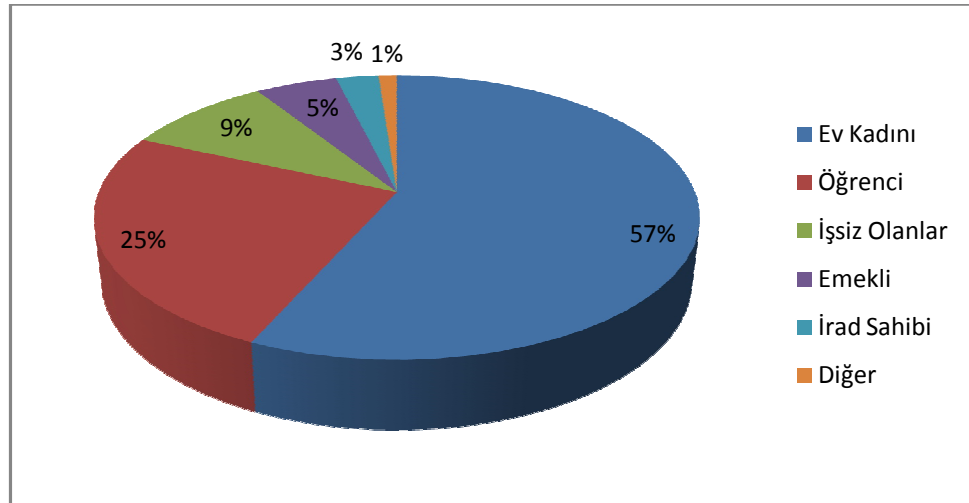
Tablo 36: Batman Şehrinde Çalışan Nüfusun Sektörlere Dağılımı (Tüik, 2000)

Faaliyet Kolları	Toplam	Erkek	Kadın
Tarım	2055	1647	408
Madencilik	213	212	1
İmalat Sanayi	4604	4298	306
İnşaat	3070	3049	21
Elektrik, Gaz, Su	353	339	14
Toptan ve Perakende	4981	4849	132
Ulaştırma Haberleşme	1796	1770	26
Mali Kurumlar	806	699	107
İyi Tanımlanmamış	100	97	7
Toplam	29928	27390	2538

Batman şehir merkezinde faal olmayan nüfusta erkeklerin kadınlara göre daha fazla iş gücünde yer aldığı görülmektedir. Faal olmayan nüfus içerisinde kadınlar % 57'lik bir oranla ilk sırada yer almıştır. Faal olmayan ikinci büyük nüfus kitlesini ise % 25'lik oranla öğrenciler oluşturmaktadır. Öğrenci nüfusundan sonra % 9'luk bir oranla üçüncü sırayı işsiz nüfus almakta, bunu takiben emekli nüfus gelmektedir. Gayrimenkul veya menkul geliri olduğu için bunları çalışmayan ve iş aramayan irad sahipleri izlemektedir. Emekli, öğrenci, ev kadını, irad sahibi dışında özür lülük, yaşlılık gibi nedenlerle iş gücü içerisinde yer almayanlar diğer grubu oluşturmaktadır (Grafik 16).

Tablo 37: Batman Şehrinde Faal Olmayan Nüfusun Dağılımı (Tük, 2000)

Faal Olmama Sebebi	Toplam	Erkek	Kadın
Ev Kadını	59289	-	59289
Öğrenci	26130	17192	8938
İşsiz Olanlar	9760	7851	1909
Emekli	5407	4955	452
İrad Sahibi	2819	2552	267
Diğer	1194	1115	79
Genel Toplam	104599	33665	70934

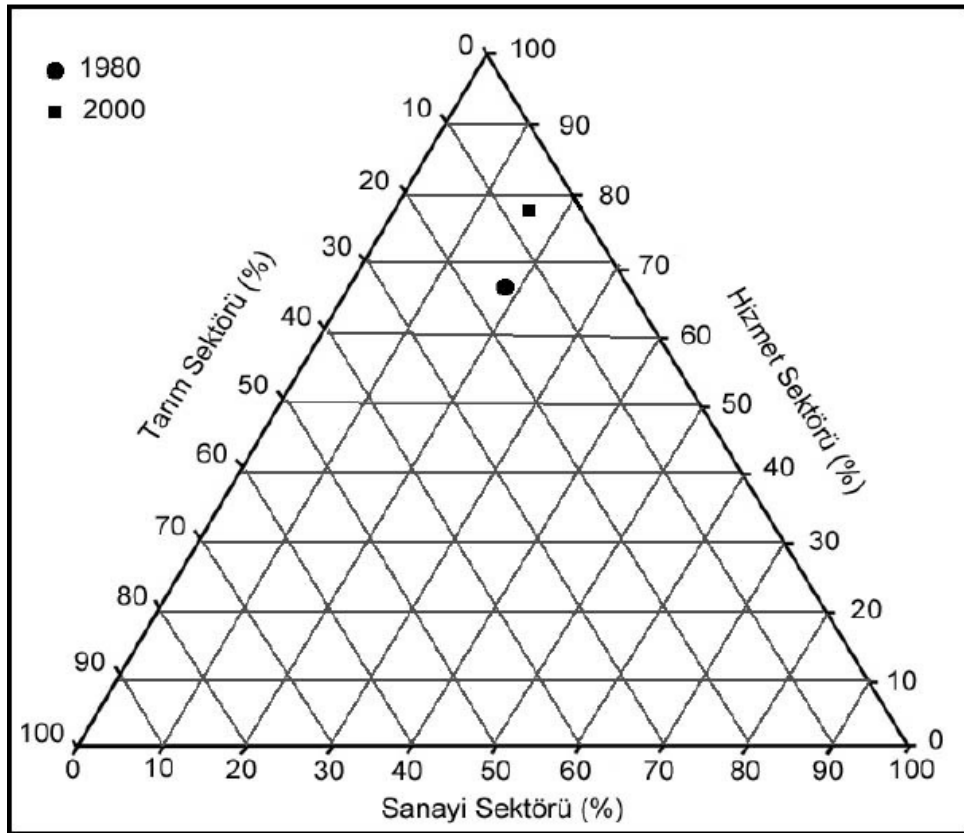
Grafik 16: Batman Şehrinde Faal Olmayan Nüfusun Dağılımı (Tük, 2000)

Batman'da petrol çıkarımı ve modern rafinerinin kurulmasıyla başlayan hızlı nüfus artışı 1980'de kırsaldan kente olan göç, 1990'dan sonra güvenlik nedeniyle

yaşanan göçlerle 2010 yılına kadar devamlılığını sürdürmüştür. Fakat 2000-2010 yılları arasındaki nüfus artışı önceki dönemdeki kadar yüksek değildir. Son 30-35 yıl içerisinde şehir nüfusu 2 kat artış göstermiştir. Şehir nüfusunda belli dönemlerde hissedilen artış sanayi fonksiyonunun gerileyerek hizmet fonksiyonunun ön plana çıkmasını sağlamıştır. Nitekim 1980 yılından itibaren hizmet sektörü sürekli gelişerek 2010 yılında genel hizmetlerin ön planda olduğu bir şehir özelliği kazanmıştır (Tonbul, Sunkar, 2010:29).

Fonksiyonel analiz grafiğine göre Batman şehri, hizmet sektörü öncelikli olan bir şehir karakterine sahiptir (Şekil 2). Çünkü faal nüfusun %80'lik bir kısmı hizmet sektöründe çalışmaktadır.

1980 yılı genel nüfus sayımı sonuçları itibariyle Batman fonksiyonel sınıflandırmaya göre bir "genel hizmet" şehridir. Yani artık kırsal karakterli bir kasaba değil, coğrafi anlamda bir şehrsel yerleşmedir (Meşeli, 1993:70). 2000 yılından sonra sektörlerin gelişimine baktığımızda hizmet ve sanayi sektörü yine ön planda olmakla beraber tarım sektöründe de çalışan nüfusun arttığını söyleyebiliriz.

Şekil 2: 1980-2000 Genel Nüfus Sayımına Göre Şehrsel Fonksiyonların Sınıflandırılması (Tonbul, Sunkar, 2010)

Şehir nüfusunda belli dönemlerde hissedilen artış sanayi fonksiyonunun gerileyerek hizmet fonksiyonunun ön plana çıkmasını sağlamıştır. Nitekim 1980 yılından itibaren hizmet sektörü sürekli gelişerek 2010 yılında genel hizmetlerin ön planda olduğu bir şehir özelliği kazanmıştır (Tonbul, Sunkar, 2010:25).

Trc3 Alt Bölgesi işsizlik oranlarına baktığımızda, 2008-2009 döneminde Türkiye genelinde işsizlik oranı yükselirken Bölge illerinde bu oranın azaldığını görmekteyiz. Buna rağmen Bölge illerindeki işsizlik oranı 2009 yılı itibariyle Türkiye ortalaması olan %14'ten yüksektir (%14,5). Tek tek illerin durumuna bakıldığında işsizlik oranı en düşük olan ilin %12,8 ile Mardin olduğu ve bunu %13,5 ile Batman, %14,8 ile Siirt ve %17 ile Şırnak'ın takip ettiği görülmektedir (Tablo 38).

Tablo 38: Trc3 İşsizlik Oranları (% , 15+) (Tük, 2009)

İller	2008	2009
Türkiye	11.0	14.0
Mardin	17.0	12.8
Batman	14.3	13.5
Şırnak	22.1	17.0
Siirt	17.9	14.8

Bu verilere göre, Batman'daki işsizlik oranı 2008 yılında Türkiye ortalamasının üzerinde iken, 2009 yılı itibariyle işsizlik oranı Türkiye ortalaması olan %14'ün altına (%13,5'e) gerilemiştir. Bu durum hem Batman özelinde hem de Bölge genelindeki ekonomik canlanmaya işaret etmektedir

2.1.5.3. Nüfusun Eğitim Durumu

“Ülkelerin, bölgelerin ve illerin gelişmişlik seviyeleri ile o birimlerde sunulan eğitim hizmetleri arasında doğrusal bir ilişki bulunmaktadır. Birimlerde sunulan hizmetlerin miktarları kadar nitelikleri ve kaliteleri de büyük önem taşımaktadır. Gelişme potansiyeline sahip birimlerde yaş grubu ve cinsiyet ayırt etmeksizin eğitim faaliyetlerine büyük önem verilmeli, kısa, orta ve uzun vadede bu eğitim faaliyetleri planlanmalıdır” (Batso, 2011:92)

Öncelikle Batman şehrinde eğitimin tarihi gelişimine baktığımızda Batman'ın daha önce İluh adlı küçük bir köy olmasından dolayı herhangi bir eğitim kurumuyla

karşılaşmamaktayız. Batman şehir merkezindeki eğitim-öğretim hizmetleri 1940 yılında Raman dağında petrolün bulunmasıyla çevreden gelen, göç eden nüfusun şehir merkezine yerleşmesiyle başlamıştır.

Cumhuriyetten önce Batman ilindeki eğitim-öğretim hizmetleri Artuklular, Eyyubiler ve Osmanlı Devletiyle süregelmiştir. Batman'ın Hasankeyf ilçesinde Artuklular döneminde medreselerin yapıldığı ve buranın bir ilim merkezi haline geldiğini görüyoruz. Eyyubiler döneminde ise medreselerde dini ilimlerin yanı sıra tıp, riyaziye ve felsefe derslerinin de okutulduğu bilinmektedir.

Osmanlı Devleti döneminde ise eğitim-öğretim faaliyetlerinin belli başlı camilere yakın medreselerde müderrislerin gözetiminde yapıldığı ve dini İslami ilimlerin ağırlıklı olarak ders verildiği görülmektedir. Bu tür eğitim-öğretim çalışmaları Cumhuriyet dönemine kadar devam etmiştir.

“Nüfusun eğitim durumu terimi ile çoğu kez okur-yazar olan ve olmayan anlaşılmaktadır. Gerçekte bir nüfus kitlesinde, okuma çağı nüfusun eğitim düzeyi konusunda temel gösterilen ilkedir. Ama yeterli değildir. Çünkü bir ülke nüfusunun eğitim düzeyi sadece okur-yazarlık oranıyla ölçülemez. Bu temel sorunda, ülkedeki okullaşma oranı, okul çağı nüfusunun eğitim kademeleri arası öğrenci akışı, okul öğretmen öğrenci sayısı ve benzerleri ile ülke sayısının ilk, orta ve yükseköğretim bitirenlerin birbirilerine ve ülke nüfuslarına oranları gibi kriterler de dikkate alınmalıdır” (DOĞANAY, 1984:163).

Bu açıklamadan da anlaşılacağı gibi Batman'daki eğitim durumunu sadece okur-yazar olan ve olmayan nüfusla değerlendiremeyiz. Çünkü Güneydoğu genelinde olduğu gibi Batman'da da okullaşma oranı, öğretmen vs. gibi unsurlar ancak yakın yıllarda ihtiyacı karşılar düzeye gelmiştir. 1990 yılından önceki okullaşma oranı ile günümüzdeki okullaşma oranı arasında oldukça fark vardır.

Genelde Güneydoğu'da özelde ise Batman'da eğitim seviyesinin düşük olmasının en büyük sebeplerinden bir tanesi de bölge de var olan geleneksel yapıdır. Aşiretçiliğin oldukça yaygın olduğu Güneydoğu'da aşiret ağaları ve büyüklerinin toplum üzerinde çok büyük bir etkisi ve psikolojik baskısı vardır. Bu baskı yakın yıllara kadar da devam etmiş ve halen az da olsa devam etmektedir. Bu baskı çocukların erkek-kız farkı gözetilmeksizin okutulmaması şeklindeydi. Çünkü insanların okuması aşiretçiliğin bitmesi sonucunu doğuracaktı. Özellikle geçmişteki siyasi iradelerin de

aşiretçiliği ve ağalık sistemini destekleyerek belli ölçülerde makam ve yetki vermeleri bu durumun maalesef günümüze kadar devam etmesine neden olmuştur.

Yukarıda anlatılanlardan ayrı olarak Güneydoğu'da İslamiyetin kabul edildiği 639'lu yıllardan günümüze kadar süren ve hala devam eden bir medrese eğitimi vardır. Bu medrese eğitiminde ağırlıklı olarak dini ilimler okutulmaktadır.

Medrese eğitimi Güneydoğu'da olduğu gibi Batman'da da oldukça yaygın bir eğitim sistemidir. Özellikle kırsal kesimde yaşayan yöre halkı çocuklarını okula göndermek yerine medrese eğitimine göndermektedir. Bu durum özellikle kırsal alanda okullaşma oranını düşürmektedir. Ancak son yıllarda ilköğretimden sonra açıktan ortaöğretim tamamlama programlarının devreye girmesiyle medreseye devam eden öğrenciler bu programlara katılmış ve ortaöğretim düzeyini de tamamlamaya başlamıştır. Ayrıca son 20 yıl içerisinde tüm Türkiye'de olduğu gibi Batman'da da işsizliğin artması insanları belli bir meslek sahibi olmaya ve bu mesleğine uygun bir işe yerleşmeye yöneltmiştir. Bu durum, orta ve yükseköğretim programlarına olan ihtiyacı arttırmıştır. Tüm bunlardan ayrı olarak Güneydoğu Anadolu Bölgesi genelinde ve özelde Batman şehrinde son 30 yıldır devam eden güvenlik ve asayiş sorunları eğitime büyük bir darbe vurmuştur. Huzur ortamının kaybolmasından dolayı Güneydoğu'ya atanan öğretmenlerin bir bölümü daha görev yerine gelmeden ve göreve başlamadan istifa etmiştir. Bu durum da okullarda çoğu zaman derslerin boş geçmesine veya branş öğretmenleri dışında farklı öğretmenlerin derse girmelerine sebep olmuştur.

Yukarıda anlatılan nedenlere bağlı olarak Güneydoğu Bölgesi genelinde ve özelde Batman şehrinde eğitim hiçbir zaman istenilen seviyeye çıkmamış, nüfusun okur-yazar oranı özellikle de kadın grubunda çok düşük kalmıştır. Tüm bu nedenlere rağmen Batman şehrindeki eğitim durumu komşu illere nispeten daha ileridedir.

“Okur-yazarlık ve okullaşma oranı UNDP tarafından her yıl yayınlanan dünya beşeri kalkınma raporunda eğitim indeksinin temel kriterlerinden birisini oluşturmaktadır. Bölge illeri eğitim setörünün, diğer iller dikkate alındığında, yeterince gelişmediği görülmektedir. Bir başka ifadeyle, Türkiye'de bölgelerarası eğitim sektörü gelişmişlik farkının devam ettiği söylenebilir. GAP kapsamında bulunan Diyarbakır, Şanlıurfa, Batman, Şırnak gibi bölge illerinin, Türkiye eğitim sektörü gelişmişlik skalasında son sıralarda bulunması dikkat çekmektedir (DPT, 2003:129). Bu sıralama, bölgenin diğer sosyo-ekonomik gelişme göstergeleriyle de örtüşmektedir. Bölgede eğitim alanında gözlenen olumsuz tablo büyük kentlerin varoşlarında ise daha vahim bir

hal almaktadır. Eğitim sektörünün gelişkin olmaması, okullaşma oranlarını olumsuz yönde etkilediği gibi insan kaynağı ve beşeri sermayenin düşük düzeyde kalmasını da pekiştirmektedir” (Yıldız, 2008:295).

Batman şehrinin geçmişten günümüze eğitim durumunu bu şekilde anlattıktan sonra Cumhuriyetten sonra Batman'daki okullaşma ve okur-yazarlık durumuna bakabiliriz. Batman'da okullaşma Cumhuriyetten sonra başlamıştır. 1955 yılında Atatürk ilkokulu, 1956 yılında Cumhuriyet ilkokulu, 1961 yılında Devrim ilkokulu açılmıştır. 1968 yılında ise Batman lisesinin açılmasıyla ortaöğretim alanında da eğitim-öğretim faaliyetleri başlamıştır.

Batman'ın il oluşuyla eğitim hizmetinde, okul inşaatında lojman yapımı gibi çalışmalarda büyük artış olmuştur.

1993 yılı itibariyle Batman şehir merkezinde diğer komşu illere nazaran eğitim daha fazla gelişmiş olmasına rağmen hızlı nüfus artışı ve göç nedeniyle yeni okullara ihtiyaç duyulmaktadır. Batman şehrinde eğitilmemiş insan sayısı fazladır. Bu oranın fazla olmasının nedeni kırsal kesimden gelen vatandaşların sayısının çok olmasının yanında başka faktörler de etkilidir.

1993 yılında Batman şehir merkezindeki okullaşma ve okur-yazarlık durumuna baktığımızda şu durumla karşılaşırız: 1993 yılı itibariyle Batman ilinde eğitim veren 419 okul bulunmaktadır. İl merkezinde ise 59 ilkokul, 18 ortaokul, 10 lise ve 2 tane meslek yüksekokulu bulunmaktadır. Batman ilindeki okullarda yaklaşık olarak 45000 öğrenci öğrenim görürken eğitim-öğretim yapan elemanların sayısı da 1600 civarındadır. İl genelinde öğretmen başına ortalama 40 öğrenci düşerken ortaokullarda yığılmanın daha fazla olduğu görülmektedir. Batman il genelinde okur-yazarlık oranının % 67 olduğu belirlenmiştir (Tablo 39).

Tablo 39: Batman Şehir Merkezinde Okullaşma Oranı (1993)

İlkokul	59
Ortaokul	18
Lise	10
Meslek Yüksek Okulu	2
Öğrenci Sayısı	45.000
Eğitmen Sayısı	1600
Okur-yazarlık Oranı	% 67

Kaynak: İl Milli Eğitim İstatistikleri

Yukarıdaki tabloda görüldüğü gibi Batman'daki okullaşma oranı istenilen düzeyde değildir. Çünkü ortalama olarak öğretmen başına 40 öğrenci düşmektedir. Okur-yazarlık oranına da baktığımızda nüfusun 1/3'ünün okur-yazar olmadığı görülmektedir.

Okul Öncesi Eğitim:

Okul Öncesi Eğitimi programlarının bir bütünlük içinde uygulanmasının sağlanması, okul öncesi eğitimi hakkında kamuoyu bilinçlendirilmesi ve halk desteğini sağlamaya yönelik tedbirlerin alınması, hazırlanan sağlık, beslenme, pratik ve benzeri programların okul öncesi eğitim kurumlarında uygulanmasının sağlanması için İl Milli Eğitim Müdürlüğü çalışmalarına devam etmektedir.

Batman şehrinde ilk anaokulu 1998 yılında 8 derslikli ve tam donanımlı olarak açılmıştır. 2009-2010 Eğitim-öğretim döneminde Batman'da 17 anaokulu ve 187 anasınıfında toplam 444 derslikle 8444 öğrenci eğitim görmektedir. Bu okullarda 394 anaokulu öğretmeni ve usta öğretici görev yapmaktadır (Tablo 40).

Tablo 40: 2009-2010 Okul Öncesi Okul-Öğrenci-Öğretmen Sayısı

Okul Türü	Okul sayısı	Öğrenci sayısı	Öğretmen sayısı	Derslik sayısı
Anaokulu	17	2834	92	68
Anasınıfı	187	5610	302	376

Kaynak: İl Milli Eğitim İstatistikleri

İlköğretim ve Ortaöğretim:

İlköğretimde okullaşma oranları hem kadın hem de erkek nüfusta olumlu yönde devam etmekteyken aynı durumu ortaöğretim için söylemek mümkün değildir. 2009 yılında ilköğretimde okullaşma 110,63 ile Türkiye ortalamasının üzerinde seyretmektedir. Türkiye ortalaması ilköğretimde 106,48'dir. Ortaöğretim okullaşma oranı hem kadın hem de erkek nüfusta TRC3 illerine göre yüksek olsa bile 71,88 ile 84,19 olan Türkiye ortaöğretim okullaşma oranlarının altında kalmaktadır.

Foto 6: Batman'da İluh Deresi Yakınında Açılmış Olan İlk İkokuldan Bir Görünüm

2009-2010 eğitim-öğretim döneminde Batman'da 22 ortaöğretim kurumunda toplam 357 derslikte 21.907 öğrenci eğitim görmüştür. Bu okullarda 785 öğretmen görev yapmaktadır. Ortaöğretimde okullaşma oranı 2009 yılında %63,67, 2010 yılında %66,2, 2011 yılında %69,6 ve 2012 yılında %73,4 olması hedeflenmektedir (Ekinci, 2010:73).

Foto 7: Kültür Mahallesinde 1987 Yılında Açılan İlkokul Bir Görünüm

Tablo 41: Eğitim Seviyesine Göre Okullaşma Oranları (%) (Tük, 2009)

İller	İlköğretim			Ortaöğretim		
	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın
Mardin	106,37	105,87	106,88	59,72	73,21	45,67
Batman	110,63	111,47	109,76	71,88	85,09	57,89
Şırnak	107,22	107,69	106,73	53,61	67,44	38,83
Siirt	106,39	107,69	106,73	57,92	75,84	38,58

Mesleki ve Teknik Eğitim:

Batman’da ilk meslek okulu 1963 yılında eğitim ve öğretime açılan Pratik Kız Sanat okuludur. 1968 yılında Endüstri meslek Lisesi, 1971 yılında Kız Meslek Lisesi, 1975 yılında İmam hatip Lisesi, 1986 yılında ticaret Meslek Lisesi ve 1989 yılında Sağlık Meslek Lisesi açılmıştır.

2010-2011 yılı eğitim-öğretim kayıtlarında Batman’da 10 adet Teknik ve Meslek Lisesi bulunmaktadır. Bilgisayarlı Muhasebe, Bilişim Teknolojileri, Büro Yönetimi ve Sekreterlik, Pazarlama ve Satış Elemanı gibi bölümler ticaret liselerinde bulunmakta; Mobilya ve Dekorasyon, Elektrik ve Elektronik, Motor Teknolojisi, Makine Teknolojisi, Kimya Teknolojisi gibi alanlar endüstri ve meslek liselerimizde okutulmaktadır. Teknik ve Meslek Liselerinde okutulmaktadır.

Tablo 42: Batman’da Birimlere Göre Öğrenci Sayıları (Tük, 2009)

Birim	2005	2006	2007	2008	2009
Okul Öncesi	6.472	5.804	6.693	10.283	9.112
İlköğretim	118.290	121.623	118.869	117.843	124.047
Ortaöğretim	17.650	20.319	19.907	24.902	29.269
Mesleki ve Teknik Ortaöğr.	2.878	3.996	5.242	6.760	7.562

Yüksek Öğrenim:

Batman Üniversitesi’nin kurulması 29.05.2007 tarih 26536 sayılı Resmî Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe giren 5662 sayılı yükseköğretim Kurumları Teşkilatı kanunu ile gerçekleşmiştir. Dicle Üniversitesi Rektörlüğü’ne bağlı olan Teknik Eğitim Fakültesi, Batman Meslek Yüksekokulu ve Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu ile

yeni kurulan Fen-Edebiyat Fakültesi, Mühendislik-Mimarlık fakültesi ve Fen Bilimleri ile Sosyal Bilimler Enstitüleri yeni kurulan Batman Üniversitesine bağlanmıştır.

Batman Üniversitesi'nin Fiziksel Yapısı

Batman Üniversitesi biri Batman Merkez Tilmerç Köyü Toytepe Mevkiinde 1830 nolu parsel üzerinde yaklaşık 50.000 m² yüzölçümlü ve şehir merkezinde, diğeri Batman Merkez Kuyubaşı Köyü Harrato Mevkii 268 nolu parsel üzerinde 8.043.603,67 m² yüzölçümlü ve şehrin güneybatı yönünde yaklaşık 12 km uzaklıkta olmak üzere iki yerleşkeden oluşmaktadır.

Mevcut yerleşkemizde Bodrum Kat + Zemin Kat + 2 Normal Kattan oluşan ve toplam 10.000 m' kapalı alana sahip ana hizmet binası, ilgili bölümlerin kullanımında her biri 540 m² den toplam 2.160 m² kapalı alanlı 4 adet atölye, derslik, laboratuvar ve Öğrenci İşleri gibi hizmetlerde kullanılan toplam 4.072 m² kapalı alanlı 4 adet tek katlı prefabrik yapı ve 300 kişi kapasiteli 1.700 m² kapalı alana sahip konferans salonu bulunmaktadır. Bodrum+Zemin Kat+2 Normal Kattan oluşan 11.800 m² alana sahip ek binada ise 6 bilgisayar laboratuvarı, öğrenci ve personel yemekhaneleri, öğrenci kantini, derslik ve laboratuvarlar bulunmaktadır (Foto 9).

Batman Valiliği tarafından tahsis edilen eski devlet hastanesinin bir kısmının tadilatını yapılarak üniversitemizin ihtiyacı olan fiziki alan ihtiyacı karşılanmaya çalışılmıştır. Tahsis edilen binada 4.000 m² alanda Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu, Döner Sermaye İşletme Müdürlüğü, Öğrenci Toplulukları bulunmaktadır.

Foto 8: Batman Üniversitesi Yeni Kampüs Alanı

Batman Meslek yüksekokulu 1975-1976 eğitim-öğretim yılında Milli Eğitim Bakanlığı Yaygın Yüksek öğretim Kurumu, Örgün Yüksek Öğretim Daire Başkanlığına bağlı olarak ihdas edilmiş olup 1987 yılından itibaren Yüksek Öğretim Kurulu/dünya Bankası Endüstriyel Eğitim Projesi kapsamına alınmıştır. Batman Üniversitesinin Fen Bilimleri ve Sosyal Bilimler Enstitüleri 2009 yılı içinde teşkilatlandırılarak bazı alanlara yüksek lisans programlarının açılması planlanmıştır.

Batman ilinde Yükseköğretime geçiş oranı 2008 yılında %29 iken, bu oran 2009 yılında %35 olmuştur. Bu artış olumlu görülmele beraber yetersiz kalmaktadır.

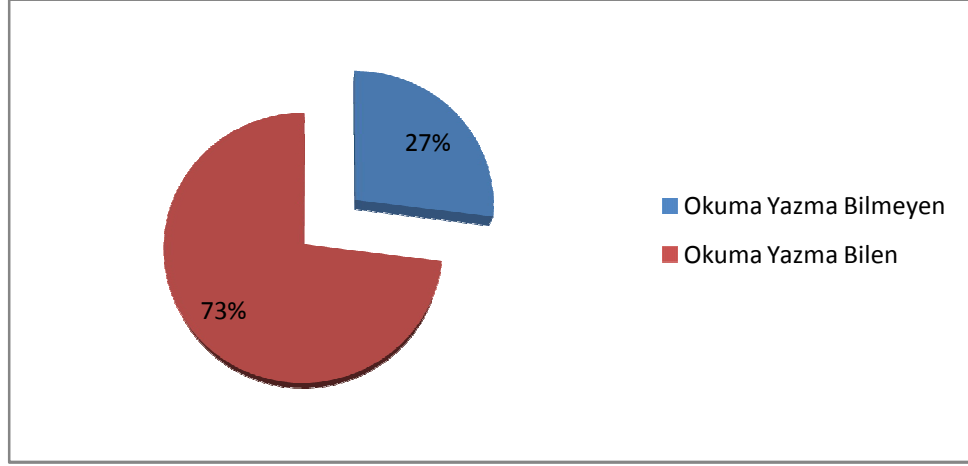
Tablo 43: Trc3 Bölgesinde Yıllara Göre Üniversite Öğrenci Sayıları (Tük, 2009)

İller	2005	2006	2007	2008	2009
Mardin	847	933	1,083	1,219	1,294
Batman	1,580	1,618	1,656	2,123	2,629
Şırnak	157	192	327	455	658
Siirt	2,713	2,783	2,565	3,180	4,010

Sonuç olarak batman'da okullaşma oranlarına baktığımızda ilköğretimde okullaşma oranının hem kadın nüfusta hem de erkek nüfusta olumlu olmasına rağmen bu olumlu durumu orta ve yükseköğretimde görememekteyiz. Ancak son yıllarda yapılan eğitim yatırımları bu olumsuz durumu değiştirmiştir.

Okullaşma oranlarının arttırılması için devlet yatırımlarının daha da arttırılması gerekmektedir.

Batman şehir merkezinde nüfusun okur-yazarlık baktığımızda 2000 yılında il genelinde okuma-yazma bilenlerin oranı % 73 olup, cinsiyet arasında önemli bir fark görülmektedir. Bu oran erkek nüfus için % 84 iken, kadın nüfus için % 57'dir. Okuma-yazma bilmeyen nüfusun payı özellikle çalışma çağındaki nüfus içerisinde daha yüksektir (Grafik 17).

Grafik 17: Batman Şehrinde Okur-yazarlık Durumuna Göre Nüfus (Tüik, 2000)

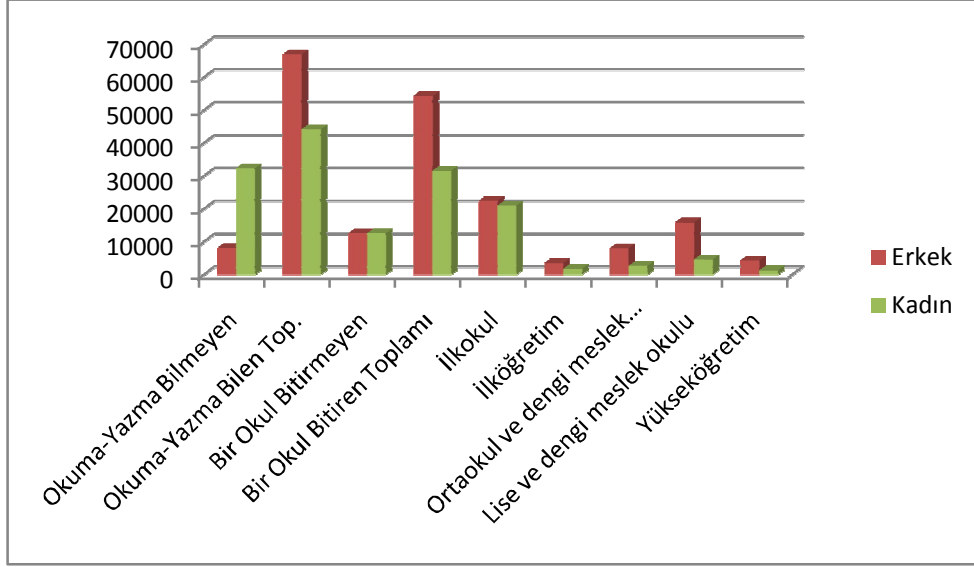
2000 yılı genel nüfus sayımı sonuçlarına göre Batman şehir merkezi'nde okuma-yazma bilenlerin oranı % 73, okuma-yazma bilmeyenlerin oranı ise % 27'dir (Grafik17). Okuma-yazma bilmeyen nüfus % 27'lik oranla toplamda 40.565 kişiye karşılık gelirken, okum-yazma bilen nüfus % 73'lük oranla toplam 111.360 kişiye tekabül etmektedir.

Okuma-yazma oranının düşük olmasının çeşitli nedenleri vardır. Bu nedenlere aşağıdaki kısımlarda bir nebze değinilecektir. Aşağıdaki tabloda Batman'da cinsiyete göre nüfusun okur-yazarlık durumu görülmektedir. Tabloda dikkat çeken bir nokta okuma-yazma bilmeyen kadın nüfusun erkeklere oranla oldukça fazla olmasıdır. Ayrıca tüm eğitim kademelerinde kadın nüfusun erkek nüfustan geri kaldığı görülmektedir.

Tablo 44: Batman'da Okur-yazarlık ve Eğitim Durumuna Göre Nüfus (Tüik, 2000)

TOPLAM	Toplam	Erkek	Kadın
Okuma-Yazma Bilmeyen	40565	8175	32390
Okuma-Yazma Bilen Top.	111360	67059	44301
Bir Okul Bitirmeyen	25211	12592	12619
Bir Okul Bitiren Toplamı	86107	54463	31644
İlkokul	43608	22561	21067
İlköğretim	5405	3578	1827
Ortaokul ve dengi meslek okulu	10800	8073	2727
Lise ve dengi meslek okulu	20602	15923	4679
Yükseköğretim	5692	4328	1364

Nüfusun en her iki cinste de en çok mezun verdiği eğitim kademesinin ilköğretim kademesinin ilköğretim kademesinden fazla olmasının nedeni 2000’li yıllarda sekiz yıllık zorunlu temel eğitime yeni geçilmiş olmasıdır (Grafik 18).

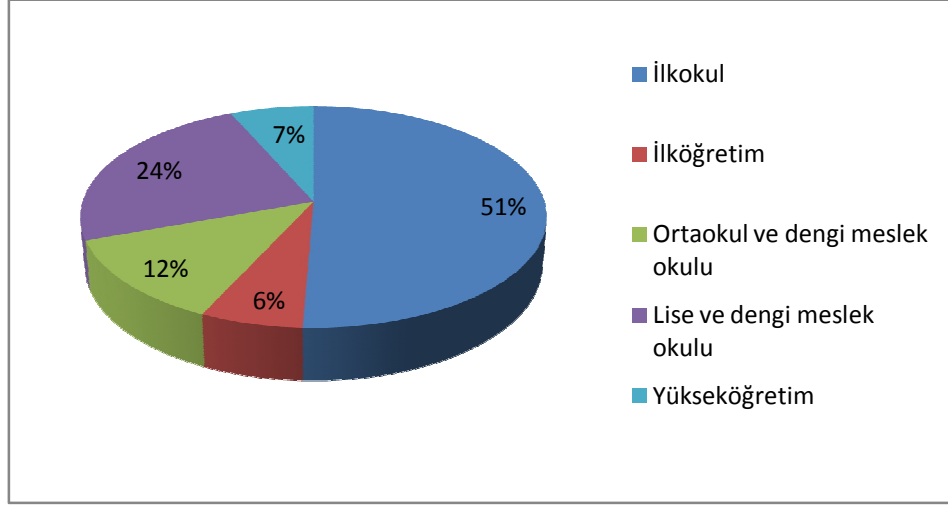

Grafik 18: Batman Şehrinde Okur-yazar Nüfusun Cinsiyete Bölünüşü (Tüik, 2000)

Bütün eğitim kademelerinde erkek mezun sayısı kadın mezun sayısından daha fazladır. Her iki cinsiyette de eğitim kademeleri içerisinde farkın en az olduğu kademe ilköğretim kademesi, farkın en fazla olduğu kademe ise lise mezunları oluşturmaktadır (Tablo 44). Özellikle ortaokul ve ortaokul sonrası eğitim kademelerinde bulunan kadın ve erkek oranları arasında önemli farklılıklar vardır. 2000 yılında ortaokul, lise ve yükseköğretim mezunu olan erkeklerin oranı, kadınlarından oranından iki kat daha fazladır (Grafik 18).

Batman şehir merkezinde eğitim durumuna göre nüfus cinsiyet açısından değerlendirildiğinde, okuma-yazma bilmeyen 40.565 kişiden 32.390’ını kadın nüfus oluşturmaktadır. Eğitim durumuna göre nüfusta da kadınlar erkeklere oranla arka planda kalmışlardır.

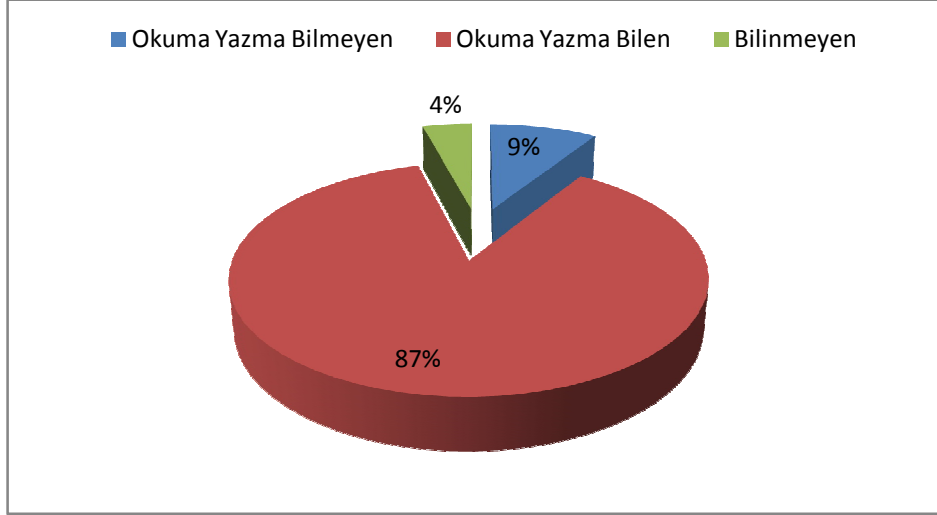
Eğitim kademeleri arasında ilköğretim kademesinin sayısı her iki cinsiyette de ilk sırada bulunmaktadır. İlköğretim kademesinin eğitim kademeleri içerisinde % 51’lik oranla diğer eğitim kademeleri içerisinde en yüksek orana sahip olduğu görülmektedir. Yine her iki cinsiyette de eğitim kademeleri içerisinde en az paya % 6’lık bir oranla ilköğretim kademesi denk gelmektedir (Grafik 19).

Grafik 19: Batman Şehrinde Eğitim Durumuna Göre Nüfus Oranı (Tük, 2000)

Kadın nüfusu hem okuma-yazma hem de eğitim kademelerinde erkeklere oranla daha az bir paya sahiptir. Bu durum kadınların eğitime gerekli önemin verilmemesi ve ailelerin bu konuda duyarsızlığından kaynaklanmaktadır. Özellikle kız çocuklarının okutulmasının toplum içerisinde yadırganması bu durumun temel nedenlerindedir. Ancak zorunlu eğitimin beş yıldan sekiz yıla çıkarılması kadın nüfusun okuma-yazma ve eğitim kademelerindeki oranını gün geçtikçe arttırmaktadır.

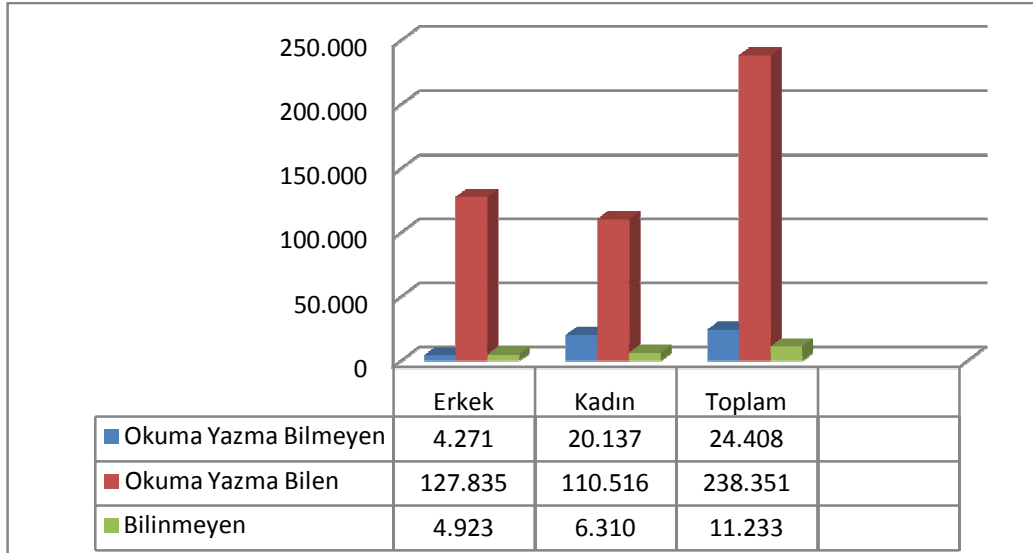
2010 yılında okuma-yazma durumuna baktığımızda 1990 ve 2000 yılına göre okuma-yazma oranının arttığını görmekteyiz. 2010 yılı itibariyle Batman şehir merkezinde okuma-yazma oranı %73'ten %87'ye yükselmiştir. Okuma-yazma bilmeyen nüfus ise %27'den %9'a düşmüştür. 2010 yılında 2000 yılına göre okuma-yazma oranında %14'lük bir artış olmuştur. Okuma-yazma bilmeyen %13'lük oranın %80'ini kadı nüfus oluşturmaktadır (Grafik 20).

Grafik 20: Batman Şehrinde Okuma-Yazma Durumu (Tüik, 2010)

2010 yılında Batman şehir merkezinde okuma-yazma bilen % 87'lik oranın % 56'sını (127.835 kişi) erkek nüfus, % 44'ünü de (110.516 kişi) kadın nüfus oluşturmaktadır (Grafik 21).

2009 yılında Türkiye genelinde okuma-yazma oranı %86'dır. Batman şehrinde okuma-yazma oranının Türkiye ortalamasına yaklaştığını görmekteyiz.

Grafik 21: Cinsiyete Göre Okuma-Yazma Durumu(Tüik, 2010)

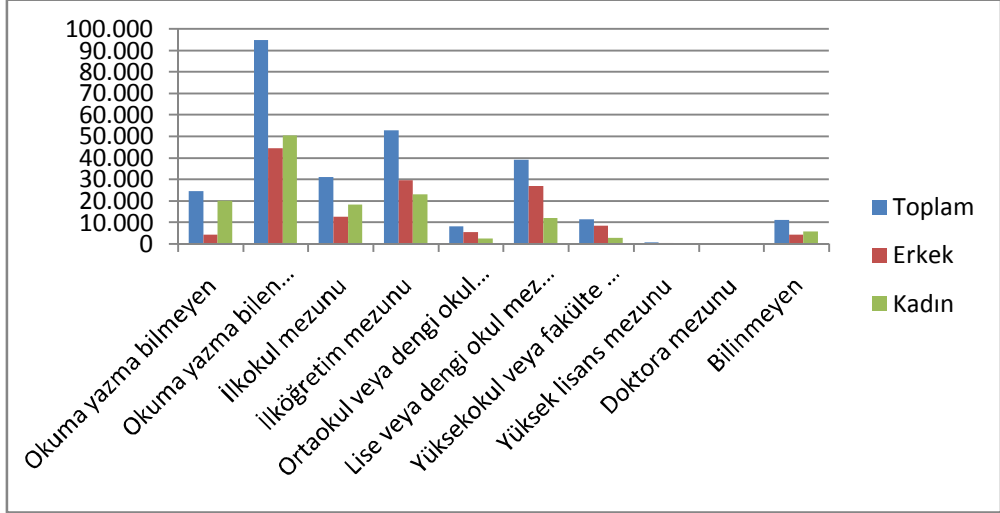
2010 yılı itibariyle bitirilen eğitim düzeylerine baktığımızda ilkokul dışında bütün eğitim kademelerinde erkek nüfus oranı kadın nüfus oranından yüksektir. Okuma-yazma bilen fakat bir okul bitirmeyenkadın nüfusun fazla olduğu görülmektedir. Bir

diğer dikkat çeken nokta ise ilköğretim mezunlarının diğer bütün kademelerden fazla olmasıdır. Bu durum temel eğitime verilen önemi göstermektedir. Yine yüksekokul ve fakülte mezunlarının önceki yıllara göre artmış olması eğitim seviyesinin yükseldiğini göstermektedir (Tablo 45).

Tablo 45: Batman’da Okur-yazarlık ve Eğitim Durumuna Göre Nüfus (Tük, 2010).

Bitirilen eğitim düzeyi	Toplam	Erkek	Kadın
Okuma Yazma Bilmeyen	24.408	4.271	20.137
Okuma Yazma Bilen Okul Bitirmeyen	94.777	44.437	50.340
İlkokul Mezunu	31.163	12.648	18.515
İlköğretim Mezunu	52.838	29.548	23.290
Ortaokul veya Dengi Okul Mezunu	8.132	5.341	2.791
Lise veya Dengi Okul Mezunu	39.134	26.817	12.317
Yüksekokul veya Fakülte Mezunu	11.442	8.390	3.052
Yüksek Lisans Mezunu	695	539	156
Doktora Mezunu	170	115	55
Bilinmeyen	11.233	4.293	6.130
Toplam	273.992	137.029	136.963

2010 yılında Batman şehir merkezinde nüfusun cinsiyete bölünüşü grafiğine baktığımızda eğitim kademelerinin yükselmesiyle beraber her iki cinste de sayının düştüğünü görmekteyiz. Ancak bu oran düşüklüğü kadın nüfusta daha belirgin görülmektedir (Grafik 22).

Grafik 22: Batman Şehri Okur-yazar Nüfusun Cinsiyete Bölünüşü (Tüik, 2010)

2000-2010 yılları arası genelde Türkiye özelde ise Batman'da düzenlenen okuma-yazma kampanyaları sayesinde kadın okur-yazar sayısı artmıştır. Özellikle sekiz yıllık zorunlu temel eğitimden sonra her iki cinste de hem okuma-yazma oranı artmış hem de eğitim seviyesi yükselmiştir.

Ancak yapılan bu yatırımların ve gerçekleştirilen kampanyaların yeterli olduğu söylenemez. Okur-yazar oranının artması ve eğitim seviyesinin daha da yükselmesi için halkın daha da bilinçleneceği bir ortamın oluşturulması gerekmektedir.

12 yıllık zorunlu temel eğitimin devreye sokulmasıyla eğitim seviyesinin ve okur-yazar nüfusun daha da artması öngörülmektedir.

2.1.5.4. Nüfusun Sağlık Durumu

Batman şehrinde sağlık durumunu etkileyen en önemli faktörler, basta nüfusun gelir düzeyi ile eğitim seviyesidir. Şehirde en önemli geçim kaynağı, hizmet ve sanayi sektöründen sağlanmaktadır. Batman şehrinde kamu kurum ve kuruluşlarında çalışan memurlar, ticaretle uğraşanlar, sanayide çalışanlar, modern tarım yapan ailelerin gelir seviyesinin yüksek olduğu; beslenme ve sağlık konusunda iyi imkanlara sahip olan aileler oldukları görülmektedir.

Bazı hizmet sektöründe çalışanlar ile vasıfsız işçi olarak çalışan ailelerin çoğunlukla dar gelirli aileler olduğu ve beslenme konusunda iyi imkanlara sahip olmayan, dengeli beslenmeden uzak bir hayat sürdürdüğü söylenebilir.

2.1.5.4.1. Sağlık Personeli

Batman'da uzman hekim sayılarına baktığımızda bu sayının yıllar geçtikçe arttığını görmekteyiz (Tablo 46).

Tablo 46: Yıllar İtibariyle Trc3 Uzman Hekim Sayıları (Tük, 2006)

İller	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Mardin	58	75	75	74	113	140	176
Batman	62	59	77	92	116	130	176
Şırnak	20	21	21	29	29	52	96
Siirt	25	33	37	41	45	76	117

Hekimlerin Batman'ı tercih etmeleri için cazip çalışma şartları oluşturulmalıdır. Çalışma koşulları bölgenin durumu göz önünde bulundurularak yeni düzenlemelere gidilmelidir.

2000-2006 dönemine genel olarak bakıldığında, pratisyen hekim sayısı Türkiye'de 1,5 kat artmışken, Batman'da yaklaşık olarak 1,8 artmıştır (Tablo 47).

Tablo 47: Trc3 Uzman ve Hekim Sayıları (Tük, 2006)

İller	Uzman	Pratisyen	Toplam Hekim Sayısı	On Bin Kişi Başına Hekim Sayısı
Mardin	176	287	463	10,93
Batman	176	204	380	11,23
Şırnak	96	188	284	11,21
Siirt	117	145	262	15,26

2000-2006 döneminde genel olarak bakıldığında Türkiye'de diş hekimi sayısı 2000 yılından 2006 yılına kadar 1,1 kat artmışken, Batman'da yaklaşık olarak 1,5 kat artmıştır. (Tablo 48).

Tablo 48: Trc3 Yıllar İtibariyle Diş Hekimi Sayıları (Tük, 2006)

İller	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Mardin	34	34	40	18	32	43	55
Batman	28	27	27	29	36	42	43
Şırnak	15	12	11	12	17	28	17
Siirt	9	13	18	23	23	24	16

2000-2006 döneminde sağlık memuru sayısı yaklaşık 1,5 kat artmışken, Batman illinde yaklaşık olarak 1,8 kat artmıştır (Tablo 49).

Tablo 49: Trc3 Bölgelere Göre Sağlık Memuru Sayısı (Tük, 2006)

Bölge	Sağlık Memuru Sayısı	On Bin Kişi Başına Sağlık Memuru Sayısı
Türkiye	67.649	13,76
Mardin	470	11,10
Batman	468	13,83
Şırnak	260	10,26
Siirt	303	17,65

2000-2006 döneminde Türkiye’de hemşire sayısı yaklaşık olarak 1,2 kat artmışken, aynı dönemde Batman’da 1,3 artmıştır.

Tablo 50: Trc3 Bölgesinde Yıllar İtibariyle Hemşire Sayıları (Tük, 2006)

İller	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Mardin	345	317	321	310	356	417	386
Batman	218	204	208	217	278	321	288
Şırnak	133	120	119	114	180	201	163
Siirt	165	158	157	142	183	207	209

2006 yılı itibariyle Trc 3 bölgesinde hemşire sayısı 1.046 iken, Batman’da ise 288’dir (Tablo 50).

Türkiye’de ebe sayısı, 2006 yılı itibariyle 43.301 iken, TRC 3 bölgesinde 638, Batman’da ise 180’dir (Tablo 51).

Tablo 51: Yıllar İtibariyle Ebe Sayıları (Tük, 2006)

TRC 3	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Mardin	267	231	214	192	244	268	241
Batman	151	152	141	134	179	190	180
Şırnak	90	79	71	76	155	141	100
Siirt	115	99	98	93	134	134	117

Batman'da 2009 yılı itibariyle yüz bin kişi başına düşen sağlık personeli sayısı aşağıdaki gibidir (Tablo 52).

Tablo 52: Batman'da Yüz Bin Kişi Başına Sağlık Personeli Sayısı (Tük, 2009)

Sağlık Memuru	100
Eczacı	20
Hemşire	61
Ebe	38

2.1.5.4.2. Hastaneler

2010 yılı itibariyle Batman şehir merkezinde sağlık kurumlarının durumu şöyledir: 532 yatak kapasiteli 2 adet devlet hastanesi (Foto 10), 17 sağlık ocağı, 6 sağlık evi, 1 adet verem savaş dispanseri, 1 adet Açs, 3 adet yoğun bakım unite merkezi, 1 adet kan merkezi, 1 adet hemodiyaliz ünitesi, 1 adet halk sağlığı laboratuvarı mevcuttur.

Foto 9: 2009 Yılında Açılmış Olan Batman Bölge Devlet Hastanesinden Bir Görünüm

Batman'da özel sağlık kurumlarında büyük gelişmeler yaşanmıştır. Batman'da 6 adet özel hastane bulunmaktadır. Bu sağlık kurumları yurt dışına da hizmet vermektedir. Özellikle Kuzey Irak vatandaşları bu özel sağlık kurumlarında tedavi görmektedir (Tablo 53).

Bu hastanelerin yatak kapasitelerini ve personel sayısını aşağıdaki tabloda görmekteyiz.

Tablo 53: Batman'da Özel Sağlık Kurumları (2010, Batman İl Sağlık Müdürlüğü)

Kurum Adı	Yatak Sayısı	Günlük Hasta Hacmi	Doktor Sayısı
Medical Park Hastanesi	129	1.750	32
Özel Batman Alman Has.	115	1.200	30
Özel Batman Yaşam Has.	50	900	18
Özel Batman Dünya Has.	101	1.400	28
Özel Batman Has.	49	1.000	20
Özel Batman Farabim Has.	29	550	14
Toplam	473	6.800	142

2.1.5.4.3. Bebek Ölümleri

Batman hayati istatistik veri oran ve hızları aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 54: Hayati İstatistik Veri Oran ve Hızları (2010).

Düşük	219	Bebek Ölüm Hızı	Binde 9,55
Anne Ölen	3	Anne Ölüm Hızı	Binde 0,62
Canlı Doğum	4819	Ölü Doğum Hızı	Binde 1,45
Bebek Ölen	46	Düşük Hızı	Binde 45,45

Kaynak: Batman İl Sağlık Müdürlüğü

2008 sağlık verilerine göre Batman'da aylık 14 bebek hayatını kaybetmektedir. Trc3 bölgesinde bulunan iller içinde Batman ili 2002, 2005 ve 2007 yıllarında bebek ölümlerinin en az gerçekleştiği il konumundadır (Tablo 55).

Tablo 55: Yıllar İtibariyle Trc3 Bölgesinde Bebek Ölümleri (Tük, 2008)

TRC 3	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Mardin	17	24	34	13	19	16	9
Batman	4	20	8	11	12	7	14
Şırnak	14	12	18	12	24	23	23
Siirt	14	9	5	15	9	11	16

Genelde Trc3 bölgesinde özelde ise Batman'da sağlık hizmetlerinin geliştirilmesi için devlet yatırımlarının artırılması, sağlık kurumlarındaki tıbbi cihaz ve malzemelerin tamamlanması, gerekli personelin temin edilmesi ve bu personellerin bu bölgeye gelebilmesi için gerekli olan sosyo-ekonomik koşulların iyileştirilmesi gerekmektedir.

Ayrıca Trc3 bölgesinde bir tıp fakültesi ve eğitim araştırma hastanesinin kurulması gerekmektedir. Böylece sağlık hizmetleri için dışarıya olan geçici göçler de azalacaktır. Özellikle güvenlik gerekçeli sorunların bir an önce çözüme kavuşturulması gerekmektedir.

2.1.5.5. Nüfusun Hane Halkı Büyüklüğü

Nüfusun sosyal ve ekonomik özellikleri ile ilgili kriterlerden biride aile büyüklükleridir.

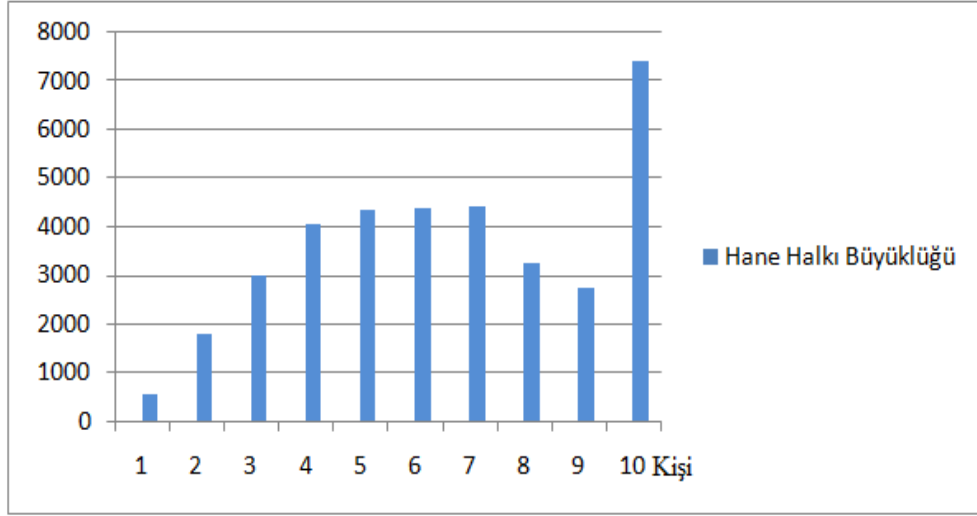
Trc3 Bölgesi, hane halkı büyüklüğünde ülke ortalamasının çok üzerinde değerlere sahiptir. Türkiye'de ortalama hane halkı büyüklüğü 2009 yılı itibariyle 3,97 seviyesindeyken, Bölge illerinde bu oran 6,79 ile 8,37 arasında değişmektedir. 1980 yılından 2009 yılına gelindiğinde Türkiye'de ortalama hane halkı azalırken, Bölge illeri için böyle bir durumdan söz etmek mümkün değildir.

Yıllar itibariyle Batman ilinin hane halkı büyüklüklerine baktığımızda ortalama hane halkı büyüklüğünün düştüğünü görmekteyiz. Ayrıca bu ortalamanın Türkiye ortalamasının üzerinde olduğunu görmekteyiz. Batman'ın 1990 yılında 7,70 olan hane halkı büyüklüğü 2010 yılında 6,93 olmuştur. Bu durum doğurganlık oranının düştüğünü göstermektedir (Tablo 56).

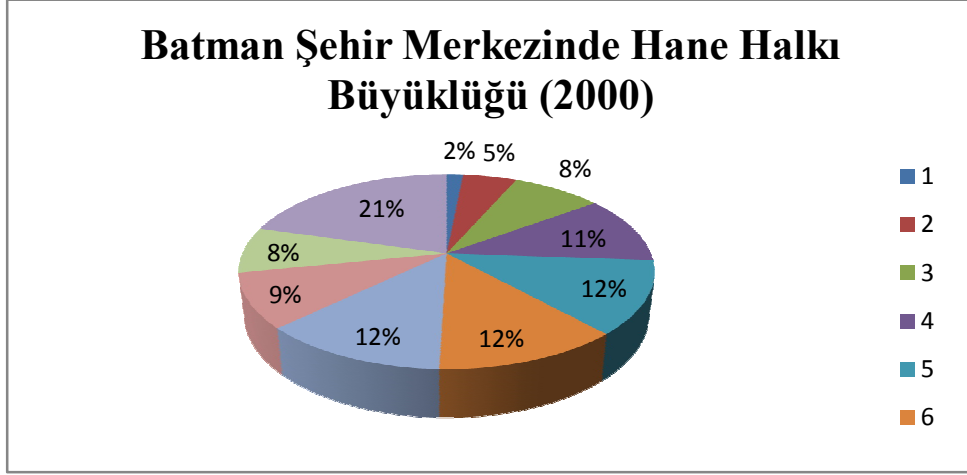
Tablo 56: Yıllar İtibariyle Ortalama Hane Halkı Büyüklükleri (Tük, 2010)

	1990	2000	2009	2010
Batman	7,70	7,60	7,04	6,93
Türkiye	5,00	4,50	3,97	3,89

Batman ilinde bulunan 61.550 hane halkının % 70'i şehirde yaşamaktadır. Batman ilinin hane halkı büyüklüğü il genelinde % 7,6'dır (Grafik 23).

Grafik 23: Batman Şehri Hane Halkı Büyüklüğü (Tük, 2000)

Batman şehir merkezinde bulunan toplam 36.003 hane halkının 7.406'sı 10 kişilik ailelerden oluşmaktadır. Bu sayı toplam hane halkı oranının % 18'ine tekabül etmektedir. Batman şehir merkezinde ikinci sırada 7 kişilik aileler gelmektedir. 7 kişilik aileler toplam hane halkı oranının % 16'lık bir oranına tekabül etmektedir. Hane halkı büyüklüğü açısından en küçük oranı % 2'lik bir değerle 1 kişilik aileler oluşturmaktadır (Grafik 24).

Grafik 24: Batman Şehri Hane Halkı Büyüküğü Yüzdeleri (Tüik, 2000)

Batman şehir merkezinde hane halkı büyüküğü 10 kişilik olan ailelerin ilk sırada yer almasının nedeni aile planlamasının yetersizliğinden dolayı doğurganlık oranının yüksek olması, kadınların işgücünde çok az yer alması ve eğitimsizlik gibi faktörlerdir. Ayrıca geniş aile yapısının hüküm sürdüğü bundan dolayı da yeni evlenen gençlerin baba evinde kalmak istemesi bu duruma neden olan faktörlerdendir.

Tablo 57: Ortalama Hane Halkı büyükükleri (Tüik, 2009)

İlçe	Şehir	Köy
Merkez	5,80	7,57
Beşiri	6,99	7,61
Gercüş	5,52	6,35
Kozluk	7,06	8,43
Sason	7,09	8,51

2.2. Batman Şehrinin Yerleşme Özellikleri

Bu bölümde Batman şehir merkezinin yerleşme özelliklerini ele alacağız. Hiç şüphesiz Batman şehri diğer bütün şehirler gibi birtakım fiziki ve beşeri faktörlerin etkisi altında kurulmuştur. Ancak Batman şehrini diğer şehirlerden ayıran bir özelliğinin olduğunu vurgulamakta yarar vardır. Bu hususiyet Batman şehrinin daha önce şehrsel bir yerleşme sahası olmadığı halde bugün orta büyüklükte bir şehir halini almış olması hususiyetidir. Böylesi bir şehir gelişimini ve yapılanmasını Türkiye’de görmek çok mümkün değildir. Diğer şehirlerimizin kurulduğu yerlere baktığımızda geçmişten

bugüne uzanan birtakım özelliklere sahip olduğunu görmekteyiz. Tarihi, turistik, stratejik birtakım özelliklere sahip olan bu şehirler zaman içerisinde daha da gelişerek gelişimlerini sürdürmüşlerdir. Ancak Batman şehri için bunu söylemek mümkün değildir. Çünkü Batman şehir merkezi tarihi, turistik ve stratejik herhangi bir öneme sahip olmamasına rağmen bugün büyük bir şehir suretini almış ve Türkiye şehirleri içerisinde hizmet ve sanayi sektörü ön planda olan cazip şehirlerden birisi haline gelmiştir.

“Yerleşme, doğa, insan ile onun yaptıklarını içeren bir alan olarak karşımıza çıkmaktadır. Böylece üzerinde salt insanları barındıran bir yeryüzü parçası olmakla birlikte, yer açısından öteki topluluklardan ayrılan, yakın uzak bir ilişkiler alanı olan, kendisine özgü bir iş gücü, toplumsal örgütlenmesi, kültürün, özel bir tarihsel varlığı bulunan bir insan birliği durumuna girmektedir” (GERAY, 1977, 1).

“Şekil ne olursa olsun meskenlerin birleşmesiyle oluşan yerleşmelerin coğrafyadaki önemleri küçümsenemez. Her gün doğayı etkileme, sınırı genişleyen insanoglunun doğal peyzajda meydana getirdikleri karakteristik unsurlarla bir memleketin ve bölge ekonomisinin, medeniyetinin, gelenek ve göreneklerinin en müşahhas ifadeleridir. İnsanlar ister geçici ister münferit, ister toplu bir halde, ne şekilde yerleşmiş bulunuyorsa bulunsun içecek, yiyecek ve diğer ihtiyaçları zoruyla daima yerleştikleri ve ihtiyaçlarını karşılayan yere ve çevresine az çok bağlıdır. Ve inşa ettikleri mesken şekillerinde olduğu kadar, yerleşme yerinin seçilmesinde, yerleşmenin teşekkülünde, şeklinde ve gelişmesinde bu yer çevre coğrafi şartlarının etkisi altındadır. Münferit evden, köy kasaba ve şehre kadar her yerleşme, daima kendisinin kapladığı sahadan çok daha geniş saha kaplayan bir ekonomik faaliyet sahasına tekabül eder. Ve yerleşme noktaları, ekonomik faaliyet sahaları denilince, çok küçük noktalar halinde görünür. Yerleşme ve ekonomik faaliyet sahaları sebep ve mekân itibarıyla daima birbirlerine sıkı sıkı bağlıdır” (TANOĞLU, 1969, 212).

Yerleşmeler ökümen (sınırlar) içinde de çok eşitsiz bir şekilde dağılmışlardır. Nüfus ve yerleşmelerin yeryüzündeki bu dağılışıma etki eden faktörler ise çok çeşitli ve karmaşıktır. Bunlar kabaca iki grupta toplanabilir (Dr. B. Tolun-Denker, 1977,s..22):

1. Başta iklim, toprak, yüzey şekli ve maden zenginlikleri olmak üzere fiziki faktörler
2. İnsanın coğrafi çevreye uyma kabiliyetinin özellikleri ile ilgili olan faktörler: Irki huylar, sosyal organizasyon, teknolojik durum (ki bunları kısmen yerleşme tarzı ve

iktisadi faaliyetin şekli ve seviyesi olarak da toplayabiliriz), coğrafi mevkii ve tarihi etkiler.

“Yerleşme coğrafyasında mesken denilince en basit avcı, balıkçı yahut bekçi kulübesinden, şehirlerin en mütekabil ev ve apartmanına kadar sadece ikamet olarak kullanılan yapılar değil, ambar, ahır, samanlık, hangar, atölye, mağara, okul, cami, kilise, kışla, tiyatro, sinema gibi ticari, sınai, dini, askeri, kültürel yahut eğlence ihtiyaçlarını karşılamak üzere vücuda getirilen bütün binalar anlaşılmalıdır.” (Tanoğlu, 1969, 212).

Yukarıda yapılan açıklamalar doğrultusunda Batman şehrinin yerleşme durumuna baktığımızda fiziki ve beşeri faktörlerin, şehrin koşullandırıcısı olduğunu görmekteyiz. Ancak Batman şehrinin asıl varlık nedeni hiç şüphesiz petroldür. Petrolün bulunması ve petrol rafinerisinin kurulması ile beşeri ve fiziki unsurların etkisi sonucunda Batman şehri büyük bir gelişme kaydetmiştir.

2.2.1. Batman Şehrinde Yerleşmenin Tarihçesi

Araştırma sahamız Batman İli'nin şehir merkezidir. Batman şehir merkezinin kurulduğu alan İluh Tepesi dışında çok eski bir tarihi geçmişe sahip değildir. Ancak Batman ilinin bulunduğu alan özellikle de Sason ve Hasankeyf ilçeleri çok eski bir tarihi geçmişe sahiptir.

Batman şehri, tarihi itibarıyla yeni bir il olmasına rağmen sınırları içerisinde kurulan ilçelerin tarihi Sümerlere kadar uzanmaktadır. İluh tepesinin bulunduğu alanda bir Sümer şehir yerleşiminin bulunduğu, ancak bataklık bir arazi üzerine kurulu olduğundan şehrin zaman içerisinde yer altına göçtüğü belirtilmektedir.

“Batman’ın tarihi gelişimi, içerisinde yer aldığı bölgenin tarihi gelişimi ile paralellik göstermektedir. Batman’ın özeğini oluşturan İluh köyünün höyük üzerinde yer alması bu yerleşmenin eski olduğunu göstermektedir. Batman, 1950 öncesinde günümüzdeki İluh Mahallesi’nin bulunduğu alanda küçük bir köy merkezi iken Raman Dağı’nda petrolün bulunması ile hızla gelişerek il statüsü kazanmıştır. Petrol çıkarımı ve ilk rafinerisinin kurulmasıyla gelişen İluh köyü Batman adıyla 1955 yılında belediyeleşti, 1957’de ilçe merkezi ve 1990 yılında ise il merkezi olmuştur. 1955’den günümüze kadar bu adla anılmaktadır” (Sunkar, Tonbul, 2010:21).

Batman adının, yerleşmenin doğusundan geçen Batman Çayından geldiği ve akarsuların genellikle adlarını çevrelerindeki yerleşmelerden aldığı varsayımı göz

önünde bulundurulursa çevrede şu an varlığı bilinmeyen Batman adında bir yerleşmenin olabileceği ihtimali düşünülebilir.

Batman'ın da içerisinde yer aldığı yukarı Mezopotamya'ya sırasıyla: Sümerler, Akadlar, Eski Asurlar, Eski Babiller, Kasitler, Hurriler, Mitaniler, Orta Asurlular, Yeni Asurlular, Babiller, Medler, Persler, İskenderder İmparatorluğu, Romalılar, Bizanslılar gibi devletler hükmetmişlerdir.

Aşağıda görülen köprü ve ayakları halk arasında Pira Perpira olarak isimlendirilmektedir. Bu köprünün Roma ve Asur dönemi arasında yapıldığı rivayetler arasındadır. Pira Perpira Köprüsü Batman Çayı üzerinde olup Batman şehir merkezine yaklaşık olarak 10 km uzaklıktadır. Bu köprünün kalıntıları buranın eski bir yerleşim merkezi olduğunu göstermektedir (Foto 10).

Foto 10: Batman Şehri Yakınlarındaki Pira Perpira Köprüsü Ayaklarından Bir Görünüm

Batman bölgesi içinde bulunan ve bu nedenle tarihi kaynaklarda yer alarak adından bahsettiren İluh, Elah, Elek-han, İlihan köyünün tarihi M.Ö 546 yıllarına dayanmaktadır. Batman tarihi hakkında en eski bilgiler halk hikayeleri, mitler ve Herodot tarihinde verilmektedir. Med İmparatorluğunun hükümdar olduğu bu tarihte yöre halkına Media denildiği; İluh, Elah, Elek-han veya İlihanı'nda Media ülkesi sınırları içinde bir bölge olduğunu Herodot tarihinden öğrenmekteyiz. ELEKHAN 194 yıl bağımsız ve mutlu bir dönem geçirdikten sonra M.Ö. 352 yılında Büyük İskender'in istilasına uğramıştır. Büyük İskender'in doğu seferi sırasında istilaya uğrayan Medialıların tarih sahnesinden silinmesinden sonra, ortada kalanlar bugün Batman Çayı

olarak bilinen çayın kenarında Medina veya El-Medina ismiyle yeni bir yerleşim yeri meydana getirip İluh bölgesini de kendilerine bağlayarak yaşamlarını sürdürmüşlerdir.

Bugün Batman ili sınırları içerisinde bulunan bütün ilçelerin ilçe merkezleri, tarihi geçmişleri itibariyle Batmandan çok daha eskidir. Bunların içerisinde Hasankeyf ve Sason ilçe merkezleri hem coğrafik konumları hem de güvenlik ve su varlıkları bakımından diğer ilçelere göre üstünlük sahibidir. Bundan dolayı da eski dönemlerden günümüze dek yerleşim ve idare merkezleri olarak yakın döneme kadar varlıklarını korumuşlardır.

Batman şehrinin bulunduğu yöre tarihin ilk dönemlerinden beri yerleşmeye sahne olmuş önemli alanlardan biridir. Batman şehrinin çekirdeğini oluşturan İluh köyü bir höyük üzerine kurulmuştur. İluh dışında şehrin çevresindeki köylerin bir bölümü de eski höyükler üzerinde varlığını sürdürmektedir. Tarihi kayıtlara göre XX. Yüzyılın ilk yarısına kadar Batman şehrinin kurulduğu alanda İluh köyü gibi kırsal ve az nüfuslu yerleşme dışında şehrsel özellik gösteren başka bir yerleşme bulunmamaktadır.

“Batman’ın nasıl bir tarihi gelişim gösterdiği tam olarak bilinmemekle birlikte, bölgede varlığı pek hissedilmeyen bir köy olduğu söylenmektedir. Batman (Eski İluh), Osmanlı’nın son yıllarına kadar El-Medine kazasına bağlı bir köydür. Ancak 1900 yılı öncesine ait Diyarbekir eyaletine bağlı kazalar içerisinde El-Medine isminin geçmemesi, buranın 1900’den sonra yapılan idari düzenlemelerle kaza olduğunu göstermektedir (Acar, 2008:302). Batman merkeze bağlı İkiztepe köyü kuzeyinde Batman Çayı taşkın yatağı üzerinde kurulan bu ilçe, 1926 yılında yaşanan taşkınla Beşiri’ye (Kobin) taşınmıştır (Zengin, 2005:20). Yörede El-Medine’nin Batman Çayı’nın taşması sonrasında yok olduğu görüşü ağırlıklıdır. Bu görüş doğru olmakla birlikte El-Medine’nin ortadan kalkmasında İluh Deresi’nin de önemli rol oynadığı düşünülmektedir. Şöyle ki, El Medine’nin kurulduğu yer geçmişte İluh Deresi’nin Batman Çayı ile birleştiği alana karşılık gelmektedir. Bu bakımdan El-Medine’nin, muhtemelen Batman Çayı ve İluh Deresi taşkınlarından etkilendiği söylenebilir” (Sunkar, Tonbul, 2010:24)

Batman 1955 yılına kadar olan dönem içerisinde tamamen bir köy özelliğindedir. İluh, 1937 yılında bucak merkezi yapılmış olmasına rağmen, 1955 yılından önceki nüfusu küçük bir yerleşme olduğunu göstermektedir. O zamanlar Batman tren istasyonu İluh istasyonuydu. İluh köyünde 13 tane ev vardı. Bunların 7’si

kerpiçten yapılmış, 6'sı ise mağara evden oluşuyordu. Tek taş bina bugün hala ayakta duran istasyon binasıydı.

Batman şehrinin kuruluşu ve gelişimi yakın çevresinde meydana gelen olaylarla yakından ilgilidir. Kuruluş tarihi tam olarak bilinmemekle birlikte 1894'de Beşiri (Batman) kazasının merkezi haline getirilen El-Medine'de 1926 yılında büyük bir taşkın yaşanmıştır. Batman Çayı'na bağlı yaşanan bu taşkında El-Medine'nin büyük bölümü zarar görmüştür. Bu taşkından sonra bu alanda yaşayan nüfusun büyük bölümü yakın çevresindeki İkiztepe ve İluh köylerine taşınmıştır. Bu göç dalgasıyla büyüyen İluh köyü, 1940-50 yılları arasında petrolün bulunması ve Haydarpaşa-Kurtalan demir yolunun ulaşımına açılmasıyla hızlı gelişme sürecine girmiştir. İluh, 1940-57 arasında nahiye, 1957'den sonra Batman adıyla Siirt iline bağlı bir ilçe merkezi, 16 Mayıs 1990 tarih ve 3647 sayılı kanun ile il olmuştur.

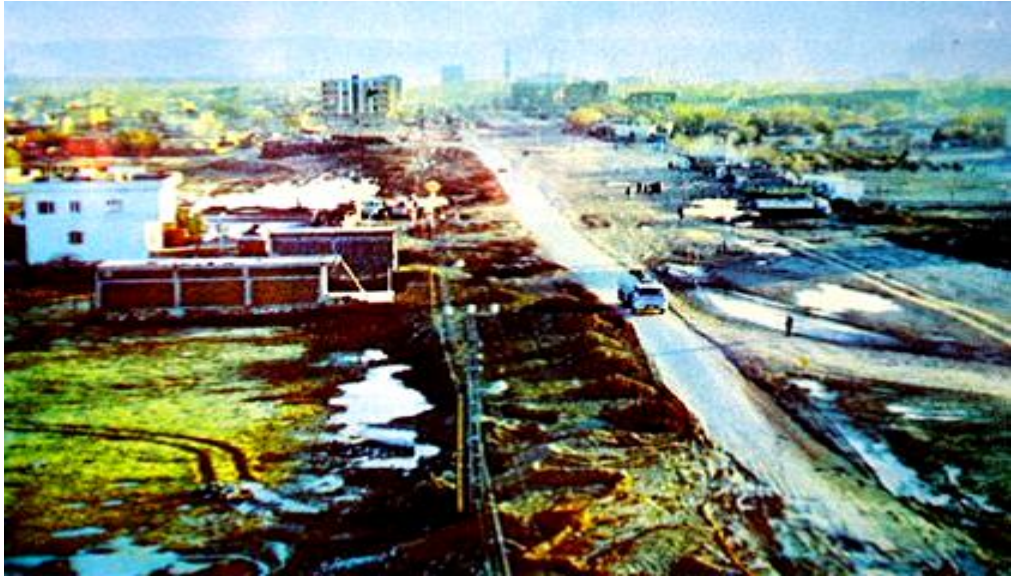
“Batman'ın hızlı gelişim süreci MTA tarafından petrol arama çalışmaları ile başlamaktadır. Bu hızlı gelişim, petrolün bulunması, rafinerinin kurulması ve TPAO'nun istihdam oluşturan yatırımları ile ivme kazanmıştır . İlk olarak Maymune Boğazı girişinde kurulan rafinerinin bugünkü yerine taşınmasıyla çevreden büyük bir göç almaya başlamıştır” (Sunkar, Tonbul, 2010:21).

“Batman'ın ilk hızlı gelişmesi 1955 yılından sonra başlayıp 1980 yılına kadar devam etmiştir. Bu dönemdeki gelişme yaşanan birtakım olaylarla açıklanabilir. İluh nüfusunun 1955 yılında 4.713 kişiye çıkması, 1945-55 yılları arasında petrol çıkarımının artışı ve 1955 yılında ilk rafinerinin deneme üretimine geçmesine bağlıdır. Bu hızlı büyüme sonrası 1955 yılında belediye teşkilatı kurulmuş ve 1957 yılında Batman adıyla Siirt iline bağlı bir ilçe merkezi olmuştur. Bu dönemde petrol çıkarımına bağlı olarak yakın illerden önemli ölçüde işçi göçü almıştır. Artan nüfusa paralel olarak yerleşmeler yeni yapılan demir yolunun çevresinde artış göstermiştir. Böylece Batman Çayı eski sekileri üzerinden doğuya doğru alçak ve düz alanlara doğru bir genişleme göstermiştir. Bu genişleme hızlı ve plansız bir şekilde olmuştur” (Tonbul, Sunkar, 2010:25).

Bu dönemde Batman, idari yönden çevresinin merkezi olduğu kadar, sosyal ve kültürel hizmetler yönünden de merkez durumuna gelmiştir. Demir yolunun kuzeyinde, demir yoluna paralel olarak iş ve ticaret merkezleri gelişmiştir. Bu iş ve ticaret merkezlerinin yakın çevresinde tarım arazileri üzerinde ise meskenler yapılmıştır.

Kuzeydeki bu gelişime karşı, güneyde TPAO tesislerinin kurulduğu alanlarda geniş cadde ve sokaklardan oluşan planlı bir yerleşme gelişimi bulunmaktadır.

“Batman 1980 yılına kadar 15 mahalleden oluşmuştur. Şehir ilk olarak en eski mahallesi olan İluh Mahallesi çevresinde gelişme göstermiş, daha sonra çevreye yayılmıştır (Foto 1). İluh Mahallesinden sonra batıya Çarşı Mahallesi doğru bir büyüme olmuştur. Çarşı Mahallesinden sonra Kısmet ve Aydınlikevler mahalleleri kurularak Rafineriye kadar olan alan gelişmiştir. Daha sonra ise 19 Mayıs Mahallesi (özellikle Kozluk bölgesinden gelen göçler ile), Petrol (İpragaz) mahallesi (özellikle Gercüş, Hasankeyf’den gelen göçler ile) oluşmuştur” (Tonbul, Sunkar, 2010:25).

Foto 11: 1970’li Yıllarda Turgut Özal Bulvarından Bir Görünüm (Alaeddinoğlu, 2007)

“Bu dönemde (1980-1990) Batman şehrinin gelişmesine göçler damgasını vurmuştur. Petrol çıkarımındaki artış komşu illerden işçi göçünün devamını sağlamıştır. İşçi göçü ile birlikte kırsaldan kente olan göçlerde de belirgin artış söz konusudur. Batman şehir nüfusunun 1980 ile 1990 arasında yaklaşık 80.000 kişi artması kırsaldan ve komşu illerden yaşanan göçlere bağlıdır. 1985 yılına kadar şehir nüfusundaki artışta petrole bağlı gelir artışının etkisi devam etmektedir. Petrol rafinerisi sayesinde, Batman 1990’lı yıllarda da endüstri/hizmet tipinde bir merkez olma özelliğini korumuştur” (Özgür, 1996:67).

1980'den sonra eski mahallelerin çevresinde yeni mahallelerin kurulmasına karşı Diyarbakır yolu boyunca gelişmenin etkisi belirgindir. Kuzeye doğru olan bu gelişme günümüzde de artan bir şekilde devam etmektedir.

Kırsal alanlardan Batman'a doğru olan göçler şehrin çarpık gelişmesine neden olduğu gibi diğer önemli sorunların da ortaya çıkmasına neden olmuştur. Kırsal alanlardan gelen nüfus şehrin güneybatısında gecekondu mahallelerinin oluşmasını sağlamıştır. Buna karşın ekonomik durumu daha iyi olan nüfusun merkezden kuzeyde yeni kurulan mahallelere doğru taşınmasıyla şehir kuzeye doğru gelişme göstermiştir. Aynı dönemde yörede hayvancılıkla geçinen Köçerler'in şehre yerleşmeleri ile Sağlık, Bağlar ve Gap mahalleleri kurulmuştur. Hayvancılıkla uğraşan Köçerler'in günümüzde de çevre mahallelerde bu işi sürdürmeleri, çevre mahallelerde olumsuz çevre koşullarının yaşanmasına neden olmaktadır.

Batman'da 1990-2000 yılları arasında şehir nüfusu 100.000'den fazla artış göstermiştir. 1985 yılında başlayan şehir nüfusundaki hızlı artış 2000 yılına kadar devam etmiştir. 1990'dan sonra güvenlik nedeniyle kırsal alanlardan ve komşu illerden yaşanan göçler Batman şehir nüfusunun hızlı artmasını sağlamıştır.

Foto 12: 2010 Yılında Turgut Özal Bulvarından Bir Görünüm

Bu dönemde Batman şehri, eski mahallelerin çevresinde yeni mahallelerin kurulmasıyla genişlemiştir. Şehrin güneyinde yer alan ve çoğu gecekondu yapılarından oluşan Petrolkent, Seyitler ve Güneykent mahalleleri bu dönemde kurulmuştur.

1990'dan sonra bu şekilde 3 gecekodu mahallesinin kurulması bu dönemde kırsaldan fazla göç aldığını göstermektedir. Bu son göç dalgasıyla şehrin İluh Deresi güneyinde kalan bölümü tamamen gecekodu bölgesi olmuştur. Gecekodu mahallelerinin artışıyla birlikte Batman'da önemli sosyal ve ekonomik sorunlar yaşanmaya başlanmıştır.

2000-2010 yılları arasında ise Batman şehri büyümesini ve gelişimini daha da arttırmıştır. Ayrıca bu dönemde Batman'dan dışarıya olan göçler de azalmıştır. 1990-2000 yılları arasında Batman'dan dışarıya göç etmiş olan nüfusun bir kısmı da geri gelmiştir. 2000-2010 dönemindeki nüfus artışı normal artış ve mevsimlik göçlerle gerçekleşmiştir. Batman şehri bu dönemde büyümesini şehrin kuzey tarafına doğru gerçekleştirmiştir. Ayrıca Batman üniversitesinin yeni kampüs alanının ve çevre yolunun şehrin güney tarafına yapılması şehir yerleşmesinin bu tarafa doğru kaymasına sebep olacaktır.

Batman şehrinde yerleşmenin tarihçesi yukarıda geniş bir şekilde anlatıldı. Sonuç olarak şunu söyleyebiliriz: Batman şehir merkezinin kurulmuş olduğu alan İluh adlı eski bir köy yerleşmesidir. Batman (Eski İluh), Osmanlı'nın son yıllarına kadar El-Medine kazasına bağlı bir köydür.

Batman şehrinin kurulduğu alanda İluh köyünden önce El-Medine adıyla Batman çayı ile İluh deresinin birleştiği yerde bir yerleşim merkezi görüyoruz. Kuruluş tarihi tam olarak bilinmemekle birlikte 1894'de Beşiri (Batman) kazasının merkezi haline getirilen El-Medine'de 1926 yılında büyük bir taşkın yaşanmıştır. Batman Çayı'na bağlı yaşanan bu taşkında El-Medine'nin büyük bölümü zarar görmüştür. Bu taşkından sonra bu alanda yaşayan nüfusun büyük bölümü yakın çevresindeki İkiztepe ve İluh köylerine taşınmıştır. 1926 yılındaki bu taşkın olayından sonra El-Medine kaza merkezi Beşiri (Kobin)'ye taşınmıştır. Bu şekilde nüfusu biraz artan İluh köyü, 1940-50 yılları arasında petrolün bulunması ve Haydarpaşa-Kurtalan demir yolunun ulaşımına açılmasıyla hızlı gelişme sürecine girmiştir. İluh Köyü 1940-57 arasında nahiye, 1957'den sonra Batman adıyla Siirt iline bağlı bir ilçe merkezi, 16 Mayıs 1990 tarihinde de il olmuştur.

1955 yılında Batman petrol rafinerisinin kurulması ve rafinerinin 1966 yıllarında daha da geliştirilmesi Batman şehir merkezinin hızlı bir şekilde göç almasına ve şehrin ani bir şekilde büyümesine neden olmuştur. Petrol bulunmadan önce sadece İluh köyünden ibaret olan Batman şehir merkezi zaman içerisinde nüfuslanmış ve nüfusu

1945 yılında 445, 1955 yılında 4713, 1975 yılında 64.384 1985 yılında 110.036, 2000 yılında 272.787, 2010 yılında da 325.020'ye yükselmiştir. Ayrıca 1980 yılına kadar mahalle sayısı 15, 1985 yılında 23, 2002 yılında ise mahalle sayısı 39'a yükselen bir şehir konumuna gelmiştir.

2.2.2. Batman Şehrinde Yerleşmeyi Etkileyen Faktörler

“Yerleşmelerin kuruluşunda, gelişmesinde veya gelişmemesinde, mekanı kullanımında, yerleşim tipinde, yerleşim tarzında ve yerleşmelerin dağılışında kesinlikle en etkili faktör doğal çevre faktörleridir” (Akdemir, 2004: 121).

Yerleşmeye etki eden faktörleri fiziki ve beşeri (yer şekilleri, iklim, su kaynakları, maden kaynakları, toprak yapısı, sanayi, ulaşım vb.) faktörler olarak iki ana başlık altında toplayabiliriz.

“Bugün olduğu gibi geçmişte de iklim, su, toprak, ulaşım, savunma durumu yerleşim alanlarının seçiminde birinci dereceden etkili olmuştur” (Özçağlar, 1994:220).

İl merkezleri gelişimini, büyüklüğünü ve fonksiyonel özelliklerini önemli ölçüde fiziki şartlara borçludur. Yükselti, iklim, yerşekli, bakı, toprak ve hidrografya gibi özelliklerin birinin veya birkaçının yerleşme yeri seçiminde ön planda olduğu görülmektedir (Özdemir ve Karadoğan, 1996). Bu özelliklerden önemli olanların dikkate alınmadığı durumlarda ise önemli sorunlar yaşanmaktadır.

Batman şehrinde yerleşmeyi etkileyen faktörlere baktığımızda Batman şehrinin de diğer tüm yerleşmelerde olduğu gibi fiziki ve beşeri unsurların koşullandırıcısı altında bugünkü durumu aldığını görmekteyiz.

Buna göre Batman şehrinde yerleşmeyi etkileyen fiziki ve beşeri faktörleri şu başlıklar altında toplayabiliriz:

Batman Şehrinin Jeolojik ve Jeomorfolojik yapısı

T.P.A.O ve TÜPRAŞ Rafinerisi

Ulaşım Fonksiyonu

“Alaeddinoğlu, Batman şehrinde yerleşmeyi etkileyen özellikleri şöyle açıklamaktadır: "Batman'ın kuruluş yeri incelendiğinde kuruluş yerinin getirdiği en büyük avantajın modern dünyanın en önemli enerji kaynağının çıkarılması ve işletilmesi olduğu görülmektedir. Ancak her ne kadar şehrin kurulmasında ve gelişmesinde petrol belirleyici faktör ise de, Güneydoğu Anadolu Bölgesinin iklim şartları düşünüldüğünde su ve ona ilişkin her türlü yaklaşım şehrin gelişmesini ve organizasyonu etkilemektedir.

Bu anlamda şehrin çevresinde bulunan Batman Çayı ve Dicle Nehri basta olmak üzere İluh deresi ve diğer küçük akarsular şehrin gelişmesini desteklemişlerdir. Şehir mücavir alan sınırları içinde gelişmesini sürdürmekte ve alansal olarak hızla büyümektedir. Verimli ova üzerinde yaşanan bu gelişme şehrin çevresindeki mahallelerde boş alanların iskânı şeklinde yaşanırken, kuzey, kuzeybatı ve doğu yönünde plânlı olarak devam etmektedir. Zira şehrin bundan sonraki süreçte bu gelişim süreçlerine ek olarak batı yönünde de gelişeceği düşünülürse yakın zamanda verimli ovanın tamamı şehrsel alanlar tarafından işgal edileceği gerçeğiyle karşı karşıya kalınacaktır”(Alaeddinoğlu, 2007:23).

Jeolojik ve jeomorfolojik Yapının Etkisi

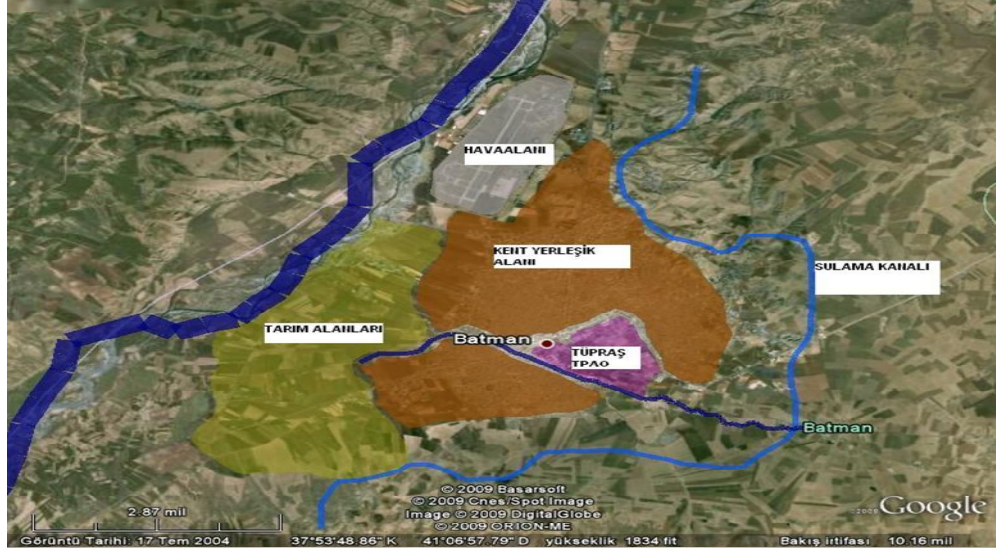
Bir şehrin kurulacağı alanın jeolojik şartları o şehrin geleceği için önemlidir. Bir şehir kurmak ya da mevcut şehri geliştirmek söz konusu olduğunda iyi bir arazi seçilmelidir. İyi zemin, masif volkanik kayalar, ayrışmamış sağlam metamorfik kayalar, sert çimentolu tortul kayalar, sert kum, çakıl ve sert kil ve killi settir (Özdeş, 1972:90).

Araştırma sahamızda yerleşmeyi etkileyen birinci faktör hiç şüphesiz yerleşme sahasının jeolojik ve jeomorfolojik yapısıdır. Araştırma sahasının depremsellik ve taşkın riskinin yüksek olmasının yanında verimli bir tarım arazisi üzerine kurulmuş olması da şehir yapılaşmasını olumsuz yönde etkilemiştir. Ayrıca Batman şehrinin kurulmuş olduğu saha taban suyu seviyesinin yüksek olduğu alüvyal tabakalar ile gevşek kum ve yumuşak killi tabakalardan oluştuğu için riskli bir zemin özelliği göstermektedir.

“İluh Deresi Havzası'nın büyük bölümü Üst Miyosen-Pliyosen yaşlı çamurtaşı, kumtaşı ve konglomeralardan (Şelmo Formasyonu) oluşmaktadır (Yılmaz ve Duran, 1997). Bu yapı üzerinde ise kalınlığı yer yer 1 m'den fazla olan killi toprak örtüsü yer almaktadır. Batman şehri etkileyen İluh Deresi Havzası'nda zeminin killi yapısı sızma kapasitesini düşürerek yüzeysel akış miktarını artırmıştır. İluh Deresi Havzası'nın killi yapısı sızma kapasitesinin düşük olmasına yol açmıştır. Bu özellik nedeniyle şiddetli yağışlarda sızma kapasitesi çok kısa sürede aşılmaktadır. Havzada düşük eğim, akımı yavaşlatarak İluh Deresi'nin çevreye yayılmasına neden olmaktadır” (Sunkar, Tonbul, 2010:4).

Aşağıdaki fotoğrafta Batman şehrinde çeşitli fonksiyon alanlarını ve Batman şehri etkileyen İluh Deresi, Batman Çayı ve sulama kanalını görmekteyiz (Foto 14).

Görüldüğü gibi Batman şehri tarım arazileri üzerine kurulmuş, Tpaö ve Tüpraş tesisleri şehrin içerisinde kalmış ve İluh Deresi yatağında yerleşim sahası oluşturulmuştur. Dolayısıyla şehirleşme ve yerleşim açısından riskli bir durum ortaya çıkmıştır.

Foto 13: Batman Şehrinin Genel Arazi Kullanımı (Batman Belediyesi, 2009)

“Yerleşme alanlarının seçiminde jeomorfolojik özellikler göz ardı edildiğinden yaşanan doğal afetler nüfusu önemli ölçüde etkilemektedir. Aynı şekilde jeomorfolojik özelliklerin risk faktörü olarak fazla değerlendirilmediği durumlarda da şehirlerdeki plansız ve çarpık kentleşme ortaya çıkmaktadır. Diğer taraftan alansal olarak hızlı gelişen şehirler jeomorfolojik yapı üzerinde küçük de olsa bazı değişiklikler yaparlar. Bu durum doğal yapıyı bozmakta ve bazı jeomorfolojik sorunları ortaya çıkarmaktadır. Batman şehrinde de bu tip bir yapılanma sonucu önemli jeomorfolojik sorunlar yaşanmaktadır. Batman şehri, Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nde, Diyarbakır Havzası’nın doğusunda yer almaktadır. Şehir, Batı Raman Dağı kuzey eteklerinde Batman Çayı’nın eski menderes yeniği sekileri üzerinde kurulmuştur” (Tonbul, Sunkar, 2008).

Cumhuriyetin ilk yıllarında, günümüzdeki İluh Mahallesi’nin yerinde bir köy merkezi iken petrolün bulunmasıyla hızlı bir şekilde gelişerek 16 Mayıs 1990’da il statüsü kazanmıştır. Batman şehrinin bu hızlı gelişmesi çarpık ve plansız kentleşmeyi beraberinde getirmiştir.

“Bu gelişmede, jeomorfolojik yapı dikkate alınmadığı için şehir taşkın ve zemin özelliklerinden kaynaklanan doğal risklerle karşı karşıyadır. Batman şehrinin gelişimindeki en önemli sorunu yerleşmelerin yer seçimi oluşturmaktadır. Batman şehri

uygun jeomorfolojik alana kurulmadığı için taşkın riski yüksek bir yerleşmedir. Taşkın riskinin yüksek olmasında; şehrin büyük bölümünün İluh Deresi ve kolları tarafından oluşturulan vadi sistemi ve birikinti yelpazesi üzerine kurulmuş olması etkilidir. Batman şehri, Batı Raman Dağı kuzeyinde, K-G yönünde akan Batman Çayı'nın eski menderes yeniği sekileri üzerinde kurulmuştur. Bu sekilerden yüksek olanlar doğudan gelen İluh Deresi ve kolları tarafından yarılrken, alçak sekiler aynı akarsu tarafından oluşturulan birikinti yelpazesi ile örtülmüştür” (Tonbul, Sunkar, 2008:2).

Batman şehri, zemin açısından sağlam olmayan çamurtaşı ve kumtaşı ardaalanmasından oluşan litoloji ile kısmen alüvyal zemine sahiptir. Bu litolojik yapı, düşen yağışın zemine sızmasını engellemektedir. Böylece killi yapı üzerine düşen yağışın büyük bölümü yüzeysel akışa geçerek sel ve taşkın oluşturmaktadır. Şehrin büyük bölümü yerleşme açısından uygun olmayan birikinti yelpazesi ve taşkın yatağı üzerine kurulu geliştiği için sel riski yüksek bir yerleşmedir. Bu şekilde birikinti koni ve yelpazeleri üzerinde, özellikle de yelpazelerin kök kısmına kurulan yerleşmelerde sağanak yağışlar sonrasında sel olayları olağandır.

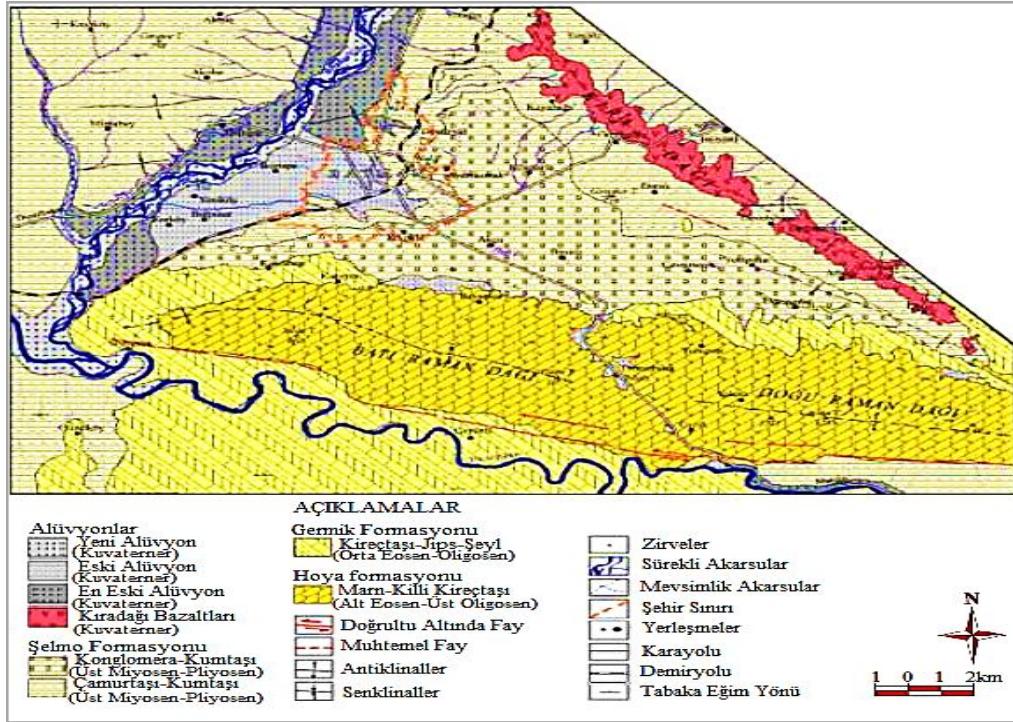
“Batman, taşkın riski çok yüksek bir yerleşmedir. Taşkın riskinin yüksek olmasında sağanak yağışların yanında şehrin jeomorfolojik açıdan uygun alana kurulmaması etkilidir. Petrole bağlı olarak hızlı ve çarpık gelişme taşkınlara davetiye çıkarmıştır. Şehir merkezinden geçen İluh Deresi ve kollarının yataklarının yerleşme ve sanayi tesisleri tarafından işgal edilmesi taşkın riskini daha da artırmıştır. Meteorolojik kayıtlara göre Batman’ da taşkın olayları sık yaşanmaktadır” (Tonbul, Sunkar, 2008:9).

Yaşanan bu taşkın olayları 1960’dan günümüze kadar şiddeti artarak devam etmektedir. Taşkının günden güne etkili olmasında 1960’dan günümüze kadar Batman’ın sürekli büyüyen gelişmesi etkilidir. Bu gelişmede, yerleşme ve sanayi tesisleri dere yataklarına kurulduğu için bir sonraki taşkın her zaman daha büyük olmuştur. Son taşkında da büyük can ve mal kayıplarının yaşanması dere yataklarının yerleşmeler tarafından işgal edilmesine bağlıdır. Bununla birlikte bir haftalık etkili yağış ve yağışın son günde maksimuma ulaşması önemlidir.

Foto 14: İluh Deresi Sel Felaketinden Bir Görünüm (2006)

“Kısa sürede gelişen ve büyüyen Batman şehri en son 2006 Kasım ayı başında yaşanan büyük bir taşkından etkilenmiştir. Bu taşkında başta Batman Petrol Rafinerisi olmak üzere şehrin yarısı zarar görmüştür. Ekonomik açıdan büyük kayıplara neden olan bu taşkında 10’u şehir merkezi, 1’i de Hasankeyf ilçesinde olmak üzere 11 kişi boğularak can vermiştir. Bu taşkın olayı Batman şehrinin taşkın riskini ortaya koymada tek başına yeterli bir olaydır” (Tonbul, Sunkar, 2008:6)

Harita 20: Batman Şehri ve Çevresinin Litoloji Haritası (Tonbul, Sunkar, 2010)

Batman şehrinin bu denli yüksek bir taşkın riskiyle karşı karşıya kalmasının nedeni şehrin kurulduğu zeminin hem litolojik hem de jeomorfolojik olarak uygun olmamasıdır. Litolojik olarak Batman şehrinin kurulmuş olduğu zemine baktığımızda yerleşmeye uygun olmadığını görmekteyiz. İluh Deresi havzasının killi bir yapıya sahip olması sızma kapasitesini düşürerek yüzeysel akış miktarını arttırmış, bu durum da taşkınların yaşanma ihtimalini kolaylaştırmıştır (Harita 20).

Batman şehrinin kurulduğu alan bir ova görünümündedir. Dolayısıyla verimli bir tarım arazisi özelliği gösteren Batman ovasının yerleşmeye açılması büyük sorunları da beraberinde getirmiştir. Bu sorunların başında yukarıda da açıklandığı gibi taşkın, sel gibi sorunlar başta gelirken kış mevsiminde hava kirliliği, yaz aylarında ise aşırı bunaltan sıcakların yaşanması gibi sorunlarla karşılaşmaktadır.

Batman şehrinin çekirdeğini oluşturan İluh Mahallesi, Batman Çayı'nın 25-45 m sekisi, ilk rafineri tesisleri ise 60-75 m sekisi üzerine kurulmuştur. Bu alanlarda herhangi bir doğal risk, özellikle taşkın riski söz konusu değildir. Asıl sorun yerleşme dokusunun sıklaşarak İluh Deresi ve kolları tarafından oluşturulan yelpaze üzerinde yayılmasıyla başlamıştır (Foto 15).

Foto 15: İluh Deresi'nden Bir Görünüm

“Son 20-30 yıllık dönemde verimli tarım arazilerine doğru kontrolsüz bir şekilde gelişen şehir adeta taşkına davetiye çıkarmıştır. Aynı dönemde doğuya doğru olan gelişmede akarsu yatakları yerleşme ve iş merkezleri tarafından işgal edilmiştir. Bu şekildeki hızlı ve çarpık kentleşme gelecekte Batman şehrinde 2006 yılında yaşanan taşkından bile daha büyük taşkınların yaşanma riskinin yüksek olduğunu göstermektedir. Şehrin kuruluş ve gelişmesinde jeomorfolojik özellikler dikkate alınmamış olup mahallelerin büyük bölümü İluh Deresi ve kollarının taşkın yatakları üzerine kurulmuştur. Şehrin gelişmesiyle birlikte dere yatakları da sanayi tesisleri ve yerleşmeler tarafından işgal edilmiştir” (Tonbul, Sunkar, 2008:2).

Batman, günümüzden 50-60 yıl öncesine kadar İluh adında köy statüsünde bir yerleşme iken 1940-50 yılları arasında Raman Dağı'nda petrolün bulunmasıyla hızla gelişerek şehirleşmiş, daha sonra da il statüsü kazanmıştır. Batman Rafinerisi göçü tetiklemiş, nüfus ve yerleşmeleri kendine doğru çekerek İluh Deresi Vadisi boyunca şehrin gelişmesini sağlamıştır. Fakat, rafineri jeomorfolojik açıdan uygun alana kurulmadığı için şehir de uygun alanda gelişme gösterememiştir. Bu durum üzerinde planlama hataları da etkili olmuş, böylece şehrsel alanın önemli bir bölümü doğal olaylar açısından riskli duruma gelmiştir. Düşük eğimli sekiler ve birikinti yelpazesi üzerinde kurulan Batman şehri göç ve hızlı gelişme ile plansız bir şekilde büyürken akarsu yataklarının bir bölümü yerleşmeye açılmış, bir bölümü de gecekondular tarafından işgal edilmiştir. Bu durum nedeniyle uzun dönemlerde görülen aşırı sağanak

yağışlar şehir merkezinde taşkınlara neden olmaya başlamıştır. Büyük can ve mal kayıplarının yaşandığı bu taşkınların en önemlisi 2006 yılı Kasım ayı başında gerçekleşmiştir.

“Jeomorfolojik özellikler göz ardı edildiği için şehrin % 50’si taşkın riski altındadır. Taşkın riskinin daha az olduğu, 1990’lı yılların başından itibaren kuzeye doğru hızlı bir gelişme gösteren modern Batman ise litolojik/yapısal özelliklerden kaynaklanan zemin ve depremsellik riski altındadır” (Tonbul, Sunkar, 2008:1).

“Batman taşkın riski yüksek bir yerleşme olduğu için bu tip taşkın olayları muhtemel sıklıkta yaşanacaktır. Bu nedenle şehri etkileyen dere yatakları en kısa sürede ıslah edilmelidir. Bu ıslah çalışmalarında maksimum yağışlar ve havza alanı dikkate alınmalıdır. Islah çalışmalarında dere yataklarına kurulmuş yerleşmeler ve sanayi tesislerinin yeri değiştirilmelidir. Ayrıca havzayı çevreleyen dağlık alanlardaki doğal bitki örtüsü korunmalı ve uygun alanlar ağaçlandırılmalıdır” (Tonbul, Sunkar, 2008:11).

“İnsanın doğa ile uyum içinde olmayan veya doğaya engel niteliğinde olan her türlü faaliyeti, taşkından doğacak zararların boyutunu arttırarak taşkını bir afet haline dönüştürmektedir. Burada, hatalı arazi kullanımı, bitkilerin yok edilmesi, ormansızlaşma, dere yataklarında usulsüz yerleşimler, erozyon, yatağın taş veya kumla doldurulması gibi faaliyetleri kontrol altına alarak, taşkından doğacak zararları en aza indirmek mümkündür” (Ecer, Yenigün, 2006:186). Ecer ve Yenigün’ün de ifade ettiği gibi İluh Deresi derhal ıslah edilmeli ve buradaki yerleşimler uygun olan bir sahaya taşınmalıdır.

İluh Deresi’nin ıslahı kapsamında öncelikli olarak dere taşkın alanındaki 361 adet yapının kamulaştırılarak dere çevresinde rekreasyon alanları oluşturulmalıdır. Ayrıca bu bölgedeki yerleşim alanlarının şehrin yeni çekim merkezi olan ve aynı zamanda güney çevre yolunun geçtiği, yeni üniversite kampüsünün kurulduğu Raman sahasına kaydırılması gerekmektedir.

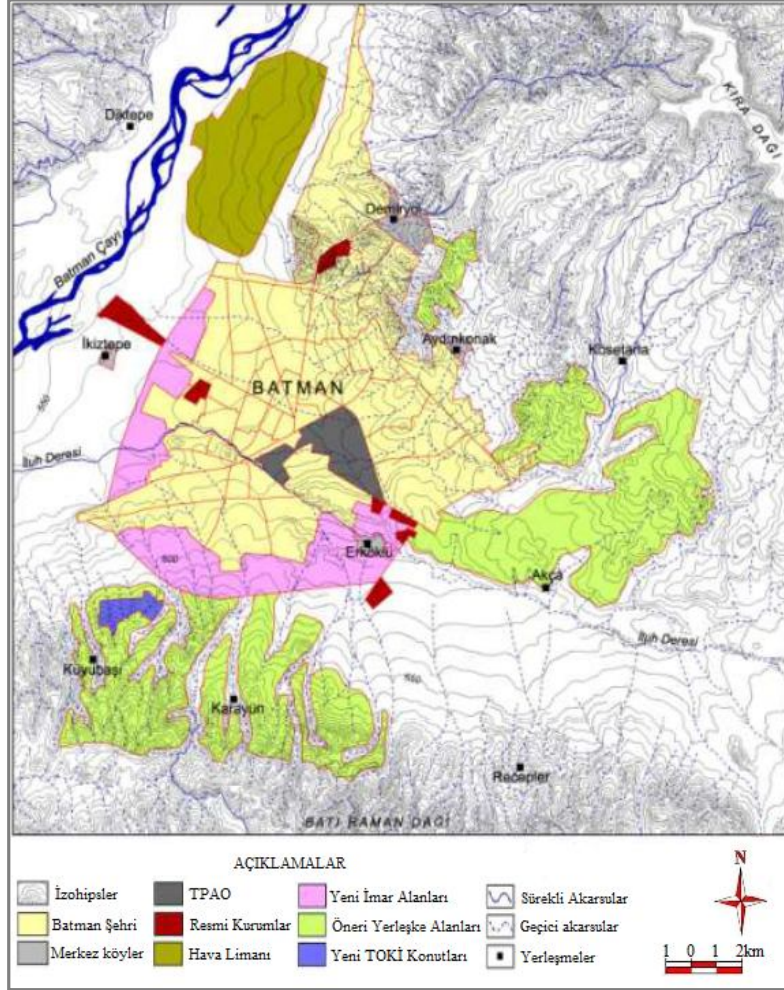
İlyas Yılmaz ve arkadaşlarının "Kentsel Planlamada Yerleşiminin Önemi: Batman" adlı makalelerinde Batman’ın kurulmuş olduğu yerleşme sahasına alternatif bir öneri yerleşke sahası ortaya koydukları görülmüştür. Alternatif yerleşke alanı, Raman petrol sahasıdır. Öneri Raman yerleşke sahasında Batman Ovası’nın dezavantajlarını görmemekteyiz. Batman Ovası’nın taşıdığı depremsellik, sel ve hava kirliliği tehlikesi vb. olaylar öneri yerleşke sahası olan Raman’da bulunmamaktadır.

“Raman sahası; sel, deprem, kaymalar, kaya düşmeleri ve benzeri doğal tehlikeler taşımamaktadır. Zemin taşıma gücü, oturmalar ve benzeri duyarsızlık sorunları da yoktur. Batman ovası I. derece deprem tehlikesi altındadır” (Yılmaz ve Arkadaşları, 2004: 361).

“Batman I. sınıf tarım ovası içerisine kurulmuştur. Batman için önerilen yeni kent alanı Raman, sıfır depremsellik ve sel tehlikesi taşımaktadır. Raman’ın çevresiyle olan bağlantısı güvenilir ve ekonomik olan demiryolu ile sağlanacaktır. Kent enerjisi, yeni ve yenilenebilir enerji kaynaklarından sağlanacaktır. Kentin besin kaynağı olarak, Batman çayı ovası ve Batman Çayının yumuşak eğimli birinci sınıf bahçe tarımı yapılabilecek alanları kullanılacaktır” (Yılmaz ve Arkadaşları, 2004:363).

Tonbul ve Sunkar, Batman şehri için öneri yerleşke alanlarını da gösteren bir çalışma yapmışlardır. Bu çalışmada Batman şehrinin yeni imar alanları ile öneri yerleşke sahalarını görmektedir. Batman şehri için önerilen yeni yerleşke alanları Batman şehrinin güneyinde bulunan ve yeni Toki alanlarında kurulduğu Raman sahası ile Batman şehrinin doğusudur. Bu alanlar zemin özellikleri ve litoloji açısından uygun olan alanlardır. Ayrıca sel, taşkın ve depremsellik riskinin de bulunmadığı sahalardır (Harita 21).

Son yıllarda yapılan çalışmalarla Batman şehri yerleşim sahasının öneri yerleşke haritasında gösterilen alanlara doğru kaydırıldığını görmektedir. Öneri yerleşke alanına kurulan Batman Üniversitesi kampüsü, bu sahadan geçirilen güney çevre yolu, bu sahaya kurulan yeni Toki alanları ve son olarakta ikinci organize sanayi bölgesinin de bu sahaya kurulacak olması yeni öneri yerleşke sahasında şehrsel gelişimin başladığını göstermektedir.

Harita 21: Batman Şehri Öneri Yerleşke Alanları (Tonbul, Sunkar, 2010).

Yukarıda yapılan açıklamalardan da anlaşıldığı gibi Batman şehri hem litolojik hem de jeomorfolojik olarak uygun olmayan bir alana kurulmuştur. Bu durum başta taşkın ve sel olayları olmak üzere birçok sorunu da beraberinde getirmiştir. Bu sorunların aşılabilmesi için hem belediyenin hem de D.S.i'nin sorunların çözümüne yönelik adımlar atması gerekmektedir.

T.P.A.O Ve Tüpraş Rafinerisi:

1940'lı yıllarda önce 13 haneden ibaret olan İluh Köyü, petrolün bulunması, üretilmesi ve rafinerinin kurulmasıyla beraber hızla gelişmeye başlamıştır. T.P.A.O ve TÜPRAŞ rafinerisi Batman şehir yerleşmesinin oluşmasında lokomotif görevi görmüştür. Petrolün bulunmasıyla birlikte kurulan T.P.A.O ve TÜPRAŞ rafinerisi için duyulan işgücü ihtiyacı Batman şehrine doğru gerçekleşen göçü tetiklemiştir. Batman şehrine doğru gerçekleşen göç hareketi, İluh köyünden ibaret olan Batman Şehri'nin birdenbire büyümesini ve hızlı bir şekilde gelişmesini sağlamıştır.

“Batman son 30-40 yıllık dönemde hızla gelişerek orta ölçekli bir şehir özelliği ile çok yeni şehirlerimizden biridir. Bununla birlikte plansız ve hızlı kentleşme beraberinde önemli bazı sorunları getirmiştir. Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nde göç ve şehirleşmenin etkisiyle ortaya çıkan hava kirliliği, su kirliliği, ulaşım keşmekeşi, tarımsal arazilerin şehir tarafından işgal edilmesi gibi sorunlar” (Çağlıyan ve Akdemir, 2003:298) Batman şehrinde de görülmektedir. Bu sorunlardan başka son yıllarda bahar mevsimlerinde yaşanan sel ve taşkın olayları, meteorolojik bir olay olmanın dışında plansız ve hızlı kentleşmenin bir sonucudur.

Mahallelerin kuruluş ve gelişmelerine baktığımızda Batman şehrinin, kuruluşundan günümüze kadar sürekli kuzeye doğru bir gelişme eğiliminde olduğunu görmekteyiz. Bu durum üzerinde ulaşım ağı ve sanayi gibi beşeri faktörler etkili olmakla beraber şehrin doğu ve batı yönden gelişimini engelleyen beşeri ve fiziki faktörler de bulunmaktadır. Şehir 1955’ten günümüze kadar T.P.A.O. ve TÜPRAŞ rafinerisi engeliyle karşı karşıya kalmış olup şehir ve mahallelerin bu yöne doğru yayılmasını engellemiştir. Dolayısıyla Batman şehri T.P.A.O, TÜPRAŞ rafinerisi ve demiryolunun kuzeyinde Batman-Diyarbakır eski karayolu yönünde gelişme göstermiştir.

“Şüphesiz mekansal sorunları işlerken T.P.A.O. ve şehre göç olgusu da beraberinde işlenmelidir. Bu bağlamda şehrin kurulmasında ve ilk gelişme evrelerinde T.P.A.O’nun önemli bir yeri olduğunu vurgulamakta fayda vardır. Batman şehri ve T.P.A.O. birbirlerini tamamlayan ya da birlikte anlam bulan iki kavram gibi algılanmaktadır. Oysa T.P.A.O. Batman şehrinin gelişim hikayesinin yalnızca ilk yıllarında bir aktör olmuştur. Sonraki yıllarda iç dinamikleri değiştirmekten uzak sadece şehrsel gelişimi, aşırı göç ve şehrsel yığılmalar noktasında etkileyen bir aktör olmuştur” (Alaeddinoğlu, 2007:32).

T.P.A.O ve TÜPRAŞ rafinerisi Batman şehrini ikiye bölen demiryolunun güneyinde ve İluh Deresi’nin de kuzeyinde kurulmuştur. Dolayısıyla Batman Şehri de T.P.A.O, TÜPRAŞ rafinerisi ve İluh Deresi çevresinde büyüme göstermiştir. Batman şehrinin İluh Deresi çevresinde kurulması sel ve taşkın tehlikesiyle karşı karşıya kalınmasına neden olmaktadır. Batman şehri TÜPRAŞ rafinerisinin hemen yanı başında kurulduğu için de şehirde yoğun bir hava kirliliği oluşmuştur. Ayrıca TÜPRAŞ rafinerisi etrafında kurulan Şirinevler, Cumhuriyet ve İpragaz mahalleleri TÜPRAŞ rafinerisinden yer altına doğru sızan gaz tehlikesiyle karşı karşıyadırlar. TÜPRAŞ

rafinerisinden yer altına doğru sızan gazlar TÜPRAŞ Rafinerisinin hemen yanı başında kurulmuş olan eski sanayi sitesinde 2004 yılında büyük bir patlama yaşanmasına neden olmuştur. 2002 yılından itibaren Toptancılar Sitesi olarak kullanılan eski sanayi sitesinin TÜPRAŞ rafinerisinden sızan gazlarla patlaması sonucu üç kişi ölmüş, onlarca kişi yaralanmış ve büyük çapta maddi hasar meydana gelmiştir. Toptancılar Sitesi üyelerinin TÜPRAŞ'a açmış olduğu mahkeme yıllarca sürmüş ve açılan dava TÜPRAŞ aleyhine sonuçlanarak TÜPRAŞ rafinerisi Toptancılar Sitesi üyelerine maddi tazminat ödemek zorunda kalmıştır.

Foto 16: İluh Mahallesi, Tpaö ve Tüpraş'tan Bir Görünüm (2010)

Batman şehrinin gelişme sürecini dört farklı aşamada inceleyen Alaeddinoğlu'na göre 1955'ten 1970'lere kadar olan ikinci dönemde T.P.A.O'dan kaynaklanan nitelikli bir iş gücü hareketliliğinin yaşandığı ve aynı zamanda şehirselleşmenin kendini hissettirdiği dönemdir. Bu aşama köyden şehre dönüşümün yaşandığı, petrole yönelik tesislerin kurulduğu ve sanayi sektöründe istihdamın oluşturulduğu bir süreçtir. Batman şehri bu dönemde oluşan istihdam olanakları sayesinde hızlı bir imar faaliyetine girmiştir.

Bu dönemde batman şehri İluh Mahallesi ve T.P.A.O. arasındaki alan içerisinde gelişmiştir. T.P.A.O. çalışanları için oluşturulan Site mahallesi planlı yerleşmeye güzel bir örnektir. Dönemin sonuna doğru İluh mahallesi çevresinde yeni mahalleler kurulmaya başlamıştır. Bu dönemde gerçekleşen nüfussal büyüme dengeli ve sanayinin

desteklediği bir gelişme olmakla birlikte, yeni kurulan mahalleler dönemin başından farklı olarak sıkışık bir formda ve çarpık bir yapılaşma eğilimine girmiştir.

T.P.A.O'nun kurulduğu alan İluh köyüne yaklaşık olarak 2 km uzaklıktadır. T.P.A.O ve TÜPRAŞ Rafinerisinin kapladığı alan yaklaşık 10 km²'dir. Batman şehri, Batman Petrol Rafinerisi ve demiryolu istasyonu kuzeyinde kurulan iş ve ticaret merkezleri çevresinde gelişme göstermiştir.

Ulaşım Fonksiyonu: Haydarpaşa-Kurtalan demiryolu Batman şehir merkezini adeta ikiye bölmüş ve Batman'ın bir bölümünün, demiryolunun öteki yakası olarak adlandırılmasına neden olmuştur. Batman'ın kenar mahalleleri diyebileceğimiz bu alanlar demiryolunun güneyinde kalmaktadır. Demiryolu ağı, Batman şehrinin güneye doğru gelişmesini adeta engellemiştir (Foto 18). Çünkü demiryolunun öteki yakasında kalan mahalleler sosyo-ekonomik açıdan geri kalmış, gelir düzeyi düşük insanların yerleştiği bir alan olmuştur. T.P.A.O ve TÜPRAŞ tesisleri de demiryolunun güneyinde kalmaktadır.

Foto 17: Batman Şehrini İkiye Bölen Haydarpaşa-Kurtalan Demiryolundan Bir Görünüm

Haydarpaşa-Kurtalan demiryolunun 50 km'lik bölümü Batman il sınırlarından geçmektedir. 1946 yılında işletmeye açılan Haydarpaşa-Kurtalan demiryolu ağının 50 km'lik bölümünün Batman şehir merkezinden geçmesi Batman şehrini hızlı bir gelişme sürecine sokmuştur.

Ayrıca batman şehrinin kuzeyinde kalan Batman-Diyarbakır eski karayolu da şehrin gelişmesinde etkili olmuştur. Bu yol şu anda Batman-Bitlis-Van karayolu olarak kullanılmaktadır. Yeni sanayi sitesi ve havaalanının bu yol üzerinde bulunması da şehrin bu tarafa doğru gelişmesini sağlamıştır. Batman-Diyarbakır yeni karayolu 1997 yılında kullanılmaya başlanmıştır. Ancak Batman şehrinin batısını oluşturan bu yol yerleşim açısından Batman-Diyarbakır eski karayolu kadar gelişmemiştir. Çünkü Batman şehir merkezinden yaklaşık olarak 5 km sonra Batman-Diyarbakır il sınırını oluşturan Batman Çayı engeliyle karşılaşmaktadır. Batman Çayı'ndan dolayı şehir yerleşmesi batı tarafına doğru gelişme gösterememiştir.

Batman Çayı, Batman şehrinin Diyarbakır yönüne doğru gelişimini engelleyen en büyük topografik faktördür. Çünkü Batman Çayı havzasının zemin özellikleri yerleşmeye uygun olmayan bir alandır. Bu alanların yeşillendirme çalışmaları yapılarak ormanlık arazi olarak değerlendirilmesi gerekmektedir.

2.2.3. Batman Şehrinde Şehir İçi Arazi Kullanımı

Batman şehrinin kurulmuş olduğu yerleşme sahası arazi kullanışlılığı açısından değerlendirildiğinde farklı fonksiyon alanlarına rastlanmaktadır. Bu alanları birbirinden kesin olarak ayırmak oldukça zordur. Çünkü şehrin değişik kesimlerinde çeşitli fonksiyonlara sahip alanlar yan yana ve iç içe yer almaktadır. Bunun temel nedeni ise Batman şehrinin bir köy konumunda iken 1940'lı yıllarda petrolün bulunmasıyla buraya yapılan göçlerdir. Yerleşme ve nüfus artışı, köyden kasabaya, kasabadan ilçeye ve ilçeden ile doğru ani gelişmeler Batman'daki fonksiyon alanlarının sağlıklı ve düzensiz gelişmesine ve karmaşık bir yapı içerisine girmesine neden olmuştur.

Batman'da sanayi yatırımlarının artması, fabrikaların kurulması, tarımın makineleştirilerek üretimin artırılması ve tüm bunların sonucu olarak da kırsal kesimlerden Batman İline göçün başlaması ile beraber şehir nüfusu hızla artmaya başlamıştır.

Batman'da plansız ve düzensiz bir yapılaşma ve şehirleşme mevcuttur. Batman halkının gelir seviyesi normal şartlarda olmasına rağmen yapılaşmada gecekonduların oranı oldukça yüksektir.

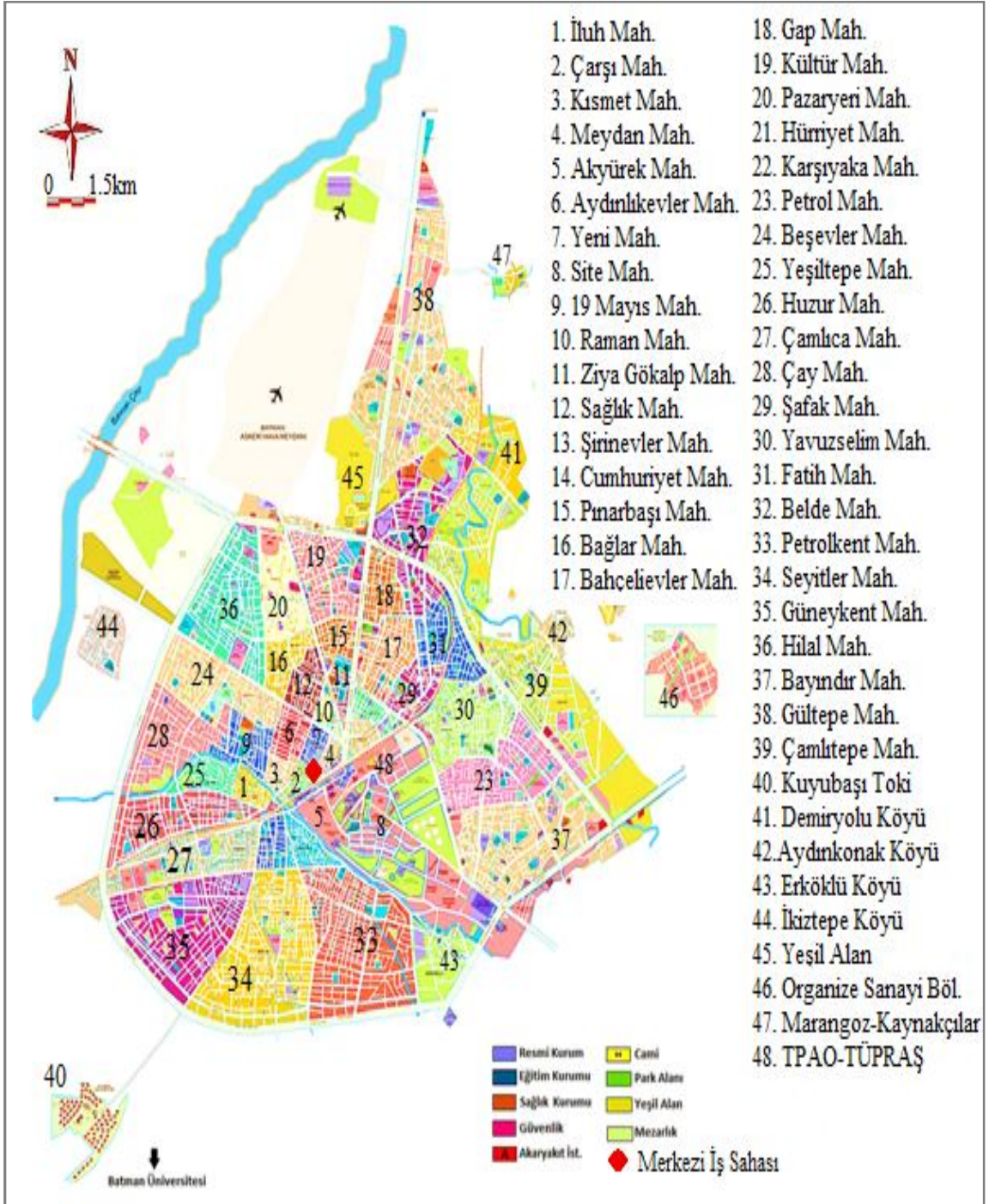
Batman Şehri il sttüsü kazandığı andan itibaren şehrin kuzey kısmı önem kazanmaya, yeni yerleşim alanına ve gelişmeye daha hazır bir görüntü vermiştir. Askeri alanlar, hastane ve sanayi siteleri şehrin kuzey ve kuzeybatı kısmına yerleşmiş bir

konumdadırlar. Şehrin gelişimindeki en önemli yatırımlar olan TPAO, TÜPRAŞ, BOTAŞ gibi tesisler ise merkezin güney kısmındadırlar. Son zamanlarda yapılan resmi dairelerin büyük bir bölümü kuzey istikamettedir.

Batman şehrine yoğun göçün olması, çarpık ve plansız bir kentleşmeyi beraberinde getirmiştir. İlimizin geniş bir istihdam alanına sahip olması nedeni ile yakın illerin kırsal alanlarından ekonomik nedenlerle göç edenler Batman şehrine göç eden nüfusun içinde önemli bir yere sahiptir. Yapılaşmanın ve kentleşmenin planlı ve sistematik olmamasından dolayı alt yapının da mevcut haliyle yetersiz kaldığı gözlenmiştir. Yine yoğun göç beraberinde her türlü atık sorunu da yaratmıştır. Bu konuda Belediye Temizlik İşleri Müdürlüğü ve Müdürlüğümüzün almış olduğu önlemler ile kirlilik kontrol altına alınmaya çalışılmaktadır.

Batman şehirde fonksiyon alanlarının dağılışı üzerinde fiziki faktörlerin etkisini de görmekteyiz. Batman şehirde fonksiyon alanlarının dağılışı üzerinde etkili olan en büyük fiziki faktör aynı zamanda Batman-Diyarbakır il sınırını da oluşturan Batman Çayıdır. Batman şehrinin batısında bulunan Batman Çayı, yerleşmenin batı yönüne yayılmasının önünde bulunan en büyük topografik engeldir. Ayrıca zemin özellikleri açısından da Batman şehrinin batı yönü, yerleşmeye uygun olmayan bir alandır.

Bu farklı fonksiyon alanlarını tek tek ele alıp incelemekte fayda vardır (Harita 25).

Harita 22: Batman Şehri, Şehir İçi Arazi Kullanım Haritası (Batman Belediyesi (2010))

2.2.3.1. Konut Alanları

Şehir yerleşim sahasının önemli bir bölümü konut alanları için ayrılmıştır. Toplu bir yerleşmenin görüldüğü Batman şehrinde ikametgah alanları genellikle şehrin ortasından kuzeye ve kuzeydoğuya doğru yayılmıştır. Kuzey ve kuzeydoğuya doğru

yayılmasının nedeni Batman-Diyarbakır eski karayolunun kuzeyde olması ve bu alanda yeni iş sahalarının kurulmuş olmasıdır (Harita 22).

Batman şehrinde konut alanları çok dağınık bir haldedir. Konut alanları içerisinde ticari alanlar ve sanayi alanları da yerleşmiştir. Ancak yeni kurulan mahalleler ve kooperatifçilik çalışmalarıyla sadece konut alanları oluşturulmaya çalışılmaktadır. Örneğin; Bahçelievler, GAP, Yeşilevler mahallesi ticari alanlardan uzak kent alanlarını oluşturmaktadırlar. Bu mahalleler şehrin kenarında orta halli ve zengin ailelerin yerleşim alanlarıdır. İşyerinden uzak, vasıta ihtiyacı gösteren ve bu nedenle masraflı olan bu semtler diğerlerinden farklıdır. Bu bölgedeki evler genelde tek ve iki katlı, bahçeli ve kooperatif şeklinde yapılmış evlerden oluşmaktadır.

Batman şehrinin eski yerleşim alanlarında (Meydan, Çarşı, İluh, Kısmet ve Şirinevler mahallesi) imara uygun olmayan düzende binalar yapılmıştır. Batman'ın eski yerleşim yerlerinden biri olarak bilinen ve canlılığını hala devam ettiren Çarşı merkezinde bina ve iş yerleri bitişik düzende yapılmıştır. Bu yerler ağır briket ve yığma kagir türü işyeri ve konut alanlarından oluşmaktadır.

İmara daha sonra açılan Belde, Kültür, Bahçelievler, Gap, Çamlıtepe gibi mahallelerde Batman Belediyesi'nin hazırladığı imar planına uygun şekilde çok katlı binalar ve genellikle müstakil toplu konut siteleri inşa edilmiştir. Bu mahallelerdeki modern yapılaşma gün geçtikçe artmaktadır. Petrolkent, Petrol, Bayındır, Karşıyaka, Yavuzselim, Yeşiltepe gibi mahallelerde ise geçmiş yıllarda yapılmış olan gecekondular yapılaşmaları bulunmaktadır (Harita 22).

Çarşı, Meydan, Cumhuriyet ve Raman mahallelerinde gündüzleri nüfus yoğunluğunun fazla, geceleri ise nüfus yoğunluğunun nispeten azaldığını görmekteyiz. Bu mahalleler günlük alışverişin yapıldığı dükkanların, toptancıların, mağazaların bulunduğu mahallelerdir. Bu mahallelerde bazı alanlarda iş ve konut alanları bir arada bulunmaktadır. Genelde buraların alt katları iş sahası olarak, üst katları ise konut alanı olarak kullanılmaktadır. İşte bu durum Batman'da merkez iş sahasının henüz oluşmadığını ancak bir çekirdeği meydana getirdiğini göstermektedir.

Bina yapımında kullanılan malzemeye baktığımızda yöreye has yapı malzemelerinin bulunmadığını görmekteyiz. Bina yapımında kullanılan malzemenin daha çok ekonomik faktörler ve zamanın koşullarından etkilendiğini söyleyebiliriz. İnşa edilen konutlara baktığımızda bu durumun etkisi görülmektedir. Şehrin eski yerleşim yerlerinde bulunan konutlar toprak ve samanın karıştırılıp kurutulması işlemlerinden

sonra kalıplar haline getirilen kesilmiş malzemelerden inşa edilmiştir. Bu konutların kerpiç olarak inşa edilmeleri üzerinde ekonomik nedenler etkili olmakla beraber kerpiç evlerin yazın serin olmaları, kışın ise sıcak tutmaları da etkili olmuştur. Ayrıca zaman açısından da kısa sürede inşa edilmeleri de kerpiç evlerin tercih edilme nedenlerindedir. Yine briket kullanımı ile yapılmış konut ve iş yerleri de varlığını sürdürmektedir. Bununla birlikte Mardin ili Midyat ilçesinde yaygın olarak bulunan ve Midyat taşı olarak adlandırılan bir yapı malzemesi de Batman'da binaların dış cephelerinde kullanılmaktadır. Özellikle 1990 yılından sonra yapılan binaların büyük bir kısmı çok katlı ve betonarmedir.

Foto 18: Batman'da Modren Konut Alanlarından Bir Görünüm

İlk yerleşmelerin görüldüğü mahallelerde evler genellikle tek katlı ve iki ya da üç odalıdır. Duvarlarda kapı ve pencere üzerine ahşap direkler (hatıl) çekilir. Evlerin çatı kısmı düz damlı ve topraktandır. Tavan kısmı yuvarlak veya dikdörtgen kesitli çam ve kavak kirişler üzerine kamyş, çırpı ve sap bırakılarak kalın bir çamur ile sıvanarak yapılmıştır.

Eski evler tek katlı oldukları halde yeni inşa edilen binalar çok katlıdır. Betonarme olan bu evlerin malzemesi kum, çakıl ve çimentodur. Duvarlarda taş, tuğla ve briket kullanılır. Çatı kısmında ise kiremit kullanılmaktadır. Genellikle apartman biçiminde binalar yapılmaktadır. Bu binalarda Belediye ve Bayındırlık Müdürlüğünün yaptırımlarına uygun olan binalar inşa edilmektedir.

Çarşı, Kısmet, Meydan, Akyürek, Aydınlikevler, Yeni Mahalle, Raman, Şirinevler, Ziya Gökalp ve Sağlık Mahallesi gibi mahallelerde de konut alanları geniş yer kaplamaktadır. Şehrin bu sahalarında da konutlar genellikle iki ve üç katlıdır. Ayrıca tek veya iki katlı müstakil bahçeli ev tipi de yaygın olarak görülmektedir. Bu mahallelerin konut yoğunluğunun fazla olmasının nedeni İluh mahallesinden sonra kurulan ilk mahalleler olması ve T.P.A.O. ile TÜPRAŞ'a olan yakınlıklarıdır.

1980 yılından sonra kurulmuş olan Kültür ile Bahçelievler Mahallesi hem müstakil konutların hem de çok katlı binaların yer aldığı modern bir görünüm arz etmektedir.

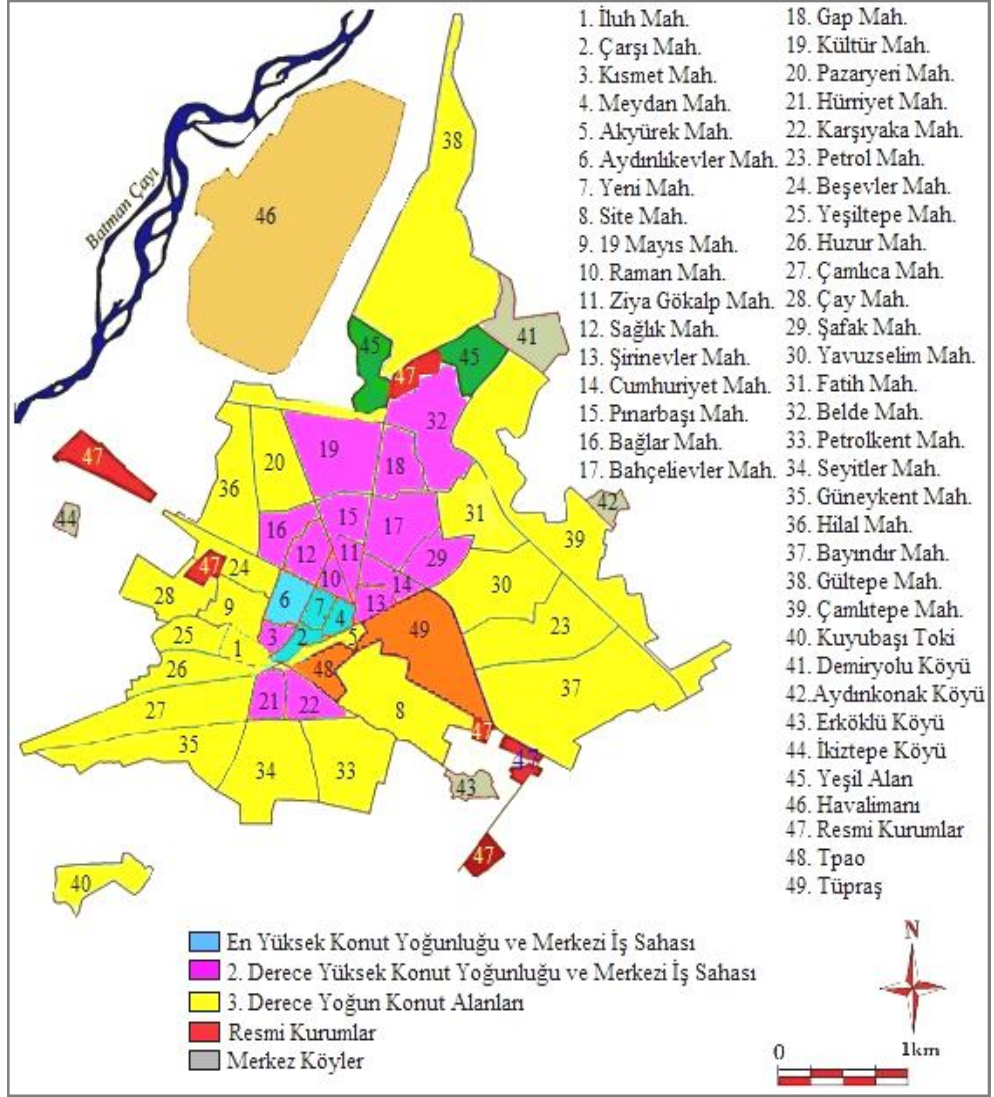
Gap mahallesi de aynı dönemde kurulmuş olmasına rağmen burada hayvancılıkla uğraşan ve "Koçer" unvanıyla anılan göçerlerin de mahalle içerisinde yer almasından dolayı hem köy yerleşmesini andıran yerleşmeler hem de şehrsel yerleşmeler bir arada yer almaktadır. Ancak son yıllarda burada bulunan ve köy yerleşmesini andıran yapıların yıkıldığını, bunların yerine çok katlı ve modern binaların inşa edildiğini görmekteyiz. Çünkü bugün itibariyle Gap Mahallesi Batman şehrinin merkezi mekanlarından biri durumuna gelmiştir.

Foto 19: Esentepe'den Batman Şehrinin Görünümü

1990 yılından sonra kurulmuş olan Belde mahallesi de dubleks olarak adlandırılan müstakil konutların yoğunlukta olduğu bir mahalledir. Dubleks konutların yapılmasıyla kurulan Belde Mahallesi aynı zamanda yüksek katlı binaların da

yoğunlukta olduğu Batman'ın en modern binalarının yer aldığı bir mahalle konumuna gelmiştir.

Harita 23: Batman Şehrinde Mekezi İş Sahaları ve Konut Yoğunluğunun Yüksek Olduğu Alanlar

TPAO'nun konut alanı olan Site Mahallesi Batman şehrinde yerleşmenin en planlı ve düzenli olduğu mahalledir. Site mahallesi hem ticari hem de sanayi alanlarının bir arada bulunduğu bir alandır. TPAO'ya ait Site Mahallesi özel bir yapıya sahiptir. Sitenin elektrik, su ve altyapı hizmetleri TPAO tarafından karşılanmaktadır. Site Mahallesi alışveriş merkezleri, yüzme havuzları, spor alanları, okulları, park ve bahçe alanlarıyla, dinlenme ve eğlence yerleriyle Batman şehri içerisinde ayrı bir mahalle özelliği taşımaktadır.

Kırsal yerleşim alanlardaki evler genelde yığma, karkas, taş ve toprak yapılardan oluşmaktadır. Batman İlindeki düzlük yerleşim alanlarından yükseklerle çıkıldıkça taştan yapılan bina ve yerleşim sayıları artmaktadır. Bölgedeki kaya yapısının hafif ve işlenebilir olması nedeniyle de tarihten bu yana gelen mağara yerleşimi yer yer görülmekte özellikle tarihi öneme sahip Hasankeyf ilçesi ve buraya bağlı bir çok köyde mağara ve taş evlerle yoğun bir şekilde karşılaşmak mümkün olmaktadır.

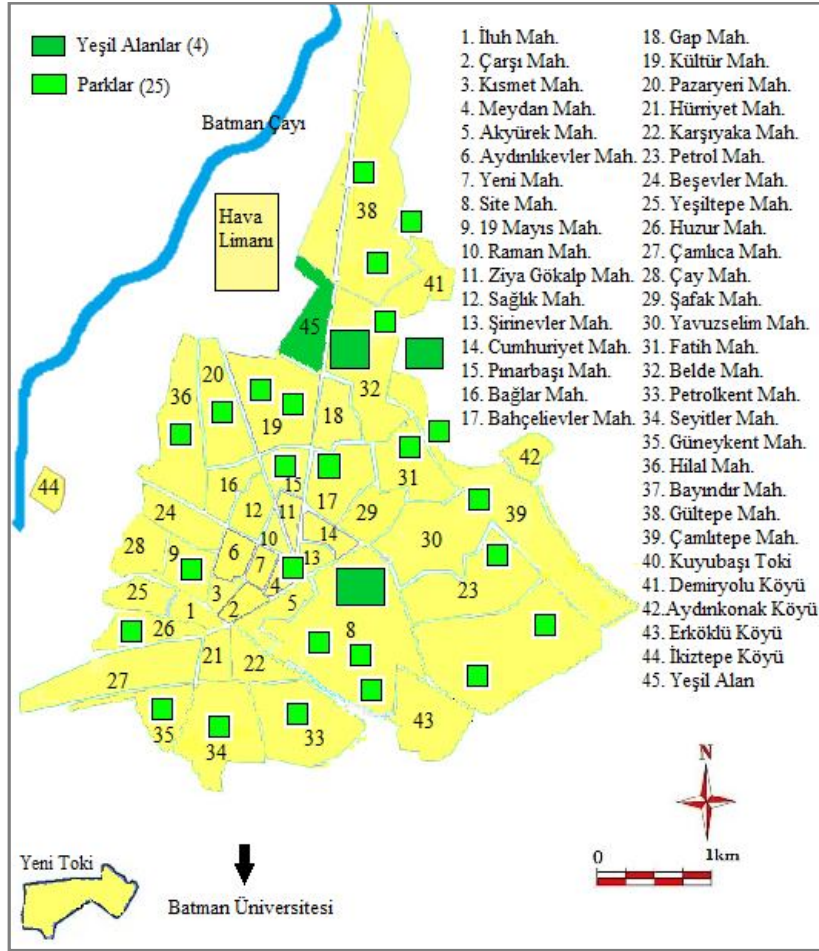
Kırsal bölgelerde yapılan evlerde genel olarak yapıların çatıları bulunmamaktadır. Evler çatısız ve kerpiç dam dediğimiz yapılardır. Evlerin üst kısımlarına teras yapılmakta, yazları sıcak geçen mevsimlerde kırsal bölgedeki insanlar evin teraslarında ailece geceleri uyumakta ve istirahat etmektedirler.

2.2.3.2. Kentsel Yeşil Alanlar

Batman şehrinde yeşil alanlar ve parklar istenilen düzeyde gelişme gösterememiştir. Bu durumun nedeni ise Batman'da petrolün bulunmasıyla beraber Batman şehir merkezine yapılan aşırı ve hızlı göç plansız bir yerleşmeyi sonuç vermiş; bu duruma ilave olarak kent merkezinde belediyeçilik hizmetlerinin de geç başlaması Batman şehir merkezinde park ve yeşil alanların gelişmemesinin en büyük nedenlerindendir. Ayrıca Batman şehrinde yeşil alanlar kısıtlı ve genelde tüm vatandaşların kullanımına kapalı bir durumda iken buna ilave olarak var olan mevcut yeşil alanların bilinçsiz bir şekilde tahrip edilmesi sonucu Batman'da yeşil alanlar istenilen bir noktaya gelememiştir.

T.P.A.O'nun kurulması ve buna paralel olarak T.P.A.O. içerisinde Site mahallesinin kurulmasıyla Batman şehir merkezinde örnek bir yeşil alan oluşmuştur. Bu yeşil alan aynı zamanda Batman şehri için bir akciğer görevi görmektedir. T.P.A.O. içerisinde başlatılan ağaçlandırma çalışmalarıyla T.P.A.O'daki her tesisin yanına mutlaka ağaçlandırma çalışması yapılmıştır.

2000 yılından sonra başta Batman Belediye Başkanlığı olmak üzere Tarım İl Müdürlüğü, İl Çevre Müdürlüğü ve İl Milli Eğitim Müdürlüğü olmak üzere Batman'da park, bahçe, ormanlık ve yeşil alanların geliştirilmesi ve korunması ile ilgili olarak çok önemli çalışmalar yapılmıştır (Harita 24).

Harita 24: Batman Şehrinde Yeşil Alanlar

Kaynak: Batman Belediyesi 2009 Verilerine Göre Hazırlanmıştır.

Batman şehir merkezinde bulunan 41.700.000 m² alanın 985.310 m²'si yeşil alandır. Kişi başına düşen yeşil alan oranı 4,2 metrekaredir. Bu oranın 6 metrekareye yükseltilmesi planlanmaktadır. Mevcut bulunan yeşil alanların büyük bir çoğunluğu pasif yeşil alanlardan oluşmaktadır. Batman şehir merkezinin en önemli yeşil alanlarını Esentepe (Foto 20), Batman su deposu, Atatürk parkı ve T.P.A.O. içerisinde yer alan yeşil alanlar oluşturmaktadır. Batman çayı çevresinde az da olsa bazı koruluklar mevcuttur.

Foto 20: Batman'ın Ağaçlandırma Alanlarından Olan Esentepe'den Bir Görünüm

Batman şehir halkının tatil zamanlarını değerlendirip eğlenebilecekleri düzenli ve donanımlı herhangi bir rekreasyon alanı bulunmamaktadır. Batman çayı çevresinde genellikle kum ocaklarının bulunması ve şehir çöplerinin bu alanlara dökülmesinden dolayı bu alanlar mesire alanı olarak kullanılamamaktadır. Batman şehir halkı mesire alanı olarak genellikle Esentepe, Atatürk parkı ve Hasankeyf ilçe merkezini kullanmaktadır.

Batman belediyesi 2010-2014 stratejik planında Batman kentinin çağdaş normlarda yeterli yeşil alan ve dinlenme alanlarına sahip olmasını sağlamayı hedeflemiştir. Bu amaçla mevcut park ve yeşil alanların revize edilmesi, yeni park ve yeşil alanlarının kurulması ve yılda en az yedi parkın yapılmasını planlamıştır. Batman şehir merkezinde bulunan parklar şunlardır.

Park ve yeşil alanlarının geliştirilmesinde sadece belediye ve diğer kurumların çalışmaları yeterli değildir. Park ve yeşil alanlarının geliştirilmesinde halkın da gerekli duyarlılığı göstermesi ve yapılan yeşillendirme çalışmalarına etkin bir şekilde katılması gerekmektedir.

2.2.3.3. İş ve Ticaret Alanları

Batman şehir merkezinde merkezi iş ve ticaret alanları incelendiğinde iş ve ticaret alanlarının çeşitli çekim odaklarının etkisiyle geliştiği ve yönlendiği saptanmıştır. Bu çekim odaklarının birincisi Raman dağında petrolün bulunmasıdır. Batman'da

petrolün bulunmasıyla birlikte kurulan T.P.A.O. ve TÜPRAŞ rafinerisinin etkisiyle şehir merkezine doğru yoğun bir göç hareketi başlamıştır. Yaşanan bu yoğun göç hareketiyle beraber iş ve ticaret alanları şekillenmeye başlamıştır. İş ve ticaret alanlarını şekillendiren ikinci faktör Haydarpaşa-Kurtalan demiryoludur. Demiryolu Batman şehir merkezini adeta ikiye bölmüştür. Demiryolunun güneyinde gelir seviyesi düşük ve çarpık bir yerleşimin görüldüğü mahalleler yoğunluk kazanmıştır. Demiryolunun güneyinde olmasına rağmen T.P.A.O. tesislerinin kurulduğu alanlarda düzenli ve planlı bir yerleşimin olduğu görülmektedir. Demir yolunun kuzeyinde ise demir yoluna paralel olarak iş ve ticaret merkezleri gelişmiştir. Bu iş ve ticaret merkezlerinin bulunduğu alan Batman'ın çarşı merkezini oluşturmaktadır (Foto 21).

Foto 21: Batman'da Gündüzleri Çok Kalabalık Olan Çarşıdan Bir Görünüm

Batman şehrinin kısa bir süre içerisinde köyden büyük bir şehir konumuna yükselmesinden dolayı iş ve ticaret alanları düzensiz bir dağılım göstermektedir. Ticari çalışmalar Batman şehrinin hemen hemen her yerinde yapılmaktadır. Ancak şehir içerisinde bazı alanlar ticari merkez olarak görülmektedir. Bu ticari merkezler genelde eski yerleşim birimlerinde bulunmaktadır.

Foto 22: Halkın Günlük İhtiyaçlarını Karşıladığı Elma Sokağı Kapalı Çarşısı

Batman şehrinde bulunan iş ve ticaret alanları dağınık bir durum arz etmektedir. Çarşı, Meydan ve Aydınlikevler Mahallesi iş ve ticaret alanlarının en yoğun olduğu mahallelerdir. Bu mahallelerde Kuyumcular Çarşısı, züccacıyeciler, kasap pazarı, beyaz eşya satıcıları vs. yoğun olarak bulunmaktadır. Her türlü ve değişik markalarda elektronik eşyanın bulunduğu pasajlar Batman'ın en önemli pasajlarıdır. İlimiz merkezinde değişik vasıflarda hizmet veren çok katlı İş hanları bulunmaktadır. Genelde bu gibi iş yerlerinde dersaneler, hediyelik eşya dükkanları, manifaturacılar, kuyumcular, yazıhaneler, terziler, tuhafiyeciler, tamir ve bakım üniteleri, bürolar v.s. faaliyet göstermektedirler (Foto22).

2000 yılına kadar ticari çalışmaların yaygın olduğu alanlar belli caddeler üzerinde bir şerit halinde uzanmaktaydı. Özellikle Çarşı, Meydan, Raman, Yeni Mahalle ve Sağlık Mahallesi ticari faaliyetlerin yoğun olarak yapıldığı mahalleler durumundaydı. Bu mahalleler arasında bulunan Gülistan (Eski Tekel Caddesi) Caddesi, 8. Cadde ve 17. Cadde ticaret alanlarının yoğun olarak bulunduğu alanlardır (Foto 23).

Foto 23: Çarşı Merkezinde Gülistan (Eski Tekel) Caddesinden Bir Görünüm

Çarşı ve Meydan Mahallesi iş ve ticaret alanlarının en yoğun olduğu bölgedir. Çarşı ve Meydan mahallesinden sonra iş ve ticaret alanlarının yoğun olduğu bölgeler Gültepe, Kültür, Şirinevler, Cumhuriyet ve Aydınlikevler mahalleleridir (Harita 23). Çarşı ve Meydan mahallesinde iş ve ticaret alanlarının yoğun olmasının temel nedeni T.P.A.O.'nun ve demiryolunun hemen yanı başında kurulmuş olmalarıdır. Şirinevler, Aydınlikevler ve Cumhuriyet mahalleleri de Çarşı ve Meydan mahallelerine yakın olmalarından dolayı iş ve ticaret yoğunluğuna sahip olmuştur. Şirinevler mahallesinin iş ve ticaret yoğunluğunun fazla olması Gülistan mahallesinde bulunan eski toptancılar sitesinin Şirinevler mahallesine taşınmasından kaynaklanmaktadır. Gültepe mahallesi yeni kurulmuş olmasına rağmen eski sanayi sitesinin bu mahalleye taşınmasından dolayı iş ve ticaret yoğunluğunun fazla olduğu bir mahalledir (Tablo 58).

Tablo 58: Batman Şehrinde İş ve Ticaret Alanlarının En Yoğun Olduğu Mahalleler

Mahalle	İşyeri Sayısı
Çarşı	1690
Meydan	1157
Aydınlikevler	1117
Cumhuriyet	655
Ziya Gökalp	638
Yeni Mahalle	619
Kültür	613

Kaynak: Batman Belediyesi

2000 yılına kadar bu yoğunluğunu sürdüren çarşı merkezinin zaman içerisinde iş ve ticaret yoğunluğunun azaldığı görülmektedir. 2000 yılından sonra var olan bu iş ve ticaret yoğunluğunun Turgut Özal Bulvarı boyunca yayıldığı görülmektedir. Turgut Özal Bulvarı iş ve ticaret alanları açısından adeta bir cazibe merkezi haline gelmiştir. İş ve ticaret alanlarının Turgut Özal Bulvarı boyunca gelişme göstermesi Batman şehir merkezi mekansal gelişiminin şehrin kuzey tarafı olan Batman-Diyarbakır eski karayoluna doğru yayılmasıyla yakından ilgilidir. Çarşı merkezinin İş ve ticaret alanlarının yoğunluğunun azalmasında resmi kurumların çarşı merkezinden kültür, Belde ve Gültepe mahallelerine taşınması da etkili olmuştur. 2000 yılından önce çarşı merkezinde ikinci cadde üzerinde bulunan bankaların büyük bir kısmı Turgut Özal Bulvarına taşınmıştır (Foto 13). Genel itibariyle 2000 yılından sonra kurulan alış-veriş merkezleri Turgut Özal Bulvarı boyunca yayılmıştır. 2002 yılından önce Meydan Mahallesi Gülistan Caddesi (Eski Tekel Caddesi) üzerinde bulunan toptancılar sitesi, Şirinevler mahallesi eski sanayi sitesine taşınmıştır.

Foto 24: Meydan Mahallesinde Bulunan İş ve Ticaret alanlarından Bir Görünüm

Batman şehrinde iş ve ticaret alanlarının yoğun olduğu yerlerden biri de Batman ile Beşiri ilçesi arasında yer alan organize sanayi bölgesidir. Organize sanayi bölgesi Batman şehir merkezine 12. km uzaklıktadır. Organize sanayi bölgesinde 45 firma faaliyet yürütmektedir. Organize sanayi bölgesinde halı, alçı, tuğla ve un fabrikaları gibi iş alanları da mevcuttur.

Foto 25: Yeni İş Alanlarının Yoğunlaştığı Diyarbakır Caddesi'nden Bir Görünüm

Batman şehrinde tarım, sebze-meyve ve hayvancılığa dayalı ticari çalışmalar de yapılmaktadır. Tarıma dayalı ticari faaliyetler devlet kuruluşu olan TMO tarafından gerçekleştirilmektedir. Bununla birlikte özel kuruluşlar ve tüccarlar tarafından da ticari faaliyetler yürütülmektedir. TMO, T.P.A.O'nun hemen güneydoğusunda bulunmaktadır.

Batman şehrinde sebze ve meyvelerin pazarlanması sebze-meyve halinde yapılmaktadır. Batman sebze-meyve hali Pazaryeri Mahallesi sınırları içerisinde kalmaktadır. Ancak pazaryeri Mahallesinin bugün itibariyle şehrin içerisinde kalmış olması sebze-meyve halinin de bu mahalleden taşınmasını gerektirmiştir. Batman Belediyesi tarafından Yapılan son çalışmalara göre sebze-meyve halinin Pazaryeri mahallesinin batısında bulunan Hilal Mahallesi'ne taşınması kararlaştırılmıştır. Sebze-meyve halinin de ilçe terminali olarak kullanılmasına karar verilmiştir.

Batman şehrinde hayvan pazarı olarak Hürriyet mahallesinde bulunan büyük bir alan kullanılmaktadır. Ancak son yıllarda hayvan pazarının buradan taşınması gündeme gelmiş ve hayvan pazarı buradan taşınarak şehir dışına çıkarılmıştır. Hayvan pazarı olarak kullanılan alan da büyük bir park alanına dönüştürülmüştür.

Sonuç olarak baktığımızda Batman şehir merkezinde iş ve ticaret alanlarının yoğun olduğu bölgeler İluh mahallesinin doğusu olan T.P.A.O. çevresi ve demiryolunun kuzeyidir. Çarşı, Meydan ve Aydınlikevler mahalleleri iş ve ticaret alanlarının en yoğun olduğu bölgelerdir. Çünkü bu mahalleler T.P.A.O'nun kurulmasından hemen sonra

kurulmuş olan mahallelerdir. Bu mahalleleri Cumhuriyet, Ziya Gökalp, Kültür mahallesi ve Yeni mahalle takip etmektedir. 2000 yılından sonra çeşitli faktörlere bağlı olarak iş ve ticaret yoğunluğu Batman şehir merkezinin kuzeyine doğru yayılmıştır. Kuzeye doğru yayılma artarak devam etmektedir.

2.2.3.4. İdari Alanlar

Batman şehrinin il merkezi olması dolayısıyla Batman şehrinde birçok idari fonksiyonu olan resmi bina bulunmaktadır. Kent merkezi içerisinde yer alan kamu kurum ve kuruluşlarına ait binalar, kent merkezi imar planının içerisinde mevcut olup, merkezi yerleşim alanının içerisinde değişik semt, cadde, mahalle ve sokaklara dağılmış durumdadır (Harita 25).

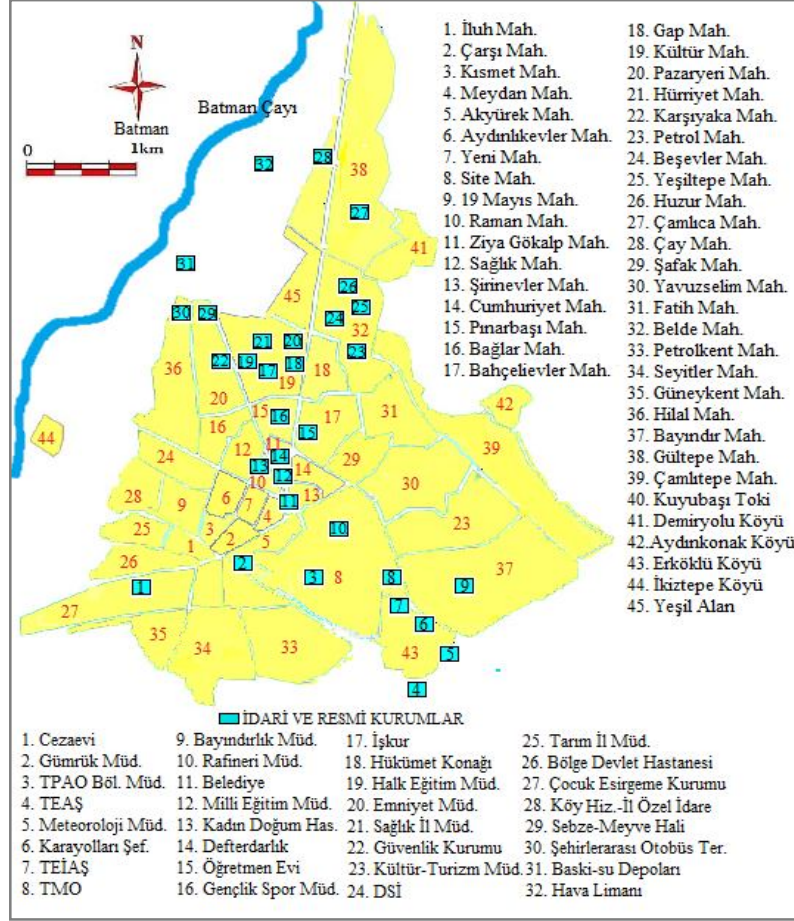
Yapılan kamu binaları genellikle “İmar Planlarına” uygun yapılmış betonarme tipi yapılar olup, idari bina projeleri ilgili kurumlarınca standart tip projelerle inşa edilmiş konumdadır. Varolan yapılaşma içerisinde kamu binaları genellikle betonarme karkas yapı sınıflarında yer almaktadır.

Foto 26: Batman Hükümet Konağı'ndan Bir Görünüm

2000 yılına kadar resmi binaların en yoğun olduğu mahalleler Çarşı, Meydan, Şirinevler ve Ziya Gökalp mahalleleridir. 2000 yılından sonra idari kurumların, iş ve ticaret alanlarının yoğunluğunun kuzeye doğru kayması gibi kuzeye doğru yayıldığı görülmektedir. Bu yayılmanın yönü özellikle Kültür ve Belde mahallelerine doğru olmuştur. Hükümet Konağı ve Belediye hizmet binasının Meydan Mahallesi'nden taşınmasıyla Meydan mahallesinin idari fonksiyon özelliği azalmıştır. Belediye hizmet

binası 1994 yılında Şirinevler mahallesinde yapılan yeni binasına taşınmıştır. Hükümet Konağı da Kültür mahallesine taşınmıştır (Foto 27). Çarşı mahallesinde ikinci cadde üzerinde bulunan bankaların büyük bir bölümü de Turgut Özal Bulvarına taşınmıştır.

Harita 25: Batman Şehri Kurumlar Haritası

Kaynak: Batman Belediyesi 2009 Verilerine Göre Hazırlanmıştır.

İdari ve resmi kurumların büyük bir bölümünün Kültür ve Belde mahallesine taşınmasıyla Kültür ve Belde Mahallesi hizmet sektörünün yoğunlukta olduğu mahalleler özelliğini kazanmıştır. Kültür mahallesi Hükümet konağı, Vali konağı, Emniyet Müdürlüğü, Batman Üniversitesi, İl Sağlık Müdürlüğü, Halk Eğitim Merkezi Müdürlüğü, Ram ve İşkur gibi idari binaların yoğunlukta olduğu bir mahalledir. D.S.İ., Bölge Devlet Hastanesi, Tarım İl Müdürlüğü ve eğitim kurumlarının yoğunluğunun Belde mahallesinde bulunması bu mahallenin idari hizmet fonksiyonunu arttırmıştır.

Foto 27: Batman Belediyesi'nden Bir Görünüm

2.2.3.5. Sanayi Alanları

Batman şehrinde sanayi gün geçtikçe gelişmektedir. Batman'da sanayinin temelinde ve gelişmesinde hiç şüphesiz Batman şehir merkezinde bulunan Tüpraş ve T.P.A.O'nun büyük bir etkisi bulunmaktadır. Daha doğrusu Tüpraş ve T.P.A.O. Batman şehrinin hem varlık nedeni hem de Batman sanayisinin temelini oluşturmaktadır. Ancak Tüpraş ve T.P.A.O'nun kuruluş yerini incelediğimizde Batman şehri açısından olumsuz bir durumla karşılaşmaktayız. Çünkü Tüpraş ve T.P.A.O. Batman şehrinin tam ortasında kalmıştır. Esasen Batman şehrinin kuruluş yerinin tercihinde yapılan yanlışlık bu duruma yol açmıştır. Tüpraş rafinerisinin şehir içerisinde bulunması hem şehrin güvenliği hem de temizliği açısından büyük bir sorun teşkil etmektedir.

Diğer endüstri kuruluşlarına baktığımızda bu endüstri tesislerinin kuruluş yerlerinin çeşitlilik arz ettiğini görmekteyiz. Batman'ın batı sınırını oluşturan Diyarbakır tarafı hariç olmak üzere bu endüstri kuruluşlarının Batman Şehri'nin kuzey, güney ve özellikle de doğu tarafına kurulduğunu görmekteyiz. Sanayi kuruluşlarının Batı yönüne doğru gelişmemesinin en büyük nedeni Batman ve Diyarbakır il sınırları arasında bulunan ve Batman şehir merkezine 5 km uzaklıkta bulunan Batman Çayı topografik engelidir. Batman şehrinin batı yönünde sadece Batman Çayı üzerinde kurulu bulunan birkaç kum ocağı ve buna bağlı olarak kurulan beton tesisleri ile Baltaş tuğla fabrikasını görmekteyiz. Ancak Askeri havaalanının hemen yanı başında ve Batman-Diyarbakır karayolu üzerinde bulunan eski Tekel İşletme Tesislerinin 2009

yılından itibaren tekstil atölyeleri olarak kullanılmaya başlanmasıyla Batman şehrinde sanayinin batı yönüne doğru bir gelişim içerisinde olduğu gözlenmektedir.

Batman şehrinin kuzeyinde (Batman-Diyarbakır eski karayolu) sanayi sitesi, marangozcular-kaynakçılar sitesi ve Karatay tuğla fabrikası bulunmaktadır.

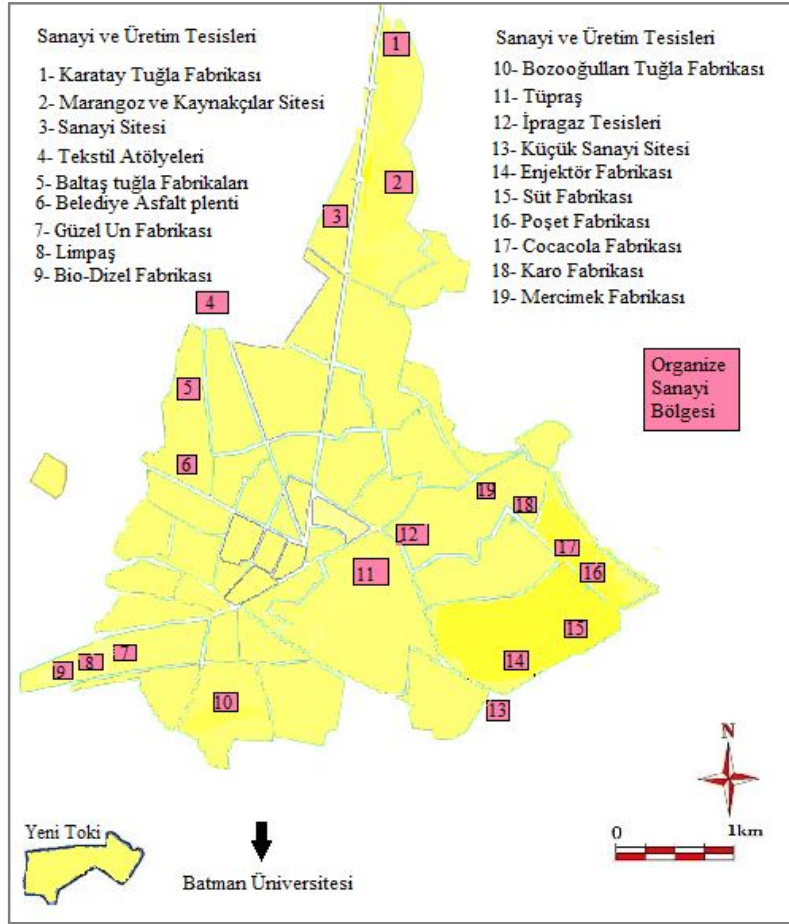
Foto 28: İlk Organize Sanayide Kurulmuş Olan Bir Fabrikadan Bir Görünüm (1988)

Batman şehrinin güneyine baktığımızda Bozooğulları tuğla fabrikası, Güzel Un fabrikası, limpaş ve Biodizel fabrikalarını görmekteyiz. Bu fabrikaların kuruluş yerlerinin seçiminde 1988 yılında kurulması planlanan ve bir kısmı kurulan ancak daha sonra yeri değiştirilen ilk organize sanayinin burada kurulmuş olması etkili olmuştur.

Foto 29: İlk Organize Sanayide Kurulmuş Olan Bir Fabrikadan Bir Görünüm (1988).

Batman şehrinin doğu yönüne baktığımızda sanayi tesislerinin büyük bir bölümünün bu yönde olduğunu görmekteyiz. Batman şehrinin doğu tarafı hem Batman-Siirt hem de Batman-Mardin karayolunun bulunduğu yöndür. Aynı zamanda Batman şehrinin doğu tarafı Türkiye ile Irak arasında bulunan ve büyük bir ihracat kapımız olan Habur sınır kapısının bulunduğu yöndür. Batman şehrinin doğu yönünde kurulmuş olan fabrikalardan Kuzey Irak'a yönelik önemli bir ihracat yapılmaktadır (Harita 26).

Harita 26: Batman Şehri Sanayi Alanlarının Dağılışı

Kaynak: Batman Belediyesi 2009 Verilerine Göre Hazırlanmıştır.

Buraya kadar sayılan bu nedenlerin dışında farklı bir etken daha görmekteyiz ki bu etken de Batman şehri arazisinin doğu yönüne doğru arazi ve zemin özellikleri açısından kuzey ve batı yönlerine göre farklılık göstermesidir. Batman şehrinin batı tarafında Batman Çayı engelinin bulunması, kuzey tarafında da engebelerin artmaya başlaması vb. fiziki faktörlerin etkisiyle sanayi tesisleri kuzey ve batı yönüne doğru gelişim gösterememiştir. Ancak bu fiziki engellerin Batman şehrinin doğu yönünde olmadığını görmekteyiz. Batman şehrinin doğu yönüne baktığımızda geniş bir düzlük olan Tilmis Ovası'nı görmekteyiz. Ayrıca zemin özellikleri açısından daha sağlam bir zemin yapısıyla karşılaşmaktayız. Tüm bu nedenlere bağlı olarak endüstri kuruluşlarının doğu yönüne doğru bir gelişme içerisinde olduğunu görmekteyiz.

2.2.3.6. Askeri Alanlar

Batman şehrinde askeri alanların dağılışına baktığımızda karşımıza üç askeri kuruluş yeri çıkmaktadır. Bu üç askeri kuruluştan ikisinin Batman şehrinin batı tarafında kurulmuş olduklarını görmekteyiz.

Bunlardan ilki Batman Çayı kenarında ve İkiztepe Köyü yakınlarında kurulmuş olan Jandarma Bölge Komutanlığıdır. İkinci askeri kuruluş ise yine Batman Çayı kenarında kurulmuş olan Batman Askeri Hava Meydanıdır. Bu iki askeri tesisin kuruluş yerlerinin tercihinde Batman Çayı topografik engelini bulunması ve bu topografik engelin şehrin bu yöne doğru yayılmasını engellemesinin etkili olduğu düşünülmektedir. Ayrıca bu iki askeri tesisin kurulduğu yıllarda şehrin bu kuruluşlara oldukça uzak olduğu görülmektedir. Üçüncü askeri tesis ise Belde Mahallesi ile Demiryolu Köyü arasında kurulmuş olan Nato'dur. Nato, askeri hava alanının yakıt ihtiyacını karşılamak amacıyla kurulmuş olup Tüpraş rafinerisi ve havaalanı ile boru hattı bağlantısı vardır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. EKONOMİK COĞRAFYA ÖZELLİKLERİ

Batman şehrinin ekonomik coğrafya özellikleri birtakım fiziki ve beşeri faktörlerin etkisi altında şekillenmiştir. Ancak Batman şehrinin ekonomik coğrafyasının asıl belirleyici unsuru hiç şüphesiz petroldür. Çünkü petrolünden önce Batman şehrinin varlığından söz etmek mümkün değildir. Batman şehri petrole birlikte var olmuş ve bulunan bu petrolün işlenmesi sonucu bugünkü halini almıştır. Batman şehrinin ekonomik coğrafya özellikleri incelenirken Batman ekonomisinin temelini oluşturan T.P.AO ve TÜPRAŞ üzerinde geniş bir şekilde durulacaktır. T.P.AO ve TÜPRAŞ'ın Batman ekonomisine olan etkileri ve bu etkilerin bugüne olan yansımaları değerlendirilecektir.

Ancak Batman şehrinin ekonomik coğrafya özellikleri incelenirken öncelikle tarım ve hayvancılık üzerinde durulacak daha sonra sanayi, ulaşım, ticaret ve turizm konuları değerlendirilecektir.

3.1. Tarım Özellikleri

3.1.1. Tarımsal Arazinin Genel Kullanımı

“Tarımsal faaliyetleri etkileyen beşeri koşullar çok çeşitlidir. Bunlardan bazıları olarak şunlar sıralanabilir: Nüfus (özellikle tarımsal nüfus), kültür ve teknolojik düzey, yatırım olanakları-sermaye, pazar ve pazarlama, tarımsal toprakların durumu (mülkiyet, büyüklük, parçalı oluşu, vb.), devletin tarıma müdahalesi” (Tümertekin, Özgüç, 2011:161).

“Batman İli agroekolojik bölgeleri, iklim, arazi formu, toprak yapısı ve arazi örtüsüne göre belirlenmiştir. Batman ili, bu amaçla 3 agroekolojik alt bölgeye ayrılmıştır. I. Alt Bölgede tarım arazilerinin % 75,46'sı, aynı zamanda mera alanlarının % 68,74'ü bulunmakta, Batman ve Beşiri ovalarını barındırmakta ve en az yağışı almaktadır. II. Alt Bölgede tarım alanları sınırlı olup tarıma elverişsiz arazilerin en çok olduğu bölgedir ve bu oran, % 42,13'tür. Doğal bitki örtüsü meşelik, bittim ağaçlarından oluşan bozuk orman şeklindedir. Gercüş ovasındaki geniş düzlükler yanında engebeli arazilerde de tarımsal faaliyetler sürdürülmektedir. Bu alt bölgede yoğun olarak bağcılık yapılmaktadır. III. Alt Bölge (Sason ve Kozluk ilçesinin kuzeyi),

tarım arazileri bakımından oldukça fakirdir. Fakat en fazla yağışı alan bölgedir” (Batman tarım İl Müd. 2010). (Tablo 59).

Tablo 59: Batman İli Agroekolojik Bölgeleri

1. Alt Bölge	2. Alt Bölge	3. Alt Bölge
Merkez ilçe	Hasankeyf İlçesi	Kozluk ilçesi Güneydoğusu
Beşiri	Gercüş ilçesi	Sason ilçesi
Kozluk İlçesi Güneyi		

Kaynak: Batman Tarım İl Müdürlüğü

“Yıllık ortalamalara göre yıllık yağış miktarı, I.Alt bölgede 500 mm, II. Alt bölgede 580mm ve III. Alt bölgede 980 mm’dir. İlde güneşli geçen gün sayısı, 172 olup ortalama güneşlenme süresi 7 saat 35 dakikadır. Ortalama bulutlu ve kapalı gün sayısı 192 gündür.

İl yüzölçümü 465.919 ha olup ilin tarım arazisi toplamı, 147.468 ha’dır. İlin yüzölçümünün büyük bir kısmı (%36), tarımsal açıdan elverişsiz arazilerden oluşmaktadır. İl yüzölçümünün % 32 si tarımsal faaliyetlerde kullanılmaktadır”.

“Batman ilinin toplam arazi varlığı 465.921 hektardır. Batman ili, ülke topraklarının yaklaşık %0,6’sını kapsamaktadır. Bölgede, karasal iklim tipihâkim olup yazlar sıcak ve kurak, kışlar ise serin ve yağışlıdır. Yıllık yağış ortalaması, ilçeler bazında farklılıklar göstermekte olup 500-980 mm civarındadır. Yıllık ortalama sıcaklık 16,6 °C, nispi nem oranı ise %53 civarındadır. Gece ve gündüz arasındaki sıcaklık farkı fazla olan ilde, 2009 verilerine göre ortalama en yüksek sıcaklık 39,5 °C iken, ortalama en düşük sıcaklık ise -1,2 °C olarak ölçülmüştür. Bitki örtüsünün büyük bir kısmı karasal iklimin doğal bir sonucu olarak bozkırlardan oluşmaktadır”.

“I. Alt bölge (Batman Merkez, Beşiri, Kozluk) topraklarının çoğunluğu, kahverengi topraklardan oluşmuştur. II.Alt bölge (Gercüş, Hasankeyf) de kahverengi orman toprakları ve kırmızımsı kahverengi topraklar hakimdir. III.Alt bölgede (Sason) ise kahverengi orman toprakları, kireçsiz kahverengi topraklar bulunmaktadır”.

“İl yüzey alanının % 30,25’i tarımsal faaliyete uygun topraklardan oluşmaktadır. İl yüzölçümünün %30,69’u bitkisel üretime uygun olmayan tarıma elverişsiz arazilerdir. İlimiz toprakları genel olarak organik madde yönünden zayıf, potasyumca zengin, fosfor ve diğer elementler yönünden ortak karakter taşıyan bir yapıya sahiptir. Büyük bir kısmı

alkalik karakter özelliği taşıyan topraklar killi, kumlu ve humusludur. Organik maddelerin azalması sonucu su tutma kapasitesi ve havalanma özellikleri olumsuz etkilenmektedir. Bu da toprak işlenmesi esnasında toprağın geç tava gelmesine neden olmaktadır. İl genelinde nadas yapılan toprakların fazla olmaması da organik madde eksikliği ve verimi etkilemektedir”.

“İl genelinde düz ve düze yakın arazilerde, killi bünyede topraklar çoğunluktadır. Bu gibi yerlerde toprak derinliği 90 cm.ve 90+ derin yapıdadır. Bu arazilerde organik maddeler orta düzeyde bulunmaktadır. Taban suyu seviyesi yüksek değildir” (Batman İl Tarım Müd.).

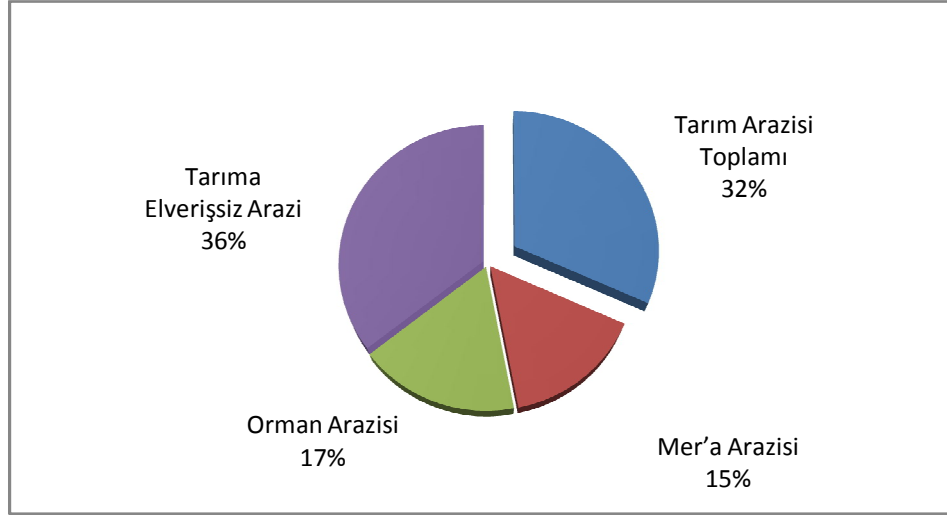
Şu an olmamakla birlikte, ileriki yıllarda sulu tarımın yoğun olduğu yerlerde aşırı ve bilinçsiz sulamalar neticesi tuzlulaşma probleminin ortaya çıkacağı düşünülmektedir.

Tablo 60: Batman İli Arazisinin Niteliklerine Göre Dağılımı (ha)

Arazinin Cinsi	Merkez	Gercüş	Beşiri	Hasankeyf	Sason	Kozluk	Toplam (ha)
Tarım Arazisi Toplamı	25.999	28.392	53.600	3.859	3.073	27.543	142.468
Tarım Elverişsiz Arazi	11.151	35.955	13.090	34.618	27.916	27.916	170.534
Mera Arazisi	12.141	6.224	17.916	10.777	5.340	19.066	71.464
Orman Arazisi	7.067	12.032	4.245	3.740	36.860	17.509	81.454
Toplam	56.359	82.604	88.851	52.995	73.190	111.922	465.921

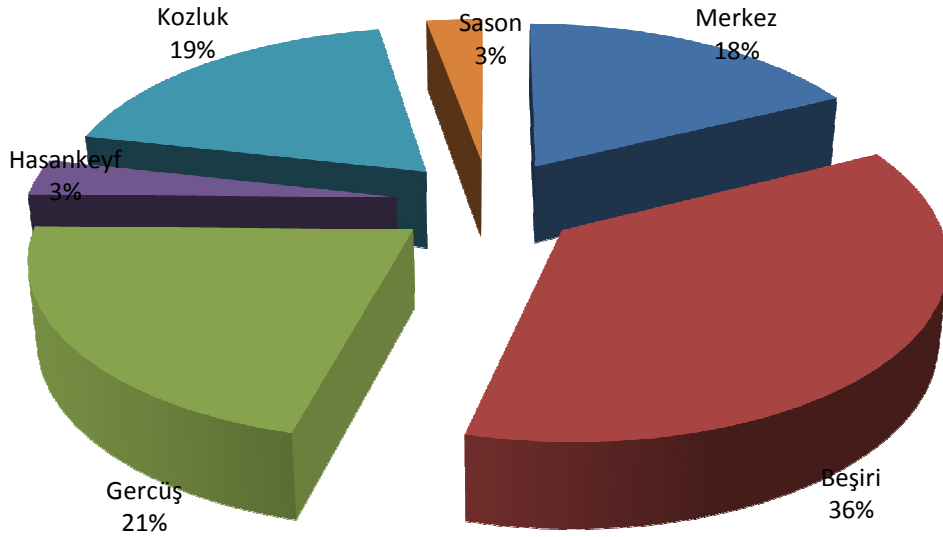
Kaynak: Batman Tarım İl Müdürlüğü

465.921 hektarlık toplam alanın %32’lik kısmına karşılık gelen 142.468,1 hektarlık alanı tarım arazisi iken, tarıma elverişsiz alan 170.534,2 hektarlık alanla toplam alanın %36’lık kısmını oluşturmaktadır. Mera alanı 71.464,7 ha olup orman arazisi ise 81.454 ha’dır. (Grafik 25).

Grafik 25: Batman İli Arazi Dağılımı (Batman İl Tarım Müdürlüğü)

Batman ili arazi dağılımına baktığımızda en büyük tarım arazilerinin %36 ile Beşiri İlçesinde olduğunu görmekteyiz. Daha sonra %21'lik oran ile Gercüş, %19 ile Kozluk ve %18 ile de Batman merkez ilçe gelmektedir. Hasankeyf ve Sason ilçeleri nispeten dağlık alan oldukları için tarıma elverişli arazi azalmaktadır.

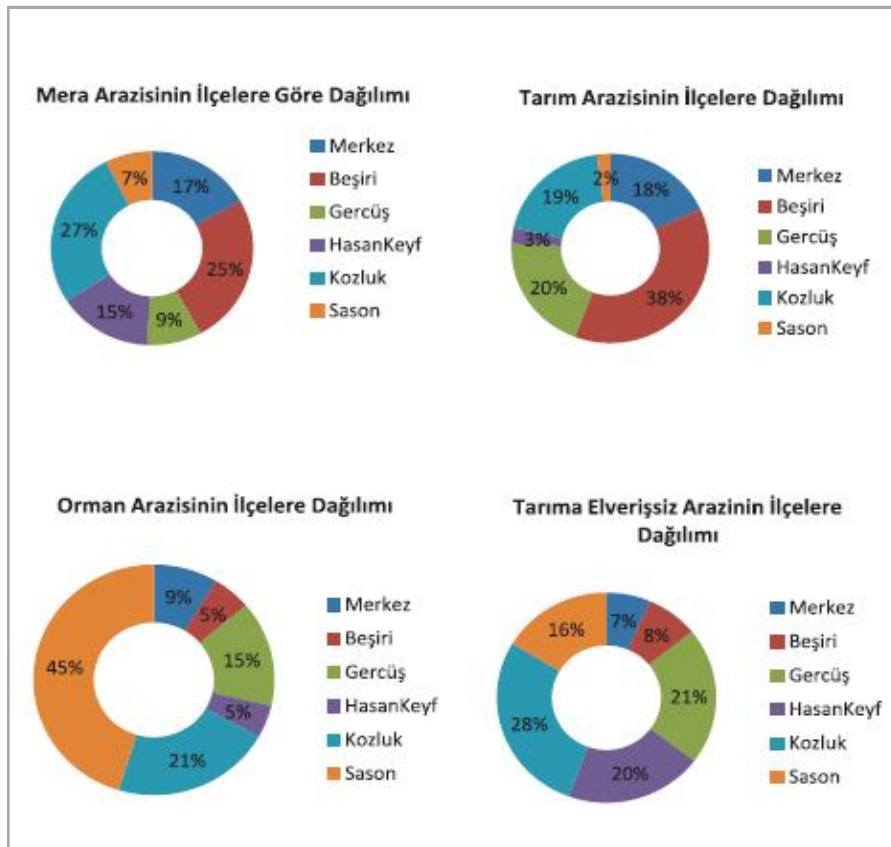

Grafik 26: İlçelerin Tarım Arazileri Büyüklüğü Oransal Dağılımı (Batman İl Tarım Müd.)

Beşiri, tarıma elverişli toprakların %38'ine sahipken, Gercüş, Merkez ve Kozluk ise %18-%20'lik yaklaşık oranlarla Beşiri'yi takip etmektedirler. Sason ve Hasankeyf

%3 gibi oranlarla tarımsal arazi bakımından fakir ilçelerdir. Ayrıca, ildeki tarım dışı arazilerin çoğunu dağlık alanlar oluşturmaktadır. Mera arazisi olarak %25'lik oranla Beşiri en fazla alana sahipken, %7'lik alanla Sason en az meraya sahip olan ilçe konumundadır. Tarımsal arazi ve mera alanı bakımından oldukça fakir olan Sason ilçesi, ilin ormanlarının %45 gibi önemli bir kısmını içerisinde barındırmaktadır (Grafik 27).

Tarım arazilerinin büyük bir kısmı %75.46'sı Batman Merkez, Beşiri ve Kozluk ilçesinde, %22.37'si Gercüş ve Hasankeyf ilçesinde, %2.17 gibi çok küçük bir kısmı ise Sason ilçesinde bulunmaktadır.

Grafik 27: Arazi Durumunun İlçelere Göre Dağılımı (Batso, 2011).

Yer altı su rezervleri bakımından oldukça zengin olan Batman'da tarımsal üreticiler kendi imkânlarıyla su kuyuları açarak sulama yapmaktadırlar. Bu yöntem ile yapılan sulama, toplam sulama arazisinin %33'lük kısmını ifade etmektedir. Bölgede çalışmaları devam eden barajların tamamlanmasıyla beraber sulanabilen arazinin

artışına paralel olarak hem tarımsal ürünlerin üretim miktarında hem de verimlerinde ciddi artışlar beklenmektedir.

3.1.2. Arazi Problemleri

İl arazi varlığının yaklaşık % 20.70 kadarı I. II. ve III. sınıf arazilerden oluşmaktadır. 97165,8 ha. bir alana tekabül eden bu araziler her türlü kullanıma ve tarıma elverişli arazi yapısına sahiptir. Yine koruyucu önlemler alınarak kullanılabilir IV. sınıf tarım arazileri ise toplam arazi miktarının % 6.67 'sini yani 31308.98 ha.' lık bir alanı kaplamaktadır (Tablo 61).

Otlak olarak kullanılması gereken; sığ ve dik eğim özellikli toprak olarak bilinen ve VI -VII ve VIII. sınıf araziler toplam arazi miktarının yaklaşık % 60' nı içermekte; ayrıca sürülme işleminin zorluğu, su sıkıntısı ve yetersiz yağışlar dolayısıyla tam olarak kullanılmadığı gibi erozyondan da korunması zor olan topraklardır (Tablo 61).

Tablo 61: Batman İli Yüzey Alanı Toprak Kabiliyetleri Sınıflandırması

Sınıfı	İl Arazisine Oranı %	Tarım Arazilerine Oranı %	Alan (ha)
1. derece	7,42	24,53	34829,48
2. derece	5,67	18,47	26614,98
3.derece	7,61	25,15	35721,34
4. derece	6,67	22,05	31308,98
5. 6. derece	15,99		75057,06
7. 8. Derece	56,60		265680,40

Kaynak: Batman Tarım İl Müdürlüğü

İl merkezi toprağı, ova özelliğinden dolayı her türlü ziraat ve işlemeye haiz olup, Gercüş ve Kozluk ilçelerinin kısmen dağlık olmaları neticesi yarıdan fazla toprakları tarıma elverişli, Sason ve Hasankeyf ilçeleri geneli ise kayalık ve taşlık olduğundan tarımsal faaliyetler kısıtlı olarak yapılmaktadır.

Batman Merkez, Beşiri ve Kozluk ilçelerinin toplam arazi miktarlarının% 68.74 gibi büyük bir kısmı mera, % 35.19'u orman,% 40.86' sı ise tarıma elverişsiz bir özelliktedir.

Genel olarak arazi hafif eğimli ve yok denecek kadar az bir drenaja sahiptir. Erozyon tehlikesi özellikle Kozluk, Sason, Gercüş ve Hasankeyf ilçe arazilerinde

görülmektedir. İl toplam arazisinin yaklaşık % 20 kadarı erozyon tehlikesi altındadır. Özellikle ilçe arazilerinin erozyona maruz bulunmaları tarım, ulaşım ve yerleşim alanlarına zarar verecek bir durumdur. Doğal yeteneğine uygun kullanılmayan araziler daha fazla erozyon tehlikesi altında olduğu gibi bu durum sadece toprak kaybı değil, aynı zamanda su ve bitki besin maddelerine de etkilemektedir.

Coğrafik konumu itibarıyla Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde yer alan ilimiz bölge şartları gereği az yağış almaktadır. Toprak, bitki örtüsü, verim, ekim zorluğu ve erozyon gibi konularla bağlantılı olan yağışların, yapımı devam eden bölge barajlarının etkisi ile artacağı ve bunun mevcut şartları iyi yönde etkileyeceği tahmin edilmektedir.

3.1.3. Çayır ve Mera alanları

İl yüzey alanının % 15,22'sini kaplayan mera alanlarının %68,73'ü I.Alt Bölgede yer almaktadır. Mera alanları bakımından nisbeten fakir olan II. Alt bölgede bu oran % 23,78, III. Alt Bölgede ise %7,47'dir (Tablo 62).

Tablo 62: Batman İli Mera Alanları Kaynak: Batman Tarım İl Müdürlüğü

Arazinin Cinsi	Toplam (ha)	%	1. Alt Bölge	%	2. Alt bölge	%	3. Alt Bölge	%
Mera Arazisi	71464	15	49123	68	17001	23	5340	7
İl Yüzölçümü	465.921	100						

3.1.4. Orman ve Fundalıklar

Orman ve fundalıklar, İl yüzölçümünün % 17,30'unu kaplamaktadır. Ancak eskiden gür ormanlarla kaplı olduğu söylenen, II. ve III. Alt Bölgenin ormanlık alanları; halkın yakacak temini amacıyla bilinçsizce yapmış olduğu kesimler sonucu yer yer seyrekleşerek dağınık ağaç görüntüsü vermesine rağmen, çevre ilçelerle karşılaştırıldığında ormanlık alan bakımından daha zengindir. Orman İşletme Şefliğinin çalışmaları doğrultusunda ormanlık alanlar korunmakta, ağaçlandırma çalışmaları sürdürülmektedir. Orman alanları meşe başta olmak üzere menengiç (bitim), ceviz, çınar, kavak ve çeşitli meyve ağaçlarından oluşmaktadır.

3.1.5. Bitkisel Üretim Alanları

Gerek tarım alanlarının toplam alan içerisindeki düşük yüzdesi, gerekse sulanabilir arazinin toplam tarım alanları içerisindeki yüzdesi, bölgede kuru tarımın yapılmasına sebep olmuştur. Bitkisel üretimle ilgilenen işletmelerin %84'lük kısmını aile işletmeleri oluştururken, ailedeki fert sayılarının fazla olması, modern tarım usullerinin kullanılmaması, miras ve intikallerle arazinin daha küçük parçalara bölünmesi bitkisel üretim miktarını olumsuz yönde etkilemektedir. Bu anlamda, Batman ilinin bitkisel üretiminin ana kalemlerini tahıllar oluşturmaktadır.

Tablo 63: Batman Şehri ve Çevresinde Genel Arazi Kullanımının Oransal Dağılışı

Arazi Kullanım şekli	Alan (m2)	Oran (%)
Sulu Tarım	87.025.432	9
Kuru Tarım	344.606.727	35
Mera-Kuru Tarım	184.912.381	19
Mera	127.907.388	13
Fundalıklar	27.010.265	3
Çıplak Kayalık Alanlar	117.526.442	12
Taşkın Yatağı	41.560.011	4
Yerleşme Alanı	37.524.333	4
Kum Ocakları	153.520	0
Hava Alanı	6.803.695	1
Toplam	975.007.194	100

Kaynak: Batman Tarım İl Müd.

Tablo 64: Çiftçi Kayıt Sistemine Kayıtlı Tarım Arazileri Dağılımı

Arazinin Cinsi	Batman Merkez (ha)
Tarla Arazisi (Sulu)	45885.83
Tarla Arazisi (Kuru)	94616.08
Bağ Arazisi	94616.08
Bahçe Arazisi	39.49
Tarım Araziler Toplamı	75.05

Kaynak: Batman Tarım İl Müdürlüğü

Tarım arazilerinin % 9'unda baklagil, % 3'ünde tütün, % 8 kadarında ise pamuk ve mısır üretimi yapılmaktadır. Mevcut arazinin %2.5'i bağ arazisi, % 1.55 gibi bir kısmı da bahçe arazisi olarak kullanılmaktadır. Buğday ekimi il tarım arazisi içinde % 48 ile en büyük kısmı işgal eder. Ardından % 12 ile arpa ekimi gelmektedir.

Batman toplam arazisinin büyük bir kısmı ova olup, toprağın % 40 kadarı tarıma elverişsiz bir yapıdadır. Kuzeyden güneye, 30 km uzunluğunda ve 160.000 dönüm alanlı I. sınıf tarım ovasıdır. Kentin besin kaynağı görevini üstlenecektir. Toprak zemin özelliği taşıyan bu ova içerisinde yeraltı suyu seviyesi yılın önemli bir bölümünde yüzeye yakındır.

“Yaklaşık 100 km² alanlı olan bu tatlı eğimli yan vadi içleri ve vadi yamaçları bahçe tarımı için son derecede uygundur. Sebze bahçeleri, meyve bahçeleri ve bağcılık açısından I. derecede uygunluk sunmaktadır” (Yılmaz ve Arkadaşları, 2004:362).

Batman Çayı Ovası'nda son yıllarda pamuk ve özellikle de mısır ekimi yapılmaktadır. Ayrıca Batman Çayı kenarında sebze tarımı da yapılmaktadır. D.S.İ. tarafından gerçekleştirilecek olan Batman Çayı ıslah projesinin hayata geçmesiyle beraber, Batman Çayı Projesinin tamamlanması ile Batman çayı yatağında; 2000 ha yeni arazi oluşumu, 2000 ha. arazinin de taşkından korunması sağlanmış olacaktır. Ayrıca Batman Barajı sol sahil sulama projesinin hayata geçmesiyle 137.500 dönüm toprak suya kavuşacaktır (Foto 31).

“Batman I. sınıf tarım ovası içerisine kurulmuştur. Batman için önerilen yeni kent alanı Raman, sıfır depremsellik ve sel tehlikesi taşımaktadır. Raman'ın çevresiyle olan bağlantısı güvenilir ve ekonomik olan demiryolu ile sağlanacaktır. Kent enerjisi, yeni ve yenilenebilir enerji kaynaklarından sağlanacaktır. Kentin besin kaynağı olarak, Batman çayı ovası ve Batman Çayının yumuşak eğimli birinci sınıf bahçe tarımı yapılabilecek alanları kullanılacaktır” (Yılmaz ve Arkadaşları, 2004:363).

Batman'ın batı kesimini oluşturan alüvyal araziler tarım için ideal topraklardır. Batman Çayı buradan geçtiği için su ihtiyacı ucuz, kolay ve su bentleri oluşturmak suretiyle temin edilirken öte yandan toprağın zengin mineral madde içermesiyle bu sahada oldukça yüksek verimli tütün ve pamuk yetiştirilmektedir. 2000'li yıllara kadar Batman'da Pamuğun tamamı, tütünün büyük bir bölümü buradan sağlanmaktaydı. Ayrıca alüvyal arazide sebze ve bostan da geniş bir alana yayılmış bulunmaktadır.

Ancak son zamanlarda şehir yerleşme alanının genişlemesi ve batıya doğru yayılma göstermesiyle verimli alüvyal arazi beton yığını haline gelmiştir.

Foto 30: Batman Çayı Ovası Tarım Alanlarından Bir Görünüm

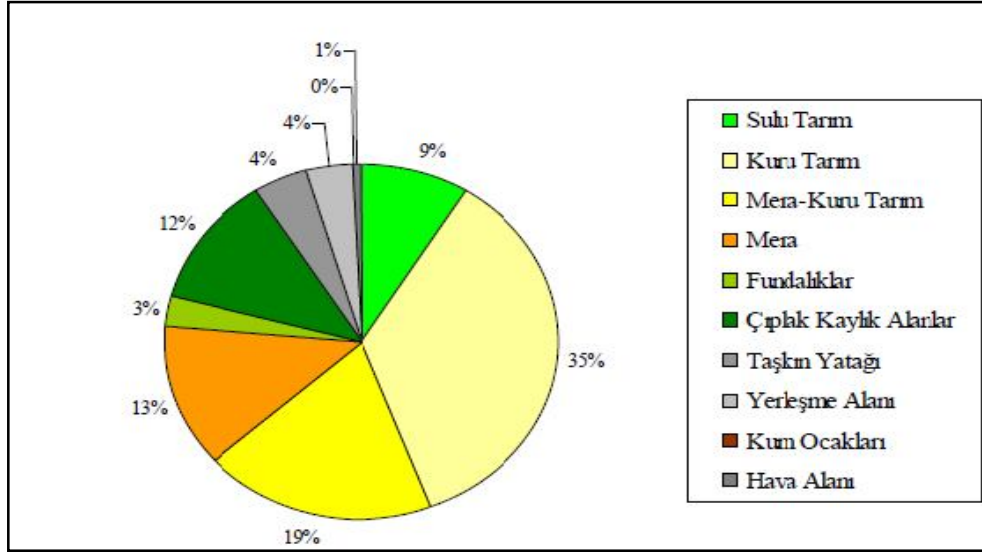
Merkez taban suyu seviyesi yüksek olup 10-15 m. arası su çıktığı için ovanın % 80 gibi büyük bir kısmı yer altı suları ile sulanarak genelde endüstriyel bitkiler (pamuk, tütün) ve sebzeçilik yaygındır. Kurak bölgelerde ise buğday, mercimek, nohut ve arpa ekimi yapılmaktadır.

Toplam tarım arazisi olan 124190,8 ha'.lık alanın, (% 16,92) 21018,9 'lık kısmı sulu arazi,(79,01) 98128,5 lik kısmı kuru tarla arazisi, (2,50) 3106,6'sı bağ arazisi,(1,55) 1936,8 'i ise bahçe arazisi olarak kullanılmaktadır (Tablo 64).

Kullanım olarak arazilerde pamuk, mısır, karpuz, kavun, üzüm, salatalık, domates ve biber ekimi ilk sıralarda yer almaktadır.

bitkilerin kurumuş, ekinlerin biçilmiş olması yağış sularının yüzeysel akışa geçmesine neden olmaktadır.

Grafik 28: Batman Şehri ve Çevresinde Genel Arazi Kullanımının Oransal Dağılışı (Tonbul, Sunkar, 2010)

Sulu tarım alanları 86.825.385 m²'lik alanı % 9'luk bir orana sahiptir (Grafik 28).

Sulu tarım alanlarının sağanak yağışların görüldüğü dönemlerde ekili olması yüzeysel akışa geçen su miktarını azaltmaktadır. Sulu tarım alanlarının tamamına yakınının Batman Çayı sekileri üzerinde olması şehri etkileyen taşkınları önleme konusunda yetersiz kalmaktadır (Tonbul, Sunkar, 2010:42).

Genel arazi kullanımı açısından dikkat çeken bir diğer özellik ise bağ-bahçe alanlarının çok sınırlı olmasıdır. Buna karşılık çıplak kayalık alanların ve yerleşme alanlarının geniş yer kaplaması zemine sızmayı azaltıp yüzeysel akışa geçen su miktarını artırmaktadır. Bu genel arazi kullanımı Batman Şehrinde taşkınların görülmesi üzerinde olumsuz bir etkiye sahiptir. Şöyle ki ormanların olmayışı dağlık alanlara düşen yağışın yüzeysel akışa geçerek hızlı bir şekilde havza tabanına ulaşmasına yol açmaktadır. Böylece İluh Deresi yatağında birleşen sular Batman şehrinde büyük taşkınlara neden olmaktadır.

3.1.6. Tarla Ürünleri Ekiliş Alanları ve Üretim

Gerek tarım alanlarının toplam alan içerisindeki düşük yüzdesi, gerekse sulanabilir arazinin toplam tarım alanları içerisindeki yüzdesi, bölgede kuru tarımın yapılmasına sebep olmuştur. Bitkisel üretimle ilgilenen işletmelerin %84'lük kısmını aile işletmeleri oluştururken, ailedeki fert sayılarının fazla olması, modern tarım usullerinin kullanılmaması, miras ve intikallerle arazinin daha küçük parçalara bölünmesi bitkisel üretim miktarını olumsuz yönde etkilemektedir. Bu anlamda, Batman ilinin bitkisel üretiminin ana kalemlerini tahıllar oluşturmaktadır.

2009 verilerine göre Batman ili toplam tahıl üretiminde 224.918 ton ile Trc3 illeri arasında üçüncü sırada yer alırken, kuru baklagil üretiminde Mardin'den sonra 17.744 ton ile ikinci sırada yer almaktadır. Ayrıca, tütün üretiminde 828 ton ile TRC3 bölgesinin lideri konumunda ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin toplam üretiminin yaklaşık yarısını tek başına üretmektedir.

2008-2009 yılı toplam tahıl üretimi Türkiye ve Güney Doğu Anadolu Bölgesi'nde normal seyrederken 2007-2008 dönemindeki düşüşlerin de etkisiyle Batman'da ciddi bir sıçramaya sebep olmuştur (Tablo 65).

Batman ili tarımsal alandaki olumsuzluklarına rağmen, 2008 yılı haricinde tahıl (buğday, arpa) ve tütün üretiminde, Türkiye ortalamasının üzerinde bir seyir izlemiştir. Kırsal nüfusun eğitim ve kültür seviyesindeki değişim, sertifikalı tohum kullanımının yaygınlaşması, nadas alanlarının daraltılması, sulanan tarım arazisinin miktarındaki artış, tarımsal ürünlerde verimliliği beraberinde getirmiştir. Tarımsal alanların kısıtlı olması ve sulama problemlerine rağmen üretimdeki bu verimlilik hali dikkate değerdir.

3.1.6.1. Buğdaygiller

İl tarım arazilerinin % 48'inde buğday, % 12'sinde arpa tarımı yapılmaktadır. Bu oran, her yıl değişmektedir. Özellikle kuru tarım yapılan alanlarda alternatifi olmayan hububat bitkilerinin, sertifikalı tohumluk kullanımının yaygınlaşması ve tarım kültürünün gelişmesiyle verimleri de giderek artmaktadır. Buğday verim ortalaması, Türkiye ortalamasının üzerindedir.

İlde başlıca hububat ürünleri, yoğunlukla devlet kuruluşlarına pazarlanmaktadır. Yine endüstri bitkilerinden tütünün de başlıca alıcısı devlet işletmeleridir. En önemli bitkisel ürünlerden buğday ve arpanın en büyük alıcısı, Toprak Mahsulleri Ofisidir.

İlin en önemli hububat bitkilerinden arpanın da ekim alanları son yıllarda bir düşüş göstermektedir. Bölgede hayvancılığın gerilemesi, verim düşüklüğü, bu ürünün net getirisinin düşük olması bu düşüşün en büyük sebeplerindedir.

Aşağıdaki tabloda Batman'da ekilen ve üretilen buğday, arpa ve mısır ürünlerinin yıllara göre ekim alanlarının ve üretim miktarlarının değişimini görmekteyiz. Tabloya göre buğday ekim alanlarının sürekli arttığını sadece 2008 yılında azaldığını görmekteyiz. 2008 yılında azalmasının temel nedeni bu yılda yaşanmış olan şiddetli kuraklıktır. 2008 yılında üretim miktarında da ciddi bir düşüş yaşanmıştır.

Arpaya baktığımızda ise hem ekim alanının hem de üretim miktarının gittikçe düştüğünü görmekteyiz. Bunun temel nedeni de bölgede hayvancılığın gerilemesidir. Ayrıca hayvan yemi olarak artık mısırın tercih edilmesi de bunun bir başka nedenidir.

Mısır ürününe baktığımızda ise tersi bir durumla karşılaşmaktayız. Son 10 yılda mısır ekimi ve üretiminde ciddi bir artış yaşanmıştır. Özellikle Batman Barajının devreye girmesi ve buna bağlı olarak sulama kanallarının kullanılmasıyla mısır üretiminde ciddi bir artış yaşanmıştır. Mısır ekim alanları Batman Çayı kenarı boyunca yayılmaktadır. 2004 yılında 1738 ton üretimle başlayan mısır üretim 2010 yılı itibariyle 25.725 tona çıkmıştır (Tablo 65).

Tablo 65: Batman Şehri ve Çevresinde Yıllara Göre Buğday, Arpa ve Mısır Ekim ve Üretim Alanları

Yıllar	Buğday		Arpa		Dane Mısır	
	Üretim Alanı (Hektar)	Üretim Ton	Üretim Alanı (Hektar)	Üretim Ton	Üretim Alanı (Hektar)	Üretim (Ton)
1995	46.614	81.252	210.76	41.664	-	-
1996	47.678	82.626	204.66	37.389	-	-
1997	51.871	99.197	177.56	40.194	-	-
1998	47.062	124.904	166.41	48.411	-	-
1999	59.243	89.334	187.29	35.803	-	-
2000	59.992	88.722	176.45	30.989	-	-
2001	59.350	135.215	151.67	43.452	-	-
2002	60.807	130.025	152.87	39.013	3	-
2003	61.785	132.052	131.75	36.704	3	-
2004	60.889	133.842	142.83	39.646	180	1738
2005	70.755	157.848	143.07	40.299	1.284	11.329
2006	67.706	164.694	155.62	41.717	1.989	20.326
2007	74.205	212.053	27.29	8.733	1.042	11.462
2008	20.939	17.858	40.33	1.656	1.714	18.854
2009	87.565	254.814	23.68	7.459	2.185	26.220
2010	89.091	315.996	5.47	1.723	2.237	25.725

Kaynak: Batman Tarım İl Müdürlüğü

3.1.6.2. Baklagiller

Baklagil bitkilerinden kırmızı mercimeğin, tarım arazileri toplamının % 9'unda üretimi yapılmaktadır. Hububat bitkileriyle genelde münavebeli ekilmektedir. Bölgede yem bitkileri tarımının az olmasının diğer sebebi ise kırmızı mercimek samanının kaba yem olarak pazarlanması ve değerlendirilmesidir. Batman'da baklagil üretiminde mercimek üretimi nohut üretiminden fazladır. Üretimin en fazla olduğu ilçe Beşiri hariç 26.895 ton ile merkez ilçedir (Tablo 66).

Nohut üretiminde ise kırsal alandan kentlere olan göç sonucu üretim azalmıştır. Batman'da yetiştirilen diğer bir baklagil bitkisi, kuru fasulyedir. Kuru fasulye ekim alanları yıllara göre değişmekle birlikte son yıllar itibariyle bir artış söz konusudur.

Tablo 66: Batman'da Baklagil Üretimi

Yıllar	Mercimek		Nohut	
	Üretim Alanı (ha)	Üretim (ton)	Üretim Alanı (ha)	Üretim (ton)
2009	1.991	2.535	958	
2010	1.459	2.289		
2011	2.683	4.209	112	168

Kaynak: Batman İl Tarım Müdürlüğü

2008 yılında yaşanan şiddetli kuraklık mercimek üretiminde çok önemli bir düşüğe sebep olmuştur. 2009 yılından sonra ise mercimek üretiminde önemli artışlar gerçekleşmiştir. Nohut üretiminde ise kırdan kente yaşanan göçten dolayı düşüş yaşanmıştır. Son yıllarda köye dönüş projesinin uygulanmasıyla nohut üretiminde artış yaşanması beklenmektedir.

3.1.6.3. Yem Bitkileri

İlde son yıllarda yetiştiriciliği teşvik edilen yem bitkilerinin ekim alanı artış göstermektedir. İlde yetiştirilen kırmızı mercimek samanının hayvan yetiştiriciliğinde kullanılması, yem bitkisi yetiştiriciliğini sınırlamaktadır. Kaba yemin neredeyse tamamı, buğday, arpa ve mercimek samanından elde edilmektedir. Yem bitkisi ekimi özendirilmesi amacıyla slaj, ot biçme ve doğrama makinesi gibi yardımlar da yapılmaktadır.

Son yıllarda hayvancılık yapılan teşvikler sayesinde yem bitkileri üretiminde artış yaşanmıştır (Tablo 67).

Tablo 67: Batman'da Yem Bitkileri Üretimi (Batman İl Tarım Müdürlüğü, 2010)

Yem Bitkileri (2010)	Üretim Alanı (Da)
Fiğ	4.902
Mısır (Silaj)	270
Yonca	1.581

3.1.6.4. Endüstriyel Bitkiler

Batman'da yetiştirilen en önemli bitkisel ürünler pamuk ve tütündür. Sulanabilen tarım arazilerinin artmasıyla pamuk üretilen tarım alanları giderek artmaktadır. Tütün kotalarındaki sınırlamalar nedeniyle tütün üretimi her geçen gün azalmaktadır. İlde tütün kotalarının düşürülmesi ve tütün alımını yapan devlet kuruluşlarının özelleştirilmesi çalışmaları sonucu tütün üretim alanlarında bir düşüş yaşanmaktadır. Geçmiş yıllarda tütün ekilen alanlar pamuk ve mısır üretimine ayrılmıştır.

Foto 31: Batman'da Pamuk ve Tütün Üretiminden Bir Görünüm

Batman Barajı sol sahil sulama kanallarının bitmesi ve faaliyete girmesiyle sulanabilen alanlar çoğalacak ve pamuk ekim alanı artacaktır.

Tablo 68: Batman Şehri ve Çevresinde Yıllar İtibariyle Tütün ve Pamuk Ekim Üretimi

Yıllar	Tütün		Pamuk	
	Alan (Ha)	Üretim (Ton)	Alan (Ha)	Üretim (Ton)
1990	6037	9830	4275	10002
1991	12124	19235	3715	8935
1992	13172	23822	3670	6527
1993	8842	17866	5310	14658
1994	5287	10693	5310	15823
1995	7470	13158	6180	21357
1996	9563	17661	6800	23800
1997	14191	24510	5860	21096
1998	9456	16489	8700	30575
1999	6360	14367	7672	27508
2000	6170	13535	7080	26383
2001	3270	6754	8351	33404
2002	2850	5687	8543	34135
2007	3.245	5.192	3.663	16.483
2008	2.928	4.392	2.782	12.519
2009	43	176	611	2.749
2010	31	125	1.448	6.516

Kaynak: Batman İl Tarım Müdürlüğü

Yukarıdaki tabloda yıllar itibariyle tütün ve pamuk üretimini görmekteyiz. 2000 yılına kadar tütün ve pamuk üretiminin bazen arttığı bazen de azaldığı görülmektedir. Ancak 2000 yılından sonra her iki bitkide de belirgin bir düşüşün yaşandığını görmekteyiz. (Tablo 68). 1997 yılında 24.510 ton olan tütün üretimi 2010 yılına gelindiğinde 125 tona gerilemiştir. Tütünün bu düşüşünün en önemli nedeni devletin tütüne olan desteğinin oldukça azalmasıdır. Batman sol sahil projesinin uygulamaya geçmesiyle pamuk üretiminde artış beklenmektedir.

Pamuk üretiminde merkez ilçe ilk sırada yer almaktadır. Özellikle Batman Ovası'nda Batman Çayı'nın suladığı alanlarda pamuk ekimi yapılmaktadır. Araştırma sahamızda sulanabilen arazilerde ekimi yapılan birinci üründür.

Net getirisine göre tarımsal ürünler sıralandığında, tütün ilk sırada yer alırken sırası ile pamuk, buğday, mercimek, nohut ve arpa onu takip etmektedir.

3.1.6.5. Meyve Üretimi

Batman'ın en önemli meyve ürünü üzümdür. İilde bu ürünü işleyen bir sanayi kuruluşu olmadığından genelde iç pazarlarda pazarlanmakta ve aile işletmelerinde kuru üzüm, pestil, sucuk olarak işlenmekte ve tüketilmektedir (Tablo 69).

Tablo 69: Batman Şehri ve Çevresinde Bağcılık Üretimi

Yıl	Bağ Alanı (hektar)	Üretim(ton)
1995	5.682	17.738
1996	5.782	17.881
1997	3.126	19.014
1998	3.146	19.955
1999	3.230	19.664
2000	3.230	20.170
2001	3.278	20.869
2002	3.278	20.869
2003	3.465	21.695
2004	3.075	18.410
2005	3.015	18.230
2006	3.051	18.450
2007	3.937	11.345
2008	4.954	11.020
2009	5.316	31.949
2010	5.735	31.542

Kaynak: Batman İl Tarım Müdürlüğü

Batman'ın, gelecek açısından en önemli meyve ürünü, antepfıstığıdır. Antepfıstığı yetiştiriciliğinin özellikle toprağı, iklimi ve daha önce yapılan çalışmaların verimliliği göz önüne alınarak; anacı olarak kullanılabilen menengiç ağaçları üzerine aşılama yoluyla çoğaltılan bu ürünün pazarlanması kolay, getirisi yüksektir. Son yıllarda il özel idaresinin meyveciliği geliştirme projesini uygulamaya koymasıyla çiftçilere antepfıstığı bahçesi için tel, fidan ve direk verilmiştir.

Yıllar itibariyle üzüm üretimine baktığımızda üretimin bazen düşüşler yaşansada sürekli arttığını görmekteyiz. Özellikle 2009-2010 döneminde bir önceki yıla göre üretim alanında büyük bir fark olmamasına rağmen üretim miktarında ciddi artışlar gerçekleşmiştir. Ancak üretilen üzümü değerlendirecek ciddi bir işletmenin olmayışı bu ürünün yeterince değerlendirilememesine neden olmuştur.

Diğer meyve gruplarına baktığımızda aşağıdaki tablolarla karşılaşmaktayız.

Tablo 70: Batman Şehri ve Çevresinde Sert Kabuklu Meyveler Üretimi

Sert Kabuklu Meyveler (2010)	Üretim Alanı (Da)
Antep Fıstığı (Kırmızı Kabuklu)	2.887
Badem	489
Ceviz	340

Kaynak: Batman İl Tarım Müdürlüğü (2011)

Sert kabuklu meyveler içerisinde Antep fıstığı üretim alanının en büyük paya sahip olduğunu görmekteyiz. Antep fıstığı üretimi devlet desteğinden dolayı gün geçtikçe artmaktadır. Antep Fıstığı üretiminde 45557 ton ile Batman merkez ilçe ilk sırada yer almaktadır.

Taş çekirdekli meyveler içerisinde en çok üretilen ise kirazdır (Tablo 71).

Tablo 71: Batman Şehri ve Çevresinde Taş Çekirdekli Meyveler Üretimi

Taş Çekirdekli Meyveler (2010)	Üretim Alanı (Da)
Kayısı	18
Kiraz	767
Erik	46

Kaynak: Batman İl Tarım Müdürlüğü (2011)

Yumuşak çekirdekli meyveler içerisinde en çok üretilen meyve elmadır (Tablo 72).

Tablo 72: Batman Şehri ve Çevresinde Yumuşak Çekirdekli Meyveler Üretimi

Yumuşak Çekirdekli Meyveler (2010)	Üretim Alanı (Da)
Armut	61
Elma (Diğer)	669
Elma (Golden)	29

Kaynak: Batman İl Tarım Müdürlüğü (2011)

3.1.6.6. Sebze Üretimi

İlde üretilen sebze ürünlerinden bazıları, giderek yaygınlaşan seralarda yetiştirilmektedir. Batman İli sınırları içindeki değişen nehir ve ırmak yatakları sebze üretimine uygundur. İlde üretilen sebzelerin çoğunluğu, ilçe merkezlerinde pazarlanmakta ve il içinde tüketilmektedir.

Batman'da en çok üretilen sebzeler dolmalık ve sivri biber, hıyar, patlıcan, domates, kavun, karpuz ve soğandır. Seracılığın şehirde yaygınlaşmasıyla sebze üretiminde belirgin artış yaşanması beklenmektedir.

Araştırma sahasında önemli miktarda bostan tarımı ve üretimi yapılmaktadır. Daha çok Batman Ovası'nda ve soğuktan korunmuş vadi tabanlarında bostan tarımı yapılmaktadır.

3.1.7. Tarımsal Makine ve Aletler

Batman ili, tarımsal makine ve ekipman sayısı bakımından tarımsal alanlarının kısıtlı olmasına paralel olarak Türkiye ortalamasının altında bir seyir izlemekte, toplam tarımsal alet ve makineler içerisinde %0,018'lik bir paya sahiptir. Tarımsal üreticilerin gelir seviyelerinin düşüklüğü, tarımsal makine ve ekipmanların pahalı oluşu makine ve ekipman temininde üreticiyi zor durumda bırakmakta, hasat dönemlerinde kiralama yoluyla geçici çözüm yoluna gidilmektedir.

Batman ili, tarım makine ve aletleri sayısına göre TRC3 alt bölgesi illerine göre daha kötü durumdadır. 2008 yılında, bir önceki yıla göre toplam tarım makine ve aletlerindeki artış, Türkiye'de %1,3, Güneydoğu Anadolu Bölgesinde %0,87, TRC3 alt bölgesinde %3,28 iken, Batman'da bu oran %13,48'dir. 2009 yılında ise bir önceki yıla göre Türkiye'de %0,35, Güneydoğu Anadolu Bölgesinde %1,63, TRC3 alt bölgesinde %5,99 iken, Batman'da ise bu oran %0,55 seviyesinde kalmıştır.

3.2. Hayvan Varlığı ve Hayvansal Üretim

“Hayvancılık çok yönlü bir ekonomik zenginlik kaynağıdır. Bu besleyici gıda maddelerinden bir grubun (et, süt, yumurta, bal, peynir) bu sahadan elde edilmesi yanında sağladığı endüstri hammaddeleri ile de sanayi faaliyetlerini de çok etkili bir şekilde etkilemektedir. Tekstil endüstrisinde yapağı, deri, kösele, süt ve süt mamulleri imalatına et sağlanması gibi çeşitli sanayi faaliyet alanları hayvansal endüstri hammaddelerini kullanmaktadır” (Doğanay,1989:25).

Araştırma sahamızda hayvancılık faaliyetleri daha çok dağlık alanlar, tarıma elverişli olmayan veya tarımın sınırlı olduğu alanlarda yapılmaktadır. Hayvancılık faaliyetlerinin Batman ekonomisine katkısı sanayi ve tarım sektörü kadar etkili değildir. Araştırma sahamızda hayvancılığın yoğun olarak yapıldığı yerlerin başında Kozluk, Beşiri ve Merkez ilçe gelmektedir.

Batman ilindeki canlı hayvan varlığına bakıldığında, canlı hayvan miktarında yıllara göre artma ve azalma hareketi, Türkiye ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi ile paralellik gösterirken, miktardaki azalış ise Türkiye ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi’ndeki azalışlardan daha fazla olmuştur.

2009 verilerine göre, canlı hayvan dağılımında Türkiye verileri ile Güneydoğu Anadolu Bölgesi, Trc3 alt bölgesi ve Batman ili farklılık gösterirken, Batman ili, TRC3 bölgesi ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi ile paralellik göstermektedir. TRC3 alt bölgesinde, toplam canlı hayvan miktarının %26’lık kısmını kümes hayvanları oluştururken, Batman’da bu oran %33’tür. Koyun sayısına bakıldığında, TRC3 alt bölgesinde toplam hayvan sayısı içerisindeki pay %49 iken, Batman’da %56 ve Türkiye genelinde ise bu oran %8 kadardır.

2007-2009 döneminde, Batman ilindeki canlı hayvan sayılarının toplam canlı hayvan sayıları içerisindeki dağılımlarına bakıldığında, anlamlı bir farklılık gözükmemekle beraber dana ve buzağı sayısındaki düşüş göze çarpmakta, 2007,2008 ve 2009 yıllarındaki keçi miktarındaki azalışa karşılık, kümes hayvanlarının sayısının oranı ise toplam canlı hayvanlar içerisinde %27’den %33’e yükseldiği görülmektedir.

Gerek kişi başına canlı hayvan değeri gerekse kişi başına hayvansal ürün değeri bakımından Batman ve ait olduğu alt bölge Türkiye ortalamalarının gerisindedir. Buda bölgede canlı hayvan yetiştiriciliğinin yeterince önemsenmediğini ve bu trendin devam etmesi durumunda il ve alt bölgenin dışarıya olan bağımlılığının artacağını göstermektedir.

Tablo 73: Trc3 İlleri Kişi Başına Bitkisel Üretim, Canlı Hayvanlar, Hayvansal Ürünler Değeri (2008).

Trc3 İlleri	Kişi Başına Canlı Hayvan Değeri TL	Kişi Başına Hayvansal Üretim Değeri TL	Kişi Başına Bitkisel Üretim TL
Mardin	221	110	740
Batman	344	93	226
Şırnak	215	115	152
Siirt	460	166	392

Kaynak: Tük

Batman’da kişi başına düşen canlı hayvan değeri 344 TL’dir ve bu değer alt bölge ortalamasının üzerinde ve Türkiye ortalamasının altındadır. Alt bölge illerinden kişi başına düşen canlı hayvan değeri en yüksek olan il 460 TL ile Siirt iken, en düşük değer 215 TL ile Şırnak’a aittir.

Gerek kişi başına canlı hayvan değeri gerekse kişi başına hayvansal ürün değeri bakımından Batman ve ait olduğu alt bölge Türkiye ortalamalarının gerisindedir. Buda bölgede canlı hayvan yetiştiriciliğinin yeterince önemsenmediğini ve bu trendin devam etmesi durumunda il ve alt bölgenin dışarıya olan bağımlılığının artacağını göstermektedir.

Batman’ın 2008 yılı kişi başına bitkisel üretim, canlı hayvanlar, hayvansal ürünler değerine göre Türkiye sıralamasındaki yerine baktığımızda, kişi başına bitkisel üretim değerinde 77., kişi başı canlı hayvanlar değerinde 54., kişi başı hayvansal ürünler değerinde ise 80. olduğunu görmekteyiz.

GAP Projesinin tamamlanması ile bölgedeki diğer illerde olduğu gibi Batman’da tarımsalanlamda önemli gelişmeler gösterecektir.

3.2.1. Büyükbaş Hayvancılık

Batman’da büyük baş hayvan üretiminde Batman merkez ilçe ilk sırada yer almaktadır. Batman merkez ilçeyi doğal şartlarının elverişliliği nedeniyle Kozluk ilçesi takip etmektedir. Batman’da daha önceleri gücünden yararlanmak için yetiştirilen sığır yetiştiriciliği azalmış, buna karşılık manda üretimi artmaya başlamıştır.

Batman’daki büyükbaş hayvan yetiştiriciliği Merkez, Kozluk ve Beşiri’de yoğunlaşmışken, ildeki canlı hayvan sayısı giderek azalmaktadır. Genel olarak TRC3

bölgesinde büyükbaş hayvan varlığı giderek azalmaktadır. Büyükbaş et üretiminde Dicle geneli ile Siirt ili paralellik göstermekte, diğer yandan Şırnak, Mardin ve Batman azalış seyirlerine devam etmektedirler.

Araştırma sahamızda yetiştirilen büyükbaş hayvanlardan sığır en büyük paya sahiptir. Yetiştiriciliği yapılan sığırlar; yerli, melez ve kültür olmak üzere farklı ırklardan oluşmaktadır.

Tablo 74: Batman'da Büyükbaş Hayvan Varlığı (2010)

İlçe	Kültür	Melez	Yerli	Toplam
Merkez	7.838	5.053	4.453	17.344
Beşiri	1.840	2.220	1.198	5.552
Gercüş	939	1.210	780	2.929
Hasankeyf	588	360	260	1.208
Kozluk	6.682	5.982	3.272	15.737
Sason	3.137	2.037	2.337	7.511
Toplam	21.024	16.862	12.300	50.281

Kaynak: Batman İl Tarım Müdürlüğü

3.2.2. Küçükbaş Hayvancılık

Coğrafi koşullar gereği Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde küçükbaş hayvan yetiştirici ön plana çıkmaktadır. Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde küçükbaş hayvancılık otlatma yöntemiyle yapılmaktadır. 2009 yılında Bölge'deki toplam küçükbaş varlığının 1.925.518 olup, ülke genelinin %7,16'sını oluşturduğu görülmektedir. Küçükbaş hayvan varlığında yıllar itibariyle Dicle geneli Batman ve Siirt illerindeki değişimden etkilenmiş, Mardin ise hayvan varlığında sürekli ilk sırada bulunmuştur. Dört il arasında, 2009 yılında en düşük hayvan varlığı 360.764 ile Şırnak İli'nin olmuştur.

Batman ilinde de küçükbaş hayvancılık daha fazla gelişmiştir. Bozkır bitki örtüsü büyükbaş hayvancılığı olumsuz etkilerken küçükbaş hayvancılığı olumlu etkilemiştir.

Tablo 75: Batman'da Küçükbaş Hayvanların Türlerine Göre Üretimi

Yıllar	Keçi	Koyun
1995	160850	396480
1996	52446	223600
1997	140570	281620
1998	131870	984650
1999	212840	271580
2000	99810	231760
2001	9280	233060
2002	97877	221900
2003	3396	221933
2004	1285	162790
2005	51544	159020
2006	76950	171417
2007	90720	421137
2008	89649	2514171

Kaynak: Batman İl Tarım Müdürlüğü

Yukarıdaki tabloya göre Batman'da en çok koyun yetiştirilmektedir. En fazla koyun üretimi de 2008 yılında gerçekleşmiştir. En fazla keçi üretimi 1999, en az ise 2004 yılında gerçekleşmiştir.

Tablo 76: Batman'da İlçelere Göre Küçükbaş Hayvan Varlığı (2010)

İlçe	Sayısı
Merkez	155.897
Beşiri	96.302
Gercüş	32.957
Hasankeyf	11.333
Kozluk	94.596
Sason	42.179
TOPLAM	745.264

Kaynak: Batman İl Tarım Müdürlüğü

Küçükbaş hayvan sayısının en fazla olduğu ilçe 155.897 adediyle merkez ilçedir. Daha sonra Beşiri ve Kozluk ilçeleri gelmektedir.

3.2.3. Kanatlı Hayvan Varlığı

Türkiye’de kümes hayvancılığı büyük ve küçükbaş hayvancılıktan sonra gelmektedir. Ülkemizin hemen hemen her yerinde kümes hayvancılığı yapılmaktadır. Kümes hayvanları tavuk, hindi, ördek ve kazdır.

Batman genelinde de kümes hayvancılığı küçükbaş hayvancılıktan sonra gelmektedir. Ancak bu hayvancılık türünün profesyonel bir şekilde yapıldığı söylenemez. Daha çok et ve yumurta ihtiyacını karşılamaya yönelik olarak yapılmaktadır.

Aşağıdaki tabloya baktığımızda kümes hayvanı üretiminde Batman merkez ilçesi ilk sırada yer almaktadır. Merkez ilçeyi Kozluk ve Beşiri ilçeleri takip etmektedir.

Ülke genelindeki yumurta üretimi 2006 sonrası artış seyrine girerken, Dicle’nin ülke içindeki payı %0,45 kadardır.

Tablo 77: Batman’da İlçelere Göre Kanatlı Hayvan Üretimi (2010)

İlçe	Tavuk	Hindi	Ördek	Kaz
Merkez	60.000	25.000	2.000	3.500
Beşiri	52.000	15.000	3.200	2.400
Gercüş	6.300	850	80	90
Hasankeyf	4.000	500	-	15
Kozluk	30.000	40.000	5.500	4.000
Sason	3.000	150	50	15
Toplam	155.300	81.500	10.830	10.020

Kaynak: Batman İl Tarım Müdürlüğü

Dicle Bölgesi’nde yumurta üretiminde 2009 yılı itibariyle yakaladığı yükselişle Batman, 2008 yılına kadar 1’inci konumda bulunan Mardin’in önüne geçerek ilk sıraya yerleşmiştir. Batman Merkez ve Kozluk ilçelerindeki üretim ilin payındaki yükselişte etkili paya sahiptir.

Yumurta üretiminde olduğu gibi, kümes hayvan sayısında da 2008-2009 arasında Mardin ve Batman arasındaters bir etkileşim yaşanmakta ve Batman son yıl

itibariyle ilk sıraya yerleşmektedir. Batman ilinin bu yükselişinin önemli bir nedeni de son yıllarda Kuzey Irak Bölgesel yönetimiyle yapılan ticaret hacminin gittikçe artmasıdır.

3.2.4. Arıcılık

Özellikle Sason, Kozluk ve Gercüş ilçelerimiz de arı yetiştiriciliği yaygındır ve kırsal kesim nüfusunun başlıca gelir kaynaklarından biridir. Bu bölgenin orman alanları bakımından diğer bölgelere nispetle zengin olması, tarım alanlarının sınırlı olması, arı yetiştiriciliğinin bu bölgede yaygınlaşmasını sağlamıştır.

Tablo 78: Batman'da İlçelere Göre Arıcılık

Cinsi	Merkez	Beşiri	Gercüş	H.keyf	Kozluk	Sason	Toplam
Fenni Arı Kovanı	1.716	-	1.475	-	2.768	21.333	27.292
Eski usul Arı Kovanı	950	100	500	100	1.000	4.050	6.700
Bal Üretimi (kg)	22.860	600	17750	600	33700	237600	313.000

Kaynak: Batman İl Tarım Müdürlüğü

Yukarıdaki tabloya göre bal üretiminin en fazla olduğu ilçeler Sason ve Kozluk ilçeleridir. Bu ilçeleri merkez ilçe takip etmektedir. Özellikle Sason ilçesi'nin bitki çeşitliliğinin fazla olması bal üretiminin bu ilçede oldukça fazla olmasını sağlamıştır.

3.2.5. Su Ürünleri Yetiştiriciliği

Batman ilinin kuzeybatısındaki Batman Baraj Gölü'nün tamamlanmasıyla birlikte balıkçılık faaliyetleri daha da gelişmiştir.

Batman merkez ilçede su ürünlerine yönelik herhangi bir tesis bulunmamaktadır. Batman Çayı üzerinde de kum ocaklarının varlığı balık üretimini olumsuz yönde etkilemiştir.

Hasankeyf ilçesi içerisinde geçmekte olan Dicle Nehri'nde de balıkçılık faaliyetleri yapılmaktadır.

Su ürünlerine yönelik tesisler en fazla Kozluk ilçesi'nde bulunmaktadır. Kozluk ilçesi'nde toplamda yıllık 3925 ton üretilen 7 adet alabalık üretim tesisi bulunmaktadır.

3.3. Sanayi

Batman ekonomisine hayat veren ve Batman'ı bölgedeki büyük şehirlerden biri haline getiren en önemli faktör petroldür. 1940 yıllarda petrolün bulunması ve 1955'de Batman rafinerisinin kurulmasıyla beraber petrolün çıkarılması, taşınması ve işlenmesi sırasında büyük iş gücü gerektiğinden istihdam açısından da bölge için önemli bir kaynak ortaya çıkmıştır. Bu kaynakla beraber özellikle sanayi alanında gelişmeler yaşanmıştır. Ancak Batman'ın tek gelir kaynağı sanayi değildir. Ticaret, tarım ve hayvancılık da gelir kaynağı oluşturmaktadır.

“Sanayi faaliyetleri küçük işletmeler halinde bile olsa, her şehirde tesadüf edilmektedir. Bu faaliyetler yerleşme sahasındaki halkın genel ihtiyaçlarını karşılamak zaruretinden doğmaktadır. Ancak bir şehirde sanayi fonksiyonunun önemli olması, sanayi faaliyetlerinin şehirde yaşayan halkın ihtiyaçlarını karşılamaktan ziyade, daha geniş bir bölgeye hizmet etmesine bağlıdır” (GÖNEY, 1984:129).

Batman şehrinin petrol üretimi yönünden gelişmesine paralel olarak sanayi alanında da büyük gelişmeler yaşanmıştır. Araştırma sahamızda sanayi ve ticaret odasına kayıtlı 2.500 üzerinde üye iş yeri ve çok büyük bir organize sanayi bölgesi bulunmaktadır. Batman'da sanayinin gelişmesine temel olacak esnaf ve sanatkarların düzenli ve sistemli işyerlerine kavuşturmak amacıyla iki adet küçük sanayi sitesi kurulmuştur.

Batman'da sanayi gün geçtikçe gelişmektedir. Batman'da sanayinin gelişmesinde merkez ilçede bulunan Tüpraş ve Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı tesislerinin büyük etkisi bulunmaktadır. Son yıllarda girişimciler tarafından yapılan yatırımlar Batman'da sanayinin gelişmekte olduğunu kanıtlamaktadır. Ancak Batman'da potansiyel, iş gücü, enerji, ulaşım imkanları mevcut olmasına rağmen tam anlamıyla sanayileşmeden söz etmek çok da mümkün değildir.

Batman şehrinde tüm sanayi faaliyetlerinin temelinde hiç şüphesiz petrol enerjisi bulunmaktadır. Batman şehri, petrolün bulunmasıyla ortaya çıkmış ve bugünkü konumunu almıştır. Batman'da sanayi konusu incelenirken daha çok petrolün bulunması, bulunan bu petrolün işlenmesi ve petrolün dolayısıyla da TPAO'nun ve TÜPRAŞ'ın Batman ekonomisine olan etkisi üzerinde durulacaktır.

3.3.1. İl Sanayinin Gelişimi, Yer Seçimi Süreçleri ve Bunu Etkileyen Faktörler

1940 yılında 1288 m. yüksekliğe sahip Raman Dağı'nda ilk petrolün bulunmasıyla ilk adı İluh olan bugünkü Batman'ın kaderi hızla değişmeye başlamıştır. 1942 yılında Maymuniye Boğazı mevkiinde 10 ton/gün kapasite ile ilk rafineri kurulmuştur. 1954 yılında 330.000 ton/yıl olarak faaliyetine devam eden rafineri, 1960 yılında 580.000 ton/yıl kapasiteye ulaşmıştır. 1972 yılından 1.1 milyon ton/yıl kapasite ile üretimine devam etmiştir. Batman petrol üretim bölgesinde yaklaşık olarak 25.000 varil/gün petrol üretimi yapılmaktadır.

Ülkemizin 27 milyon ton olan ham petrol ihtiyacının 23.5 milyon tonu TÜPRAŞ tarafından işlenmektedir. Batman Rafinerisi 1 milyon ton ile bunun % 4'ünü işlemektedir. Batman Rafinerisi ülkemizin asfalt ihtiyacının % 28' ini karşılamaktadır.

Yaklaşık 72 yıllık süre içersinde petrol, Batman İline olan ilgiyi sürekli olarak artırmıştır. Zaman içersinde ilerleyen teknoloji ile petrol tesislerine bazı yatırımlar yapılmakla beraber bunlar günümüz koşullarında yeterli değildir.

Var olan sanayileşme petrol ve petrol yan ürünleri vasıtasıyla olmuştur. İlk petrolün bulunmasının ardından rafineri yapımı için bugünkü tesislerin yer seçimi yapılmıştır. İluh köy topraklarında yer seçimi günün koşullarına göre yapılmış ve arazilerin büyük ölçüde boş olması nedeniyle arazi için seçim anında zorluklar yaşanmamıştır. İlk yıllarda tesiste kullanılan elektrik ve su fazlasından vatandaşlar da yararlanmışlardır. Bu aynı zamanda tesise daha yakın konut ve işyerleri yapımını hızlandırmış ve kıymetlendirmiştir.

Cumhuriyetin ilk yıllarında ucuz olan ve her yöne olmasa bile Batman'a güzergâhı bulunan ve çok kıymetli bir ulaşım aracı olarak kullanılan demiryollarının da rafineriye yakın olması eski Batman olarak bilinen arazilerde konut ve yerleşim sahaları açılmasına neden olmuştur.

1995 yılına kadar büyük çoğunluğu, bugünkü "Toptancılar Sitesinde" bulunan oto sanayi sitesi daha sonra şehrin kuzeyine taşınmıştır. Eski D.Bakır yolu üzeri ve şehir merkezine 5 km. uzaklıkta bulunan Küçük Sanayi Sitesinde 290 işyeri bulunmakta ve 120 ha. alan üzerine kuruludur.

Yine şehrin değişik yerlerinde dağınık bir durumda bulunan, marangoz ve kaynakçılar 2000 yılında şehir merkezine 7 km. uzaklıktaki, eski D.Bakır yolu üzerinde 35 ha. bir alan üzerinde tesis edilmiş olan ve 130 işyeri ile hizmet veren yeni yerine

taşınmıştır. Batman'ın gelişimi ile bu gibi işyerleri de hızla artmaya başlamış olup, toplu olarak bir yerde iskanları ihtiyacı ilimizde de hissedilmiştir.

Son olarak 1991 yılı yatırım programında yer alan ve Beşiri İlçesi karayolu üzerinde şehir merkezine 12 km. uzaklıkta ve 100 ha bir alan üzerinde kurulu, 78 fabrika kapasiteli 1. Organize Sanayi Bölgesinin yapımına başlanmıştır. Planlamada seçilen arazinin fiziksel özellikleri, arazi için verilen tüm kurum ve kuruluş görüşleri, daha önce uygulanmış Organize Sanayi Bölgeleri planlama kabulleri incelenerek ana kararlar oluşturulmuştur.

Batman ve çevresinde yer alan sanayicilerle yapılan görüşmeler sonucunda en çok talep edilen parsel boyutları ve sayıları tespit edilmiş ve buna göre planlanmaya geçilmiştir.

Batman'da TPAO ve TÜPRAŞ rafinerisi dışında 2 LPG dolum tesisi, 5 adet tuğla fabrikası, 3 adet un fabrikası, 1 adet süt ve süt ürünleri fabrikası, 2 adet mercimek işleme tesisi, 5 adet kütlü pamuk işleme tesisi, 1 adet gıda, 1 adet plastik, 1 adet karo-mermer, 1 adet makine sanayi ve birçok tekstil atölyesi bulunmaktadır.

Şehir gelişimi Petrol tesislerinden sonra, bölge insanının tarım ve hayvancılık ile uğraşması; genelde tütün, pamuk ve hayvancılık ürünlerinin işlenmesi ile tüketime yönelik tesisler ile olmaktadır. İlde bulunan pamuk işleme, yem fabrikası ve gıda (reçel, tahin) fabrikaları güney kısmında bulunan araziler üzerinde kurulmuşlardır.

Batman şehri sanayi tesislerinin dağılımına baktığımızda çeşitli sanayi gruplarının değişik sahalara dağıldığını görmekteyiz. Petro-kimya sanayi grubunun şehir merkezinde kurulduğunu görmekteyiz. Diğer sanayi grupları ise farklı faktörlere bağlı olarak çeşitli alanlarda kurulmuştur.

3.3.2. Sanayi Gruplarına Göre Üretim Teknolojisi ve Enerji Kullanımı

Batman'ı, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin sayılı büyük illerinden yapan en önemli faktör il sınırları içerisinde çıkan petroldür. Batman'da petrolün bulunup işletilmesi yöreye ekonomik canlılık kazandırmıştır. Bu konuda hizmet veren TPAO ve TÜPRAŞ Rafineri'si ilin gelişmesine katkıda bulunan iki önemli sanayi kuruluşudur. Bu kuruluşlar, ürettiği petrolden elde edilen fuel-oil ve elektrik enerjisini kendi bünyesinde kullanmaktadır.

Batman'da 2 adet LPG dolum tesisi bulunmakta ve bu tesislerde elektrik enerjisinden yararlanılmaktadır. 5 adet tuğla fabrikasında kömür ağırlıklı olmak üzere

elektrik ve fuel-oil enerjisinden yararlanılmaktadır. 2 adet yem fabrikası ve 3 adet un fabrikasının kullandığı enerji yine en temiz enerji türü olan elektriktir. Fuel-oil depolama tesislerinin yakıtı ısıtmak amacıyla kullandıkları enerji, fuel-oil ve elektrik olup bu enerji daha çok kış aylarında kullanılmaktadır.

1 adet süt ve süt mamulleri fabrikasında fuel-oil düşük miktarda kullanılmakta, sütle yapılan işlemler esnasında elektrik enerjisi kullanılmaktadır. 2 adet mercimek işletme tesisinde, ürün işlemleri sırasında elektrik enerjisinden yararlanılmaktadır. 5 adet kütlü pamuk işleme tesisi vardır. Elektrik enerjisinden istifade edilerek üretim yapılmaktadır.

Batman’da Belli Başlı Sanayi Kuruluşları Şunlardır:

Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı

Tüpraş Bölge Müdürlüğü (Rafineri)

Petrol Ofisi Anonim Şirketi Bölge Müdürlüğü

İpragaz Anonim Şirketi

Botaş Bölge Müdürlüğü

Mobil

Baltaş Tuğla Fabrikası

Özdemir Tuğla Fabrikası

Bozooğulları Tuğla Fabrikası

Fırat Bisküvi Fabrikası

Uğurca Köyü Kalkındırma Köyü Un Fabrikası

Al Alçı

Gap Halı Fabrikası

Limpaş Limited Şirketi

Seriye İnşaat Nakliyat Ve Ticaret Anonim Şirketi Paketleme Fabrikası

Ergülsan Çırçır ve Pres Sanayi Limited Şirketi Tekstil Fabrikası

Araştırma sahamızın petrol üretimi yönünden gelişmesine paralel olarak, nüfusun hızla artması, tarımdaki gelişmeler, komşu illerle gelişmiş yol ağının kurulması; özellikle son yıllarda gıda maddeleri, inşaat malzemeleri ve kimyevi madde üretim sektörlerinin gelişmesinde etkili olmuştur.

Tablo 79: Batman'da Kayıtlı Esnaf ve Şirket Sayısı (2009).

Sanayi Ve Ticaret Odasına Kayıtlı Üye	2.624	Anonim Şirket	141
Esnaf Ve Sanatkarlar Birliğine Kayıtlı Üye	1.781	Limited Şirket	1.330
Esnaf Ve San. Birliğine Kayıtlı Olmayan Üye	5.678	Kollektif Şirket	1
Yapımı Devam Eden İşletme Sayısı	11	Kooperatif	70
Sanayi İşletmelerinde Çalışan İşçi Sayısı	4.328	Banka	22
Büyük Ölçekli Sanayi İşletmeler Sayısı	2	Küçük Sanayi Sitesi	252
Orta Ölçekli Sanayi İşletmeler Sayısı	30	Marangozlar Sitesi	107
Küçük Ölçekli Sanayi İşletmeler Sayısı	32	Toptancılar Sitesi	73
İldeki Sanayi İşletme Sayısı	98	Faal İşletme Sayısı	75

Kaynak: Batman Sanayi ve Ticaret Odası

3.3.3. İmalat Sanayi

Batman'ın petrol avantajı imalat sanayi gelişmişlik rakamlarını az da olsa iyileştirmesine rağmen, petrol yan sanayinin gelişmediği ve potansiyelin yeterince değerlendirilemediği görülmektedir.

İmalat sanayinin alt yapısı Küçük Sanayi Siteleri (KSS) ve Organize Sanayi Bölgeleri (OSB)'nden oluşmaktadır. Küçük sanayi sitelerinin kuruluşu ile; şehrin planlı gelişimine katkıda bulunulması, sanayinin az gelişmiş bölgelerde geliştirilmesi, tarım alanlarının sanayide kullanımının kontrol altına alınması amaçlanmaktadır. Ayrıca OSB'ler sanayinin uygun alanlarda kurulmasını sağlamak, şehrin çarpıklığını önlemek, kaynakları daha doğru kullanmak amacıyla da kurulmuşlardır.

Batman'ın gelişimini sağlayan çeşitli sanayi kuruluşları ve sanayi bölgeleri bulunmaktadır. Bunlar aşağıda anlatılacaktır.

Batman Organize Sanayi Bölgesi: "1991 Yılı Yatırım Programında yer alan, 1994 yılında %40 hisse ile Batman İl Özel İdaresi, %40 hisse ile Batman Belediyesi ve %20 hisse ile Batman Ticaretve Sanayi Odası'nın öncülüğünde kurulan ve 2002 yılında hizmete açılan Batman OSB'de üretimdeki firma sayısı 24, üretim aşamasındaki firma sayısı 12, inşaat aşamasındaki firma sayısı 6 ve proje aşamasındaki firma sayısı da 6'dır. İhtiyacı karşılayamaması nedeniyle, başlangıçta 500'er dönümlük ilk iki etaba ilave olarak 3. Eapta 95 dönüm ve son olarak 4. Eapta yine 500 dönümlük arazi tahsisi yapılmıştır. Bu tahsisle, İlde yatırım yapmak isteyip de yer sıkıntısı yaşayan ve ikinci

OSB'yi dört gözle bekleyen küçüklü büyüklü çok sayıda firmanın ihtiyacı 4-5 yıl gibi kısa bir süre için de olsa karşılanmış olacaktır. Ortaya çıkacak ihtiyaç doğrultusunda ikinci OSB'nin ayrı bir yerde (muhtemelen üniversite yerleşkesinin civarında) kurulması düşünülmektedir" (Tüm Gazeteler

Batman Organize Sanayi Bölgesi özellikle son yıllarda önemli bir gelişme dinamiği içine girmiştir. Bu gelişme Batman OSB'de tüketilen elektrik ve su miktarlarındaki artışlardan da açıkça görülebilmektedir. Özellikle 2009 yılı, elektrik tüketiminde bir önceki yıla göre yaklaşık %84 gibi rekor bir artışla kapatılmıştır. 2010 yılı elektrik tüketim değerleri de artış eğiliminin devam ettiğine işaret etmektedir. Bu durum aşağıdaki tabloda görülebilmektedir (Tablo 80).

Tablo 80: Batman OSB Elektrik ve Su Tüketimi

Yıllar	Elektrik Tüketimi Kwh	Değişim %	Su Tüketimi m ³	Değişim %
2008	5.761.758			
2009	10.591.298	83,8	98.170	
2010	13.366.197	26,2	106.390	8,4

Kaynak: <http://osbbs.osbuk.org.tr>

OSB'de temel sektörler sırasıyla alçı, un, gıda ve inşaat sektörleridir. Suyun kuyulardan temin edildiği, doğalgaz dağıtım şebekesinin, çevre yönetim birimi ve laboratuvarının bulunmadığı OSB'de atık yönetimi ya firmalar ya da belediye tarafından yürütülmektedir.

1991 yılında 113 hektar alan üzerine kurulmuş olan Batman Organize Sanayi Bölgesi'nde (Foto 33) 2010 yıl sonu itibariyle 24 üretim tesisi faaliyet göstermektedir. Faaliyette olan bu tesislerde toplam 700 kişi çalışmaktadır. 18 işletmeye daha yer tahsisi yapılmış olup tesislerin inşası devam etmektedir.

Foto 32: Batman Organize Sanayi Bölgesi'nden Bir Görünüm

Tablo 81: Batman OSB'ye Ait Ayrıntılı Bilgiler

Genel Bilgiler		Ulaşım Bilgileri	
OSB'nin Adı	Batman	En yakın k.yolu	Beşiri (0,10 Km)
OSB'nin Kurulu Olduğu İl	Batman	En Yakın Liman	İskenderun (600 Km)
Ağırlıklı Sektörler		En Yakın D.yolu	Batman (13 Km)
Birinci Ağırlıklı Sektör	Alçı	En Yakın H.limanı	Batman (15 Km)
İkinci Ağırlıklı Sektör	Un	En Yakın Ün.v.	Batman
Üçüncü Ağırlıklı Sektör	Gıda	En Yakın İl Mer.	Batman
Dördüncü Ağırlıklı Sektör	İnşaat	En Yakın İlçe Mer.	Beşiri

Kaynak: <http://osbbs.osbuk.org.tr/>

Küçük Sanayi Sitesi (KSS): Batman'da sanayinin gelişmesine temel olacak esnaf ve sanatkarların düzenli ve sistemli iş yerlerine kavuşturulması amacıyla üç adet sanayi sitesi kurulmuştur. Bunlar: Batman Küçük Sanayi Sitesi, Marangozlar ve Kaynakçılar Küçük Sanayi Sitesi ve Toptan Gıdacıları Sanayi Siteleridir.

Batman Küçük Sanayi Sitesi, 250 işyerine sahip ve devlet kredisi ile desteklenerek tamamlanmış ve faaliyete geçirilmiştir. 130 işyerinden oluşan Marangozlar ve Kaynakçılar Küçük Sanayi Sitesi ise ortakların kendi öz kaynakları ile yapılmıştır. Yine ortakların kendi öz kaynakları ile yapımı gerçekleştirilen Toptan Gıdacılar Sitesi, 72 işyerine sahip olmasına karşılık bir patlama sonucu kullanılamaz

hale gelmiştir. Ocak-2010 itibariyle Batman'da toplam 400 işyerine sahip 2 adet KSS hizmet vermektedir (Foto 33).

Foto 33: Batman Ek Küçük Sanayi Sitesi'nden Bir Görünüm

Tekstil Sitesi: Batman Valiliği toplamda 23.144 m² kapalı alanı olan eski Tekel binalarını tekstil sektöründe yatırım yapacak olan yatırımcılara ve Çok Amaçlı Toplum Merkezi'ne bedelsiz olarak tahsis etmiştir (Foto 35). Kısa süre içerisinde Tekstil Sitesi haline dönüşecek olan alanın Türkiye Tekstil Sektöründe önemli bir yeri olacağı tahmin edilmektedir. Oluşacak olan Tekstil Sitesi'nin tam anlamı ile entegre bir tekstil tesisi olması ve sektörün tüm proseslerinin sitede çok düşük maliyetlerle gerçekleştirilmesi planlanmaktadır. Stoklama, kesim, nakış, dikim, yıkama, ütüleme, paketleme işlemlerinin tamamının Tekstil Sitesi'nde yapılabilecek olması yatırımcıları buraya çeken en temel konulardan birisi olarak öne çıkmaktadır.

Batman'da halihazırda nitelikli ve İstanbul gibi tekstilin gelişmiş olduğu illerde deneyim kazanmış işgücünün bulunması Tekstil Site'sinin en önemli avantajlarından birisi olarak değerlendirilmektedir. 6000 m² kapalı alana kurulu Çok Amaçlı Toplum Merkezi, Tekstil Sitesi'nde kısa sürede yüzlerce kadını tekstil sektöründe nitelikli işgücü olabilecek şekilde eğitecek ve Dicle Kalkınma Ajansı Batman Yatırım Destek Ofisi de yatırımcılara ücretsiz yatırım danışmanlığı hizmeti sunacaktır.

Foto 34: Batman'da 2010 Yılında Açılmış Olan Bir Tekstil Fabrikası

Batman'ın yeni Yatırım Teşvik Sistemi'nde en fazla desteğin sağlandığı 4. Bölge'de bulunması ve Tekstil sektörünün bu bölgede desteklenen öncelikli sektörler arasında yer alması Tekstil Sitesi'ne yatırımlarını yapacak olan işletmelere ayrıca avantajlar sağlamaktadır. Batman Tekstil Sitesi yatırımcıları, Kurumlar vergisi muafiyeti ve indirimi, kişi başı 160 TL olan SGK işveren payından 7 yıl süre ile muafiyet, işletme için gerekli donanımların alımında gümrük vergisi muafiyeti gibi avantajlara sahip olacaklar. Böylelikle Batman'da yatırım yapan tekstil girişimcisi birim başına maliyetleri azaltarak rekabet gücünü artırabilecektir.

Tablo 82: Batman İli Sanayi Envanteri, (2009)

Parametre	Tekstil, Giyim, Deri	Gıda, Tütün	Kimya, Petrol, Kauçuk Plastik	Metal Eşya, Makine Teçhizatı	Orman ve Kağıt	Taş, Toprak	Toplam
Üretimde Olan İşletme adedi	14	25	17	4	4	15	79
İstihdam (Kişi)	537	595	2.386	59	50	407	4.034

Kaynak: GAP Sanayi Envanteri

2005-2010 döneminde Batman'da 40'ın üzerinde çalışan sayısı 20'den 79'a; 100'ün üzerinde çalışanı olan işletme sayısı 5'den 19'a yükselmiştir. Batman'da Sanayi Siciline kayıtlı özel sektör firma sayısı 68'den 131'e yükselmiştir. 2008-2009 döneminde sanayi siciline kayıtlı firmalarda yaşanan artış yüzde 42 düzeyindedir.

3.3.4. Enerji

Türkiye'de elektrik enerjisi üretiminde kaynakların payları; doğalgaz %38, hidrolik %31, kömür %24, petrol %6,5 ve diğer (rüzgar, güneş, jeotermal, biyokütle) %0,5 şeklindedir. Enerji üretimimizin %31'i yenilenebilir kaynak olarak nitelendirilen hidrolik kaynaklardan, %69'u ise fosil yakıtları olarak adlandırılan termik (doğalgaz, linyit, kömür, fueloil gibi) kaynaklardan üretilmektedir.

“Trc3 Alt Bölgesi sınırları içerisinde elektrik enerji üretimi, 4 adet hidroelektrik santral ve 5 adet termik santral tarafından sağlanmaktadır. Şırnak il sınırları içinde 5 adet yeni hidroelektrik santrali ve Mardin-Şırnak illeri sınırları içerisinde Ilısu Barajı inşaatı devam etmektedir. 2013 yılında tamamlanması planlanan ve Dicle Nehri üzerinde kurulacak olan Ilısu Barajı, faaliyete geçtiğinde yıllık enerji üretim kapasitesi bakımından Atatürk, Karakaya ve Keban Barajlarından sonra Türkiye'nin dördüncü büyük barajı olacaktır. Ilısu Barajı ile üretilen enerji, şu an ülkemizde hidroelektrik santral vasıtasıyla üretilen enerjinin yaklaşık %10'unu oluşturacaktır. Enerji üretiminin yanı sıra Ilısu Barajı'nda regüle edilerek daha sonra inşa edilmesi planlanan Cizre Barajı'na bırakılacak sularla Nusaybin, Cizre, İdil ve Silopi ovalarında toplam 121 bin hektar alanın modern sulama teknikleriyle sulanması da mümkün olacaktır” (Aktürk, 2011:177).

Batman ili sınırları içerisindeki tek hidroelektrik santrali olan Batman Barajı, 198 Mwh'lık kurulu gücüyle yıllık 483 Gwh elektrik üretmektedir. Bu enerji üretim kapasitesiyle Batman Barajı, Trc3 Alt Bölgesinde işletmede olan hidroelektrik santralleri içinde ilk sırada gelmektedir.

2009 yılı itibariyle Batman genelinde tüketilen elektriğin yaklaşık %38'i sanayi işletmelerinde, %29'u meskenlerde, %11'i ticarethanelerde, %6'sı resmi dairelerde, %5'i sokak aydınlatmasında, %0,6'sı da tarımsal sulamada ve geri kalanı ise şantiyelerde kullanılmıştır.

3.3.5. Yer Altı Kaynakları

Batman, petrol dışında yer altı zenginlikleri bakımından zengin olmayan bir ildir. Merkez ve Sason ilçesinde olmak üzere sınırlı sayıda metalik ve endüstriyel hammadde yatakları bulunmaktadır. Bu madenler barit, demir ve tuğla-kiremittir. Hasankeyf ve Beşiri sahasında jips, Kozluk sahasında sodyum, Sason'da mermer madenleri vardır. Ayrıca, Kozluk ilçesi Taşlıdere mevkiinde çıkan 83° ve 16 lt/sn debili kullanım alanı kaplıca olan bir de jeotermal kaynak vardır.

Ham petrol ve doğalgaz çıkarımı alt sektörü, madencilik sektörü içerisinde yer aldığından, madencilik sektörü itibariyle Batman ili bölgede önemli bir konumda yer almaktadır.

3.3.5.1. Petrol Üretimi

Batman'ın il olarak varlık sebebi olan petrol, Latince 'Petra' (Taş) ve 'Oleum' (Yağ) kavramlarının birleşiminden oluşur ve Taşyağı anlamına gelir. Petrol, başlıca hidrojen ve karbondan oluşan ve içerisinde az miktarda nitrojen, oksijen ve kükürt bulunan çok karmaşık bir bileşimdir ve yalın bir formülü yoktur. Normal şartlarda gaz, sıvı ve katı halde bulunabilir. Rafine edilmiş petrolden ayırt etmek için ham petrol diye isimlendirilen sıvı petrol, ticari açıdan en önemli olanıdır. Gaz halindeki petrol, imal edilmiş gazdan ayırt etmek için genelde doğal gaz olarak adlandırılır.

Türkiye'de Cumhuriyet döneminde petrol arama çalışmaları sonucu 1934 de Başbirin-1 adıyla ilk derin sondaj açılmıştır. Kuyu 611 gün süren sondaj çalışmaları sonrası 1327 metrede kuru kuyu olarak terk edildi. Daha sonra Raman Dağı'nın bir petrol sahası olma ihtimali üzerinde ilk defa 1934 yılında durulmuş 1937'de ilk jeolojik araştırmalar neticesinde Örenağıl köyü civarında bir petrol sondajı yapılması teklif olunmuşken, elde mevcut çelik boruların yetersiz oluşu sebebiyle, Örenağıl'ın 350 metre kadar daha aşağısında bulunan Meymune boğazında Raman-1 sondajına başlanmıştır. Bu kuyuda 20 Nisan 1940 da 1048 metrede petrole rastlanmıştır. Raman-1 ilk günlerinde 11 ton petrol verirken, sonraları verimi 3 ton'a düşmüş ve 1944 yılında % 98 oranında su verdiğiinden, kuyu terk edilmiştir.

Foto 35: Petrol Sondajında Kullanılan İlk Atbaşından Bir Görünüm

Raman Dağı'nda yapılan diğer sondaj çalışmalarında da durumun cesaret verici olmadığı ileri sürülerek bu saha terk olunacağı sırada, ilave bazı araştırmalar yapılmış ve yapının en yüksek (apeks) noktasında R-8'in açılması kararlaştırılmıştır. 1945 yılı başında başlanan bu sondajla açılan kuyunun 1361 metrede bitirilmesi ve günde 28 ton petrol vermesiyle Raman sahasında ilk önemli sonuç elde edilmiştir. R-8'in verimi sonraları günde 4-5 ton'a kadar düşmüştü de 1948'de yapılan asitleme neticesinde verim, günde 70 ton'a kadar çıkarılmıştır. Bugün dahi petrol veren bu kuyuya 'eski emektar' (Old Faithfull) adı verilmiştir.

Maden Tetkik Arama (MTA) Enstitüsü, 1947'de başladığı R-9'un sondajını 1948'de tamamladı. Günde 40-50 ton petrol veren bu kuyuda yapılan asitleme sonucu verimi 70 ton'a çıkartılmıştır. R-8 ve R-9'dan alınan olumlu sonuçlar, Raman sahasının iktisadi değerinde petrol ihtiva edebileceğini ortaya koymuş ve 1950 yılına kadar 9 kuyu daha açılmıştır. R-12 kuyusu, günde 100 ton petrol üretmiştir. Bu sonuçlar üzerine de 1951 yılında Raman sahası işletmeye açılmıştır.

Garzan sahasında 1945 yılında bir deneme sondajı yapılmış, bazı emarelere rastlanmıştır. Aynı bölgede ikinci sondaj (G-2) 1951 yılında yapılmış ve 1500 metreden pompajla günde 50 tonun üstünde petrol elde edilmiştir. Bu buluş üzerine, Garzan sahası da işletmeye açılmak üzere üretim sondajları açılmış ve saha geliştirilmiştir.

Batman'ın il olmasının temel sebebinin petrol olması ve ardından buna dayalı olarak ilin hızla kalkınmasında lokomotif rol oynaması münasebetiyle burada iki önemli

aktör (TPAO Batman Bölge Müdürlüğü ve Tüpraş Batman Rafinerisi) hakkında kısaca bilgi verilecektir.

TPAO Batman Bölge Müdürlüğü: Cumhuriyet devrinde Türkiye’de ilk petrol sondajı o zamanki Petrol Arama ve İşletme İdaresi tarafından 1934 yılında Mardin ilinin Başbirin mevkiinde yapılmıştır. Bu sondajda kablo sistemi kullanılarak 1327 m. Derinliğine kadar inilmiştir. Daha sonra 1935 yılında kurulan Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü (MTA) petrol arama çalışmalarını devir almış ve memleketin değişik bölgelerinde birçok arama kuyusu açmıştır. Bu sondajlar genellikle nispeten düşük kapasiteli kablo sistemli sondaj makineleriyle yapılmıştır. Ancak MTA, 20 Nisan 1940’da Raman’da petrole rastladıktan sonra, daha modern ve yüksek kapasiteli sondaj makinelerine ihtiyaç duyulmuş ve bu tarihten TPAO’nın kuruluşuna kadar, kapasiteleri 1500-4500 metre arasında değişen 5 modern rotari sondaj makinesinden kurulu bir sondaj gücü geliştirilmiştir.

“6326 sayılı Petrol Kanunu 1954’de yürürlüğe girmiş ve Türkiye’de petrol aramaları MTA Enstitüsü’nden alınarak yerli veya yabancı hükmi şahıslara bırakılmıştır. Nitekim MTA’nın petrol şubesi de, tüm malzeme ve personeliyle 6327 sayılı kanunla kurulan TPAO’ya devredilmiştir. % 90’dan fazla devlet sermayesiyle kurulan TPAO’dan başka, ilk yıllarda, birçok yabancı şirket müracaatta bulunmuş ve derhal aramalara başlamışlardır”.

“TPAO Batman Bölge Müdürlüğü; kuruluş amacına yönelik faaliyetlerini, 31.06.2010 tarihi itibariyle 12 ünite de 202’si kapsam dışı, 1563’ü kapsam içi ve 72’si geçici işçi olmak üzere toplam 1837 personelle yürütmektedir. TPAO Batman Bölge Müdürlüğü Batman, Siirt, Diyarbakır, Mardin ve Şırnak illerini kapsamaktadır”.

“Türkiye Petrolleri A.O., MTA’nın petrol haklarını, keşfettiği sahaları ve sondaj makinelerini 1954 yılında devir alarak çalışmaya başlamıştır. 1948 yılında Raman-8 kuyusu ile Raman sahasında ilk önemli netice elde edilmiştir. Aynı yıl açılan Raman-9 kuyusuna, zamanın Cumhurbaşkanı’nın ziyareti nedeniyle “ İnönü Kuyusu ” adı verilmiştir” (Tpaö Bölge Müd.).

Bugünkü Batman şehri kuruluncaya kadar Güneydoğu Anadolu’daki petrol faaliyetinin operasyon merkezi olması dolayısıyla, Raman’da her bakımdan komple kamp tesisleri kurulmuştur.

1951 yılında, aynı jeolojik yapı üzerinde yan yana sıralanmış 4 ayrı rezervuardan müteşekkil olan Garzan-Germik sahası bulunmuştur. Sahada her bakımdan komple kamp tesisleri mevcuttur.

Türkiye’de şimdiye kadar bulunmuş olan en büyük petrol rezervuarı olan ve Raman sahası ile aynı jeolojik yapı üzerinde bulunan Batı-Raman sahası 1961’de keşfedilmiştir.

Rezervuarın büyüklüğü karşılık Batı Raman petrolünün çok ağır ve yüksek viskoziteli olması birçok üretim ve rezervuar problemi yaratmıştır. Kuyu verimleri normalden düşüktür. Petrolün nakledilebilmesi ve içindeki suyun ayrılabilmesi için çok yüksek sıcaklıklara kadar ısıtılması ve birkaç kademede pompalanması gereklidir. Burada kullanılan toplama hatları da diğer sahalara kıyasla daha geniş çaplıdır. Batman’a yakınlığı dolayısıyla Batı Raman’da sadece ufak kamp tesisleri kurulmuştur.

Mağrip sahası 1961 de keşfedilmiştir. 1960’larda TPAO’nın en verimli kuyuları bu sahada açılmıştır. Mağrip’te de kamp tesisleri kurulmuş olmasına rağmen, bunlar Garzan sahasının yakınlığı dolayısıyla, Raman ve Garzan’dakiler kadar komple kurulmamıştır. Genellikle Garzan sahasındaki tesislerden faydalanılmıştır.

Türkiye’nin en derin petrol sahası olan Çelikli 1963 yılında keşfedilmiştir. Çeliklide de Mağrip sahasında olduğu gibi, nispeten ufak kamp tesisleri mevcuttur. Garzan’daki kamp tesislerinden büyük çapta istifade edilmiştir.

TPAO Batman’da 1961’de bir üretim laboratuvarı kurmuştur. Bu laboratuvarın faaliyete geçmesiyle o zamana kadar başka laboratuvarlarda veya yurt dışında yaptırılan karot ve mayi analizlerinin Batman’da yapılması imkan dahiline girmiştir. Türkiye’de faaliyet gösteren yabancı petrol şirketleri de zaman zaman TPAO’nın üretim laboratuvarından faydalanmışlardır.

O tarihlerde, Ortaklığın Batman’daki laboratuvarları bu alanda Türkiye’nin en modern tesisleri özelliğini taşımıştır. TPAO sahalarının işletilmesinden sorumlu olan Batman Bölge Müdürlüğü’nün merkezi olan Batman şehri, rafineri ve diğer petrol tesislerinin yanı sıra, atölye, garaj, ambar, lojman ve hastaneleriyle Güneydoğu Anadolu’nun en büyük sanayi merkezi olmuştur.

Kara nakliyatında petrolü limanlara ve rafinerilere ulaştırmanın en ekonomik ve işletmecilik bakımından en basit yolu boru hatlarıdır. TPAO tarafından işletilen bütün sahalar Batman’a boru hatları ile bağlanmıştır. TPAO, sahip olduğu ve olacağı hampetrollerin Batman rafinerisi ihtiyacının üstündeki kısmı ile, başka şirketlerce

üretilen hampetrolleri Akdeniz sahiline nakletmek üzere Batman ve İskenderun arasında 4 Ocak 1967 tarihinde işletmeye açılan bir boru hattı inşa ettirmiştir.

Foto 36: Petrol Sondaj Çalışması Alanından Bir Görünüm

1940 yılında Güneydoğu Anadolu’da Raman sahası bulununca Boğaziçi Rafinerisine (1930 yılında İstanbul’da kurulan Türkiye’deki ilk rafineri) ait teçhizat Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü tarafından satın alınmış ve ilk Raman kuyularının açılmış olduğu Maymune Boğazı mevkiinde kurularak 1942 yılında çalışmaya başlamıştır. Sondaj makinelerinin ve taşıt araçlarının yakıt ihtiyacını karşılamak amacıyla çalıştırılan ve bu defa “Meymune Tecrübe Rafinerisi” diye adlandırılan bu tesis başlarda günlük 10 ton Raman hampetrolü kapasite ile çalışmıştır.

MTA Enstitüsü’nün hampetrol üretimi artmaya başlayınca, Meymune Rafinerisi’nden daha büyük ve geliştirilmiş bir rafinerinin kurulmasına ihtiyaç duyulmuştur. Bir miktar ürün pazarlaması da söz konusu olduğundan Meymune Rafinerisi sökülmiş ve şimdiki Batman tren istasyonu yakınına günlük kapasitesi 200 ton olan “Batman Tecrübe Rafinerisi” kurulmuştur. Bu üçüncü Türk Rafinerisi 1954 yılında Petrol Kanunu çıktıktan sonra, MTA Enstitüsü’nün diğer petrol tesisleriyle birlikte Türkiye Petrolleri A.O.’na devredilmiştir.

Raman sahasından sonra Garzan sahasının keşfi ve daha başka sahaların da ümitli görülmesi üzerine, MTA Enstitüsü’nün üretiminin tamamını işleyemez duruma gelen Batman Tecrübe Rafinerisi’nden başka, Batman’da günün teknolojisine uygun ilk

modern Türk rafinerisinin kurulmasına karar verilmiştir. Modern Batman rafinerisinin inşaatı 1955 yılı ortalarında bitirilmiş ve tecrübe çalışmalarına geçilmiştir.

1961 yılında İstanbul Petrol Rafinerisi A.Ş. (İPRAŞ)'ne ait olan İzmit Rafinerisi kurulana kadar, Türkiye Petrolleri A.O.'nın Batman Rafinerisi Türkiye'nin yegane modern rafinerisi olarak çalışmış ve diğer rafinerilere tecrübeli eleman yetiştiren bir okul vazifesi görmüştür.

Batman Bölge Müdürlüğü'nün bugünkü konumuna gelindiğinde Türkiye Petrolleri A.O.'nın kurduğu sitelerin en mükemmelinin Batman sitesi olduğu görülecektir. 1950-1955'lerde, beş-on haneli bir demiryolu istasyon köyü olan İluh yanında kurulan Batman Şehri, TPAO sitesi ve tesisleri etrafında gelişmiştir. Batman sitesinde tesislere ilaveten TPAO tarafından inşa ettirilmiş 400 dairesel lojman, 2 yüzme havuzu, 3 misafirhane, 2 çay bahçesi, 1 sinema, 1 ortaokul, 1 ilköğretim okulu, 1 anaokulu, TED Koleji, 1 spor salonu, futbol sahası, 1 revir, 1 cami, işçi ve mühendis pansiyonları, koşu yolu, tenis kortları bulunmaktadır.

1983'te Rafinerilerin TPAO'ndan kopmasına kadar, her türlü tesisleri, sahaları, kampları, rafinerisi ile bir bütün olan Batman Bölge Müdürlüğü, Türkiye'de fazla benzeri olmayan bir oluşum niteliğini korumuştur. 1983'te Rafinerinin, Bölge Müdürlüğü bünyesinden ayrılmasıyla birlikte Batman'da petrol tesisleri daha da gelişmiştir. TPAO'dan yolunu ayıran Rafinerinin de kendine özgü birtakım sosyal tesisleri olmuştur. Ancak her iki oluşum da Batman şehrine karşı yıllar boyu hep kapalı kalmıştır. Aslında “ Petrol ve Batman “ kelimeleri yana yana düşünülürse, Batman'ın bugünkü Batman'dan çok daha farklı bir şehir olması beklenirdi.

Bunların yanı sıra şunu da göz ardı etmemek gerekir ki yaşama küçük bir köy olarak başlayan Batman bugün büyük bir il olmuştur. Tabii bu da TPAO'nun Batman'daki varlığıyla gelişen bir olaydır. Batman Bölge Müdürlüğü'nün personeli, mühendisler dışında Batman'lıdır. Bir köyden büyük bir şehire dönüşen Batman Şehrinin halkı da, petrolün burada oluşturduğu işgücünden dolayı çevre il ve ilçelerden göç eden insanlardan oluşmuştur.

Sonuçta, Batman TPAO Bölge Müdürlüğü, kuruluşundan bugüne kadar çevresinde bir şehir oluşturmuştur. Ancak bu şehrin tek yönlü beslendiğini düşünürsek, yani sanayisi yok, tarımı yok, gelişmesinin tek yolu petrol olunca ister istemez bugünkü sonuca gelinmiştir. TPAO, sosyal olarak (site yaşamıyla) Batman'a kapalı kalmıştır, ama ekonomik olarak Batman'ın en önemli geçim kaynağı olmuştur. Daha önce de

bahsedildiği gibi sahalar, sosyal tesisler, atölyeler ve bürolarda çalışan tüm kapsam içi personel Batman halkından oluşmuştur. Ancak TPAO'nın yarattığı işgücü Batman Şehri'ne yetmemiştir ve yetmemektedir.

1993 yılı itibariyle TPAO Bölge Müdürlüğü'ne bağlı üretim sahalarında günlük toplam üretim 24.000 varildir. 1993 yılı itibariyle TPAO Bölge Müdürlüğü personel sayısı toplamda 2139 kişidir.

Petrol İşleri Genel Müdürlüğü verilerine göre üretim yapılan 1.495 petrol kuyusunun 1.385'i Güneydoğu Anadolu Bölgesinde, bunların 724'ü ise sadece Batman'da yer almaktadır. Trc3 Bölgesi'nde bulunan toplam petrol kuyusu sayısı ise 911'dir. Trc3 Bölgesinde bulunan en büyük petrol üretim sahası, 250 kuyu ve günlük 6100 varil petrol üretimi ile Batman'a bağlı Batı Raman bölgesinde bulunmaktadır.

TPAO Batman Bölge Müdürlüğü tarafından Temmuz-2010 itibariyle üretilen günlük 27.500 varil petrolün yarısından çoğu (%56,5) Batman'da, %30,9'u Diyarbakır'da, %4,7'si Şırnak'ta, %4,4'ü Siirt'te ve %3,5'i Mardin'de üretilmiştir (Tablo 83).

Temmuz 2010 itibariyle 40.500 varil/gün yurtiçi (27.500 varil/gün Batman Bölge Müdürlüğü'nde, 9.400 varil/gün Adıyaman Bölge Müdürlüğü'nde ve 3.600 varil/gün Trakya Bölge Müdürlüğü'nde) ve 30.500 varil/gün yurtdışı olmak üzere toplam 71.000 varil/gün petrol üreten TPAO, Türkiye'nin ortalama 600.000 varil olan günlük petrol ihtiyacının %12'sini karşılamaktadır.

Tablo 83: TPAO Batman Bölge Müd. Kapsamındaki Sahalarda Petrol ve Gaz Üretim Bilgisi (2010)

Saha Adı	Kuyu Sayısı	Günlük Üretim (Varil)	Toplam Üretim (Varil)
Raman	174	6.000	87.895.348
Batı Raman	252	7.700	102.301.037
Germik	12	300	4.825.138
Silivanka	15	600	13.140.273
Diğer	36	950	3.505.949
Toplam	489	15.550	211.667.745

Kaynak: Tpaö Bölge Müdürlüğü

Petrol üretiminin yanı sıra bölgede doğal gaz üretimi yapılmakta, üretilen gazın bir kısmı iç tüketimde kullanılmakta geri kalan bölümü ise Mardin Çimento Fabrikası ve Mardin Kireç Sanayii'ne satılmaktadır.

TPAO Batman Bölge Müdürlüğü'ne bağlı Raman, Batı Raman, Garzan-A, Germik, Magrip, Silivanka, Çelikli, Sarıcak, G. Sarıcak, Yeniköy, G.Kayaköy, Beycayır, Çamurlu, Sivritepe, G.Sahaban, G.Dinçer, B.Şelmo, Mehmeddere, Kartaltepe, B.Kozluca, Kurtalan, Garzan-B, Garzan-C, Oyuktaş, İkiztepe, Sezgin, Dodan, Yolacan, Bada, G.Hazro, S.Sinan, Dodan-Uşak, Karaali, Kastel, Yanarsu, B.Haznemir, D.Silivanka, Kayayolu, Göküçi, Özlüce, G.Raman, Ulaş, D.Sinirtepe, G.Kırtepe, Güzeldere, Baysu, Bektaş, Beykan, G.Kurkan, Karacan, Beyazçeşme, G.Sarı, Köşeler, Arıkaya, Bostanpınar, Çamurlu-Jura, Dıdan petrol kuyularından 2001-2011 yılları arasında yapılan ham petrol üretimi aşağıdaki tabloda gösterilmiştir (Tablo 84).

Tablo 84: Tpaö Bölge Müd. Petrol Sahalarından Yapılan Ham Petrol Üretimi

Yıllar	Yıllık Üretim (Varil)
2001	7.973.582
2002	7.804.255
2003	7.722.567
2004	7.742.076
2005	8.434.682
2006	8.282.893
2007	8.330.951
2008	8.279.298
2009	8.801.739
2010	9.054.442
2011	8.553.330

Kaynak: Tpaö Bölge Müdürlüğü

Yukarıdaki tabloda sadece TPAO Batman Bölge Müdürlüğü'ne ait petrol kuyularından 2001-2011 yılları arasında yapılan ham petrol üretimi görülmektedir. Petrol üretiminin bazı yıllarda düşmekle beraber son yıllarda gittikçe arttığını görmekteyiz.

Foto 37: Batı Raman Petrol Üretim Sahasından Bir Görünüm

TPAO Batman bölge Müdürlüğü'nün yıllara göre personel sayısına baktığımızda personel sayısının 1982 yılında en yüksek seviyede olduğu diğer yıllarda ise bazen arttığını bazen de azaldığını görmekteyiz.

Tablo 85: TPAO Batman Bölge Müd. 1992-2011 Yıllar Arası Personel Sayısı

1982	3615	1992	2139	2002	1993
1983	3070	1993	1981	2003	1821
1984	3122	1994	1944	2004	2219
1985	3171	1995	2060	2005	2090
1986	3296	1996	2026	2006	1955
1987	3303	1997	1927	2007	1846
1988	3268	1998	2002	2008	1686
1989	3305	1999	2026	2009	1756
1990	3295	2000	2012	2010	1739
1991	3032	2001	2003	2011	1773

Kaynak: Tpaö Bölge Müdürlüğü

TÜPRAŞ

1955 yılında işletmeye açılan Batman Rafinerisi, yıllık 330 bin ton ham petrol işleme kapasitesiyle Türkiye'nin ilk rafinerisi olma özelliğini taşımaktadır. 1960 yılında

gerçekleştirilen bir darboğaz giderme projesi ve 1972'de yeni ham petrol işleme ünitesinin devreye alınmasıyla Batman Rafinerisi'nin yıllık ham petrol işleme kapasitesi 1,1 milyon ton/yıla ulaşmıştır.

Raman'da İlk Küçük Tecrübe Rafinerisi: Raman Dağları'nda petrolün bulunmasından sonra sondaj faaliyetleri ve burada kullanılan araçların yakıt ihtiyacını karşılamak zorunlu hale gelmiştir. 2. Dünya savaşı ve demiryolunun halen Batman'a gelmemiş olmasından dolayı küçük bir rafineri kurulması ihtiyacı hasıl olmuştur.

İşte bu ihtiyaçları kısmen de olsa karşılamak amacıyla 4 numaralı sondaj lokasyonunda kuyu açılmayarak onun yerine Raman ve Meymune boğazı Rafinerisi diye isimlendirilen ve günlük kapasitesi 10 ton olan küçük bir tecrübe rafinerisi 1942 yazında kurularak faaliyete başlamıştır. Bu küçük rafineri Raman'daki 4 ve 5 nolu kuyulardan çıkarılan ham petrolü işliyor ve ihtiyaca göre aşamalı olarak işletiyordu. Elde edilen ürünler, benzin, petrol ve motorin kampın nakil araçlarında ve sondaj makina ve motorlarında kullanılmaktaydı. Bu küçük rafineri yeni rafineri kuruluncaya kadar çalışmasına devam etmiştir.

Batman Tecrübe Rafinerisi: Raman'daki aramaların olumlu sonuç vermesi ve 6-8-9-ve 12 numaralı kuyulardan olumlu sonuç alınması üzerine bu petrolün daha iyi ve fazla değerlendirilmesi için Batman istasyonu çevresinde günlük kapasitesi 50 sonradan 200 tonu bulan bir rafinerinin kurulmasına karar verilmiştir.

Modern Batman Rafinerisi: 1951 yılında Raman (Foto 38) ve Garzan petrol bölgelerindeki arama faaliyetlerinin olumlu sonuç vermesi sonucunda modern bir tasfiyehane (rafineri) kurulmasına karar verilmiştir. Modern rafinerinin yapımı 1955 yılında bitirilerek tecrübe çalışmalarına başlanmıştır. Tecrübe çalışması 6 ay kadar sürdükten sonra 1956 yılından sonra tam kapasite olarak çalışmaya başlamıştır (Foto 39).

Foto 38: Batman Tüpraş Rafinerisi'nin Kurulduğu İlk Yıllar

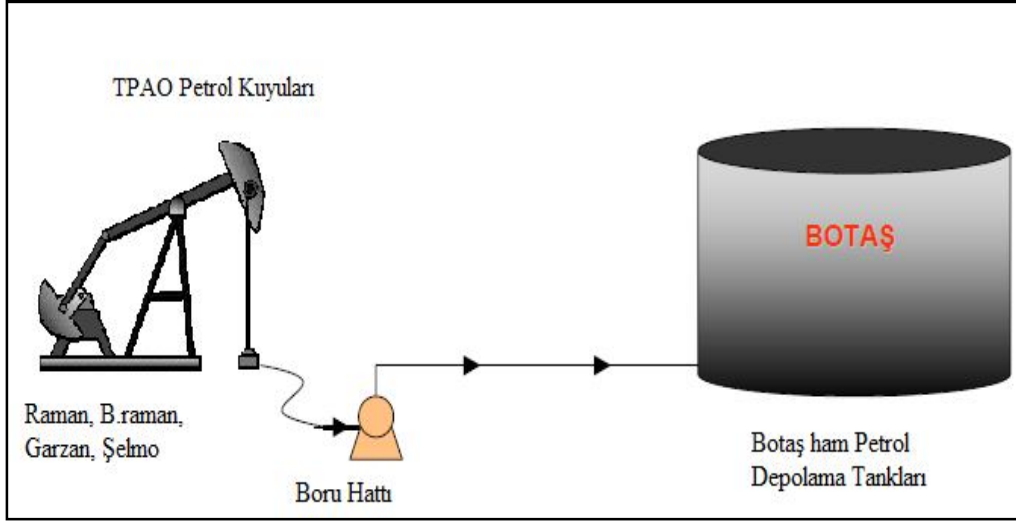
Foto 39: Tüpraş Batman Rafinerisi (2005)

Rafineride, 2009 yılında 642 bin ton ham petrol işlenmiş ve ağırlıklı olarak asfalt ve motorinden oluşan yaklaşık 614 bin ton ürün üretilmiştir. Yerli ham petrol kaynağına yakınlık avantajına sahip olan Batman Rafinerisi, dönüşüm ünitelerinin bulunmaması nedeniyle basit bir konfigürasyona sahip olup, Nelson kompleksite endeksi 1,83'tür.

2009 yılında toplam ürün satışları % 1,4 artışla 871 bin ton olarak gerçekleşmiştir. Kırıkkale ve İzmir rafinerilerinden taşınan ürünlerle AB standartlarında

ürün satışı gerçekleştirilen Batman Rafinerisi'nde, toplam motorin satışı % 21 oranında artarak 275 bin tondan 333 bin tona yükseltilmiş ve satış rekoru kırılmıştır.

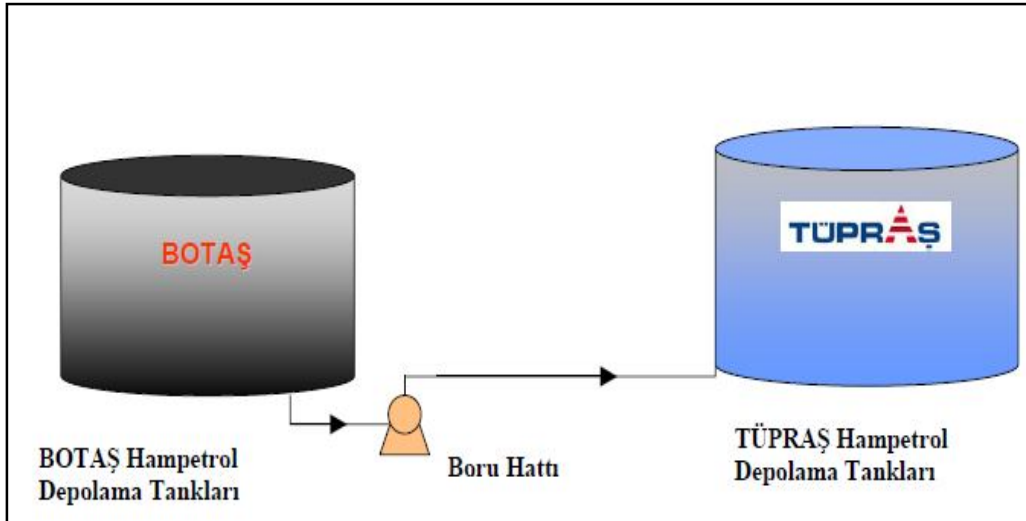
Batman Rafinerisi'nde işlenmekte olan ham petrol aşağıda sunulduğu gibi rafineriye ulaşmaktadır. Ham petrol, bölgede TPAO tarafından işletilmekte olan petrol kuyularından çıkarılarak boru hatları ile BOTAŞ depolama tanklarına transfer edilir (Şekil 3).

Şekil 3: Ham Petrolün Petrol Kuyularından Botaş Tarafından Taşınması

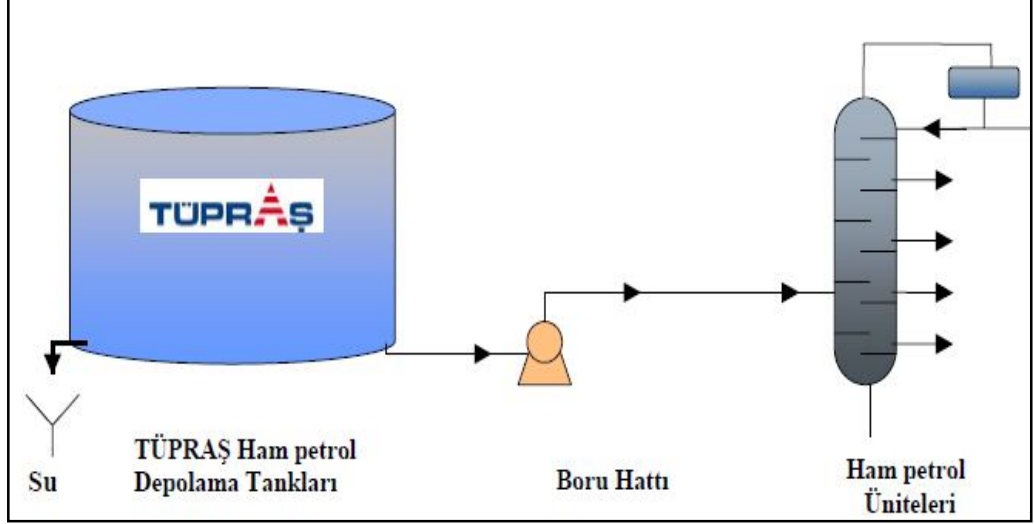
Kaynak: İl Çevre ve Orman Müdürlüğü

BOTAŞ tanklarında farklı sahalardan gelen ham petrol TÜPRAŞ'ın isteği üzerine 19-20 API graviteye ayarlanır ve boru hattı ile TÜPRAŞ Hampetrol depolama tanklarına transfer edilir (Şekil 4).

Şekil 4: Botaş'tan Tüpraş'a Ham Petrol Taşınması (İl Çevre ve Orman Müdürlüğü)

Depolama tanklarında dinlendirilerek içeriğindeki suyun uzaklaşması sağlanan Ham petrol, işlenmek üzere “Ham petrol Proses Üniteleri” ne pompalanır (Şekil 5).

Şekil 5: Rafineri Akım Şeması (İl Çevre ve Orman Müdürlüğü)

Rafineride, 2011 yılında 946 bin ton ile son yılların en yüksek ham petrolü işlenmiş ve ağırlıklı olarak bitüm ve standartlara uygun hale getirilmesi amacıyla Kırıkkale Rafinerisi'ne gönderilen nafta, motorin ve ara ürünlerden oluşan yaklaşık 910 bin ton ürün üretilmiştir. Yerli ham petrol kaynağına yakınlık avantajına sahip olan Batman Rafinerisi, dönüşüm ünitelerinin bulunmaması nedeniyle basit bir konfigürasyona sahiptir ve Nelson kompleksite endeksi 1,83'tür.

2011 yılında toplam ürün satışları % 4 artışla 992 bin ton olarak gerçekleşmiştir. Kırıkkale ve İzmir Rafinerilerinden taşınan ürünlerle AB standartlarında ürün satışı gerçekleştirilen Batman Rafinerisi'nde, bölge talebi ve altyapı çalışmalarının artışı paralelinde bitüm satışı 550 bin tondan 572 bin tona yükseltilmiş ve satış rekoru kırılmıştır. Talep paralelinde üretilen solventin üretim ve satışında da rekor kırılmıştır.

2011 yılı içinde Batman Rafinerisi'nden spek dışı motorin, HSRN ve LSRN ürünleri, heavy dizel, Kırıkkale Rafinerisi'nden ise motorin ve benzin ürünleri karayolu ile karşılıklı olarak taşınmaktadır.

Rafineride A grubu emisyon izninin 2007 yılında alınmasıyla birlikte, baca gazı emisyon değerlerini düşürmek için bölge dışından getirilen düşük kükürlü fuel oil, rafinerinin proses ünitelerinde yakıt olarak kullanılmaktadır.

Rafinerinin Batman'ın Gelişimine ve Ekonomisine Etkisi: Tüpraş Batman rafinerisi; bugün alan büyüklüğü, tesis değeri, enerji tüketimi, iş hacmi, üretim miktarı ve istihdam ettiği işgücü bakımından Batman'ın sanayi sahaları arasında başta gelmektedir. İlk işletmeye açıldığı yıllardan itibaren Batman'ın şehirselleşmesinin günümüzdeki karakterini kazanmasında en büyük etken olan rafineri, ilk kurulduğunda bir şehir kenarı sanayi görünümünü oluşturmuş fakat rafineride çalıştırılmak üzere başta Siirt'in ve Mardin'in ilçeleri olmak üzere yakın ve uzak bölgelerden Batman'a gelenlerin rafineri yakınlarına yerleşmeleri ve İluh tepesinden doğuya, düzlüğe doğru inen ve rafineri çevresine yerleşenlerin düzensiz yerleşimi sonucu görünüm zamanla bir şehir içi sanayi haline dönüşmüştür. Günümüzde Batman'da yer alan sanayi sahalarının %83'ünü kaplayan petrol sanayii 907.000 m²'lik alana yayılmıştır. Sadece rafineri ünitelerinin kapladığı alan ise 316.600 m²'dir.

Foto 40: Tüpraş Ham Petrol Depolama Tanklarından Bir Görünüm

Kurulduğu yıldan itibaren Batman'a diğer sanayi kollarının korunmasını ve istihdam ettiği iş gücü yoluyla sadece Siirt'e bağlı ilçelerden değil yakındaki, hatta uzakta bulunan illerden nüfus çekerek nüfusun artmasına yol açtığı gibi işsizlik oranını da azaltmıştır. Bütün bunlardan daha da önemlisi, kapalı bir ekonomik sisteme sahip olan İluh Köyü'nün gelişerek açık ekonomiye geçmesini ve şehirselleşmesinin gelişmesini de hazırlamıştır.

Kapalı bir ziraat ekonomisine sahip eski İluh, bugün petrol sanayisi sayesinde çevresinin idari ve ticari merkezi olduğu gibi faal nüfusun %26,4'ünün sanayi

sektöründe çalıştığı 325.000 nüfuslu bir hizmet şehri olmuştur. Toplam faal nüfus miktarının %47,3'ü petrol ve petrol ile ilgili sanayi kollarında yer almaktadır. Görüldüğü gibi sanayide faal nüfusun yarıya yakın kısmı petrol sanayiinde istihdam edilmiştir. Bu durum petrolün Batman ekonomisinde ne kadar önemli olduğunu göstermesi bakımından kayda değerdir.

Rafineride 2009 yılı sonu itibariyle toplam 429 personel çalışmaktadır.

3.4. Ticaret

Batman'da hayvan ve hayvan ürünleri, tarım ürünleri ile küçük el sanatlarının alımını kapsayan ticaret faaliyetleri yapılmaktadır. Ticari hayatın en önemli özelliğini köy ve kasabalarda üretilen tahıl, sebze, meyve, canlı hayvan ve ürünlerinin pazarlanması oluşturur. Ayrıca hizmet sektörünün faaliyetleri ile küçük sanat ürünleri üretim ve tamiratlarına dayalı çalışmaları da iç ticaret hayatının önemli faktörlerindedir

DİCLE Bölgesi tarihi İpek Yolu'nun üzerinde bulunması sebebiyle çok eski bir ticaret geleneğine sahiptir. Zaman içerisinde kapalı sınırlara sahip ulus-devletlerin oluşması ve Türkiye'nin 80'li yıllara kadar dışa kapalı bir ekonomik yapıda olması bölgedeki ülkelerarası ticaretin doğal akışını değiştirmiş ve DİCLE Bölgesi ülke ticaretinin merkezi haline gelen büyük iç pazarlara uzaklığı nedeniyle ticaretin gelişimine dışsal kalmıştır. Son yıllarda Ortadoğu ülkeleri ile yapılan serbest ticaret antlaşmaları, vizelerin kaldırılması ve Ortadoğu ülkelerinin istikrar kazanarak büyümesi Bölge ticaretinin yeniden canlanmasını ve Bölge'nin özellikle ihracat alanında yüksek değerler yakalamasını sağlamıştır (Dika, 2010:5).

2001 ve 2009 yılları arasında DİCLE Bölgesi illerinin ihracat değerlerinin yıllara göre gelişimine bakıldığında, dört ilde de büyük bir artış yaşandığı gözlemlenmektedir. Bölge'de ihracat değerlerinde en büyük artışın sağlandığı iller sınır kapılarına yakınlık avantajına sahip olan Mardin ve Şırnak illeridir. Siirt ve Batman illerinde de büyük oranda bir artış yaşanmış olmasına rağmen bu iller, ihracat değerlerinin çok düşük olması nedeniyle hala gerisiralardadır.

DİCLE Bölgesi'nde Siirt ve Batman en az ihracat değerine sahip olan ve ihracat değerlerinde en çok dalgalanma yaşanan illerdir.

Petrol kenti olmasıyla hızlı gelişmekte olan şehir ekonomik durumu petrole bağlı olarak gerek yerli petrolün işletilmesi gerekse ithal petrolün rafinajı nedeniyle günde

ortalama olarak 400-500 tankerin Batman'a girip çıkması transit ticaretin günden güne gelişmesini sağlamaktadır.

İlimizde Tüpraş tarafından üretilen LPG, benzin, solvent, gaz yağı, motorin, fuel-oil ve asfalt gibi mamüller çevre illere satılmaktadır.

Batman ilinde ticaret odasına kayıtlı üyeler bakımından 1358 adet Limited Şirket, 459 Şahıs Şirketi, 145 Anonim Şirket ve 71 Kooperatif faaliyetini sürdürmektedir. İlçelere göre toplam 2052 üyenin dağılımı ise Merkez'de 1877, Kozluk'ta 82, Gercüş'te 28, Sason'da 32, Beşiri'de 26, Hasankeyf'te 7 şeklindedir.

Batman'daki ticari faaliyetler iç ve dış ticaret faaliyetleri olarak ikiye ayrılabiliriz.

İç Ticaret: Araştırma sahamız Türkiye'nin en yüksek petrol rezervine sahip il olmasına rağmen iç ticarete istenilen başarıyı yakalayamamıştır. İç ticaret, il dahilindeki iç piyasa faaliyetleri; hayvan ve hayvansal ürünler ile tarım mamülleri, küçük el sanatlarının alım satımını kapsayan ticaret faaliyetleridir. Ticari hayatın en önemli özelliği köy ve kasabalarda üretilen tahıl, sebze, meyve canlı hayvan ürünlerinin pazarlaması olmuştur. Ayrıca hizmet sektörünün faaliyetleriyle sanat ve sanatkârların üretim ve tamiratlarına dayalı çalışmaları iç ticari hayatın önemli unsurlarıdır.

Tablo 86: Batman'da 2010 Yılı Gıda Sicil Çalışma İzni Olan İşletme Sayıları

İktisadi Faaliyet Sektörü	İşletme Sayısı
Süt Ve Süt Ürünleri	33
Yumurta Ve Yumurta Ürünleri	3
Tahıl, Un Ve Unlu Mamüller	132
Pastacılık Ürünleri Ve Tatlılar	4
Şekerli Mamüller	5
Kuruyemiş Ve Çerezler	4
Bitki, Çay Ve Kahve Ürünleri	2
Alkolsüz İçecekler	10
Hazır Yemek Ve Yemek Fabrikası	9
Gıda İle Temas Eden Madde Ve Malzemeler	4

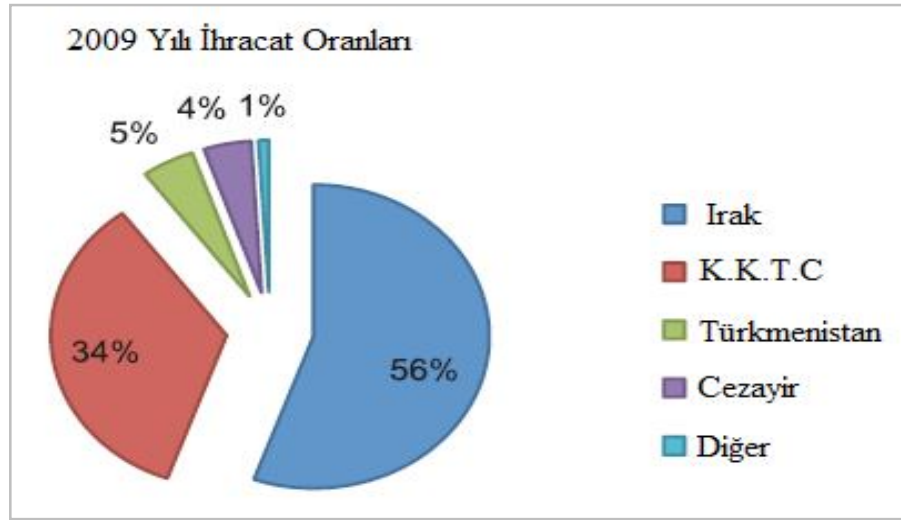
Kaynak: Batman Sanayi ve Ticaret Odası

Dış ticaret: Son yıllarda Batman'da kurulan fabrikalarda üretilen mamüllerin komşu ülke pazarlarında yer tuttuğunu görmekteyiz. Buna bağlı olarak dış ticaret

konusunda gelişmeler olmaktadır. Mermer, Gıda, Çimento alanlarında ihracatlar da yapılmaktadır. Özellikle OSB’de üretilen mamüller Kuzey Irak sınır ticaretinde çok önemli rol oynamaktadır.

Batman’da faaliyet gösteren ihracatçı firma sayısı 2003-2010 döneminde 2 katından fazla artarak 16’dan 39’a yükselmiştir.

Batman’ın 2009 yılı ihracat oranlarının büyük bir kısmını yani yaklaşık %70’lik bir kısmını Ortadoğu ve Kuzey Afrika ülkeleri oluşturmaktadır.

Grafik 29: Batman İli İhracat Oranları (Batman Ticaret ve Sanayi Odası)

3.5. Turizm

Bölgesel bir gelişme stratejisi olarak değerlendirilen turizm sektörünün, az gelişmiş ve geri kalmış bölgelerin gelişmesine, ekonominin yeniden yapılandırılmasına ve sonuçta bir bütün olarak ekonomik büyüme ile kalkınmaya katkı sağladığı bilinen bir gerçektir. Turizmin bölgede gelişmesi, tüm imkânların sonuna kadar kullanılması ve daha fazla turist bölgeyi ziyaret etmesiyle birlikte; istihdam, gelir ve katma değer artacak, sürdürülebilir kalkınmanın gerçekleştirilmesi sağlanabilecektir (Bahar, Ozan 2007 :19).

Batman’da turizm sektörü istenilen düzeyde gelişmemiştir. Bu konuda yeterli altyapı ve tesisin bulunmasının yanı sıra ilin tarihi ve turistik yerlerinin yeterli tanıtımının yapılamaması ve bölgedeki güvenlik problemlerini göstermek mümkündür.

Batman, yeni kurulmuş bir il olmakla birlikte çevresinde bulunan tarihi eserler ve tarihi yerleşim yerleri bakımından çok zengin bir ilimizdir. Araştırma sahamızda kültür ve inanç turizmi ile doğa turizmi yaygın olup; tarihi Hasankeyf ilçesi, Malabadi köprüsü ve çeşitli dönemlere ait Hristiyanlık ve İslam'ı eserler mevcuttur (Harita 28).

Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin tipik bir kenti olan Batman ve bağlı yerleşim alanlarında çok sayıda görülmesi gereken tarihi ve turistik alanlar vardır. Bunların içinde en önemlileri şunlardır: Hasankeyf'teki tarihi eserler ve mağaralar, Malabadi Köprüsü, Kozluk Kalesi, Markıryos Manastırı.

Hasankeyf'te taş devri ve maden devrine ait açık hava müzesi diyebileceğimiz mağaralar, mitolojik eserler bulunmaktadır.

Batman ili sınırları içinde birçok medeniyetin tarihi kalıntıları bulunmakla beraber Hasankeyf ilçesi açık müze konumundadır. Ayrıca Batman ili sınırlarında çıkarılan eserler komşu illerimizdeki müzelerde sergilenmektedir. 2010 yılında içerisinde müzenin de bulunduğu yeni kültür kompleksi faaliyete geçmiştir. Batman merkez ilçeye bağlı Bıçakçı köyünde Gre Migro Höyüğü ve köprü ayakları (Pira perpira) kalıntıları bulunmaktadır.

İlin jeolojik yapısında, özellikle Hasankeyf yöresinde kalkerli oluşumlar yer aldığından, bu bölgede hem doğal hem de insan eliyle oluşturulmuş çok sayıda mağara yer almaktadır. Suya karşı direnci az olan kalkerlerin erimesiyle ortaya çıkan bu doğal mağaralara genellikle vadi boylarında ve Hasankeyf kalesinde rastlanır. Eskiden Hasankeyflilerin tamamı bu mağaralarda yaşamaktaydı. 1975 yılından sonra yeni inşa edilen evlere taşınarak bu mağara evleri terkedilmiştir.

Foto 41: Hasankeyften Bir Görünüm

Ilisu Baraj inşaatının yapımının başlamasıyla Hasankeyf ilçe merkezinin nüfus miktarında sürekli bir azalma söz konusudur. Ancak Hasankeyf'in baraj suları altında kalacak olmasının kesinleşmesinden sonra ilçeye yoğun bir turist akını gerçekleşmiştir. Yerli olduğu gibi yabancı turist sayısında da büyük artışlar meydana gelmiştir. Ancak Hasankeyf ilçe merkezinde gerekli altyapı ve konaklama tesisleri olmadığından gelen bu turistler günlük ziyaretten sonra ilçeyi terk etmektedirler. Bu turistler konaklamak için daha çok Batman şehir merkezini tercih etmektedirler. Bundan dolayı turizm sayesinde de Batman şehrinin ekonomik gelirinin arttığını söyleyebiliriz. Ancak bu ekonomik gelir istenilen düzeyde değildir.

Harita 28: Batman Kültür ve Turizm Haritası (Batman valiliği, 2010)

Batman-Silvan karayolu üzerinde bulunan ve dünyanın en geniş taş kemerli köprüsü olan Malabadi Köprüsü 1147 yılında Artuklular döneminde yapılmıştır. Bu köprü de görülmeye değer bir tarihi eserdir (Foto 42).

Foto 42: Batman-Malabadi Köprüsü

Petrol kuyularının sıralandığı Raman Dağ'larının aralarından kıvrılarak akan Dicle nehri vadisi görülmeye değerdir. Tarihi ipek yolunun ülkemizin güney doğusunda geçit veren Meymuniye Boğazı'ndan geçerek; tarihi Hasankeyf'ten geçip yıllara meydan okuyan yollarla; çeşitli kültürlerin beraber bulunduğu Midyat ilçesine doğru yönelip; buraların eşsiz güzellikleri görülmeye değerdir.

Batman'ın kuzey doğusundaki Sason ilçesi, yemyeşil bitki örtüsüyle görülmeye değer bir şirin ilçedir. Bu ilçede; doğa yürüyüşlerinin en güzeli yapılabilir. Hele ilçenin hemen yanındaki Mereto Dağına tırmanmak dağcılarının bulamayacağı bir güzelliştir. İlçenin ormanlık alanlarında dağ keçisi, geyik, kartal, doğan, atmaca gibi yaban hayvanları yaşamaktadır. Sayıları hızla azalmakta olan dağ keçisi ve geyik koruma altına alınmıştır.

Batman'ın Sason İlçesi Taşlıdere Kaplıcası doğal değeri olan tek kaplıcadır. Batman'a 40 km. mesafede bulunan kaplıca çevre ve sağlık açısından hiçbir problem ve risk taşımamakta, aksine ısıtma jeotermal akışkan ile yapılacağından çevreye bir emisyon salınımı olmaması ve çevre dostu bir tesis olması için gerekli düzenlemeler yapılmıştır.

İlimizdeki tarihi ve kültürel değerleri görmek ve ekonomik bağlar nedeniyle ilimize gelen yerli ve yabancı turistler aldıkları eşyalar, yeme içme ve konaklama ücretleriyle ilimize katkı sağlamaktadırlar.

Batman’da turizm işletme belgeli konaklama tesislerine gelenlerin 2000 yılında %0,8’i ve 2009 yılında %2,7’si yabancı olup, 2000-2009 döneminde yabancıların sayısı 2,7 kat artmıştır. Diğer yandan, ilde turizm işletme belgeli konaklama tesislerinde geceleleyenlerin 2000 yılında %0,7’si ve 2009 yılında %3’ü yabancı olup, 2000-2009 döneminde yabancıların sayısı 3,7 kat artmıştır (Tablo 87).

Turizm işletme belgeli konaklama tesislerine geliş sayıları incelendiğinde, 2000-2009 döneminde Batman’da %13 azalış olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 87: Batman’da Turizm İşletme Belgeli Konaklama Tesislerinde Geliş ve Geceleme Sayıları (Tüik, 2009)

Yıl	Tesis Geliş Sayısı			Geceleme Sayısı		
	Toplam	Yabancı	Vatandaş	Toplam	Yabancı	Vatandaş
2000	63.622	492	63.130	79.202	567	78.635
2009	48.897	1.324	47.573	69.134	2.118	67.016

Sonuç olarak, Batman’a gelen yerli ve yabancı turist sayısının oldukça az olmasının yanı sıra ilde kalış sürelerinin de kısa olmasının nedeni; ilin ulusal ve uluslar arası düzeyde yeterince tanıtılmaması, yeterli sayı ve kalitede tesisin bulunmaması, kalifiye eleman yetersizliği, hizmet kalitesinin rekabet edebilir nitelikte olmaması, turizmde çeşitliliğin azlığı, kültür ve eğlence merkezlerinin yetersizliği ile açıklanabilir.

3.6. Ulaşım

Ulaşım, insanlar, kaynaklar, eşyalar, konuşulan ve yazılan söz, fikir ve bilgilerin bir yerden başka bir yere taşınmasıdır. Bu çerçevede ulaşım, bütün ulaşım (kara, demir hava yollarını ve boru hatlarını) ve haberleşme şekillerini (telgraf, telex, televizyon, uydu iletişimi ve bilgisayar bağlantıları) kapsamaktadır (Aliağaoğlu, Uğur, 2010:162).

Ulaşım faaliyetleri ile şehir yerleşmeleri arasındaki ilişkiler çeşitli ve de önemlidir (Tümertekin, 1987:54).

Batman il merkezi hava, kara ve demir yollarıyla düzenli bir ulaşım sistemine sahiptir. THY tarifeli uçağı her gün Batman havaalanından Ankara, İstanbul ve İzmir’e direkt, diğer illere de aktarmalı sefer yapmaktadır. Her yönden gelen yolların kesişim noktasında bulunan Batman il merkezinden 24 saat süreyle ülkenin bütün illerine kesintisiz ve son model otobüslerle sefer yapılmaktadır. Ayrıca Haydarpaşa-Kurtalan

demiryolu hattı Batman il merkezinden geçmektedir. Trenle yolculuğu ve yük taşımacılığı tercih edenler, bu alanda da hiçbir zorlukla karşılaşmamaktadırlar.

Batman'da 1995 yılında 361 km olan il-devlet yolu 2008 yılında 353 km'ye gerilemiş, 2010 yılında ise 374 km'ye çıkmıştır. Diğer yandan, 2.121 km olan köy yolu 2008'de 2.203 km'ye çıkmış ve 2010'da 2.233 km'ye ulaşmıştır. Ayrıca, Diyarbakır-Kurtalan (Siirt) arasındaki 160 km uzunluğundaki demir yolu ulaşımında kavşak nokta olan Batman, Kurtalan'a 69 km ve Diyarbakır'a 91 km uzaklıkta olup, Batman il sınırları içerisindeki demir yolu hattının uzunluğu 47 km'dir (Tablo 88).

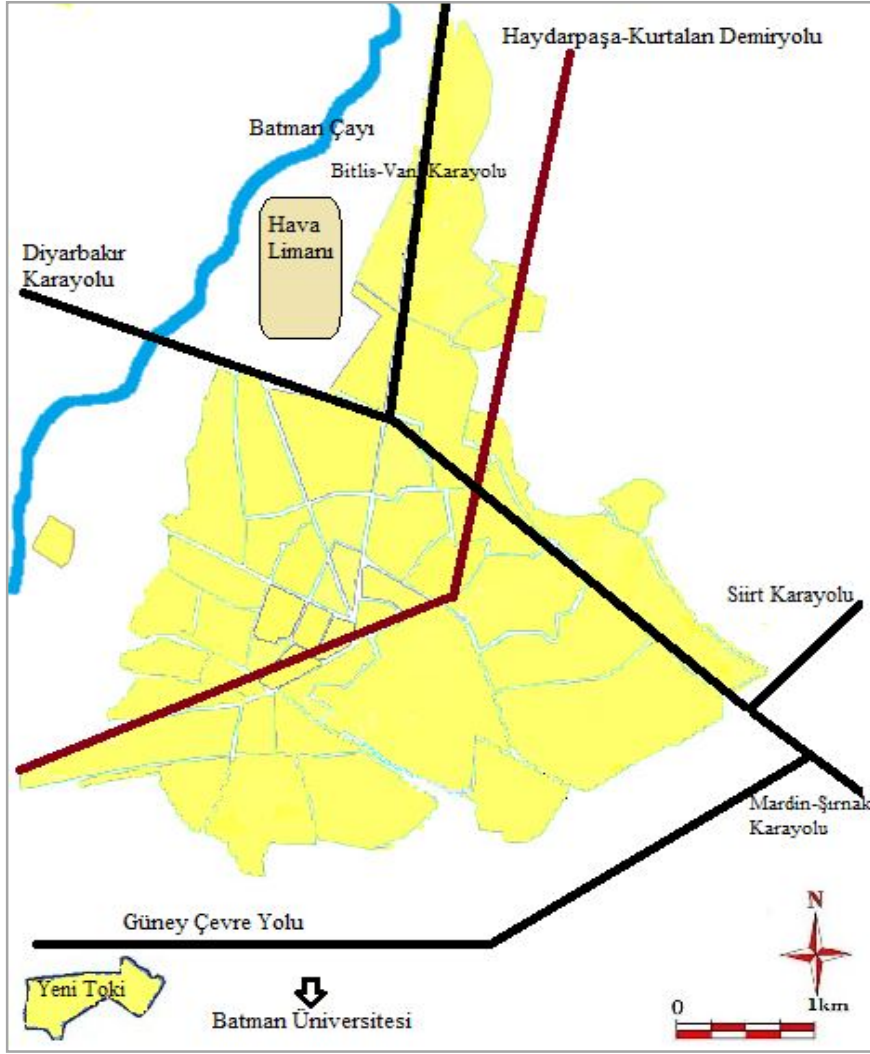
Tablo 88: Batman İli Yol Uzunlukları (Tüik, 2008)

İl-Devlet Yolu				Köy Yolu				Demir Yolu			
1995	2000	2005	2008	1995	2000	2005	2008	1995	2000	2005	2008
361	353	353	353	-	2.121	2.108	2.203	47	47	47	47

3.6.1. Karayolları

İl sınırları içinden geçmekte olan Diyarbakır-Bitlis karayolu, ilin kuzey kesimleri arasından geçmekte ve Kozluk ilçesi yol üzerinde bulunmaktadır. Yine Diyarbakır-Siirt karayolu da Batman ili sınırlarından geçmekte, Batman il merkezi ve Beşiri ilçesi de bu güzergahta bulunmaktadır. Hasankeyf ile Gercüş ilçelerine, ilin güney kesiminden geçen ve Midyat-Mardin'e giden yol üzerinden ulaşım mümkündür. Batman ili, Siirt, Diyarbakır ve Mardin illerine neredeyse eşit uzaklıktadır ve merkezi bir konum arz etmektedir.

Ağustos 2010 itibariyle hala otoyolun bulunmadığı Batman'da 202 km'si il ve 172 km'si de devlet yolu olan toplam 374 km'lik il-devlet yol ağının satıh cinsleri itibariyle dağılımı dikkate alındığında, yaklaşık $\frac{3}{4}$ ünün sathi kaplama olduğu görülmektedir. Ayrıca, 61 km bölünmüş yolun 42 km'si 2003-2009 döneminde 4 km'si de 2010 yılının ilk sekiz aylık döneminde yapılmıştır (Karayolları Genel Müd.).

Harita 29: Batman Şehri Genel Ulaşım Haritası

Kaynak: Batman Belediyesi 2009 Verilerine Göre Hazırlanmıştır.

Ulaştırma Bakanlığı Karayolları Genel Müdürlüğü tarafından Batman ilinde 2003-2009 döneminde gerçekleştirilen ve 2010 yılı için hedeflenen ve yapılan çalışmalar tablo halinde sunulmuştur. Buna göre, 2003-2009 döneminde ilin karayollarında yapılan diğer çalışmaların yanı sıra 408 km yol iyileştirilmiş, 381 km yol asfaltlanmış ve bir adet köprü yapılmıştır (Tablo 89).

Tablo 89: Batman İli Karayollarında Hedeflenen ve Gerçekleştirilen Çalışmalar

Çalışmalar	2003-2009 Gerçekleşme	2010	
		Hedef	Yapılan
Bölünmüş Yol (Km)	42	54	4
Yol İyileştirme (Km)	408	86	-
Bitümlü Sıcak Karışım Yapımı (Km)	0	12	-
Asfalt Çalışmaları (Km)	381	58	21
Köprü Yapımı (Adet)	1	4	-

Kaynak: Karayolları Genel Müdürlüğü

Foto 43: Batman Şehirler Arası Otobüs Terminalinden Bir Görünüm

3.6.2. Demiryolları

Araştırma sahamız, Diyarbakır-Kurtalan demiryolu üzerinde bulunmakta ve demiryolu il içinden geçmektedir. Türkiye ulaşımının en ciddi problemlerinden birisi olan demiryolu raylarının ve demiryolu taşımacılığının modernizasyonu ile ilgili sıkıntılar Batman ilini de ciddi bir biçimde etkilemektedir. Halen ilkel ve sağlıksız şartlara sahip demiryolları, düşük gelir seviyesine sahip insanların tercih ettiği bir ulaşım sistemidir.

Batman'dan geçmekte olan demiryolu ağı 1946 yılında yapılmış ve işletmeye açılmıştır. Haftanın üç günü Batman-Haydarpaşa İstanbul Güney Ekspres seferleri ve hergün Batman-Diyarbakır arası çeşitli tren seferleri yapılmaktadır (Foto 44).

Batman İli Demiryolu ile komşu illerden sadece Diyarbakır ve Siirt İlinin Kurtalan ilçesi ile ulaşım sağlanmaktadır.

Batman il sınırları içerisinde Demiryolu uzunluğu: 45 km.

Batman-Diyarbakır demiryolu uzunluğu: 91 km.

Batman-Kurtalan demiryolu uzunluğu: 69 km.

Foto 44: Batman Demiryolu İstasyonundan Bir Görünüm

3.6.3. Havayolu Ulaşımı

1991 yılı sonuna kadar komşu İl Diyarbakır hava alanından sağlanan havayolu ulaşımı, 1992 yılı başından itibaren Batman askeri havaalanının sivil havacılıkta kullanılmaya başlaması ile Batman İlinden yapılmaya başlamıştır (Foto 45).

Sivil-askeri statüde iç hat trafiğine açık $37^{\circ}55'56''N$, $41^{\circ}06'59''E$ coğrafi koordinatlı Batman Havaalanı, 1998 yılında hizmete girmiş ve 30.08.2010 tarihinden itibaren DHMİ Genel Müdürlüğü tarafından işletilmektedir. Şehir merkezine 7 km mesafede bulunan ve 3048x45 m uzunluğunda beton yüzeyli piste sahip olan havaalanında 20.741 m²'lik terminal binası, 1.120 m² ebadında VIP binası, 1.200 m² ebadında itfaiye binası, 120x162 m. ebadında beton kaplama 1 uçak kapasiteli apron, 424x24 m ebadında beton kaplama taksirut ve 13.000 m² ve 350 araçlık otopark bulunmaktadır.

Foto 45: Batman Çayı Kenarında Kurulmuş Olan Batman Havalimanı

Türk Hava Yolları (THY)'nin günde bir kez Ankara'ya, bir kez de İstanbul'a sefer düzenlediği Batman'da yeni apron ve hizmet binasının Ekim-2010 itibariyle hizmete açılmasının ardından İzmir ve Antalya'ya da direk seferlerin başlaması gündemdedir.

Hava, kara ve demir yollarına ilaveten bir diğer ulaşım sistemi de boru hattıdır. Türkiye'de ilk boru hattı, 1966 yılında Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı tarafından Batman-Dörtyol (İskenderun Körfezi) arasında döşenmiş ve işletmeye açılmıştır. Botaş'tan alınan bilgilere göre Diyarbakır ve Batman'da çıkarılan petrol, 18 inç çapında ve 511 km uzunluğundaki boru hattı ile Dörtyol'a taşınmaktadır. Bu hattın 15 km'si Batman il sınırları içinde yer almaktadır. 28 çalışanıyla hizmet veren ve toplam ham petrol depolama kapasitesi 1.050.000 varil olan BOTAŞ Batman-Dörtyol Boru Hattı İşletme Müdürlüğü Batman Terminalinin günlük ham petrol pompalama kapasitesi ise 70.000 varildir.

SONUÇ

Araştırma sahamız olan Batman şehri Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin Dicle Bölümü'nde Batman Çayı kenarında ova üzerinde yer almaktadır. Kuzeyde Muş, Batıda Diyarbakır, Doğuda Bitlis ve Siirt, Güneyde Mardin illeriyle çevrilmiştir. Batman ili aynı zamanda bu illerin bağlantı noktasında bulunur.

Batman şehri jeomorfolojik açıdan üç kısımdan oluşmaktadır. Birincisi şehrin bulunduğu düz ova, ikincisi araştırma sahasının güneyini teşkil eden Raman Dağları, üçüncüsü de araştırma sahasının doğusunda bulunan Kıra dağı'dır. Şehrin kuzeyine doğru yükseklik artmaktadır.

Batman şehri, Tilmis Ovası'nın batı ucunda Batman Çayı'nın eski menderes yeniği sekileri üzerine kurulmuştur. Bu jeomorfolojik özellikler ve şehrin kurulduğu alanda eğimin düşük olması, sel ve taşkın olayları için elverişli şartlar oluşturmaktadır.

Batman şehri, zemin açısından sağlam olmayan çamurtaşı ve kumtaşı araldanmasından oluşan litoloji ile kısmen alüvyal zemine sahiptir. Bu litolojik yapı düşen yağışın zemine sızmasını engellemektedir. Böylece killi yapı üzerine düşen yağışın büyük bölümü yüzeysel akışa geçerek sel ve taşkın oluşturmaktadır.

Araştırma sahamızda iklim, Güneydoğu Anadolu bölgesinde görülen tipik karasal iklimden farklı değildir. Kışları soğuk ve yağışlı yazları sıcak ve kurak geçmektedir. Maksimum yağış kış ve ilkbahar aylarında düşmektedir. Minimum yağışlar ise temmuz aylarında düşmektedir. İlin en soğuk yeri Sason ilçesi sınırları içerisinde kalmaktadır. Batman'da bugüne kadar ölçülen en yüksek hava sıcaklığı 46.5° iken en düşük hava sıcaklığı ise -22.5°'dir. İlin en sıcak bölgesi il merkezi iken en soğuk alanı Sason dağlık alanıdır. Sıcaklık ortalamaları yaz aylarında 40°, kışları ise -5°'dir.

Batman sonbahar ve kış aylarında Doğu Akdeniz ve Sibirya'da oluşan yüksek basıncın; ilkbahar ve yaz aylarında ise Basra körfezinde oluşan alçak basıncın etkisi altındadır. Batman meteoroloji istasyonundan alınan verilere göre bölgede hakim rüzgar yönü Doğu ve Batıdır. Yıllık ortalama rüzgar hızı ise 1.29 m/s'dir.

Araştırma sahamızda yağış rejiminin düzensiz olmasından dolayı akarsuların rejimleri de düzensizdir. Araştırma Sahamız Dicle havzasında yer almaktadır. İl topraklarını sulayan önemli akarsular; Dicle ile onun kolları olan Batman, Garzan, Sason ve Yanarsu Çayları'dır. Yazın buharlaşmanın fazla olmasıyla alçalan su seviyesi

kışın yağışların artması ve ilkbaharda karların erimesiyle akarsuların akımları yükselmektedir.

Batman genelinde etkili olan karasal iklimden dolayı Batman merkez, Beşiri, Hasankeyf ve Kozluk ilçesinin güney kesimlerinde bozkır görünümünde oldukça fakir bir bitki örtüsü hakimdir. Buna bağlı olarak rüzgar erozyonu bu sahalarda etkili olmuştur.

İnceleme alanımızda iklim, topografya ve ana madde farklılıkları sebebiyle büyük toprak grupları oluşmuştur. Batman ili topraklarının büyük bölümünü kahverengi topraklar ve kahverengi orman toprakları oluşturur.

Batman şehir merkezi 1935 yılında 319 nüfuslu İluh adlı bir köydü. 1937 yılında bucak statüsüne kavuştu. 1940 yılında Batı Raman petrol sahası keşfedilince Batman'ın da kaderi değişmeye başlamıştır. Meymuniye Boğazi'nda kurulan deneme rafinerisi ve 1955'te Batman petrol rafinerisinin kurulması İluh Bucağı'nı nüfus akınına uğratmıştır. 1955'te yapılan nüfus sayımında İluh Bucağı'nın nüfusu 4.713 olarak tespit edilmiştir. Bundan dolayı İluh Bucağı belediye statüsüne, 1957 yılında da ilçe teşkilatına kavuşmuştur. Batman şehrinin ulaşım olanaklarına sahip olması ve düz bir arazi üzerinde bulunması kısa sürede gelişmesine ve nüfus patlaması yaşanmasına zemin hazırlamıştır.

Batman şehir merkezinin nüfusu 1950 yılından günümüze kadar sürekli olarak artmıştır. Batman şehir merkezinde en düşük nüfus artış hızı 1935-1940 yıllarına denk gelmektedir. En yüksek nüfus artış hızı petrol rafinerisinin kurulduğu 1955 yılına denk gelmektedir.

1955 yılında Batman petrol rafinerisinin kurulması ve rafinerinin 1966 yıllarında daha da geliştirilmesi Batman şehir merkezinin hızlı bir şekilde göç almasına ve şehrin ani bir şekilde büyümesine neden olmuştur. Petrol bulunmadan önce sadece İluh Köyü'nden ibaret olan Batman şehir merkezi zaman içerisinde nüfuslanmış ve nüfusu 1945 yılında 445, 1955 yılında 4713, 1975 yılında 64.384 1985 yılında 110.036, 2000 yılında 272.787, 2010 yılında da 325.020'ye yükselmiştir. Ayrıca 1980 yılına kadar mahalle sayısı 15, 1985 yılında 23, 2002 yılında ise mahalle sayısı 39'a yükselen bir şehir konumuna gelmiştir.

İl genelinde şehirleşmenin en fazla olduğu yer Batman şehir merkezidir. Ancak şehirleşme istenilen düzeyde değildir.

Batman şehir merkezinde 2002 yılı itibariyle 39 mahalle mevcuttur. Nüfus yoğunluğunun en yüksek olduğu mahalleler genellikle 1985'ten önce kurulan mahalleler olup bu mahalleler şehrin orta kesiminde yer almaktadır.

Batman şehir merkezi nüfusu hem çevre köy ve yerleşmelerden göç alarak hem de doğurganlık oranının yüksek olmasına bağlı olarak yoğun bir şekilde nüfuslanmıştır.

1990 yılında nüfusun % 50'si 0-14 yaş grubundan oluşurken bu oran 2000 yılında % 46'ya ve 2010 yılında da % 40'a düşmüştür. Bu da doğurganlık oranının düştüğünü göstermektedir.

Kadın-erkek nüfusu hemen hemen birbirine yakın değerler almıştır.

Batman şehrini diğer şehirlerimizden ayıran en önemli özellik, Batman şehrinde yaşanan ani dönüşümdür. Petrolün keşfinin ardından Batman şehri, ekonomik açıdan son derece önem kazanmış ve il statüsünü kazanmasının ardından kamusal örgütlenmelerde hızlı bir gelişme yaşanmıştır. Çevre il ve ilçeler için ekonomik anlamda umut kapısı haline dönen Batman şehri, yoğun ve hızlı bir şekilde göç alarak kısa sürede büyümüş ve şehirleşme sürecine girmiştir.

Batman şehir merkezinde nüfusun yarısından fazlasını 25 yaş altı nüfus oluşturmaktadır. 45-90 yaş grubunda kadın nüfus her dönem fazla olmuştur. Ve kadınların ortalama yaşam süresi daha uzun olmuştur.

Batman 'da 2000 yılı itibariyle okuma-yazma oranı % 73'tür. Batman şehir merkezinde okuma-yazma oranı 2010 yılı itibariyle % 87 civarındadır. Okuma-yazma bilenlerin çoğu bir okul bitiren ve ilköğretim mezunu olanlardır. Okuma-yazma oranı kadın nüfusta oldukça düşük olup okum-yazma bilmeyen %13'lük nüfusun % 80'ini kadın nüfus oluşturmaktadır.

Batman şehrinde sağlık durumunu etkileyen en önemli faktörler, başta nüfusun gelir düzeyi ile eğitim seviyesidir. Batman'da özel sağlık kurumlarında büyük gelişmeler yaşanmıştır. Batman'da 6 adet özel hastane bulunmaktadır. Bu sağlık kurumları yurt dışına da hizmet vermektedir. Özellikle Kuzey Irak vatandaşları bu özel sağlık kurumlarında tedavi görmektedir.

Batman şehir merkezinde nüfusun ekonomik faaliyet kollarına baktığımızda ilk sırada hizmet sektörü (% 77) gelirken ikinci sırada sanayi sektörü (% 16) ve üçüncü sırada da tarım sektörü (% 7) yer almaktadır. Bu da Batman Şehrinin bir hizmet şehri olduğunu göstermektedir.

Hane halkı büyüklüğü hem il genelinde hem de Batman şehir merkezinde oldukça yüksektir. 10 kişilik aileler ilk sırada yer alırken ikinci sırayı 7 kişilik , üçüncü sırayı da 6 kişilik aileler almaktadır. 1 kişilik aileler ise en alt sırada yer almaktadır.

Batman şehir merkezi yoğun göç ve yüksek doğurganlık oranının etkisiyle nüfusu sürekli artan bir şehir olmuştur. Bu durum şehirleşme sürecini oldukça hızlandırmış ve belli bir plan dahilinde olmayan çarpık bir kentleşme yapısını ortaya çıkarmıştır. İstihdam olanakları artan nüfusa cevap verememiştir. Bu da bir takım sosyal ve ekonomik sorunlara yol açmıştır. Bu sorunlar günümüzde hala devam etmektedir ve yeterli bir çözüm üretilememiştir.

Batman şehrinin bulunduğu yöre tarihin ilk dönemlerinden beri yerleşmeye sahne olmuş önemli alanlardan biridir. Batman şehrinin çekirdeğini oluşturan İluh köyü bir höyük üzerine kurulmuştur. İluh dışında şehrin çevresindeki köylerin bir bölümü de eski höyükler üzerinde varlığını sürdürmektedir. Tarihi kayıtlara göre XX. Yüzyılın ilk yarısına kadar Batman şehrinin kurulduğu alanda İluh köyü gibi kırsal ve az nüfuslu yerleşme dışında şehirsiz özellik gösteren başka bir yerleşme bulunmamaktadır.

Şehrin büyük bir bölümü yerleşme açısından uygun olmayan birikinti yelpazesi ve taşkın yatağı üzerine kurulup geliştiği için sel riski yüksek bir yerleşmedir. Zeminin uygun olmaması beraberinde birçok problem ortaya çıkarmıştır.

TPAO ve TÜPRAŞ Rafinerisi'nin bugün itibariyle şehrin ortasında kalmış olması Batman Şehri açısından olumsuz bir durum arz etmektedir. Ayrıca Haydarpaşa-Kurtalan demiryolunun da şehrin tam ortasından geçmesi şehirleşme açısından sorun teşkil etmektedir.

Batman şehri il sttüsü kazandığı andan itibaren şehrin kuzey kısmı önem kazanmaya, yeni yerleşim alanına ve gelişmeye daha hazır bir görüntü vermiştir. Askeri alanlar, hastane ve sanayi siteleri şehrin kuzey ve kuzeybatı kısmına yerleşmiş bir konumdadırlar. Şehrin gelişimindeki en önemli yatırımlar olan TPAO, TÜPRAŞ, BOTAŞ gibi tesisler ise merkezin güney kısmındadırlar. Son zamanlarda yapılan resmi dairelerin büyük bir bölümü kuzey istikamettedir.

Batman şehrinin ekonomisi petrol üretimi ve rafinerisine bağlıdır. Ekonomi, TPAO ve TÜPRAŞ Rafineri'si bağlı olarak oluşmuş; daha sonra hizmet ve tarım sektörü de gelişmeye başlamıştır.

İl merkezi toprağı, ova özelliğinden dolayı her türlü ziraat ve işlemeye sahip olup, Gercüş ve Kozluk ilçelerinin kısmen dağlık olmaları neticesi yarıdan fazla

toprakları tarıma elverişli, Sason ve Hasankeyf ilçeleri geneli ise kayalık ve taşlık olduğundan tarımsal faaliyetler kısıtlı olarak yapılmaktadır.

Tarla tarımı başta Batman Ovası olmak üzere Gercüş, Beşiri ve Kozluk ilçelerinde yapılmaktadır. Araştırma sahasında en çok yetiştirilen ürünler arasında tahıllardan buğday, meyvelerden üzüm, baklagillerden mercimek, sebzelerden kavun ve karpuzdur. Sanayi bitkilerinden en çok üretilenler ise pamuk ve mısırdır.

Hayvancılık faaliyetleri daha çok ilin kuzey ve güney kesimlerindeki dağlık ve engebeli alanlarında yapılmaktadır. Daha çok küçükbaş hayvancılık ön planda olup, koyun ve keçi daha fazla yetiştirilmektedir. Araştırma sahasındaki bitkisel ve hayvansal üretimler kalabalık bir nüfusu besleyecek potansiyele sahip değildir. Çünkü bitkisel ve hayvansal üretim daha çok ilkel metotlarla yapılmaktadır.

Batman'da sanayi gün geçtikçe gelişmektedir. Batman'da sanayinin gelişmesinde merkez ilçede bulunan Tüpraş ve Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı tesislerinin büyük etkisi bulunmaktadır. Son yıllarda girişimciler tarafından yapılan yatırımlar Batman'da sanayinin gelişmekte olduğunu kanıtlamaktadır.

Raman Dağı'nın bir petrol sahası olma ihtimali üzerinde ilk defa 1934 yılında durulmuş 1937'de ilk jeolojik araştırmalar neticesinde Örenağıl Köyü civarında bir petrol sondajı yapılması teklif olunmuşken, elde mevcut çelik boruların yetersiz oluşu sebebiyle, Örenağıl'ın 350 metre kadar daha aşağısında bulunan Meymune boğazında Raman-1 sondajına başlanmıştır. Bu kuyuda 20 Nisan 1940 da 1048 metrede petrole rastlanmıştır.

Var olan sanayileşme petrol ve petrol yan ürünleri vasıtasıyla olmuştur. İlk petrolün bulunmasının ardından rafineri yapımı için bugünkü tesislerin yer seçimi yapılmıştır. İluh Köyü topraklarında yer seçimi günün koşullarına göre yapılmış ve arazilerin büyük ölçüde boş olması nedeniyle arazi için seçim anında zorluklar yaşanmamıştır. İlk yıllarda tesiste kullanılan elektrik ve su fazlasından vatandaşlar da yararlanmışlardır. Bu aynı zamanda tesise daha yakın konut ve işyerleri yapımını hızlandırmış ve kıymetlendirmiştir.

Araştırma sahasının petrol üretimi yönünden gelişmesine paralel olarak, nüfusun hızla artması, tarımdaki gelişmeler, komşu illerle gelişmiş yol ağının kurulması; özellikle son yıllarda gıda maddeleri, inşaat malzemeleri ve kimyevi madde üretim sektörlerinin gelişmesinde etkili olmuştur.

MTA Enstitüsü'nün hampetrol üretimi artmaya başlayınca, Meymune Rafinerisi'nden daha büyük ve geliştirilmiş bir rafinerinin kurulmasına ihtiyaç duyulmuştur. Bir miktar ürün pazarlaması da söz konusu olduğundan Meymune Rafinerisi sökülmiş ve şimdiki Batman tren istasyonu yakınına günlük kapasitesi 200 ton olan "Batman Tecrübe Rafinerisi" kurulmuştur. Bu üçüncü Türk Rafinerisi 1954 yılında Petrol Kanunu çıktıktan sonra, MTA Enstitüsü'nün diğer petrol tesisleriyle birlikte Türkiye Petrolleri A.O.'na devredilmiştir.

Ülkemizin 27 milyon ton olan ham petrol ihtiyacının 23.5 milyon ton'u TÜPRAŞ tarafından işlenmektedir. Batman Rafinerisi 1 milyon ton ile bunun % 4'ünü işlemektedir. Batman Rafinerisi ülkemizin asfalt ihtiyacının % 28' ini karşılamaktadır.

Temmuz 2010 itibariyle 40.500 varil/gün yurtiçi (27.500 varil/gün Batman Bölge Müdürlüğü'nde, 9.400 varil/gün Adıyaman Bölge Müdürlüğü'nde ve 3.600 varil/gün Trakya Bölge Müdürlüğü'nde) ve 30.500 varil/gün yurtdışı olmak üzere toplam 71.000 varil/gün petrol üreten TPAO, Türkiye'nin ortalama 600.000 varil olan günlük petrol ihtiyacının %12'sini karşılamaktadır.

Petrol kenti olmasıyla hızlı gelişmekte olan şehir ekonomik durumu petrole bağlı olarak gerek yerli petrolün işletilmesi gerekse ithal petrolün rafinajı nedeniyle günde ortalama olarak 400-500 tankerin Batman'a girip çıkması transit ticaretin günden güne gelişmesini sağlamaktadır.

Batman'da turizm sektörü istenilen düzeyde gelişmemiştir. Bu konuda yeterli altyapı ve tesisin bulunmamasının yanı sıra ilin tarihi ve turistik yerlerinin yeterli tanıtımının yapılamaması ve bölgedeki güvenlik problemlerini göstermek mümkündür.

Batman, yeni kurulmuş bir il olmakla birlikte çevresinde bulunan tarihi eserler ve tarihi yerleşim yerleri bakımından çok zengin bir ilimizdir. Araştırma sahamızda kültür ve inanç turizmi ile doğa turizmi yaygın olup; tarihi Hasankeyf ilçesi, Malabadi köprüsü ve çeşitli dönemlere ait Hristiyanlık ve İslam'i eserler mevcuttur.

Batman şehri hava, kara ve demir yollarıyla düzenli bir ulaşım sistemine sahiptir. THY tarifeli uçağı her gün Batman havaalanından Ankara, İstanbul ve İzmir'e direkt, diğer illere de aktarmalı sefer yapmaktadır. Her yönden gelen yolların kesişim noktasında bulunan Batman il merkezinden 24 saat süreyle ülkenin bütün illerine kesintisiz ve son model otobüslerle sefer yapılmaktadır. Ayrıca Haydarpaşa-Kurtalan demiryolu hattı Batman il merkezinden geçmektedir.

Araştırma Sahasındaki Başlıca Sorunlar Ve Çözüm Önerileri

A) Doğal Çevre İle İlgili Başlıca Sorunlar ve Çözümler Önerileri

1. Araştırma sahasının jeomorfolojik açıdan arızalı bir yapıya sahip olması nüfusun dağılımını, yerleşmeyi ve ekonomik faaliyetleri olumsuz yönde etkilemektedir. Bundan dolayı şehir merkezinin daha uygun bir zemine kaydırılması (Raman öneri yerleşkesi) isabetli olacaktır.

2. Araştırma sahasında yaz sıcaklıklarının 40°'nin üzerine çıkması ve yağış miktarının az olması hem beşeri hem de ekonomik açıdan bazı sonuçlar doğurmuştur. Bitkisel üretim için sulama arttırılmalıdır.

Ortalama güneşlenme süresinin oldukça uzun olması nedeniyle Batman, güneş enerjisi sistemlerinin kullanılabilmesi için en elverişli illerden biridir. Ancak, güneş enerjisinden yalnızca konutların bir kısmında su ısıtma amaçlı yararlanılmaktadır. Halbuki, farklı amaçlar doğrultusunda güneş enerjisi ve diğer yenilenebilir enerji kaynaklarından daha fazla yararlanabilme yolları araştırılmalıdır. Böylece en azından güneş enerjisi ile ilgili sanayinin Batman'da oluşması sağlanabilir.

3. Araştırma sahasımız bitki örtüsü bakımından iklimin de etkisiyle cılızdır. Şehrin en büyük sorunu ağaçlandırmanın yok denecek kadar az olmasıdır. İklim şartlarının uygun olmamasının yanında, ağaçlandırma kültürünün de halk arasında pek yaygın olmaması önemli bir sorundur. Bu duruma çözüm olarak sulama faaliyetlerinin yaygınlaşmasına ek olarak ağaç kültürünün halka kazandırılıp, halkın bilinçlendirilmesi konusunda çalışmalar yapılmalıdır. Ağaçlandırma faaliyetlerinin artmasıyla çok verimli tarım arazilerine sahip olan bölgemizin erozyon tehlikesinden de korunması sağlanacaktır.

B) Nüfus İle İlgili Başlıca Sorunlar ve Çözüm Önerileri

1. Nüfus artış oranlarının yüksek olduğu araştırma alanımızda bu yüksek artışa bağlı olarak ciddi sorunlar ortaya çıkmaktadır. Bu sorunların başında artan nüfusun ihtiyaçlarını karşılayacak yeterli ekonomik gelir imkanlarının sağlanamamasıdır. Yapılan göçlerle nüfusu oldukça artan Batman şehri dengesiz bir nüfus yapılanmsına sahne olmuştur. Bundan dolayı nüfus artışından kaynaklı sorunlar (şehirleşme, işsizlik) çözüme kavuşturulmalıdır.

2. Nüfus artışına paralel olarak ortaya çıkan çarpık kentleşmenin önüne geçilmeli ve şehirleşmeye uygun yeni konut alanları inşa edilmelidir.

3. Batman şehrinin birdenbire büyümesi ve 1980 yılına kadar büyük bir nüfus patlamasına sahne olması, ayrıca 1990 yılından sonra artan güvenlik ve terör kaynaklı olaylar sonucu köylerin boşaltılmasıyla beraber şehirde ikinci bir nüfus patlamasının yaşanması birçok sosyal ve ekonomik sorun doğurmuştur. Bu sorunlar nüfusun önemli bir kısmının göç etmesine neden olmuştur. Bu sorunların giderilmesi için köklü bir sosyal ve ekonomik planlama yapılmalıdır.

4. Araştırma sahamızda eğitim, istenilen düzeyde gelişme gösterememiştir. Okur-yazarlık oranı özellikle kadın nüfusta düşüktür. Bunun için okullaşma oranlarının artırılması ve var olan okuma-yazma kampanyalarının daha etkin hale getirilmesi gerekmektedir.

Öğretmen açığı bulunan okulların öğretmen ihtiyaçlarını karşılayacak tedbirler acilen alınmalıdır. İl dışından öğrencilerin Batman Üniversitesi'ni tercih etmeleri adına üniversite sınavları sonrası tercih aşamasında tanıtım faaliyetlerinde bulunulmalı, ülke genelinde çeşitli illerde yapılan kariyer ve tanıtım günlerine katılım sağlanmalı, Batman ili ve üniversitesi tanıtılmalıdır.

5. Batman şehrinde sağlık alanında önemli gelişmeler kaydedilmesine rağmen sağlık sektörü istenilen seviyede değildir. İldeki kalifiye sağlık çalışanı sayısı yeterli değildir. Bu amaçla sağlık sektöründe eğitim veren kurumsal yapılar güçlendirilmeli ve bu okullardan şehrin ihtiyacı karşılanabilmelidir. Bu amaçla valilik, il sağlık müdürlüğü, il milli eğitim müdürlüğü ve sivil toplum kuruluşları işbirliği içerisinde çalışmalarını yürütmelidir.

Var olan uzman hekim, pratisyen, sağlık memuru ve ebe sayıları nüfusa yeterince cevap verememektedir. Özel sağlık kurumları her geçen gün gelişme sağlamaktadır. Sağlık alanındaki eksikliklerin giderilmesi ve diğer illere tedavi amaçlı yapılan sağlık göçlerinin durdurulması için Batman'da bir tıp fakültesinin kurulması gerekmektedir.

6. Nüfusun ekonomik faaliyet kollarına baktığımızda sanayi ve hizmet sektörünün ön planda olduğunu görmekteyiz. Ancak sanayi ve hizmet sektörünün daha da geliştirilmesi için yeni istihdam olanaklarının oluşturulması gerekmektedir.

C) Yerleşmeler İle İlgili Başlıca Sorunlar ve Çözüm önerileri

1. Araştırma alanımızda yerleşme sahası, jeolojik ve jeomorfolojik açıdan uygun bir zemine kurulmadığından taşkın ve sel gibi afetler yaşanmaktadır. Ayrıca Batman Ovası ikinci derece deprem kuşağındadır. Zeminden kaynaklı sorunların çözülmesi için

zemini daha sağlam olan sahaların yerleşime açılması; Batman Ovası'nın tarımsal faaliyetler için kullanılmasının sağlanması gerekmektedir.

2. TPAO ve TÜPRAŞ gibi sanayi alanlarının şehirde oluşturduğu çevresel sorunların çözülmesi ve bu alanların şehir yerleşmesine daha uygun hale getirilmesi gerekmektedir. Batman Rafineri'sinin çevreye yaymış olduğu zehirli dumanlar ve gazlar sağlık problemleri oluşturmaktadır. Bunun için Rafinerinin şehir dışına çıkarılması veya yerleşim alanlarının buralardan başka sahalara kaydırılması gerekmektedir.

3. Batman şehir merkezinde bulunan ve yaklaşık 10 mahalleyi birinci dereceden etkileyen ve yaz aylarında sivrisinek ve bulaşıcı hastalıkların odağı haline gelen, kışın ise birçok sel olayına ve ev baskınlarına sebep olan İluh Deresi'nin bir an önce ıslah edilmesi gerekmektedir.

4. Aşırı nüfus patlaması sonucu oluşan çarpık kentleşme sorunlarının giderilmesi için şehir merkezi çağdaş görüntüye kavuşturulmalıdır. Şehir merkezindeki kentsel yenileme veya kentsel dönüşüm çalışmaları bitirilmeden yeni imar alanlarının açılmasına müsaade edilmemelidir

D) Ekonomik Faaliyetler İle İlgili Başlıca Sorunlar ve Çözüm Önerileri

1. Batman toplam arazisinin büyük bir kısmı ova olup, toprağın % 40 kadarı tarıma elverişsiz bir yapıdadır. Batman Çayı Ovası kuzeyden güneye, 30 km uzunluğunda ve 160.000 dönüm alanlı I. sınıf tarım ovasıdır. Toprak zemin özelliği taşıyan bu ova içerisinde yeraltı suyu seviyesi yılın önemli bir bölümünde yüzeye yakındır. Dolayısıyla Batman Çayı Ovası'nın tarımsal üretiminin artırılması için bataklık alanlar kurutulmalı, Batman Çayı ıslah projesi bir an önce hayata geçirilmelidir.

2. Sol sahil sulama projesinin uygulanmasıyla sulanabilir tarım arazileri artacaktır. Yaklaşık olarak 137.500 dönüm arazi suya kavuşacaktır. Buna bağlı olarak pamuk üretiminin teşvik edilmesi, ilde canlandırılmaya çalışılan tekstil sektörünü olumlu etkileyecektir.

3. ilkel yöntemlerle yapılmakta olan bitkisel üretim verimi düşürmektedir. Var olan su potansiyeli gerektiği şekilde değerlendirilmeli, damlatma ve yağmurlama sistemleri daha etkin hale getirilmeli ve bu konuda çiftçiler bilinçlendirilmelidir.

4. Bitkisel üretim, getirisi yüksek olmayan ürünler yerine daha çok gelir getirici ürünlere ağırlık varırmelidir. Yem bitkileri üretimi artırılmalı ve silaj yaygınlaştırılmalıdır.

5. Köylerin bşaltılması sonucu gerilemiş olan hayvancılık faaliyetleri yaygınlaştırılmalı, köye dönüşler sağlanmalıdır. Hayvancılığın geliştirilmesi için hayvancılıkta modern teknik uygulamalarına hız verilerek besleme ve barınma koşulları bilimsel ve modern yöntemlere uygun şekilde geliştirilmelidir.

6. Batman şehrinin ekonomide temeli olan petrol üretimi, şehirde sanayi alanında yeterince kullanılmamaktadır. Petro-kimya alanında endüstrileşmenin sağlanması ve böylece Batman'da istihdam olanaklarının artırılması gerekmektedir. Yeni petrol sahalarının araştırılması ve var olan sahaların daha etkin hale getirilmesi Batman'da sanayileşmenin önünü açacaktır.

7. 1955 yılından kalma Tüpraş Rafineri'sinin çevreye daha az zarar verici duruma gelmesi ve rafinerinin daha etkin olması için modernizasyon çalışmalarının bir an önce planlanması ve gerçekleştirilmesi gerekmektedir.

8. Araştırma sahamız olan Batman şehirde ticaretin istenilen düzeyde olmadığı görülmektedir. Bunun en önemli nedeni esnaf ve tüccarların güvenlik eksenli endişelerinin varlığıdır. Güven ve huzur ortamının sağlanmasıyla bölgede var olan ticari potansiyel canlanacaktır. Sınır ticaretinin daha da artması için gerekli alt yapının oluşturulması gerekmektedir.

Ayrıca esnaf ve tüccarların yatırımlar ve teşvikler konusunda bilinçlendirilmesi gerekmektedir.

9. Turizm potansiyeli yüksek olmasına rağmen bu potansiyel yeterince değerlendirilmediği için Batman ekonomisine olan etkisi az olmaktadır. şehrin turizm potansiyeli dikkate alınarak (özellikle Hasankeyf ekseninde) imaj ve çevre düzenlemesi yapılmalı ve Hasankeyf'in "Tarihi İpek Yolu"nun önemli geçiş merkezlerinden biri olduğu gerçeğinden hareketle bu ilçe Batman'ın turizm merkezi haline getirilmelidir.

Şehir halkı turizm konusunda bilinçlendirilmeli ve yerli-yabancı turizm açısından duyulan güvenlik kaygılarının en aza indirilmesi için çaba sarf edilmelidir.

10. Topografya açısından ulaşım oldukça elverişli olan Batman şehri yeterli ulaşım ağına sahip değildir. Double yol yapımına ağırlık verildiği halde otoyol yol yapımı yeteri düzeyde gelişmemiştir. Şehrin güneyinden geçirilecek olan ve Siirt,

Mardin illerine doğrudan bağlantı sağlayacak olan güney çevre yolunun bir an önce tamamlanması gerekmektedir.

Demiryolu ulaşımının geliştirilerek sınırla olan bağlantısı sağlanmalıdır. Ayrıca Batman Şehri açısından gelişimi önleyici bir yapı arzeden demiryolunun şehir dışından geçirilmesi gerekmektedir.

Havayolu ulaşımı sadece iç hatlar ile değil, dış ülkelerle olan bağlantısı da sağlanmalıdır.

KAYNAKÇA

- AKDEMİR, İ. O.**, 2004, Gölbaşı İlçesinin Beşeri Ve İktisadi Coğrafyası, Fırat Üniv. Yayınlanmamış Doktora Tezi, s.44, 121, ELAZIĞ.
- AKDENİZ, S.**, 1977, Çağımızda Nüfusun Önemi ve Türkiye Nüfusu, Türk Kültürü Yay. İSTANBUL.
- AKTÜRK, E. VE ARKADAŞLARI.**, 2011, Batman İli Sosyo-Ekonomik Profili, Batso, BATMAN.
- ALAEDDİNOĞLU, F.**, 2010, Batman Şehri, Fonksiyonel Özellikleri ve Başlıca Sorunları, Doğu Coğrafya Dergisi Yay. Sayı: 24, s. 19-40, ERZURUM.
- ALAGÖZ, C. A.**, 1984, Türkiye’de Yer Adları Üzerinde Düşünceler, 11-13 Eylül Yer Adları Sempozyum Bildirileri, Kültür ve Turizm Bakanlığı Milli Folk. Arş. Dairesi Yay. No: 60, Seminer, Kongre Bild. Dizisi: 17, s. 11-23, ANKARA.
- ALAGÖZ, C.A.**, 1958, Türkiye Toprakları, Yüksek Ziraat Mühendisleri Birliği Neşriyatı Sayı:18, Ege Üniversitesi Matbaası, İZMİR.
- ALİAĞAOĞLU, A., UĞUR, A.**, 2010, Şehir Coğrafyası, Nobel Yayın Dağıtım, No:1570, S.74, ANKARA.
- ALİAĞAOĞLU, A., UĞUR, A.**, 2010, Şehir Coğrafyası, Nobel Yayın Dağıtım, No:1570, S.162, ANKARA.
- ALTUN, HASAN.**, 2009, Batman İli merkez İlçesinin Nüfus Özellikleri, F.Ü. Fen-Ed. Fak. Kütüphanesi, Yayınlanmamış Lisans Tezi, ELAZIĞ.
- ALTUNIŞIK, İ.**, 2009, Batman İli Yer Adları, Ankara Üniv. Sosyal Bilimler Ens. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, ANKARA.
- ARDEL, A.**, 1961, Güneydoğu Anadolu’da Coğrafi Müşahedeler, Türk Coğrafya Dergisi, Sayı: 21, S:140-148, İSTANBUL.
- ATALAY, İ., MORTAN, K.**, Türkiye Bölgesel Coğrafyası, İnkılap Kitapevi, 2007, İSTANBUL.
- ATALAY. İ.**, 1994, Türkiye Vegetasyon Coğrafyası, Ege Üniv. Basım, İZMİR.
- ATALAY. İ.**, 1997, Türkiye Coğrafyası, Ege Üniv. Basımevi, İZMİR.
- BAHAR, O.**, 2007, Bölgesel Kalkınmada Turizm Sektörünün Ekonomik Açından Yeri Ve Önemi, Muğla Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (İlke), Sayı:19, MUĞLA.

- BAŞKAN, Ö.** 1971, Türkiye Köy Adları Üzerine Bir Deneme, Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten, Türk Dil Kurumu Yayınları, sayı: 319, s. 241, ANKARA.
- BOYRAZ, Z.**, 1996, Hekimhan'ın Kuruluş Gelişmesi Ve Fonksiyonları, Fırat Ün. Sos. Bil. Dergisi, C:8, S:1, S.63-87, ELAZIĞ.
- BOYRAZ, Z.**, 2004, Kuruluşu Gelişmesi Ve Fonksiyonları Açısından Kırıkhan Şehri, Doğu Coğrafya Dergisi, Sayı:11, S.327-352, ELAZIĞ.
- BOYRAZ, Z.**, 2007, Erzin'in Kuruluşu, Gelişmesi ve Fonksiyonel Özellikleri, Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 9, Sayı: 1, S: 151-175, ELAZIĞ.
- BOYRAZ, Z., ÇİTÇİ, M. D.**, 2005, Kuruluş, Gelişme ve Şehirselleşme Açısından Gürün, Doğu Coğrafya Dergisi, Sayı: 14, S :95-120, ERZURUM.
- BULDUK, E. H.**, 2008, Türkiye'de İntihar Olgusunun Çözümlemesi:"Batman Örneği",Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İSTANBUL.
- ÇAĞLIYAN, A., AKDEMİR, İ. O.**, 2003, "Gap Bölgesi'nde Şehirleşme ve Çevresel Etkileri" V. Ulusal Çevre Mühendisliği Teknik Kongresi (1-4 Ekim 2003), TMMOB Çevre Müh. Odası, s: 298-313 ANKARA.
- ÇİTÇİ, M. D.**, 1996, Kuyulu ve Şahinkaya Köylerinin Demografik Özellikleri, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Yay. Sayı:1, s: 125-146, ELAZIĞ.
- DELEN, K.**, 2005, Karaman İl Merkezinin Beşeri ve Ekonomik Coğrafya Özellikleri, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Coğrafya Öğretmenliği Bilim Dalı, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, KONYA.
- DOĞANAY, H.**, 1989 Türkiye Ekonomik Coğrafyası (Tarım, Hayvancılık Ve Ormancılık), Atatürk Ün. Fen-Edb. Fak. Yay. No:99, Coğ. Böl. Yay., No:7, S. 25, ERZURUM.
- DOĞANAY, H.**, 1990, Sosyoloji Bölümü Öğrencileri İçin Demografya (Nüfusbilim), Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü Yay. No: 1, S: 118, ERZURUM.
- DOĞANAY, H.**, 1994, Türkiye Beşeri Coğrafyası, Gazi Büro Kitabevi, S: 112, ANKARA.
- DOĞANAY, H.**, 1997, Türkiye Beşeri Coğrafyası, M.E.B. Yayını, No: 2982, Bilim ve Kültür Eserleri Dizisi, No: 877, Eğitim Dizisi, No: 10, İSTANBUL.
- DÖNMEZ, Y.**, 1990, Umumi Klimatoloji ve İklim Çalışmaları, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları No: 3648, S: 81-82, İSTANBUL.

- ECER, R., YENİGÜN, K.**, 2006, Gap Bölgesinde Kentsel Altyapının Bir Taşkın Örneğinde İrdelenmesi: Nedenler Ve Öneriler, Tmmob Afet Sempozyumu, ŞANLIURFA.
- EKİNCİ, N.**, 2010, Her Yönüyle Batman, Petrolün Kenti Batman, Gün matbaacılık, İSTANBUL.
- ERGÜN, A., ve Arkadaşları**, 2011, Batman İli Sosyo-Ekonomik Profili, S:5, BATMAN.
- ERİNÇ, S.**, 1984, Klimatoloji ve Metodları, İst. Üniv. Deniz Bil. ve Coğrafya Enst, No: 2, S. 438, İSTANBUL.
- ERİNÇ, S.**, 1984, Klimatoloji ve Metodları, İst. Üniv. Deniz Bil. ve Coğrafya Enst, No: 2, s. 105, İSTANBUL.
- EROL, O.**, 1999, Genel Klimatoloji, Çantay Kitabevi, S:29, İSTANBUL.
- GÖNEY, S.**, (1984), Türkiye'deki Bir Eğreti Kır Yerleşme Şekli Hakkında Bazı Yeni Müşahedeler, İ.Ü. Coğ. Enst. Derg., S:20-21, s.129-134, İSTANBUL.
- GÜNEK, H., TONBUL, S.**, 1996, Darende Ve Gürün Çevresinin (Malatya Kuzeybatısı) Doğal Çevre Özelliklerinden Kaynaklanan Problemler Ve Çözüm Önerileri , Fırat Üniv. Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı: 8, S.147-174, ELAZIĞ.
- HAYLİ, S.**, (1995), Erzincan Ovası'nın Beşeri ve İktisadi Coğrafyası, F.Ü. Sos. Bil. Enst., Doktora Tezi (Yayımlanmamış), ELAZIĞ.
- HAYLİ, S.**, 2007, Battalgazi İlçesinin Nüfus Coğrafyası, F.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 17, Sayı: 2, s: 1-30, ELAZIĞ.
- İZBIRAK, R.**, 1992, Coğrafya Terimleri Sözlüğü, MEB Yay. Öğretmen Kitapları Dizisi: 157, İSTANBUL.
- KARABORAN, H. H.**, 1980, Şehir Coğrafyası ve Şehirselleşme Fonksiyonları, F.Ü. Dergisi (Sosyal Bilimler) C: 3, S: 1, s. 81-118, ELAZIĞ.
- KARABORAN, H. H.**, 1992, Nüfus Coğrafyası, Fırat Üniversitesi Fen-Ed. Fak. Coğrafya Ders Notları, S: 1, ELAZIĞ.
- MEŞELİ, A.**, 1993, Batman'ın Şehirselleşme Gelişimi ve Fonksiyonel Sınıflandırmadaki Yeri, Dicle Üniv. Ziyagökalp Eğitim Fak. Dergisi, Sayı: 1, S: 65-85, DİYARBAKIR.
- ÖZAV, L.**, 1996, Simav Depresyonu ve Çevresinin Coğrafi Etüdü, Atatürk Üniv. K. K. E. F. Yay., No: 64, s. 46, ERZURUM.

- ÖZÇAĞLAR A.**, 1994, Zile'nin Kuruluşu, Gelişmesi ve Bugünkü Fonksiyonel Özellikleri, AÜ. TCD., S.3, S:220, ANKARA.
- ÖZDEŞ, G.**, 1972, Şehirciliğe Giriş Ve Toplum Ölçeği, İtü Matbaası, S.90, İSTANBUL
- ÖZGEN, N.**, 2003, Siirt ve Yakın Çevresinin Doğal Ortam Özellikleri, Siirt Valiliği, Yay. No:2, S: 115, SİİRT.
- ÖZGÜR, E. M.**, 1998, Türkiye Nüfus Coğrafyası, GMC Basın Yayın, S: 7, ANKARA.
- ÖZGÜR, E. M.**, 2010, Nüfusun Coğrafi Analizi, ankara.edu.tr, ANKARA.
- ÖZGÜR, M.**, 1996, "İl ve İlçe Merkezlerimizin Faal Nüfusun Ekonomik Faaliyet Kollarına Dağılımı Hakkında Sınıflandırılması", Türkiye Coğrafyası Dergisi, Sayı :5, Sayfa: 53-71, ANKARA.
- ÖZTAN, G.**, 1977, Batman İklimi, T.C. Gıda Tarım Ve Hayvancılık Bakanlığı Devlet Meteoroloji İşleri Genel Müdürlüğü Yayını, ANKARA.
- ÖZTÜRK, C.**, 2009, Kızıltepe İlçesi (Mardin) Beşeri ve Ekonomik Coğrafya Özellikleri, Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Coğrafya Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, ELAZIĞ.
- SANIR, F.**, 2000, coğrafya terimleri sözlüğü, gazi kitabevi, ANKARA.
- ŞIKOĞLU, E.**, 2010, Pertek (Tunceli) İlçe Merkezinin Coğrafi Etüdü, F.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi , ELAZIĞ.
- SÖZER, A.**, 1974, Güneydoğu Anadolu'nun Nüfus ve Kır Yerleşme Sorunlarına coğrafi Bir Bakış, **Türkiye'nin** Sosyal ve Ekonomik Sorunları Semineri, S: 171-207, ERZURUM.
- SÖZER, A.N.**, 1969, Beşeri ve İktisadi Coğrafya Açısından Bir Bölge Araştırması "Diyarbakır Havzası, Diyarbakır'ı Tanıtma ve Turizm Derneği Yayınları No: 19, İş Matbaacılık ve Ticaret, s.10, ANKARA.
- TANDOĞAN, A.**, 1994, Türkiye Nüfusu, Katü Yay. s: 2, TRABZON.
- TANOĞLU, A.**, (1969), Nüfus ve Yerleşme, İstanbul Üniv. Yay. No: 1183. Edb.Fak. Coğ. Enst. No: 45, İSTANBUL.
- TANOĞLU, A.**, 1959, Türkiye'de Nüfusun Dağılışı, İ.Ü. Coğrafya Enstitüsü Dergisi ,Sayı: 10, s.1-15, İSTANBUL.
- TANOĞLU, A.**, 1969, Nüfus ve Yerleşme ,İst. Üniv. Coğ. Enst. Yay. No :45, İSTANBUL.

- TEKİK, M.**, 2011, Batman Şehrinin Nüfus Özellikleri, Fırat Üniv. Sosyal Bil. Enst. Coğ. Böl., Yüksek Lisans Semineri (yayınlanmamış), ELAZIĞ.
- TEMEL, C.**, 2009, Batman Mersin'e Uzak Değil, Doz Yayınları, s.123, İSTANBUL.
- TONBUL S., SUNKAR, M.**, 2010, Batman'da Yaşanan Sel Felaketi (31.10.2006) ve Batman Şehri İçin Doğal Risk Planlaması, S:36-37, ELAZIĞ.
- TONBUL S., SUNKAR, M.**, 2010, Batman'da Yaşanan Sel Felaketi (31.10.2006) ve Batman Şehri İçin Doğal Risk Planlaması, S:42, ELAZIĞ.
- TONBUL, S., SUNKAR, M.**, 2009, Batmanda Yaşanan Taşkın (31 Ekim-1 Kasım 2006) İle Meteorolojik Olaylar Arasındaki İlişkiler , III. ULUSAL KAR KONGRESİ (12-17 Şubat 2009) T.C. Tarım Ve Köyişleri Bakanlığı, Tarımsal Araştırmalar Genel Müdürlüğü, Toprak Ve Su Kaynaklar Araştırma Enstitüsü Müdürlüğü Yayınları, S: 121-130, ERZURUM.
- TONBUL, S., SUNKAR, M.**, 2010, BATMAN Şehrinde Yer Seçiminin Jeomorfolojik Özellikler ve Doğal Risk Açısından Değerlendirilmesi, Ulusal jeomorfoloji Sempozyumu-2008, Çanakkale 18 Mart Üniv. S: 103-114, ÇANAKKALE.
- TONBUL, S., SUNKAR, M.**, 2010, Batman Şehrinin Kuruluş Ve Gelişmesi, İstanbul Üniv. Edebiyat Fakültesi, Coğraya Bölümü, Coğrafya Dergisi, Sayı 21. S. 18-37, İSTANBUL.
- TONBUL, S., SUNKAR, M.**, 2010, Batman'da 31 Ekim-1 Kasım 2006 Tarihinde Yaşanan Taşkın Nedenleri, II. Ulusal Taşkın Sempozyumu. 22-24 Mart 2010, AFYONKARAHİSAR.
- TÜMERTEKİN, E.**, 1973, Türkiye'de Şehirleşme ve Şehirselleşme Fonksiyonları, İ.Ü. Coğ. Enst. Yay. No: 72, İSTANBUL.
- TÜMERTEKİN, E.**, 1977, Türkiye'de İç Göçler Üzerine İ.Ü. Coğrafya Enstitüsü Dergisi , Sayı: 22, S: 29-42, İSTANBUL.
- TÜMERTEKİN, E., ÖZGÜÇ. N.**, 2006 Beşeri Coğrafya İnsan-Kültür-Mekan Çantay Kitapevi, İSTANBUL.
- TÜMERTEKİN, E., ÖZGÜÇ. N.**, 2011, Ekonomik Coğrafya, Küreselleşme ve Kalkınma, Çantay Kitabevi, S. 161, İSTANBUL.
- TÜMERTEKİN, E.**, Türkiye Şehirlerinin Fonksiyonel Sınıflandırılması İst. Üniv. Coğ. Enst. Yay. No: 43, İSTANBUL.
- TUNÇDİLEK, N.**, 1988, Dünya Nüfus Dinamiği İst. Gençlik Basımevi , İSTANBUL.
- TUNÇDİLEK, N.**, 1986, Türkiye'de Yerleşme Evrimi, İ.Ü. Yay. No: 163, İSTANBUL.

- TUNÇEL, H.**, “Türkiye’de ismi Değiştirilen Köyler,” [www. perweb.firat.edu.tr/](http://www.perweb.firat.edu.tr/) , ELAZIĞ.
- YILDIRIM, B. E., 2006**, Hasankeyf İlçe Merkezinin Beşeri Ve Ekonomik Coğrafyası, Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Coğrafya Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, ELAZIĞ.
- YILDIZ, Ö., 2008**, Gap İllerinde Sosyal Ve Ekonomik Dönüşüm, Ege Akademik Bakış 8 (1), S.287-300, GAZİANTEP.
- YILMAZ, E. ve DURAN, O., 1997**, Güneydoğu Anadolu Bölgesi Otokton ve Allokon Birimler Stratigrafi Adlama Sözlüğü, (Lexicon), Türkiye petroleri Anonim Ortaklığı, Araştırma Gurubu Başkanlığı Eğitim Yayınları No: 1, S:304-315
- YILMAZER, İ., ve Arkadaşları, 2004**, Kentsel Planlamada Yerleşiminin Önemi: Batman, Kentsel Ekonomik Araştırmalar Sempozyumu, Cilt 2, s.362, DENİZLİ.
- YÜCEŞAHİN, M. M., ÖZGÜR, E. M., 2006**, Türkiye’nin Güneydoğusunda Nüfusun Zorunlu Yerinden Oluşu: Süreçler Ve Mekansal Örüntü. Coğrafya Bilimler Dergisi, Cilt: 4, Sayı: 2, S: 30, ANKARA.
- ZENGİN, B., 2005**, Geçmişten Günümüze Batman, Batman Kültür Ve Sanat Derneği Yay. BATMAN.

KURUMLAR, YILLIKLAR, RAPORLAR, İSTATİSTİKLER

Batman Barosu Araştırma Raporu, 2008, BATMAN.

Batman Belediyesi 1984-1994 Dönemi Faaliyet Raporu, BATMAN.

Batman Belediyesi Stratejik Planı, 2010-2014, BATMAN.

Batman Belediyesi Batman İli Şehir Planları, 2010, BATMAN

Batman İl Milli Eğitim Müdürlüğü Örgün Eğitim İstatistikleri, BATMAN.

Batman İl Sağlık Müdürlüğü İstatistikleri, 2011, BATMAN.

Batman Ticaret Ve Sanayi Odası, Batman'ın Sosyo-Ekonomik Profili, 2011, BATMAN

Batman İl Tarım Müdürlüğü Verileri, 2011, BATMAN.

Devlet Meteoroloji İstasyonu, Batman Meteoroloji İstasyonu Verileri, ANKARA.

Dicle Kalkınma Ajansı, Ticaret Raporu 2010 S. 5, BATMAN.

Dsi Batman Bölge Müdürlüğü, BATMAN.

Batman Üniversitesi 2012-2016 Stratejik Planı, 2011, BATMAN.

TC Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel MÜDÜRLÜĞÜ 1999 S: 31. ANKARA.

1998 Batman İl Yıllığı, BATMAN.

TPAO, ilk 50 yıl (1954-2004), ANKARA.

Tpao ve Tüpraş Batman Rafinerisi Verileri, BATMAN.

TÜİK, Batman İli 2000 Genel Nüfus Sayımı Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri,

Tükrapor.tük.gov.tr

www.googleearth.com

www.batman.gov.tr

ÖZGEÇMİŞ

1980 yılında Batman merkezde doğdum. İlk, orta ve lise öğrenimimi Batman’da tamamladım. 2003 yılında Karadeniz Teknik Üniversitesi Giresun Eğitim Fakültesi Sosyal Bilgiler Öğretmenliği’nden mezun oldum. 2009 yılında Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Coğrafya ana bilim dalı Bölgesel Coğrafya bilim dalında yüksek lisans eğitimine başladım. Halen özel bir eğitim kurumunda çalışmaktayım.